МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 40 том 2

Одеса
2019

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України
відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 455 від 15.04.2014 р.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол 8 від 27.07.2019 р.

Видавнича рада:
С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський,** член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко,** д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті,** акад. НАН України; **О.М. Головченко,** д-р екон. наук, проф.; **М.З. Згуровський,** акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко,** д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна,** д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарєв,** Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – доктор філологічних наук, професор **В.Я. Мізецька**

Редакційна колегія серії «Філологія»:
О.К. Гадомський, доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства, професор (Республіка Польща); **С.В. Голик,** кандидат філологічних наук, доцент; **І.І. Дмитрів,** кандидат філологічних наук; **М.І. Зубов,** доктор філологічних наук; **В.В. Корнещук,** доктор педагогічних наук, професор; **А.П. Ладиненко,** кандидат філологічних наук; **Г.В. Савчук,** кандидат філологічних наук.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:
Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www. vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.
Серія: «Філологія», 2019
© Міжнародний гуманітарний університет, 2019

РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ ТА ІНШІ МОВИ

УДК 81'342=042.2=512.161=161.2
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.1

Авраменко Б. В.,
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри західних і східних мов
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

КЛАСИФІКАЦІЯ ГОЛОСНИХ І ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ У ТУРЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню вокалізму і консонантизму турецької та української мов у порівняльному аспекті й визначення місця голосних і приголосних у багатоплановій системі турецької та української мов.

Вивчення голосних і приголосних становить значний інтерес при порівняльному вивченні мов, метою якого є визначення сукупності спільних і відмінних властивостей, притаманних мовам, що порівнюються і складають специфіку турецької та української мов. Порівняння і паралельне вивчення фактів різних мов необхідно для встановлення їхніх спільних закономірностей, а також для виявлення їхньої специфіки.

Доведено, що система голосних у турецькій мові, на відміну від української, характеризується за трьома параметрами: за місцем утворення і розташування язика; за ступенем розкриття рота; за ступенем огубленості. В українській мові існують лише два параметри (за місцем утворення і розташування язика і за ступенем огубленості). У турецькій мові за місцем утворення і розташування язика голосні характеризуються за двома параметрами (передній і задній ряд), а в українській мові за трьома (передній, середній і задній ряд).

Встановлено, що для української мови характерним є поняття піднесення (високе, високо-середнє, середнє і низьке). У турецькій мові таке поняття відсутнє. Але у турецькій мові існує поняття відкритості (широке і вузьке), а в українській мові такого поняття немає. Спільною рисою обох мов буде наявність поняття лабіалізації, тобто огублення і неогублення голосних.

Відносно системи приголосних обох мов встановлено, що всі приголосні турецької мови поділяються на три категорії (за глухістю, за місцем творення і за характером перешкоди і способу її подолання), а в українській мові приголосні поділяються на п'ять груп (за участю голосу і шуму; за місцем творення; за способом творення; за наявністю або відсутністю палаталізації (пом'якшення); за наявністю або відсутністю носового забарвлення. Для обох мов характерним є наявність губних, піднебінних та фарингальних приголосних, а також фрикативних (щілинних) та вибухових (проривних).

Для турецької системи приголосних характерне поняття альвеолярність, для української мови – сонорність. Як у турецькій, так і в українській мовах приголосні характеризуються за поняттями дзвінкість-глухість. Однак, на відміну від української мови, у турецькій приголосні не характеризуються за поняттями м'якість-твердість, а в українській мові вони утворюють співвідносні пари за цими показниками.

Ключові слова: компаративний аспект, фонетична система, вокалізм, консонантизм, артикуляція, лабіалізація, альвеолярність, тюркологія.

Постановка проблеми. Теоретична фонетика – одна з найважливіших і найактуальніших проблем сучасної лінгвістики. Цій темі присвячено багато наукових праць із різних тюркських мов. З питань фонетики у сучасному мовознавстві завжди існують протилежні судження. Така ситуація викликана складністю і багатоаспектністю проблеми, яка охоплює всю систему мови.

Аналіз досліджень доводить, що вивчення голосних і приголосних звуків у тюркських мовах, у тому числі в турецькій, продовжує бути необхідним і актуальним. У сучасній тюркології теоретична фонетика не є об'єктом системного розгляду. Дослідження всіх сторін проблеми є неможливим, позаяк для цього необхідно залучити весь матеріал як з турецької, так і з української мов. Тому основна **мета** статті – дослідження вокалізму і консонантизму турецької та української мов у порівняльному аспекті й визначення місця голосних і приголосних у багатоплановій системі турецької та української мов.

Вивчення голосних і приголосних становить значний інтерес при порівняльному вивченні мов, метою якого є визначення сукупності спільних і відмінних властивостей, притаманних мовам, що порівнюються і складають специфіку турецької та української мов. Порівняння і паралельне вивчення фактів різних мов необхідно для встановлення їхніх спільних закономірностей, а також для виявлення їхньої специфіки.

Основними завданнями на шляху до розв'язання поставленої мети є докладний опис голосних і приголосних фонем у турецькій та українській мовах; визначення своєрідності фонетичної структури кожної із зазначених мов; встановлення спільних та відмінних рис між ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвістиці питання вивчення теоретичної фонетики турецької мови займає значне місце. Так, теоретично питання порівняння двох або більше конкретних тюркських мов з погляду їх фонетичної системи вже давно вивчається, однак порівняльних робіт, виконаних на матеріалі турецької та української мов, майже немає.

Порівняльному дослідженню фонетичної структури турецької мови присвячені лінгвістичні дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених: В.В. Виноградова, Р.І. Аванесова, Н.А. Баскакова, В.А. Богородицького, Болдуена де Куртене, В.А. Гордльовського, Г. Дьорфера, А.Н. Кононова, Н.К. Дмитрієва, А.А. Реформатського, О.М. Щербака, Б.О. Серебренникова, Н.З. Гаджієвої, Р.Г. Ахметьянова, І.Л. Покровської. Лексика турецької мови у порівняльному аспекті була об'єктом вивчення Д.Х. Базарової, Л.З. Будагова, Л.В. Дмитрієвої, Е.Р. Тенішева, О.М. Щербака, К.М. Мусаєва, Г.І. Халимоненка та інших.

Питання зіставно-порівняльного вивчення фонетики турецької і української мов монографічно і в окремих дослідженнях ще не було предметом дослідження в сучасній тюркології. Отже, поставлена проблема не є абсолютно вивченою. У той же час слід зазначити, що досліджені тут мови вивчалися в порівняльному аспектах у межах інших проблем.

Окремі питання порівняльного вивчення турецької фонетики висвітлюються в дослідженнях В.А. Горделевського, Х. Джевдет-Заде і А.Н. Кононова, Н.К. Дмитрієва. Цій проблемі присвячується і перша частина монографії Р.С. Кадирова.

Матеріалами і джерелами для цього дослідження послужили також описові й аналітичні граматики турецької мови, наукові розробки провідних тюркологів у галузі опису фонетичних структур турецької мови таких, як: Н.К. Дмитрієва, В. Гренбека, Х. Петерсена, В. Банга, Е.В. Севортяна, А.Н. Кононова; етимологічні, двомовні словники.

Наукова база дослідження дозволила подати характеристику голосних та приголосних звуків турецької та української мов; визначити особливості кожної мови; виявити спільні і відмінні риси у системі голосних та приголосних мов у порівняльному аспекті.

Викладення основного матеріалу. Починати порівняльний аналіз звукової системи будь-якої мови необхідно із зазначення загальної кількості у ній голосних і приголосних звуків. Так, у турецькій мові 28 букв, з них: 8 голосних та 20 приголосних; а в українській мові – 38 букв, з них: 6 голосних та 32 приголосні. Далі автор детально розглядає звукові системи кожної із зазначених мов.

Голосні звуки (Ünlü (Sesli) Harfler) – це звуки, які творяться лише за допомогою голосу. У турецькій мові вони класифікуються за трьома ознаками: а) за місцем утворення і розташування язика (виділяються голосні переднього (ince) і заднього ряду – (kalın ünlüler); б) за ступенем розкриття рота (виділяються широкі (geniş) і вузькі (dar) голосні); в) за ступенем огубленості (виділяються огубленні (yuvarlak) і неогубленні (düz) голосні).

При вимові голосних заднього ряду язик дещо відсунуто назад, при вимові голосних переднього ряду, він висунутий вперед. При нормальному положенні губ виходять неогублені голосні, коли губи витягнуті трубочкою – огублені. Широкі голосні вимовляються з широко відкритим ротом, вузькі голосні – при напівзакритому роті.

Відповідно до цієї класифікації кожен голосний звук можна охарактеризувати за трьома параметрами.

Огубленість		неогублені		огублені	
Відкритість		широкі	вузькі	широкі	вузькі
За місцем розташування язика	заднього ряду	[a]	[ı]	[o]	[u]
	переднього ряду	[e]	[i]	[ö]	[ü]

Характеристики кожної голосної букви:

[a]	неогублена, широка, заднього ряду	[o]	огублена, широка, заднього ряду
[e]	неогублена, широка, переднього ряду	[ö]	огублена, широка, переднього ряду
[ı]	неогублена, вузька, заднього ряду	[u]	огублена, вузька, заднього ряду
[i]	неогублена, вузька, переднього ряду	[ü]	огублена, вузька, переднього ряду

– голосні заднього ряду: (при їх вимові язик відсунутий назад) – [a], [ı], [o], [u];

– голосні переднього ряду: (при їх вимові язик відсунутий вперед) – [e], [i], [ö], [ü];

– неогублені: (при їх вимові губи знаходяться в звичайному положенні) – [a], [e], [ı], [i];

– огублені: (при їх вимові губи витягнуті вперед) – [o], [ö], [u], [ü];

– широкі голосні: (при їх вимові рот широко відкритий) – [a], [e], [o], [ö];

– вузькі голосні: (при їх вимові рот напівприкритий) – [ı], [i], [u], [ü];

– довгі голосні: довгий [â], довгий [î], довгий [û] [1].

В українській мові залежно від положення язика голосні характеризуються за місцем артикуляції і ступенем підняття язика.

Якщо при вимові звука язик посунений наперед і піднімається до переднього піднебіння, утворюються голосні переднього ряду [і], [и], [е]. Якщо ж при вимові голосних язик зосереджений у задній частині рота і піднімається до м'якого піднебіння, утворюються голосні заднього ряду [а], [о], [у]. Ступінь підняття залежить від того, якою мірою спинка язика піднімається до піднебіння.

Якщо спинка язика піднята вгору найвище, утворюються голосні високого підняття [і], [у]. Трохи нижче піднімається язик при вимові голосного високо-середнього підняття [и]. Ще нижче – при утворенні голосних середнього підняття: [е], [о]. Майже не піднімається язик при вимові голосного низького підняття [а].

Щодо участі губ голосні поділяються на неогублені, або нелабіалізовані, й огублені, або лабіалізовані. Огубленими, або лабіалізованими, називаються голосні, при вимові яких губи заокруглюються й витягуються вперед. Це голосні [о] та [у]. При вимові неогублених, або нелабіалізованих, губи нейтральні. При цьому утворюються всі інші голосні: [а], [е], [и], [і].

Піднесення	Передній ряд	Середній ряд	Задній ряд
високе	[і]		[у]
високо-середнє	[и]		
середнє	[е]		[о]
низьке			[а]

У турецькій мові, на відміну від української, голосні звуки характеризуються за трьома параметрами: за місцем утворення і розташування язика; за ступенем розкриття рота; за ступенем огубленості. В українській мові існують лише два параметри (за місцем утворення і розташування язика і за ступенем огубленості). У турецькій мові за місцем утворення і розташування язика голосні характеризуються за двома параметрами (передній і задній ряд); а в українській мові за трьома (передній, середній і задній ряд). Також в українській мові існує поняття піднесення (високе, високо-середнє, середнє і низьке). У турецькій мові таке поняття відсутнє. Але у турецькій мові існує поняття відкритості (широке і вузьке), а в українській мові такого поняття немає. Спільною характеристикою для обох мов буде наявність поняття лабіалізації, тобто огублення і неогублення голосних.

Приголосні звуки (Ünsüzler (Sessiz Harfler) – це такі звуки, при утворенні яких повітря зустрічає в порожнині рота якусь перешкоду. Приголосні звуки в турецькій мові не вимовляють окремо. При їх вимові до кожної приголосної додається звук [е], наприклад: [b] → «бе», [c] → «дже», [ç] → «че», [d] → «де», [f] → «фе» [2].

Приголосні звуки турецької мови можна ділити на групи за кількома критеріями.

За глухістю: ***глухі приголосні*** (sert ünsüzler), утворюються без участі голосових зв'язок: [ç], [f], [h], [k], [p], [s], [ş], [t]; ***дзвінкі приголосні*** (yumuşak ünsüzler), утворюються за участю голосового тону, тобто при тремтінні голосових зв'язок: [b], [c], [d], [g], [ğ], [j], [l], [m], [n], [r], [v], [y], [z].

За місцем утворення приголосні діляться на чотири групи: ***губні приголосні:*** [b], [f], [m], [p], [v]: 1) губно-губні: [b], [m], [p]; 2) губно-зубні: [f], [v]; ***передньоязикові приголосні:*** [c], [ç], [d], [j,] [n], [s], [ş], [t], [z]: 1) альвеолярні: [d], [n], [s], [t], [z]; 2) передьопіднебінні:[c],[ç], [j], ş; ***піднебінні приголосні:*** [g], [ğ], [k], [l], [r], [y]: 1) передньопіднебінні: [g], [k], [y], [l], [r]; 2) задньопіднебінні: [g], [ğ], [k] (хриплий [h], глухий [n]); ***фарингальний приголосний:*** [h].

За характером перешкоди і способу її подолання приголосні поділяються на дві групи: ***фрикативні (щілинні) приголосні*** – органи мовлення не зімкнуті, між ними залишається щілина: [f], [ğ], [h], [j], [l], [m], [n], [r], [s], [ş], [v], [y], [z]; ***вибухові приголосні*** – органи мовлення зімкнуті, повітряний струмінь розмикає їх: [b], [c], [ç], [d], [g], [k], [p, [t].

В українській мові приголосні характеризують і класифікують за такими ознаками: 1) за участю голосу і шуму в їх творенні (тобто за роботою голосових зв'язок); 2) за місцем творення (за активним мовним органом); 3) за способом творення; 4) за наявністю або відсутністю палаталізації (пом'якшення); 5) за наявністю або відсутністю носового забарвлення.

За участю голосу і шуму (тобто за роботою голосових зв'язок) приголосні діляться на ***сонорні й шумні***. До сонорних приголосних належать: [в], [й], [р], [р'], [м], [н], [н'], [л], [л']. Шумними називають приголосні, що складаються з голосу і шуму з перевагою шуму *(дзвінкі приголосні)* або з одного тільки шуму *(глухі приголосні)*. Дзвінкі й глухі приголосні, крім звука [ф], утворюють співвідносні пари [3].

Дзвінкі	Глухі
[б]	[п]
[д]	[т]
[д']	[т']
[з]	[с]
[з']	[с']
[дз]	[ц]
[дз']	[ц']
[ж]	[ш]
[дж]	[ч]
[г]	[к]
[г]	[х]

За місцем творення (або за активним мовним органом) усі приголосні поділяються передусім на ***губні і язикові***. До губних приголосних належать: [б], [п], [в], [м], [ф]. Язикові приголосні поділяються на: *а) передньоязикові; б) середньоязикові; в) задньоязикові; г) глотковий або фарингальний.*

За способом творення (шуму) приголосні поділяються на три основні групи: ***зімкненні, щілинні і дрижачі.*** При вимові зімкнених приголосних активний орган (нижня губа або язик) тісно змикається з пасивним. Шумні зімкнені (в свою чергу) поділяються на ***проривні і африкати***. До проривних належать: [б], [п], [д], [д'], [т], [т'], [г], [к], [м], [н], [н']. При цьому проривні шумні [б], [п], [д], [д'], [т], [т'], [г], [к] називаються ротовими, а проривні сонорні [м], [н], [н'] – носовими. До африкат в українській мові належать: [ч], [ц], [ц'], [дз], [дз'], [дж]. При вимові щілинних активний мовний орган, наближаючись до пасивного, утворює вузьку щілину. До щілинних належать [в], [ф], [з], [з], [ж], [ш], [й], [г], [х], [л], [л]. При вимові дрижачих [р], [р'] кінчик язика періодично або притискається до переднього піднебіння або відходить від нього.

Приголосні звуки можуть класифікуватися за ***твердістю – м'якістю.*** Пом'якшення звуків виникає внаслідок додаткового підняття середньої спинки язика в напрямі до твердого піднебіння. Інші приголосні дещо пом'якшуються, і тому їх ще називають пом'якшеними. До них відносяться: [д'], [т'], [з'], [с'], [ц'], [дз'], [л'], [н'], [р']. Крім того, в українській мові, головним чином перед [і], з'являються ледь пом'якшені відтінки ряду твердих приголосних, які не мають м'яких відповідників. Вони називаються напівпом'якшеними. Ці звуки в транскрипції позначаються знаком «апостроф». До них відносяться: [б'], [п'], [в], [м'], [ф], [ж'], [ч'], [ш'], [дж'], [г'], [к'], [х'], [г'].

Усі приголосні турецької мови поділяються на три категорії (за глухістю, за місцем творення і за характером перешкоди і способу її подолання). В українській мові приголосні поділяються на п'ять груп (за участю голосу і шуму; за місцем творення; за способом творення; за наявністю або відсутністю палаталізації (пом'якшення); за наявністю або відсутністю носового забарвлення.

Для обох мов характерним є наявність губних, піднебінних та фарингальних приголосних, а також фрикативних (щілинних) та вибухових (проривних). Для турецької системи приголосних характерне поняття альвеолярність, для української мови – сонорність. Як у турецькій, так і в українській мовах, приголосні характеризуються за поняттями дзвінкість – глухість. На відміну від української мови, у турецькій приголосні не характеризуються за поняттями м'якість – твердість, а в українській мові вони утворюють співвідносні пари за цими показниками.

Висновки. Проведений порівняльний аналіз вокалізму та консонантизму турецької й української мов дозволив зробити наступні висновки. Система голосних у турецькій мові, на відміну від української, характеризується за трьома параметрами: за місцем утворення і розташування язика; за ступенем розкриття рота; за ступенем огубленості. В українській мові існують лише два параметри (за місцем утворення і розташування язика і за ступенем огубленості).

У турецькій мові за місцем утворення і розташування язика голосні характеризуються за двома параметрами (передній і задній ряд); а в українській мові за трьома (передній, середній і задній ряд). Також українській мові притаманне поняття піднесення (високе, високо-середнє, середнє і низьке). У турецькій мові таке поняття відсутнє. У турецькій мові існує поняття відкритості (широке і вузьке), а в українській мові такого поняття немає. Спільною рисою обох мов буде наявність поняття лабіалізації, тобто огублення і неогублення голосних.

Стосовно приголосних обох мов, то, по-перше, всі приголосні турецької мови поділяються на три категорії (за глухістю, за місцем творення і за характером перешкоди і способу її подолання), а в українській мові приголосні поділяються на п'ять груп (за участю голосу і шуму; за місцем творення; за способом творення; за наявністю або відсутністю палаталізації (пом'якшення); за наявністю або відсутністю носового забарвлення.

По-друге, для обох мов характерним є наявність губних, піднебінних та фарингальних приголосних, а також фрикативних (щілинних) та вибухових (проривних). Для турецької системи приголосних характерне поняття альвеолярність, для української мови – сонорність.

По-третє, як у турецькій, так і в українській мовах приголосні характеризуються за поняттями дзвінкість – глухість. Однак, на відміну від української мови, у турецькій приголосні не характеризуються за поняттями м'якість – твердість, а в українській мові вони утворюють співвідносні пари за цими показниками.

Література:

1. Гласные буквы. Особенности гласних букв. URL: http://www.turkishfirst.ru/stories/439-glassniye.html (дата звернення: 08.06.2019 г.).
2. Согласные буквы. Особенности согласных букв. URL: http://www.turkishfirst.ru/stories/457-soglasniye.html (дата звернення: 08.06.2019 г.).
3. Согласные буквы. Особенности согласных букв. URL: http://studfiles.net/preview/5720559/page:4/ (дата звернення: 08.06.2019 г.).
4. Гайдаров Ф.П. Учебник турецкого языка. Баку. 1944.
5. Гржебичек Л. Фонологическая структура турецкого слова [пер. с англ.] Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XIX. М. : Прогресс, 1987. С. 48–58.
6. Джевдет Заде Х., Кононов А.Н. Грамматика современного турецкого языка. М., 1934.
7. Дудина Л.Н. Турецкий язык : учебное пособие. Москва-Баку, 1993.
8. Лиз Р.Б. Фонология современного нормативного турецкого языка [пер. с англ.] Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XIX. М. : Прогресс, 1987. С. 93–174.
9. Меметов І.А. Порівняльний аналіз фонетичної будови турецької і кримськотатарської мов: монографія. Симферополь, 2006. 164 с.
10. Покровська І.Л. Фонетика сучасної турецької мови : навч. посіб. з аудіо матеріалами. К. : Вид.-во «Четверта хвиля», 2012. 101 с.
11. Попов Ю.В. Розмовник українсько-турецький. Донецьк : БАО, 2010. 288 с.

Avramenko B. Classification of vowels and consonants sounds in Turkish and Ukrainian languages: comparative aspects

Summary. The article is devoted to the study of vocalism and consonance of the Turkish and Ukrainian languages in the comparative aspect and to determine the place of vowels and consonants in the multi-faceted system of the Turkish and Ukrainian languages. The study of vowels and consonants is of considerable interest in the comparative study of languages, the purpose of which is to determine the totality of common and distinctive properties inherent in the languages being compared and comprise the specifics of the Turkish and Ukrainian languages.

Comparing and parallel studying the facts of different languages is necessary to establish their common laws, as well as to identify their specifics. It is proved that the system of vowels in Turkish, in contrast to Ukrainian, is characterized by three parameters: the place of formation and location of the tongue; by the degree of opening of the mouth; by the degree of perplexity. In the Ukrainian language, there are only two parameters (according to the place of the language and the location of the tongue and the degree of abduction).

In the Turkish language, according to the place of education and location of the tongue, the loud ones are characterized by two parameters (front and back row); and in the Ukrainian language for three (front, middle and back row). It is established that the concept of ascension (high, high-middle, medium and low) is characteristic for the Ukrainian language. There is no such thing in Turkish. But in Turkish there is the concept of openness (broad and narrow), but in the Ukrainian language there is no such thing.

The common feature of both languages is the presence of the notion of labialization, that is, the destruction and loss of vowels. In relation to the system of consonants of both languages, it has been established that: all consonants of the Turkish language are divided into three categories (by deafness, by the place of creation and by the nature of the obstacle and the way of overcoming it), and in Ukrainian the consonants are divided into five groups (with participation the voice and the noise, the place of creation, the way of creation, the presence or absence of palatalization (softening), the presence or absence of nasal coloring.

For both languages, the presence of labial, palatine and pharyngeal consonants, as well as fricative (slippery) and explosive (breakthrough), but for the Turkish system of consonants the concept of alveolarism is characteristic, and the language of Ukrainian is somnolence, in both the Turkish and Ukrainian languages, consonants are characterized by the notions of bell-deafness, however, unlike the Ukrainian language, in Turkish consonants are not characterized by the concepts of softness-hardness, and in the Ukrainian language they form correlative pairs according to these indicators.

Key words: comparative aspect, phonetic system, vocalism, consonantism, articulation, labialization, alveolarism, turkology.

УДК 811.133.1'373.7
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.2

Вигнанська І. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри французької філології
Львівського національного університету імені Івана Франка

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ БІБЛІЙНІ ОДИНИЦІ ЯК ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ В СУЧАСНОМУ ФРАНЦУЗЬКОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті досліджено особливості та чинники функціонування фразеологічних біблійних одиниць (ФБО) як прецедентних феноменів, готових інтелектуально-емоційних блоків, стереотипів, які вживаються як інтертекстуальні елементи, забезпечуючи зв'язок між публіцистичним текстом і текстом Біблії.

Біблійна фразеологія представлена динамічною, структурованою підсистемою, яка не обмежується лише біблійною референційною сферою, а об'єднує різноманітні ФБО, запозичені з різних джерел як наслідок постійних трансформаційних процесів і завдяки широті своїх конотативних ознак тяжіють до використання в публіцистичній сфері.

Функціонально-стильова лімітація газетних текстів пояснюється тією важливою роллю, яку відіграють мас-медіа в житті сучасного суспільства. Мова газети є багатством інноваційних процесів, де простежуються глибинні, вкорінені компоненти мовної картини світу відповідного соціуму. У роботі представлено прецедентні ФБО, як одиниці, що несуть певний обсяг інформації у знаковому національно-культурному "просторі", що є способом виявлення культурно-національної конотації. ФБО відображають типові уявлення, виконують роль стереотипів національно-культурного світобачення, вказують на символічний характер, фігурують як мовний компонент культурних знаків.

Доведено, що дивергентність біблійної фразеології зумовлена варіативністю інтерпретацій ФБО в національній традиції перекладу Біблії та її відтворюваністю в текстових фрагментах французького публіцистичного дискурсу. За допомогою комплексного аналізу виявлено прагматичні аспекти актуалізації ФБО, з'ясовано причини, яким підпорядковується їх вибір та вживання в однотипних ситуаціях представниками різних носіїв мови.

Оскільки ФБО є результатом індивідуально-авторської мовотворчості, в роботі прослідковано оказіональні перетворення семантики та/або структури ФБО, які автор застосовує з певною інтенцією для конкретного тексту. Виявлено чинники переходу прецедентних ФБО до загального фразеологічного фонду мови, закономірності, яким підпорядковується вибір та вживання прецедентних ФБО у різних жанрових варіантах публіцистичних видань.

Дослідження особливостей прецедентних ФБО сприяло розкриттю взаємодії мовних й позамовних чинників, які впливають на формування нових значеннєвих відтінків ФБО. У роботі здійснено спробу визначити основні функції прецедентних ФБО в контексті сучасного французького публіцистичного дискурсу, визначено головні чинники, що впливають на ступінь активності вживання ФБО та сприяють процесу їх фразеологізації.

Зважаючи на те, що питання поділу прецедентних феноменів за характером їхнього вербального вираження є дискусійним, у роботі представлено диференціальні ознаки понять «прецедентне ім'я», «прецедентне висловлювання», «прецедентний текст» і «прецедентна ситуація». Окремо виділено полігенетичні ФБО, що асоціюються не тільки з біблійним першоджерелом, скільки з його інтерпретацією у публіцистичному дискурсі, а отже ґрунтуються не на первинно біблійних, а на вторинних культурних асоціаціях.

Ключові слова: національно-прецедентні фразеологічні біблійні одиниці, полігенетичні ФБО, культурно-національна конотація, прецедентний феномен, публіцистичний дискурс, дивергентність.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів розвитку сучасного мовознавства є вивчення питань, пов'язаних із дослідженням фразеологічних біблійних одиниць (ФБО), як прецедентних феноменів, особливостей їх відтворюваності в сучасних публіцистичних виданнях.

Матеріалом дослідження слугували приклади ФБО представлені у сучасних французьких періодичних видання (текстових фрагментах французького публіцистичного дискурсу).

Актуальність дослідження мотивовано недостатнім рівнем вивчення процесів становлення та функціонування прецедентних ФБО у різних жанрових варіантах публіцистичного дискурсу та визначенням перспективних напрямів використання досліджуваних одиниць.

Актуальність зумовлена необхідністю здійснити комплексний аналіз ФБО як прецедентних феноменів, представити способи їх відтворення в текстових фрагментах французького публіцистичного дискурсу, визначити головні чинники, що впливають на ступінь активності вживання первісних значень ФБО, а також сприяють набуттю нових притаманній певній культурі смислових відтінків.

Мета полягає у тому, щоб на конкретних прикладах виявити чинники функціонування ФБО як прецедентних феноменів, а також вплив текстового та контекстуального оточення на формування національно-прецедентних ФБО, що дозволяє здійснити порівняльний аналіз традиційної біблійної форми ФБО з її оказіональним варіантом, з'ясувати проблеми перекладу національно-маркованих ФБО, визначити основні функції прецедентних ФБО в публіцистичному дискурсі, визначити кореляцію їх тлумачень та залежність між активізацією функціонування прецедентних ФБО у текстах Біблії та сучасному французькому публіцистичному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Мова має здатність забезпечувати інформаційну спадковість, відображати розвиток національної лінгвокультурної спільноти, духовний і культурний досвід людини. За допомогою мовного інформаційного коду формується етнічна й мовна свідомість, ядро якої складають прецедентні феномени. Як стверджує Фредерік Дж. Кессиді одним з джерел поповнення словника народної мови є прецедентні висловлювання [25], які зберігають первісне значення та набувають нових притаманних певній лінгвокультурі смислових відтінків.

Прецедентні феномени є об'єктом вивчення теорії прецедентності, підвалини якої заклав Ю. Караулов. Дослідник зазначав, що прецедентні тексти – «це готові інтелектуально-емоційні стереотипи, які використовують як інструмент, що полегшує й прискорює перехід мовної особистості з «фактологічного» контексту думки в «ментальний, а можливо, і навпаки».

До характерних ознак прецедентного тексту Ю. Караулов відносить такі характеристик: хрестоматійність та загальновідомість, емоційна та пізнавальна цінність, реінтерпретація, що виявляється у багатогранній відтворюваності, а отже прецедентні тексти стають «фактом культури» [9, с. 89].

До питання функціонування прецедентних феноменів зверталися як вітчизняні (Ю. Великорода, Т.Космеда, О. Найдюк, О. Селіванова та ін.), так і зарубіжні дослідники (Д. Гудков, Ю. Караулов, В. Красних, Г. Слишкін та інші). Прецедентні феномени виступають маркерами інтертекстуальних зв'язків різних текстів, а прийоми інтертекстуальності є засобом актуалізації прецедентних феноменів.

Термін «прецедентний феномен» прийнято вважати найбільш «всеохоплюючим», однак у науці не виявлено спільних підходів до його визначення. Прецедентним феноменом називаємо елемент когнітивної бази певної лінгвокультурної спільноти, який має здатність у стислій формі зберігати інформацію про факти й виступає моделлю для відтворення подібних фактів, репрезентований і постійно поновлюваний у мовленні за допомогою відповідних вербальних сигналів, що актуалізують його стандартний (відомий усім представникам цієї лінгвокультурної спільноти) зміст.

Можливість віднесення ФБО до прецедентних феноменів підтверджується тим, що їм як явищам, пов'язаним із культурою, притаманні всі ознаки, якими дослідники характеризують прецедентні феномени. У термінах В.В. Красних існують прецедентні феномени, які є відомими представникам національної лінгвокультурної спільноти, використовуються у різних комунікативних актах, реінтерпретуються в різних жанрах засобів масової комунікації [12, с. 170]. У контексті досліджуваних прецедентно-мотивованих ФБО мотиваційною ознакою виступає певна прецедентна ситуація, історичний факт зафіксований в лексикографічних, фольклорних, етнографічних чи історичних джерелах.

Біблійна прецедентність – динамічний феномен, який реалізується в нескінченній кількості варіантів вербалізації, що пронизує публіцистичний дискурс та несе у собі соціальне, історичне й емоційне навантаження [14, с. 192]. Біблія як культурний код є універсальним прецедентним феноменом.

До розгляду ФБО як прецедентних феноменів у своїй роботі зверталася М.О. Туркова-Зарайська, яка зазначила, що «... вчені не приділяють великої уваги ФБО, лише згадуючи Біблію як джерело великої кількості прецедентних феноменів і посилаючись на деякі показові та яскраві приклади зі Святого Письма» [21, с. 3]. При цьому дослідниця стверджує, що «ФБО належать до категорії прецедентних феноменів, відповідаючи всім вимогам характеристикам цього явища, але в той же час виявляючи свої особливості» [21, с.5].

Зважаючи на те, що питання поділу прецедентних феноменів за характером їхнього вербального вираження є дискусійним, дотримуємося принципів їхньої класифікації, запропонованих Д. Гудковим і В. Красних, поділом на вербальні (*ім'я* та *висловлювання)* й вербалізовані (*текст* і *ситуація).*

Прецедентна ситуація – «еталонна» ситуація, пов'язана з набором певних конотацій, диференціальні ознаки якої входять в когнітивну базу. Прецедентною ситуацією можна вважати ту ситуацію, яка добре відома носіям певного ментально-лінгвального комплексу, є актуальною в когнітивному плані і має варіант сприйняття, до якого входять національно-детерміновані знання, конотації, які пов'язуються з ситуацією, а також апеляції до якої є частотними в комунікації представників даної національної лінгвокультурної спільноти. Найбільша кількість таких номінацій містить у своєму складі компоненти-оніми.

За класифікацією Д. Гудкова прецедентні ситуації поділяємо на:

– загально-фактичні, або такі, що містять певну подію, а національно детерміноване уявлення про них не складається з окремих позицій її учасників. Прецедентна ситуація *Sodome et Gomorrhe* резюмує ситуацію, подану в Бутті 19,24. В основі ФБО лежить концепт '*Sodome*', який має складну смислову структуру, що володіє когнітивними потенціалом та піддається семантичній еволюції в процесі функціонування а) крайнє безладдя (*bruit, désordre)*; б) розпуста (*débauche, perversité).*

У французькій мові ці слова як ФБО не закріпилися, а їхнє вживання у назві роману М. Пруста "Sodome et Gomorrhe" є індивідуальним авторським використанням (письменник пов'язує ці слова з поняттям "*péché sodomite*"). Спрощена форма *Sodome* може означати "вираження почуття інтенсивності чого-небудь небажаного": *La capitale mondiale de cette férocité névrotique s'appelle Shanghaï. C'est* ***la Sodome et Gomorrhe*** *de notre temps. La ville ne possède qu'une mémoire, celle de l'argent* (L'Officiel, 3 août 2007).

– рольові: передбачають обов'язкові позиції й утворюють структуру, яка складається із взаємопов'язаних елементів: *Cain et Abel* – prototype de fratricide (Genèse 4,3) актуалізується через називання учасників цієї ситуації та вказівку на їхні позиції. *Rien de sinistre et de formidable comme cette partie socialiste. Sa langue est très ambiguë. Fils maudit de la création vrai* ***Caïn****, pourquoi pardonnerait-il à* ***Abel****? La nature ne lui pardonne pas* (Michelet, Tableau de la France).

Прецедентний текст – завершений та самодостатній продукт мовнорозумової діяльності, відомий члену національно-лінгвокультурної спільноти. *Прецедентне висловлювання* – репродукований продукт мовнорозумової діяльності; закінчена і самодостатня одиниця, яка може бути або не бути предикативною [12, с. 173].

З огляду на специфіку смислового наповнення прецедентні феномени за рівнем прецедентності можна класифікувати як соціумно-прецедентні й національно прецедентні. До соціумно-прецедентних зараховують такі прецедентні феномени, що вербалізують знання про спільноту (найменування *Coran* є прецедентним для прихильників ісламу; ім'я бога *Yahweh* є преце-

дентом для представників іудаїзму; молитва Господня «*Notre Père*» є прецедентною для християнської релігійної спільноти).

Відповідно до класифікації Д. Гудкова прецедентні ФБО класифіковані за їх змістовою структурою: 1) прецедентні висловлювання, які мають поверхневе значення: *en chair et en os* (Luc 24,39) *із плоті і крові* (живий, повнокровний); 2) прецедентні висловлювання, яким притаманне поверхневе і глибинне значення: *Passions du Christ (муки Господні)* – не лише події, що відбувалися в останні дні життя Христа, а й сильне *тілесне страждання*; 3) прецедентні висловлювання, які не виявляють поверхневого значення, а системний смисл актуалізується через глибинне значення: *les voies du Seigneur sont impénétrables* (Romains 11,33) *путі Господні непізнавані* – йдеться не лише про шлях Господа, але й про неможливість передбачити перебіг історії.

Прецедентне ім'я – індивідуальне ім'я, пов'язане або з широко відомим текстом або з прецедентною ситуацією. Прецедентні імена вказують на названий ними об'єкт та наділені додатковою екстралінгвістичною інформацією. Е.С. Отін, досліджуючи власні імена, що привносять додаткові значення, вважає, що «... оніми не тільки здатні виконувати свою пряму і початкову функцію – бути іменами об'єктів оточуючого нас світу, але й можуть містити вторинний, додатковий понятійний зміст, ставати в мові експресивно-оцінними замінниками імен загальних» [18, с. 11]. Внаслідок аналізу були виокремлені групи прецедентних імен за такими ознаками:

– *тип власної назви, що є основою прецедентного імені*: Антропонім *Адам,* зводиться до гіпотетичного денотата біблійного героя, зумовленого його образом екстенсіонального значення: *vieux Adam* (грішна людина), *débarrasser de vieux Adam* (духовно оновитися), *coté d'Adam* (жартівлива назва жінки), *enfants d'Adam* (люди), *loi d'Adam* (подружнє життя), *vin d'Adam* (вода), *tête d'Adam* (переносний освітлювач, що мав форму людської голови), *brebis d'Adam* (верблюди або степовий міраж), *larmes d'Adam* (жартівлива назва горілки), *pomme d'Adam* (випнута хрящова частина гортані) та ін. Вираз *n'avoir pas péché en Adam* (бути прикладом чеснот) можна розглядати як первинний, що співвідноситься з визначеними прецедентними ситуаціями Біблії. Значення у відономастичних ФБО викристалізовується в процесі своєрідного симбіозу вихідних біблійних конотацій прецендетних імен і звукової образності в конкретній національній мові.

– *символьне наповнення прецедентного імені.* У творенні ФБО бере участь символічне значення, яким наповнюється ономастична оболонка. Справедливим є твердження Є. Отіна про те, що символічні значення є лише семантичним співзначенням онімів, оскільки «їх денотативні ознаки співіснують із загальномовними конотаціями» [18].

Автор зазначає, що внаслідок переходу прецедентного імені до розряду загальних назв розширюється сфера їхнього функціонування. Відбувається деонімізація, прецедентні імена виступають символом певної характеристики: *Job* – злидар, *Samson* – силач, *Thomas* – невіруючий, недовірливий, *Judas* – зрадник, *Dalita* – зрадниця, *Mathusalem – старий.*

Біблійна мотивація доводить, що прецедентне ім'я *Cain* уособлює образ *l'assasin fratricide et de l'envieux*, узагальненіше *l'homme pervers,* а журналісти згадують *Caines* як *les partisans de la gauche ou les fascistes (selon les opposés de l'Espagne républicaine).* Такі найменування людини, що узагальнено називають типових представників певної соціальної чи психологічної групи, є «знаками національної культури» [7, с. 36].

Так, носієм символьної семантики стало ім'я *Judas* у виразах *Baiser de Judas*; *Trente deniers de Judas; Espèce de Judas.* Крім власне біблійного значення (одного з апостолів), це ім'я лексикалізувалося синонімом людини, що зрадила близьких, переконання і стала відступником.

Таке метафоричне смислове наповнення моделюється змістом Євангелія, де відображена зрада Іудою Христа. Лексема акумулювала текстову інформацію і виконує вже не функцію імені, а символьного позначення підступності та зради: *Jacques Chirac a apporté son soutien et son vote à Nicolas Sarkozy, le candidat de l'UMP, pour l'élection à venir. Que penser de ce soutien? Est-ce* ***un baiser de Judas****? On ne le saura vraiment qu'après l'élection* (La 5, 21 mars 2007).

Задля символьного відтворення окремих елементів у складі ФБО не варто нехтувати низкою чинників, які впливають на виникнення символьних конотацій: тип ономастичної основи (антропонімічна, топонімічна, теонімічна), реальність або ірреальність денотата, частотність вживання оніма та його етимологія, структурно-організаційні характеристики прецедентного імені. Так, президент Буш (*Bush*) можна було б передати як *président Buisson*, а його віце-президент як *La Caille*, або ж *brebis* замість *Rachel, fragilité – Abel*, *Emmanuel – Dieu avec nous*. Прецедентні імена у нефразеологічному вживанні представлені категоріальними одиницями, які сприяють індивідуалізації, виокремленню об'єкта або суб'єкта серед подібних. Більшість прецедентних ФБО у своєму переносному значенні зазнали узагальнення, абстрагування та символізації.

1) *кількість складників*: одиничні прецедентні біблійні імена; складені семантично зв'язані прецедентні імена, компоненти яких не вживаються окремо як самостійні прецедентні одиниці; складені семантично вільні прецедентні імена, компоненти яких вживаються разом – як цілісна одиниця функціонувати окремо, не втрачаючи при цьому ознак прецедентності; складені семантично вільні прецедентні імена з однією обов'язковою частиною (*Judas Iscariote*); парні імена, компоненти яких уживаються завжди разом через високий ступінь їх смислової зв'язаності (*Abraham et Sarah).*

У виразі *Echelle de Jacob* (Genèse 28, 12) імя *Jacob* не можна замінити на інше, оскільки біблійне ім'я виконує культурно-інформативну функцію, яка полягає у повідомленні позамовних даних про денотата імені та водночас сигналізує про зв'язок ФБО з Біблією: *Une épreuve un peu élevée sur l'échelle de Richter, mais si l'échelle de Richter, comme* ***celle de Jacob****, permet de s'élever jusqu'à Dieu....* (France Inter, 25 juin 2000) (tremblement de terre en Iran et épreuve de Dieu qu'y voit Ali Khameiny).

Журналісти вдаються до прецедентних ФБО як в їх первинному прямому, так і у переносному значенні. ФБО в їх прямому значенні виступають, переважно, як об'єкти порівняння, проектуючи біблійний інтертекст на тканину статті. У переносному значенні вони виступають метафоричними позначеннями для реципієнтної сфери «абстрактних понять».

Вживання прецедентних ФБО сприяє експресивному зображенню подій, їх прагматичній характеристиці (оцінка, емоційне ставлення, виразність висловлювання). ФБО є прецедентними текстами, готовими інтелектуально-емоційними блоками, стереотипами, які вживаються як інтертекстуальні

елементи, забезпечуючи інтертекстуальний зв'язок між публіцистичним текстом і текстом Біблії.

Так, О.М. Прибитько, аналізуючи особливості прецедентних ФБО у мові газет, дійшла висновку, що основні їх функція ФБО – *інформативна й номінативна,* проте спостерігаються і ситуації вияву персуазивної (переконання) [19, с. 36].

Прецедентні ФБО не лише називають певне ім'я чи подію, а й подають сигнал до сприйняття інформації (*інформативно-сигнальна функція*). Комунікативна мета заголовка *Deux poids deux mesures* (symbole de l'injustice) (Deutéronome 25, 13) полягає не у вичерпному представленні повідомлення, а у фрагментарній назві теми, передаванні квантів інформації [10, с. 106]: ***Deux poids, deux mesures?*** *L'ONU et le conflit israélo-arabe: une approche quantitative* (L'Humanité, 30 octobre 2006).

Прецедентне біблійне ім'я не є прямою вказівкою на його можливих персонажів чи події, а виступає засобом створення метафоричного образу. Можливість реалізації прецедентного біблійного імені як потенційного образного засобу вказує на те, що ФБО виконують також і функцію метафоризації.

Вислів *cheval de Troie*, вжитий у значенні *підступність*, стає вихідним для трансформованого *troupeau des cheveaux de Troie*, що його журналісти вжили як заголовок до матеріалу про економічну потугу США в інших країнах: *Mateusz Piskorski: "La Pologne a été utilisée comme* ***cheval de Troie*** *des États-Unis dans l'Union européenne"* (L'Humanité, 21 novembre 2005).

Співвіднесеність і специфіка структури прецедентних ФБО полягає у тому, що їх об'єднує одна й та ж інформація, а інформативні вузли отримують послідовий розвиток [1, с. 15]. У реченні *Hongrie:* ***la Pâque*** *du cardinal Mindszenty* (La Croix, 8 février 2000) лексема *la Pâque (la réhabilitation)* інформаційно важко доступна читачеві, а ставлення журналіста до тогочасних подій розкривається під час подальшого прочитання. Заголовок: *Premier ministre – premier* ***apôtre***! *Que cache votre* ***baiser de Judas****?* (La 5, 21 mars 2007) налаштовує читача на пояснення і завдяки семантиці дієслова *cacher*, викликає на рівні передінформації іронічне ставлення до подій.

Навіть якщо питання представлене цитатою з промови політичного діяча, яку журналіст використовує в дослівній формі, воно не позбавлене стилістичного, а саме, риторичного значення, оскільки не розраховує на відповідь, а звертається до масової аудиторії і може передбачати можливу реакцію. Так, прецедентне ім'я *Notre Dame de Corrèze* актуалізує у свідомості адресатів «центральний храм у Корезі, присвячений Богородиці (Корезькій Богоматері). *Sauf si elle ne représente qu'elle-même en tant que* ***la dame*** *aux pièces jaunes ou l'élue* ***de la Corrèze****, je ne pense pas que son ralliement puisse être une bonne chose pour Nicolas Sarkozy* (Le Figaro, 7 avril 2007). Контекст статті сприяє формуванню образу Бернадетти Ширак, що уособлюється з Пресвятою Дівою та виконує роль політика-захисниці для своїх виборців, які уособлюються з парафіянами [5, с. 142].

Прецедентні ФБО володіють змістовно-фактуальною та змістовно-концептуальною інформацію. Змістовно-фактуальна інформація містить в собі повідомлення про факти, що відбувалися та відбуваються в навколишньому середовищі. Змістовно-концептуальна інформація повідомляє читачу індивідуально-авторське розуміння відносин між явищами, змальованими засобами фактуальної інформації.

Основна фактуальна інформація передається ФБО, але їхні лексичні кореляти не тільки посилюють цю інформацію, додаючи відомості з політичного чи економічного життя країни, але й активно беруть участь у формуванні концептуальної інформації: *Entre le Parti et l'Etat, l'imbrication a été totale pendant deux générations; en se réservant le monopole de la formation des élites, le parti* ***a modelé*** *l'Etat* ***à son image*** (Libération, 15 février 2003). У наведеному текстовому фрагменті ФБО *(modeler à son image)* (Genèse 1, 27) підсилює фактуальну інформацію, впливає на стилістичну структуру аналізованого блоку, є головним елементом, що формує концептуальну інформацію.

Тому ФБО мають подвійну природу, комунікативну та пізнавальну, де перша забезпечує перебіг комунікативного акту, а друга відтворює особливості фрагмента дійсності. У виданні *Le canard enchaîné* (11 avril 2000) образ Міттерана подано як образ Христа перед апостолами, як персонаж, що органічно злився з поняттям, де публіцист перетворює думку на живу особистість, яка здатна органічно включитися в інформативний текст: *Fr. Mitterrand* ***faisait devant ses apôtres*** *les commentaires suivants.*

ФБО слугує джерелом двопланової інформації. Читач розпізнає та ідентифікує ФБО, сприймаючи спочатку буквальне біблійне значення, а потім відповідне набуте, конотативне. Під час декодування інформації читачеві необхідно опрацювати два види інформації – образну та логічну, з метою відтворення суттєвого та другорядного, вирізняючи другорядне як форму додаткової комунікації.

У ФО *être plus catholique que le Pape* (бути надто відданим якійсь справі) на базі вихідного поняття сформувалося інше, з протилежним енантіосемічним значенням, утворивши іронічну конотацію у структурі ФБО. Дослівна семантика прочитується як *бути більшим католиком ніж папа*. На алогізмі побудовано ФБО, що створює іронічний ефект. У виразі *Le Pape ne tend pas l'autre joue, il exorcise...* (Marianne, 24 septembre 2003) дискваліфікується ситуація, усталена у культурній пам'яті мовної особистості, тим самим вказує на абсурдність реальності, відтвореної у публіцистичному дискурсі.

Експресивну стилістичну функцію виконують прецедентні ФБО, вжиті зі значенням, протилежним тому, яке зазвичай за ним закріплене. Такий прийом використання ФБО застосовують з метою передачі іронічного відтінку висловлюваної думки. *Et Mel Gibson filma la passion* (Dieu créa le monde) (Marianne, 25 avril 2004). Ефект іронії досягається завдяки паралелі створення світу / фільму на біблійний сюжет, що провокує негативне ставлення до дій, про які йдеться у тексті. В таких випадках переважає «негативна» метафора.

Усвідомлене порушення норми спрямоване на висвітлення парадоксальності, яка виникає внаслідок контрасту між стандартною формою ФБО *Travailler dans la vigne du Seigneur* (Exode 5,1) – *трудитися в лоні церкви* та нестандартним (несподіваним) змістом одиниці *Tomber dans la vigne du Seigneur* (*забагато випити*): *Il semblerait une nouvelle fois que la presse française "oublie" de parler d'un sujet sensible: le plus haut représentant de l'Etat* ***tombé dans les vignes du Seigneur****. Merci à la presse belge de s'en être fait l'écho* (France Inter, 10 juin 2007).

В аналізованих прецедентних ФБО фразеологічна ефективність досягається двома шляхами: через певний специфічний добір, не порушуючи мовної норми; через вмотивовану модифікацію компонентів, відхилення від норми, з метою передачі ФБО лаконічніше, не змінюючи змісту, а також задля досягнення більшої виразності, створення незвичності, привернен-

ня уваги читача новим змістом. Це результат свідомого, а не випадкового порушення мовного етикету, впливом на емоційну та інтелектуальну сферу адресата з метою створення прагмасемантичного ефекту.

Оскільки публіцистичний дискурс є оцінним, він не лише інформує, але й оцінює, втілює характер ставлення адресата до зображуваної ним дійсності. Прояв авторського «я» журналіста робить мовлення емоційно-особистісним, а використані ФБО мають оцінний характер, а отже *оцінну функцію*. Оцінку вважають головною категорією прагматики в межах впливу, яка співвідноситься з поняттям чинника адресата і є важливим елементом формування прагматичного ефекту.

На думку Н.О. Лук'янової, оцінку представлено як певний інваріант, що реалізується у двох варіантах: *позитивному (меліоративному)* та *негативному (пейоративному)* [15, с. 45]. Авторка пов'язує цю категорію з соціальними чинниками: пейоративна маркованість зумовлена негативними соціальними причинами, несприятливими умовами життя суспільства тощо. У ФБО негативна оцінка закріплена узусом і часто нівелюється або видозмінюється. Меліоративна, навпаки, є результатом позитивної ознаки, компонентом семантики ФБО і покликана створити відповідну емоційну реакцію адресата. Будь-яка оцінка соціальна за своєю суттю [3, с. 5], чим пояснюється її варіативність через соціальну неоднорідність суспільства.

ФБО *Le doit de Dieu* (Воля божа) (Exode 8, 15): *Tous deux sont* ***morts.*** *Seigneur,* ***votre doit*** *est* ***terrible****!* Виділені в дефініції слова вказують на присутність у семантиці ФБО негативної оцінки. В наступному прикладі негативне значення нівелюється, переходить у свою протилежність, набуває позитивної оцінки [13, с.13]: *Ceux qui n'ont rien à se reprocher – les innocents, les blancs comme neige – seront épargnés par* ***le doit de Dieu*** (L'Humanité, 12 avril 2002).

Заголовок *Il est* ***mort le divin enfant*** (Le Nouveau Observateur, 28 juillet 2006) утворений трансформацією, що асоціюється з великою радістю, за рахунок заміни елементу *naître* на антонімічний *mourir*, а тому, інформація оцінюється як скорбота.

Когнітивний чинник відіграє важливу роль. Це суб'єктивний образ об'єктивної дійсності: існуюча інформація перетворюється у свідомості суб'єкта оцінювання, співвідноситься з його уявленням про позитивне та негативне: *Pour la première fois, depuis quelques dernières années, un communiste est élu.* ***Le signe qui les distingue dans l'Apocalypse*** *était presque visible dans ses actes* (Libération, 15 janvier 2005). Початок повідомлення *pour la première fois, depuis quelques dernières années* дає підстави відчути присутність емоційного авторського ставлення до повідомленої події. Однак, не розуміючи норм суспільного та політичного життя, неможливо вгадати як саме (позитивно чи негативно) оцінює автор факт хоча виділяє комуністичну партію серед інших партій, використовуючи ФБО *signe des élus dans l'Apocalypse* (Apocalypse 7, 8).

Як вважає Є. М. Вольф «визначення позитивного чи негативного оцінного характеру залежить від знання «картини світу» та відповідних критеріїв оцінки, прийнятих в мовному колективі. Оскільки для багатьох об'єктів та ситуацій в соціумі існують відповідні оцінні уявлення, отримувач повідомлення розуміє, про яку оцінку йдеться, навіть якщо висловлювання не пов'язане власне оцінними ФБО» [2, с. 396].

Вираз *Babylone moderne* (La 5, 25 octobre 2006) (symbole de la dissolution des mœurs) відтворює тогочасні події Італії. Вираз *captivité de Babylone* (Ap. 14, 8) визначає матрицю соціальних ролей, пов'язує, з одного боку, текст із позамовною чи християнською ситуацією – роль папи в Італії, а з іншого – відправника та одержувача ФБО: *Les papes quittent Rome pour Avignon. Dans* ***cette captivité de Babylone,*** *la papauté, séparée du monde romain, perdait la moitié de sa grandeur* (Edgar Quinet, Révolution d'Italie, LAR). ФБО La *captivité de Babylone* у значенні *exil pénible et humiliant* є не лише ономастичним знаком тексту, але й головним засобом «включення» ФБО до мовного та позамовного контекстів. ФБО дали мові чимало похідних: "*Nouvelle Babylone", "Moderne Babylone", "Les captivités de Babylone", "Babylone la Grande", "Sion pleure quand Babylone rit"* [28, с. 41]. Не підлягає сумніву домінування у таких ФБО оцінно-емотивного компонента, а частотність вживаності засвідчує їх важливість як *експресивно-маркованого* композиційного блока статті.

На основі смислового зв'язку з текстами Євангелія прецедентне ім'я *Hérode* у вторинній функції трактується як найменування осіб – носіїв певних морально-етичних цінностей. Ім'я іудейського царя *Hérode le Grand* (Math. 2, 16) стало синонімом *massacreur des enfants.* Негативні асоціативні зв'язки, що міцно закріпилися за цим іменем під впливом текстових чинників, сприяли тому, що ця назва стала символом тирана, носієм негативної оцінки [26, с. 30].

Лексема *Molek* (Lévetique 18, 21) є підтвердженням того, що альтернацією голосних євреї досягли зміни значення слова. *Melek* у мові фінікійців означало *цар, володар* на позначення *поваги,* та коли вживалося стосовно бога персів, ставало *Molek*. Утворена завдяки альтернації голосних бінарна паронімічна форма *Molek / Melek* змінювала своє значення у напрямі закріплення семи *образи*, символу *ненажерливої сили*. У наведених прикладах прецедентні ФБО містять *експресивно-оцінну інформацію,* що дає підставу стверджувати існування оцінно-емотивної домінанти висловлення. Тенденція до емоційного зображення дійсності, особистісна авторська інтерпретація фактичного матеріалу створює особливий характер експресивності ФБО.

Одна і та ж ФБО може по-різному реалізуватися в однотипних ситуаціях представниками різних носіїв мови. У результаті вживання ФБО в невластивій для них ситуації (контексті) носієм іншого соціолекту (мови професійної групи) з'являється новий відтінок, який згодом оформлюється в новий біблійний варіант. Новий біблійний варіант розширює прагматику всієї ФБО, оскільки розширюється спектр ситуацій і контекстів її вживання, а, отже, і обмежень на її використання.

Кожен лексико-семантичний біблійний варіант має свій прагматичний потенціал, який приписує йому адекватне вживання в різних ситуаціях спілкування. Самі ж ФБО можуть виявляти певну своєрідну «прагматичну мобільність» під час внутрішньомовної міграції (міграція з одного соціолекту в інший тощо).

Поява нового біблійного елемента семантичного навантаження ФБО зумовлює зміну характеристик її вживання, які прагматично закріплені за певним соціолектом, що збільшує прагматичну маркованість цілої ФБО. При вивченні вказаних ознак необхідно брати до уваги той факт, що функціонування прецедентних феноменів у публіцистичному дискурсі має свою специфіку. У публіцистиці використовуються тільки ті прецедентні ФБО, відомість яких має загальнонаціональний характер [17, с. 62].

Характерною ознакою ФБО є те, що в їхньому прагматичному значенні присутня *культурно-національна* конотація. ФБО є результатом індивідуально-авторської мовотворчості, проте з плином часу, найактуальніші потрапляють у загальнонародний мовленнєвий вжиток. ФБО будучи прецедентними феноменами, несуть у собі культурно-історичну інформацію, інтерпретуються по-різному з авторським наміром привернути увагу та інтелектуалізувати газетний текст.

Національні ФБО часто входять до когнітивного апарату опосередковано через автопрецедентні тексти. Отже, ФБО, що формують національний канон, часто функціонують як полігенетичні. Термін полігенетична ФБО запропонувала З.Мінц, визначаючи її як репрезентант текстів, у кожному з яких ФБО набуває свого смислу, що кваліфікується як оказіональний. Для ФБО, як стверджує С. Шулежкова, «характерна багатошаровість асоціацій» [22, с. 8]. Дослідниця виокремила три типи взаємозв'язків між Святим Письмом і ФБО з вторинними (культурними) асоціаціями: 1) постійна актуалізація біблійного тексту через твори; 2) витіснення первинно-біблійних асоціацій вторинними культурними асоціаціями; 3) перехід ФБО в розряд безіменних мовних одиниць [22, 9]. Другий із типів зараховуємо до полігенетичних ФБО, адже ослаблення генетичного зв'язку з текстом Біблії наділяє ФБО іншими ознаками, з якими вони асоціюються. Отже, полігенетична ФБО – це ФБО, що ґрунтується не на первинно біблійних, а на вторинних культурних асоціаціях. Прикладом є полігенетична ФБО ***ville éclairée sur une montagne*** (осяйне місто на горі) з джерелом посилання Мт. 5,14: C'est vous qui êtes la lumière du monde. ***Une ville construite sur une montagne*** ne peut pas être cachée.

У полігенетичних ФБО сакральне відтворюється крізь метабіблійні вирази, актуалізовані в канонічних творах. Так, щоб описати ситуацію в Боснії 1997 та Іраку 2002 років у публіцистичному дискурсі подано біблійний опис пекла як ténèbres profondes. ФБО *ténèbres profondes* посилається не на книгу Біблії, а на опис пекла в поемі Джона Мільтона "Paradis perdu", а тому доречніше застосувати суміжний образ *royaume* des ténèbres. ФБО кромішня темрява (ténèbres cimmériennes – пекло) (Math. 22, 13) спочатку вказувала на пітьму, куди кидали грішників, а згодом, із утворенням нових ФБО, отримала значення ténebres profondes. Іменник темрява відновив своє первинне значення, а прикметник кромішня – фразеологічно зв'язане значення, з яким утворив нові сполучення: кромішні темрява, морок, ніч. Згодом з ФБО кромішнє пекло (справжнє пекло) виникли сполучення, в яких кромішній має значення дуже важкий, нестерпний.

Вираз Servir Dieu et Mammon (Luc 16, 13) основою якого став вираз з Євангелія: "Personne ne peut servir deux maîtres". У мові древніх євреїв слово мамона означало багатство, але завдяки твору Д. Мільтона "Paradis perdu» назва сприймалася як ім'я злого духа багатства і згодом почала функціонувати як власна назва [24, с. 95] Coppé consultant dans un cabinet d'avocats d'affaires: Peut-il ***servir deux maîtres***: l'Etat et des intérêts privés? (France Inter, 16 octobre 2007).

Розглянемо випадок входження ФБО до французькомовного узусу внаслідок омонімічної гри, що призвела до втрати зв'язку з текстом Біблії. Етимологія виразу Le pays de Nod – «країна блукання»: "Cain partit habiter ***au pays de Nod,*** loin de la présence du Seigneur, à l'est d'Eden" (Genèse 4, 16). ФБО є метафорою, адже Каїн був приречений на блукання: «Tu seras un déraciné, toujours vagabond sur la terre» (Genèse 4, 12). Проте ФБО має значення «сон», унаслідок мовної гри – омонімії біблійного Nod і відомого від початку XV століття слова nod у значенні «схиляти голову, дрімати». Випадок закріпленого на мовному рівні каламбуру слугує моделлю обігрувань ФБО, що є підтвердженням їх ідіоматичного статусу.

У біблійній фразеології вдається простежити суттєві розбіжності між національними культурами, що свідчить про відмінності в осмисленні й трактуванні ФБО представниками різних мовних соціумів. Це «система ціннісної та емоційної орієнтації, закодованої в асоціативно-образних комплексах одиниць і відтворюваної через інтерпретацію образних основ» [11, с. 112].

Національно-прецедентні ФБО формують різні за змістом та обсягом канони в різних культурах. В. Гак виділяє об'єктивні та суб'єктивні причини розходжень у різномовній біблійній фразеології [4, с. 55]. Важливими є мовні чинники, що зумовлюють різну стилістичну маркованість ФБО та експресивність [6].

В. Мокієнко назвав кілька чинників, які пояснюють наявність неоднакової семантичної структури в ФБО, що функціонують у різних мовах, а саме: а) відмінність перекладацьких традицій (візантійська та латинська); б) вплив соціально-культурного середовища: взаємодія християнських вчень з язичницькими; специфіка мовної ситуації в різні історичні періоди; в) внутрішньо-мовні закономірності лексико-семантичного розвитку; г) семантичний синкретизм тексту Біблії [16, с. 146].

ФБО завдяки спільному джерелу Біблії стали своєрідними «універсаліями» в багатьох мовах (*loup déguisé en brebis – вовк у овечій шкурі* – the wolf in sheeps clothing – der Wolf im Schaffel) і характеризуються розбіжностями за формою, що є ознакою предмета, яку покладено в основу найменування. У ФБО *to cross over Jordan – mourir*, відбувається цілковите заміщення елементів. Інколи можна спостерігати успадкування ФБО разом з їхньою граматичною формою та лексичним значенням (to pay St. Peter a visit – *rendre visite à St. Pierre;* to sent to Jesus – *envoyer chez Jésus*). Так, вираз *цап офірний (Le bouc émissaire*) (Lévitique 16,21) (du latin *emissarius* – людина, на яку звалюють чужу провину) у німецькій мові має відповідник *Der Suiidenhock.*

Фразеологічний образ зберігає національну специфіку, маркованість якої часто створюється добором специфічної лексики: для позначення певних реалій, що відомі лише носіям певних націй. ФБО, що відображає типові уявлення (прототипи), виконує роль еталонів, стереотипів національно-культурного світобачення, вказує на символічний характер і, отже, фігурує як мовний компонент культурних знаків.

Фразеологічну лакуну зумовлює *дивергентність* тлумачення ФБО в латинській і візантійській перекладних традиціях. Прикладом слугує ФБО les étincelles qui volent en l'air, джерелом якої є фраза з Книги Іова, де Еліфаз пояснює страднику першопричину його горя: "L'homme est destiné à subir la misère, commes les étincelles à voler en l'air" (Job 5,7). Тлумачення вищенаведеного вірша з Книги Іова далеке від однозначності, адже étincelle означає «*блискавка, стріла, жар».*

В інших перекладах замість «*іскор*» вживаються *«блискавки», «стріли», «пташенята, котрі вилітають із пекла, щоб наслати чуму на людство»*. «Пташенята» випадають із цього ряду, адже образ узято з грецької Септуагінти, звідки він перейшов у Біблію. Отже, спостерігаємо протиставлення людини, яка мусить "*subir la misère et travailler à la sueur de son front"* і "les étincelles qui

volent en l'air". У перекладах також спостерігаємо відмінності: «Бо людина народжується на страждання, як іскри, щоб угору летіти» та «Чоловік призводить лихо, як іскри, що летять угору». Переклад І. Огієнка наштовхує на думку про необхідність страждань задля майбутнього спасіння («піднесення угору»), а в перекладі І. Хоменка людина – призвідник зла, ніж страдник.

Прецедентні ФБО в межах французько-української опозиції можуть мати спільне значення, проте різні біблійні прототипи. Дивергентні ФБО зі спільним значенням можуть походити з різних частин Святого Письма. Цитата із Єремії 13, 25 *L'Ethiopien peut-il changer la couleur de sa peau ou la panthère les taches de son pelage?* означає неможливість змінити людську природу.

В українському варіанті цей образ трансформується в просторічну паремію горбатого могила виправить. Однак вираз має біблійне коріння (Еклезіаст 1,15), де продовжується відома думка про марноту всього сущого: «Ce qui est tordu ne peut pas être redressé». Складна природа прецедентних феноменів обумовлює особливості їх функціонування, а відновлюваність у мовленні та реінтерпретованість в інших знакових системах визначається їхньою здатністю функціонувати у вигляді згорненої метафори і бути символом певного феномена чи ситуації.

Фразеологічну лакуну в одній із зіставлюваних мов можна пояснити варіативністю інтерпретацій ФБО в національній традиції перекладу Святого Письма. Результатом лакуни є описовий переклад ФБО вихідної мови або біблійно-немаркований фразеологічний еквівалент.

Керуючись суб'єктивними естетичними критеріями, автори прагнуть якнайточніше передати головну семантику й експресивно-емоційну сутність змісту ФБО, зберегти близькість до народної мови та мислення зі збереженням біблійного образу, залишаючи латинські чи іншомовні запозичення, надаючи ФБО стилізованих ознак, з урахуванням їхнього тогочасного значення.

За спостереженнями О. Горбача, ці настанови спричинили до того, що ФБО були надто дослівними, «задомашнені» надмірним зверненням до індивідуального стилю автора: *Jésus...* ***se retira*** *donc de nouveau sur la colline (*Йо.6, 15) – *Ісус...****махнув*** *на гору; Les disciples de Jésus revinrent; et ils furent étonnés de le voir* ***parler avec une femme.*** *– Тут прийшли ученики його, і дивувались, що він з* ***молодицею роздобарював.*** (Йо. 4, 27). Звичайно, вживати дієслова *махнути* у значенні *se retirer* та *роздобарювати* у значенні *parler* щодо Ісуса Христа – це за словами Житецького, «надто фамільярне поводження з євангельськими особами» [8, с. 34].

Просторічні лексеми не поєднуються із «піднесеним» значенням того, про що мовиться, замінюються на відповідні синоніми, що мають інше стилістичне навантаження: *Il aurait voulu se nourrir des fruits que* ***mangeaient*** *les cochons* (Luc 15, 17) Бажав він наповнити свого живота стручками, що *жерли* їх свині. Вживання простонародних слів забезпечує відтворюваність образу оригіналу, хоча й ФБО підлягає ризику семантичної контамінації. Контамінованого значення набувають ФБО, відтворені та перенесені у сучасний публіцистичний дискурс буквально, без урахування певних правил лексико-семантичної валентності.

Цілком виправданим видається і той факт, що використовували церковну лексику замість народної, яка від неодноразового вживання набула додаткових відтінків. Редактори жертвували одним словом на користь іншого, маловживаного, незрозумілого. Порівняймо: *...passez-lui une bague au doigt et* ***des chaussures*** *aux pieds* (Luc 15, 22) *...дайте перстень єму на руку, і* ***обув'я*** *на ноги*. [27].

Публіцистичні видання своєрідно відтворювали біблійні оповіді, втілювали їх у характерні образи та переосмислювали, надаючи їм додаткових конотацій. Так, до виразів, які базуються на нових конотаціях біблійного образу, належить ФБО, запозичена з англійської мови як *to raise Cain.* Ця ФБО стала підґрунтям для створення виразів *підняти шум, крик, скандал, вчинити безлад*, тоді як у французькій мові для вираження такої конотації вживають вислів *faire le diable*.

ФБО різняться за ступенем переосмислення компонентів, цілісністю значень і водночас характеризуються певними загальними ознаками, а саме: змістовою завершеністю, відтворюваністю (з різними можливими варіантами), семантичною та стилістичною маркованістю. Незважаючи на те, що символіка ФБО інтернаціональна, в системі національної мови ФБО отримала нову, характерну тільки для конкретної мови конотацію.

Оскільки вечеря Христа з учнями була їхнім останнім і таємним побаченням, в англійському та іспанському позначеннях цієї події актуалізується перша риса *The last supper; La ultima cena,* у французькому – актуалізація цієї риси відсутня – *Une Cène.* У своїй праці «Культурно-національні конотації фразеологізмів (від світобачення до світорозуміння)» В. Телія наголошує на понятійному аспекті мовної картини світу.

Поняття культурно-національної конотації є базовим у лінгвокультурології. «Співвідношення мовних значень із певним культурним кодом становить зміст культурно-національна конотація, яка й надає культурно значущої маркованості не тільки значенням ФБО, але й змісту біблійних текстів» [20, с. 219]. В основу цих досліджень покладено ідеї В. фон Гумбольта, О. Потебні та їхніх послідовників, які розглядали закономірності розвитку мови в тісному зв'язку з «народним життям», вважаючи, що «через мову все створене народом у минулому впливає на індивіда». Окрім того культурно-національна конотація: апелює до певного досвіду мовця; детермінована етимологічно-образною системою, формами національної культури; своєрідно відтворена у внутрішній формі ФБО; зумовлена стилістично й культурно маркованими компонентами, національними символами. Національно марковані кількісно ФБО значно поступаються національно немаркованим. Це пояснюється існуванням, з одного боку, загальної, у своїй основі, християнської релігії та пов'язаних із нею денотативних універсалій, з іншого – в різних мовах відбувається деривація ідентичних за образом ФБО, які й співвідносяться структурно і семантично.

Проведений аналіз дає змогу підтвердити зумовленість національно-маркованої прецедентності біблійної фразеології дивергентністю національних представлень Біблії. Особливості ФБО пояснюються мовними й позамовними чинниками, які впливають на формування біблійної фразеології, її відтворення в іншомовному культурному середовищі. Здійснені дослідження дають підстави стверджувати, що біблійна спадщина інтерпретується та відтворюється не тотожно, отож Біблія – не лише інтегруючий чинник, а й водночас багате джерело національного самовираження та поповнення мови ФБО. Це підтверджується гіпотезою, що біблійна фразеологія є відкритим об'єднанням, проникність якого зумовлена характером складових одиниць, їхнім функціональним навантаженням – служити лексико-фразеологічним пластом, виражальним засобом понять сфери духовного життя.

Література:

1. Бахарев Н.Е. Сруктурно-функциональное развитие заголовков: автореф. дисс. канд. філол. наук: спец. 10.01.10 «Журналистика» / Н.Е. Бахарев. Алма-Ата, 1971. 20 с.
2. Вольф Е.М. О соотношении квалификативной и дескриптивной структур в семантике слова и высказывания / Е.М. Вольф // Известия АН СССР. ОЛЯ. 1981. Т.40. № 4. С. 391–397.
3. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф. [2-е изд., доп.]. М. : УРСС, 2002. 280 с.
4. Гак В.Г. Особенности библейских фразеологизмов в русском языке в сопоставлении с французскими библеизмами / В.Г. Гак. Вопросы языкознания. 1997. № 5. С. 55–65.
5. Данелян Ю.В. Структурні і смислові трансформації логоепістем у французькому медіа-дискурсі: комунікативно-прагматичний і лінгвокогнітивний аспекти: дис. канд. філол. наук: 10.02.05 / Юлія Володимирівна Данелян. К., 2009. 196 с.
6. Дубровина К.Н. Библейские фразеологизмы в русской и европейской культуре / К.Н. Дубровина. Москва : ФЛИНТА, 2012. 310 с.
7. Ермаченко М.Н. К общей теории имени собственного / М.Н. Ермаченко // Ученые записки МГПИИЯ им. М. Тореза. 1970. Т. 55. С. 9–89.
8. Житецькій П.И. О переводахь Евангелія на малорусскій языкь / П.И. Житецькій. СПб. Тип. ИАН, 1906. 65 с.
9. Караулов Ю.М. Русский язык и языковая личность / Ю.М. Караулов. М. : Наука, 1987. 264 с.
10. Козловська Г.Б. Прагматичний аспект категорії інформативності англомовних синоптичних текстів газетно-публіцистичного стилю: дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Ганна Борисівна Козловська. Харків, 2003. 219 с.
11. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства / М.П Кочерган.К. : Академія, 2001 367 с.
12. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность / В.В Красных. М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. 375 с.
13. Крисанова Т.А. Висловлювання з негативною оцінкою адресата в сучасній англійській мові (комунікативно-прагматичний аспект): дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Тетяна Анатоліївна Крисанова. К., 1999. 182 с.
14. Крутько Т.В. Прецедентні феномени у текстах англомовної реклами (на матеріалі банерної реклами) / Т.В. Крутько // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. К. : Логос, 2011. С. 190–197.
15. Лукьянова Н.А. Экспрессивная лексика разговорного употребления (проблемы семантики) / Лукьянова Н.А. Новосибирск : Наука, 1986. 227 с.
16. Мокиенко В. Библеизмы в европейской фразеологии и паремиологии. Die Slawische Phraseologie und die Bibel. Славянская фразеология и Библия / red. D. Walter, V. Mokienko, D. Balakova. Greifswald; Sankt-Peterburg; Ruzomberok, 2013. С. 144–153.
17. Нахимова Е.А. Прецедентные имена в массовой коммуникации / Е.А. Нахимова. Екатеринбург, 2007. 207 с.
18. Отин Е.С. Словарь коннотативных собственных имен / Отин Е.С. М. : ООО «А Темп», 2006. 440 с.
19. Прибытько Е.Н. Библеизмы в языке современных газет: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Е.Н. Прибытько. Воронеж, 2002.
20. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и культурологический аспекты / В.Н Телия. М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.
21. Туркова-Зарайская М.О. Особенности понимания библеизмов современными носителями языка: автореферат дис. канд. филол. Наук: 10.02.19 / М.О.Туркова-Зарайская. Тверь, 2002. 18 с.
22. Шулежкова С.Г. От земли обетованной к небесам обетованным (очерки о судьбах библейских крылатых выражений) / С.Г. Шулежкова. Москва : ФЛИНТА: Наука, 2013. 260 с.
23. Erickson J.F. Biblical Semantic Structure and Biblical Lexicology: Ph. D. Diss. / J.F. Erickson. Fuller, 1980. 325 p.
24. Fouilloux D. Dictionnaire culturel de la Bible / Danielle Fouilloux. Paris : Ed. Nathan, 2002. 320 p.
25. Frederic G , Audrey R. Duckert Cassidy A Method for Collecting Dialect: Publication of the American Dialect Society Number 20, 1970
26. La Bible Ancien et Nouveau Testament Traduit de l'hébreu et du grec en français courant – Villiers-le-Bel.: Alliance biblique Universelle, 1997. 1210 p
27. Meillet A. Les premiers termes religieux empruntés par le slave au grec / Antoine Meillet // Mémoire de la Société Linguistique. Paris, XX, 2/1902. P. 58–60.
28. Yanik le Boulicaut Onomastique biblique: des richesses de la Bible hébraïque aux usages en langues modernes. Université Catholique de l'Ouest Institut de Perfectionnement en Langues Vivantes., 1990. 228 p.

Vygnanska I. Bible phraseological units as precedent phenomena in modern French mass-media discourse

Summary. The article investigates the peculiarities and factors of functioning of Bible Phraseological Units (BPU) as precedent phenomena, ready-made intellectual and emotional blocks, stereotypes, which are used as intertextual elements, providing a link between publicist and Bible text. Biblical phraseology is presented as a dynamic, structured subsystem, which is not only limited to the Bible referential scope, but also includes a variety of lexemes borrowed from various sources as a result of constant processes of transformation and that by virtue of their latitude connotative signs tends to be used in the domain of publicist style.

Functional-style limitation of newspaper texts is explained by the important role played by the mass media in the life of modern society. The language of the newspaper is a wealth of innovative processes, which traces the deep, rooted components of the linguistic picture of the world of the corresponding society. The article presents BPU as units, possessing certain amount of information in peculiar national-cultural environment, which is a means of detecting national-cultural connotation. BPU reflect the typical representation, perform the function of national stereotypes and cultural viewpoints.

It is proved that the divergence of biblical phraseology is conditioned by the variability of BPU interpretation in the national tradition of Bible translation and its reproducibility in the textual fragments of modern French media discourse. The complex analysis revealed pragmatic aspects of actualization of BPU and explained the reasons for their selection and use by representatives of different native language speakers in the same situations. Since each BPU is the result of individual author's language creation, the article traces the occasional transformations of semantics and / or structure of the BPU that the author applies with a certain intention for a particular text.

The factors of transition of precedent BPU to the general phraseological fund of the language, patterns that are subordinated to the selection and use of precedent BPU in different genre variants of mass-media publications are revealed. The study of peculiarities of precedent BPU has helped to uncover the interaction of linguistic factors that influence the formation of new meaningful shades of BPU. The article attempts to identify the main functions of the precedent BPU in the context of contemporary French mass media discourse, identifies the main factors that influence the degree of activity of the use of precedent BPU and contribute to the process of their pahraseologization.

Considering that the issue of separating precedent phenomena by the nature of their verbal expression is debatable, the paper presents differential features of such concepts as: "precedent name", "precedent statement", "precedent text" and "precedent situation". The polygenetic BPU are singled out as the units which are associated not only with the biblical primary source, but with its interpretation in media discourse and, therefore, are not based on primary biblical, but rather on secondary, cultural associations.

Key words: national precedent Bible Phraseological Units, polygenetic BPU, national cultural connotation, precedent phenomenon, mass-media discourse, divergence.

УДК 811.111.2'276.6:636
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.3

Вискушенко С. А.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології та перекладу
Житомирського державного університету імені Івана Франка

СТЕРЕОТИПІЗАЦІЯ ОБРАЗУ ТВАРИННИКА ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню стереотипного образу фермерів-тваринників Великобританії, який є в колективній свідомості англійського суспільства.

Метою роботи є уточнити визначення поняття «стереотип», а також з'ясувати як стереотипізація образу сучасного англійського тваринника реалізується в узагальненому прототиповому баченні відповідної постаті у фаховій, науково-популярній і публіцистичній літературі, направленій на широку читацьку аудиторію.

Матеріалом для виокремлення й аналізу стереотипів-образів послужили фахові джерела, нариси-есе, оглядові й енциклопедичні статті, присвячені життєдіяльності відомих постатей англійського тваринництва – Bernard Matthews, Bobby Waugh, Brynle Williams, Christopher John Suenson-Taylor Grantchester, Robert Ramsey Wiseman, Robert Backewell, Thomas Coke та інші.

Результати дослідження засвідчують, що стереотипи є вмістилищем суспільного досвіду людей і віддзеркалюють спільне й повторюване в їхньому повсякденному житті. Вони розглядаються як засіб економії зусиль людини під час сприйняття складних об'єктів. Було виділено й розглянуто наступні стереотипи англійського тваринника «прототиповий образ тваринника», «професійний стереотип», «оцінний стереотип» та «соціальний стереотип».

У роботі викладено інформацію про базові структурні одиниці стереотипів – атрибути. Зокрема, висвітлено загальні особливості кожного з них і виявлено їхні відмінні характеристики. До базових атрибутів стереотипу «прототипового образу тваринника» належать: «зовнішність і риси обличчя»; «риси характеру та розумові здібності». «Професійний стереотип» містить такі атрибути: «освіта»; «професійні якості та досягнення».

У межах «оцінного стереотипу» було виокремлено наступні атрибути: «морально-етичні характеристики»; «ставлення до тварин, колег, підлеглих»; «благодійна діяльність»; «внесок у розвиток суспільства». «Соціальний стереотип» має у своєму складі два атрибути: «соціальне походження»; «кінцевий майновий статок і статус».

Було встановлено, що у колективній свідомості Великобританії тваринник має позитивну оцінку, за винятком окремих негативних. Найвагомішими рисами сучасного тваринника є працелюбність, чесність, прямолінійність, новаторство, ініціативність, рішучість, допомога іншим, гордість і відчуття задоволеності своєю роботою, сімейність, сентиментальність. До негативних якостей заводчика тварин були віднесені наступні: ігнорування соціальними та екологічними проблемами, виготовлення неякісної продукції, прагнення до наживи.

Ключові слова: стереотип, стереотип-образ, стереотип-ситуація, атрибут, тваринник, фахова мова тваринництва.

Постановка проблеми. З підвищенням інтересу до вивчення лінгвокогнітивних аспектів різних фахових мов особливе місце в лінгвістичних розвідках приділяється проблемі вивчення стереотипів. Англійська фахова мова тваринництва не стала виключенням. Питання тлумачення поняття «стереотип» порушувалося декілька десятиліть, але дотепер лінгвісти не одностайні у його визначенні. У нашому дослідженні ми не ставимо перед собою завдання детального висвітлення різноманітних трактувань вищезазначеного феномену. Автор вважає за необхідне підкреслити тільки ті базові позиція, які лежать в основі наших бачень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз існуючої літератури з даної проблематики показує, що різні аспекти розгляду специфіки формування стереотипів висвітлюються в працях багатьох відомих науковців далекого та близького зарубіжжя (Є. Бартмінський, О.А. Вороніна, І. Данилюк, В.В. Красних, Т.Б. Рябова, Л.П. Науменко, Є. Панасюк та інші).

Мета статті полягає у дослідженні стереотипного образу тваринника, який склався в суспільстві Великобританії і відображається у фаховій, науково-популярній й публіцистичній літературі.

Виклад основного матеріалу. Стереотипізація образу сучасного англійського тваринника реалізується в узагальненому прототиповому баченні відповідної постаті у фаховій, науково-популярній і публіцистичній літературі, направленій на широку читацьку аудиторію.

Загалом у сучасній лінгвістиці термін «стереотип» (від гр. *stereos* – «твердий», *typos* – «відбиток») визначається як «детермінована культурою, упорядкована й фіксована структура свідомості, фрагмент картини світу, що уособлює результат пізнання дійсності певним угрупованням і є схематизованою стандартною ознакою, матрицею предмета, події, явища» [1, с. 579].

Стереотипи є вмістилищем суспільного досвіду людей і віддзеркалюють спільне й повторюване в їхньому повсякденному житті. Це засіб економії зусиль людини під час сприйняття складних об'єктів. У межах нашого дослідження поняття «стереотип» визначаємо як стале, укорінене уявлення, яке створюється свідомістю носія мови про особу, об'єкт, явище, ситуацію, поведінку тощо під час пізнавальної діяльності та є дещо спрощеним, поверхневим, а іноді й хибним їх баченням [2; 3].

Стереотипи диференціюються на стереотипи-образи та стереотипи-ситуації, базовими структурними одиницями яких є атрибути, включаючи предмети-атрибути, дії та предмети, на які ці дії спрямовані [4, с. 196]. Автора цікавить саме стереотип-образ як взірець сучасного тваринника в рамках ментальних структур, які існують в уяві англійського суспільства.

Таким чином, матеріалом для виокремлення й аналізу стереотипів-образів послужили фахові джерела, нариси-есе, оглядові й енциклопедичні статті, присвячені життєдіяльності відо-

мих постатей англійського тваринництва – *Bernard Matthews, Bobby Waugh, Brynle Williams*, *Christopher John Suenson-Taylor Grantchester, Robert Ramsey Wiseman, Robert Backewell, Thomas Coke* та інші [5, с. 149–155].

Згідно з матеріалом дослідження, виокремлюються наступні стереотипи англійського тваринника: 1) «прототиповий образ тваринника»; 2) «професійний стереотип»; 3) «оцінний стереотип»; 4) «соціальний стереотип».

До базових атрибутів стереотипу «**прототипового образу тваринника**» належать: 1) «зовнішність і риси обличчя»; 2) «риси характеру та розумові здібності».

Щодо «зовнішності та рис обличчя», то не було зафіксовано певного стандарту або еталону цього атрибуту в колективній свідомості носіїв англійської мови, навпаки, опис зовнішності відомих постатей тваринництва Великобританії тяжіє до різноманітності й має одне з найменших представлень, що свідчить про його незначущість, тобто цей атрибут не є визначальним у колективному портреті тваринника в країні.

На мовному рівні він представлений словосполученнями та предикативними структурами, реченнями-описами, наприклад, *ruddy complexion, large frame* (B. Williams), *farmer with a broad East Anglian burr; he was always wearing his famous tweed suit* (B. Matthews); *a big man with very broad shoulders; his hands, which are his most striking feature – huge, hamlike beasts, roughened and lined with thin white scars* (B. Waugh).

Атрибут «риси характеру та розумові здібності» викристалізовується в окремих словах, словосполученнях, синтагмах і предикативних структурах. Так, наприклад, *will be remembered as the jolly farmer; the cheery public person; clear focus; he was a great inspiration to show what can be achieved in life by hard work* (B. Matthews); *an honest man; he had infectious sense of humour; amiable nature; his Welsh was rich in idiom; no rabble-rouser; honourable and decent man; straight talking; infectious enthusiasm* (B. Williams); *ambitious and persistent; focused and determined* (W. Emmanuel-Jones); *characteristic calm*; *doesn't panic easy* (B. Waugh). Саме цей атрибут увиразнюється в загальному описі: *persistent*; *hard-working*; *ambitious; having sense of humour; calm; helping; honourable, proud.*

«Професійний стереотип» містить такі атрибути: 1) «освіта»; 2) «професійні якості та досягнення».

Атрибут «освіта» представлений синтаксичними конструкціями та предикативними структурами, наприклад, *skilled at mathematics, he won a scholarship to the City of Norwich School, but found it difficult to settle. Resultantly failing exams, the headmaster refused to let him reduce the school's pass-rate, and he left school with no qualifications* (B. Matthews); *studying at the Welsh College of Horticulture in Northop* (B. Williams)*; gained a HND in Agriculture at Seale-Hayne Agricultural College in Newton Abbott, Devon* (A. Henson); *unqualified; poor discipline* (W. Emmanuel-Jones). Освіта не відіграє визначальної ролі в стереотипізації портрета успішного тваринника. На підтвердження цієї тези автор наводить декілька прикладів: *unqualified, failing exams, left school with no qualifications, poor discipline*.

Атрибут «професійні якості та досягнення» репрезентують атрибутивні синтагми та предикативні конструкції, речення, речення-судження тваринників про свою професійну діяльність, наприклад, *a figurehead for the poultry industry; one of the most expert turkey farmers in the world; a hugely successful entrepreneur; Mr Matthews built up his turkey breeding business from an operation he ran from his one-bed flat, with an investment of just £2.50, into Europe's biggest turkey firm; Rarely has any business been as synonymous with the hard work and values of one man; Bernard Matthews grew and developed this company through his entrepreneurial spirit, and clear focus; he built an innovative, and in its time, unique business; National Treasure; personally advertise his products on national television; he met Nikita Khrushchev to advise and discuss the modernisation of the Russian poultry industry* (B. Matthews); *a farmers' leader; he masterly acted as spokesman; he made his name as a beef producer and as a breeder and judge of Welsh ponies and cobs; raised sheep and cattle; the chair of the Flintshire branch of the Farmers' Union of Wales, to which he devoted a great deal of his time and energies; a champion of farming and rural affairs; the Tories' shadow rural affairs minister* (B. Williams); *"the standards are very high, but you have to watch other people and learn from them and keep working your way up"* (R. Priestley); *the Waughs have been pig farmers for more than half a century. As far back as Waugh can remember, pigs were his whole life. He doesn't drink, doesn't smoke, doesn't have hobbies. Just the pigs* (B. Waugh). Цей атрибут має одне з найчисельніших мовних представлень, що свідчить про його значущість для стереотипізації образу. Професійний стереотип репрезентує класичного британського фермера-тваринника: *professional*; *hard-working; is able to build an organization, grew and develop it; cooperative; enterprising; devotes all the time to the animal farming*.

У межах «**оцінного стереотипу**» вирізняють чотири атрибути: 1) «морально-етичні характеристики»; 2) «ставлення до тварин, колег, підлеглих»; 3) «благодійна діяльність»; 4) «внесок у розвиток суспільства».

Атрибут «морально-етичні характеристики» представляють атрибутивні, об'єктні, предикативні конструкції, речення-судження тваринників про свою діяльність, наприклад, *there was nothing of the rantipole about him* (B. Williams); *from a bad boy to a millionaire; urban living makes you selfish. In the rural community you have to help each other. If one of my cows gets stuck in a ditch I can't just call 999. I have to get it out myself with the help of people around me*; *chase success, not money because with success money and far greater rewards will follow* (W. Emmanuel-Jones); *Richard helps out on a neighbouring dairy farm, milking two days a week and covering holidays and busy times* (R. Priestley).

Атрибут «ставлення до тварин, колег, підлеглих» репрезентують атрибутивні, об'єктні, предикативні синтагми, речення, афористичні вислови, речення-судження, наприклад, "*Our employees do not abuse turkeys"; «Turkeys have a very low IQ. All they need is food and warmth. They don't need to be taken to the cinema twice a week*" (B. Matthews); *he had an excellent working relationship; he was a good friend* (B. Williams). У колективній свідомості цей стереотип тваринника має позитивну оцінку, за винятком окремих негативних, наприклад, *he conned the public into thinking he was "Uncle Bernie" when in fact he ran a ruthless business that caused horrendous suffering and made him a lot of money; he was accused of putting profit before animals; birds packed into overcrowded, darkened sheds in a Matthews factory* (B. Matthews); *Waugh was convicted of cruelty and of feeding unprocessed waste to his animals* (B. Waugh).

Атрибут «благодійна діяльність» увиразнюють атрибутивні, об'єктні, предикативні синтагми, речення-описи, афористичні вислови, наприклад, *Bernard was known for helping proj-*

ects at Norwich Cathedral, Norwich Hospital, University of East Anglia, True's Yard Museum, Norwich Castle Museum, USAAF Memorial Library and others across Norfolk (B. Matthews); *launched a rural scholarship scheme (The Black Farmer Rural Scholarship) through which young people from inner city communities are given the opportunity to experience what it is really like to live and work in the rural community* (W. Emmanuel-Jones).

Атрибут «внесок у розвиток суспільства» репрезентують атрибутивні, об'єктні, предикативні синтагми, речення-описи, наприклад, *a pioneer of rare breed conservation* (J. Henson); *the first to implement systematic selective breeding of livestock; using a system he called "in-and-in", Bakewell was the first to separate males from females with the intention of controlling which traits were passed on to subsequent generations; was the first to breed cattle to be used primarily for beef* (R. Bakewell).

«**Соціальний стереотип**» має у своєму складі два атрибути: 1) «соціальне походження»; 2) «кінцевий майновий статок і статус».

Атрибут «соціальне походження» представляють атрибутивні синтагми, речення-описи, афористичні вислови, наприклад, *born into a farming family* (A. Henson); *born in Jamaica, he grew up in the West Midlands*; *"I'm a poor boy, done good"; he was one of nine children living in a small terrace house* (W. Emmanuel-Jones); *Bernard Matthews was born in Brooke, Norfolk, the son of a car mechanic and his housekeeper wife* (B. Matthews).

Атрибут «кінцевий майновий статок і статус» репрезентують атрибутивні та об'єктні синтагми, речення-описи, наприклад, *Britai"s turkey king; the man who must count as Britain's most famous farmer; the biggest turkey farmer in Europe, with 57 separate farms in Britain, employing more than 7,000 people. And at Christmas, one third of all turkeys eaten in Britain will be Matthews birds; multi-millionaire with a fortune estimated at over £300m*; *a Cessna jet, a 160ft ocean-going motor yacht called Bellissima – "really bootiful" in Italian – and a villa in St Tropez* (B. Matthews); *Adam now runs the 650-ha estate with a flock of 350 commercial ewes* (A. Henson).

Висновки. За результатами аналізу можна представити розгорнутий опис стереотипного образу фермерів-тваринників Великобританії, який є в колективній свідомості англійського суспільства. У масовій свідомості суспільства Великобританії тваринник має позитивну оцінку, за винятком окремих негативних. Отже, найвагомішими рисами сучасного тваринника є працелюбність; чесність; прямолінійність; новаторство; ініціативність; рішучість; допомога іншим; гордість і відчуття задоволення від того, чим займається; сімейність; сентиментальність тощо.

Такі риси характеру тваринників Великобританії можна віднести до позитивних, які переважно сприяють розвитку тваринництва й сільського господарства загалом і забезпечують суспільні потреби в продуктах тваринництва. Крім того, необхідно зазначити, що до негативних якостей заводчика тварин були віднесені наступні: ігнорування соціальними та екологічними проблемами; виготовлення неякісної продукції; прагнення до наживи тощо, які зовсім не сприяють просуванню тваринництва.

Література:

1. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
2. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика : [учеб. пособие]. [2-е издание]. Минск : ТетраСистемс, 2005. 256 с.
3. Науменко Л.П. Сучасний англомовний бізнес-дискурс в комунікативно-прагматичному та концептуальному висвітленні: [монографія]. Київ : Логос, 2008. 360 с.
4. Красных В.В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология: [курс лекций]. Москва : Гнозис, 2002. 284 с.
5. Вискушенко С.А. Фахова мова тваринництва: лінгвокогнітивний і комунікативно-функціональний аспекти (на матеріалі британського варіанта англійської мови): дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Херсон, 2012. 267 с.

Vyskushenko S. The British animal husbandman image stereotypization

Summary. The given article is devoted to the research on the British animal husbandman stereotypical image which exists within the collective consciousness of the British society.

The purpose of the research is to determine the stereotypical image of the British animal husbandman within the British society. The methodological foundations of the research are the principles of the cognitive-discursive paradigm in modern linguistics; the following methods were used to analyze the data: descriptive-analytical, semantico-cognitive analysis, interpretation in the context, cognitive and pragmatic interpretation.

The paper focuses on the generalized definition of the fundamental notion of the research, namely "stereotype". The special attention is drawn to the findings about the basic theory which is considered to be essential in the contemporary terminology studies. The number of scientific views about the most important principles on the stereotypization are analyzed.

Thus, stereotypes are regarded as the repository of people's social experience and they reflect common, generalized as well as repetitive images, ideas about someone or something in their day-to-day lives. Such stereotypes of the British animal husbandman as "prototypical animal husbandman image", "professional stereotype", "evaluative stereotype", "social stereotype" were distinguished, considered and illustrated. The article highlights the information about the basic structural components of the stereotypes – attributes. These structural units are enumerated and described.

It was found out that the British animal husbandman is generally viewed within the collective consciousness of the British society as persistent, hard-working, honest, proud, determined, helping, enterprising, calm man with sense of humour, has perfect working relationships, is a good friend, known for helping projects, cooperative, devotes all the time to the animal farming.

The results of the research can serve as the theoretical and practical basis for the further study of the stereotypes within the linguo-cognitive approach in the terminology studies.

Key words: stereotype, stereotype-image, stereotype-situation, attribute, animal husbandman, English animal husbandry professional language.

УДК 821.811:11–112
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.4

Вишницька Я. С.,
викладач кафедри іноземних мов
Запорізького державного медичного університету

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ КОЛЬОРУ ТА КОЛЬОРОНІМІВ У МОВІ

Анотація. Статтю присвячено розгляду основних підходів та особливостей вивчення кольору та кольоронімів. Колір, та кольороніми зокрема є цікавою сферою для дослідження і вони продовжують вивчатися на сучасному етапі розвитку мови, як англійської, так і української та російської. Існують психологічний, лінгвокультурологічний, гендерний та антропологічний підходи до вивчення кольору в цілому, а також історичний, граматичний, функціональний, когнітивний, лексико-семантичний та зіставний підходи до вивчення кольоронімів у лінгвістиці.

Найбільш цікавим і найбільш поширеним є психологічний підхід, початок якому дав Макс Люшер та його відомий колірний тест. Психологічний підхід вивчає психологічний вплив того чи іншого кольору на людину, які емоції та почуття може викликати колір або комбінація кольорів, а також, яку інформацію вибір того чи іншого кольору може повідомити про людину та її психологічний та емоційний стан.

Цікавим є факт, що кожний колір для кожного народу може мати прямо протилежні значення, у тому числі символічні. Представники антропологічного підходу виділяли одинадцять основних кольорів та вважали, що система цих найменувань кольору тим повніша та поширеніша, чим вища стадія розвитку певної мови.

Представники лінгвокультурологічного підходу вважали, що колір є компонентом культури і втіленням різних морально-етичних цінностей.

Гендерний підхід наголошував на тому, що є певні відмінності між жіночими та чоловічими кольоронімами, а також що лінгвістична поведінка жінок недосконала порівняно з чоловічою.

Що стосується суто лінгвістичних підходів до вивчення кольоронімів, то історичний підхід розглядає історію виникнення та розвитку кольоронімів, граматичний зусереджує увагу на розгляді синтаксичних та морфологічних особливостей кольоронімів.

Когнітивний підхід до вивчення кольоронімів передбачає семантичну характеристику кольоронімів. Зіставний підхід звертався до вивчення кольоронімів на основі порівняння їх у різних мовах, національних та лінгвокультурних особливостей.

Ключові слова: кольороніми, гендерний підхід, психологічний підхід, психолінгвістичний підхід, художній текст, лінгвокультурологічний підхід, антропологічний підхід, історичний підхід.

Постановка проблеми. Кольороніми є цікавим та обширним предметом для дослідження, цей пласт лексики оновлюється, поповнюється новими словами, тому є цікавим для дослідників різних областей науки. Метою статті є розгляд особливостей вивчення кольору та кольоронімів у мові та аналіз основних підходів до їх вивчення.

Кольороніми вивчаються багатьма дисциплінами та з різних боків. Існують певні підходи до вивчення цієї категорії слів. Серед них виокремлюють психологічний, лінгвокультурологічний, гендерний та антропологічний, а також лінгвістичні підходи: історичний, граматичний, функціональний, когнітивний та зіставний.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш досліджений та цікавий аспект кольору – це психологічний вплив на людину та значення кольорів у культурі. Засновником психологічного підходу є Макс Люшер, який розробив загальновідомий кольоровий тест Люшера та є автором таких праць як «Повний кольоровий тест Люшера», «Сигнали особистості», «Колір вашого характеру». На думку Люшера, кожен колір має свій вплив та асоціації, які він викликає коли людина сприймає його органами відчуттів. М. Люшер стверджував, що всі люди сприймають кольори універсально, але кожна людина надає перевагу тому чи іншому кольору залежно від психологічних якостей. Згідно його теорії існує 4 основних та 4 додаткових кольори. Основними він вважав:

1) Синій – він символізує спокій та задоволеність.

2) Синьо-зелений – відчуття впевненості, наполегливість, іноді впертість.

3) Помаранчево-червоний – символізує силу вольового зусилля, агресивність, наступальні тенденції, збудження.

4) Світло-жовтий – активність, прагнення до спілкування, експансивність, радісність.

Додаткові кольори – це фіолетовий, коричневий, чорний, нульовий. Ці кольори символізують такі негативні тенденції як тривожність, стрес, страх, засмученість [1].

За допомогою набору кольорів, поєднання певних кольорів або ж одного з них можна досягти певного ефекту або викликати певне бажання у людини. Психологічний підхід розглядає зв'язок кольору з емоціями людини, кожна емоція відповідає певному кольору, а кожний колір викликає певні емоції. Існують навіть сполучення кольорів, які вважаються найбільш успішними наприклад в рекламі, це: червоний на білому, жовтий на чорному, зелений на жовтому, білий на синьому, чорний на жовтому, білий на чорному, синій на жовтому, синій на білому.

Цікавими є дослідження сучасного психолога Б.А. Базими, який розглядає кольорову символіку в історії різних народів, розбіжності у сприйнятті того чи іншого кольору людьми різних національностей та детально зупиняється на значенні кожного з кольорів у тій чи іншій культурі. Автор розглядає кожен із кольорів та подає його визначення для різних культур та народів.

1. Білий колір – цей колір не має негативних значень та характеристик, це колір життя, миру та добра. У первісних

людей цей колір використовувався на похованнях, але він не був кольором трауру чи смерті, він символізував «нове життя», перехід у нову якість померлої людини. Білий – це колір, який позначає джерело сил та здоров'я, чистоту, безбідність, силу, владу, щедрість, вшанування духів предків, відсутність невдач, сліз, смерті.

2. Чорний колір – це другий найважливіший колір для первісної людини. Чорний позначав морок, темряву, смерть, бруд та хаос, це антипод білого кольору. Все найбільш негативне у житті первісних людей символізував чорний колір. Чорний також вважався кольором злого чаклунства та знахарства. Але, не дивлячись на це, він мав і позитивні значення, отже був амбівалентним кольором. У племен посушливих районів Африки, чорний – це колір дощових туч, а люди з дуже чорним волоссям вважаються вродливими.

3. Червоний – відноситься до хроматичних кольорів та є найбільш амбівалентним з усіх кольорів. Для первісних людей це, в першу чергу, колір крові. Сила – це найперше значення цього кольору, наприклад, розмальовування обличчя воїнів червоним кольором магічним чином повинно було надати їм сили та хоробрості та одночасно залякати ворогів.

4. Синій колір – у багатьох народів символізує небо та вічність, а також добро, вірність, постійність. У геральдиці означає цнотливість, чесність, хорошу славу та відданість. Окрім цього, синій колір близький до чорного, тому має схожі з ним символічні значення. Наприклад, у слов'янських народів він був кольором печалі, горя, мав асоціації зі світом бісів, старовинні легенди описують чорних та синіх бісів. Траурним він вважався у Стародавньому Єгипті та у деяких народів Південної Африки.

5. Зелений колір – колір природи, життя, весни. У багатьох народів символізує юність, надію, радість, а іноді недостатню довершеність. Зелений колір матеріальний та діє заспокійливо, але може призводити до гнітючого стану.

6. Жовтий – колір золота, колір сонця, осені, пожовклого листя, а також колір хвороби, смерті, потойбічного світу. У багатьох народів жовтий колір був рисою знаті та вищих верств. Але у деяких народів Азії цей колір є кольором трауру, скорботи та печалі. У слов'янських народів жовтий колір вважається кольором ревнощів, зради, а в Тибеті зраду називають «жовте око» [2].

Кожна людина і кожна нація можуть сприймати один і той самий колір по-різному. З приводу цього є думка: «У всі часи вчені билися над розгадкою проблеми кольору. Останні дослідження у цій сфері демонструють, що за колір у людини відповідає 10 пігментних генів, які складають певний набір – у кожного свій, тому дві людини можуть дивитися на один і той же предмет, але сприймати його колір по-різному. …Це і пояснює, чому існують розбіжності у реакціях на колір в різних культурах (наприклад, «зелене» у США – безпека, а у Франції – злочин; білий колір у китайців – символ трауру, печалі, а у європейців ці функції виконує чорний колір). Колірна мова людини ментальна за своєю природою. За кольором люди бачать зміст» [3].

Дослідження Б. Берліна, П. Кея та У. Бера також є значущими, вони є представниками антропологічного підходу до вивчення кольоронімів. Представники антропологічного підходу вважали, що існують певні універсальні закони будови системи базових позначень кольору у мовах світу. Вони вважали, існує одинадцять основних найменувань кольорів: білий, чорний, червоний, зелений, жовтий, синій, коричневий, фіолетовий, рожевий, помаранчевий, сірий і система цих основних найменувань кольору тим повніша та поширеніша, чим вища стадія розвитку даної мови [4].

Представники гендерного підходу до вивчення кольоронімів (Дж. Лакофф, Є.В. Мішенькіна) вважають, що є певні відмінності між жіночими та чоловічими кольоронімами. Дж.Р. Лакофф стверджує, що це все є через різницю у соціальному статусі чоловіка та жінки. Також він наголошує на тому, що кольору в об'єктивному світі взагалі немає та вважає, що колір – це суб'єктивна категорія, якої не існує в природі: «Колірні категорії детерміновані одночасно об'єктивним матеріальним світом, та особливостями біології людини, людським мисленням, культурними факторами» [5].

Вітчизняна дослідниця питань гендерного аспекту кольоронімів Н.М. Гоца у статті «Гендерний аспект перекладу колоронімів у різних лінгвокультурах» розглядає питання врахування гендерних особливостей при перекладі кольоронімів. «Еквівалентність оригіналу і перекладу художнього тексту залежить від багатьох факторів: своєрідності сприйняття оригіналу перекладачем, різносистемності мов, відмінностей соціокультурного середовища.

При перекладі встановлюються мовні відповідності між мовою оригіналу та мовою перекладу, співвідносяться не лише мовні форми, а також і мовне бачення світу, відбувається контакт двох мов і двох культур. Те, що є очевидним для носія однієї мови, може бути незрозумілим для носія іншої». Також дослідниця підкреслює, що завданням перекладача є, з одного боку, правильно інтерпретувати текст оригіналу, а з іншого боку – дати читачеві поринути у культуру, де створювався цей текст. От же, перекладач – це людина, яка повинна володіти мовою оригіналу тексту та водночас повинна знати всі особливості цієї культури [6].

Лінгвокультурологічний підхід, представниками якого є А. Вежбицька, Л.І. Ісаєва, Ш.К. Жаркинбекова та інші стверджують, що багато явищ культури не можуть бути зрозумілі без врахування значень кольору. Колір також є компонентом культури, і він є втіленням різних морально-етичних цінностей.

Ще одним важливим аспектом при перекладі є фонова інформація – соціокультурні факти, характерні лише для певної нації, засвоєні її представниками та відображені в мові. Зміст фонової інформації охоплює все те, що називають реаліями. Символіка кольору та його метафоричне вживання може бути суттєвим компонентом творення образу і вимагає прискіпливої уваги і розуміння з боку перекладача. Переклад кольоропозначень належить до проблем на преференційному рівні, проте передати всі символічні, образні та підтекстові параметри у перекладі досить важко. У перекладі належить враховувати багатоплановість значеннєвого змісту колірних лексем, їхню символічність та багатошарові авторські конотації.

Існує також психолінгвістичний підхід до вивчення художнього тексту та кольоронімів у тексті. Цей підхід та взагалі ця наука взагалі з'явились не так давно і на думку лінгвістів «для більш повного розуміння деяких фактів мови необхідний вихід за рамки лінгвістики у сферу тих психічних процесів індивіда, за допомогою яких мовний матеріал організовується в людському мозку та в потрібний момент з'являється» [7].

Важливо те, що використовуючи лінгвістичний підхід до вивчення та аналізу тексту, мовознавці звертаються, в першу

чергу, до мовних засобів. При психолінгвістичному підході у центрі постає «мовна особистість, процеси породження і сприйняття тексту розглядаються як результат мовнорозумової діяльності індивіда, як «спосіб відображення дійсності в свідомості ... за допомогою елементів системи мови» [7].

Цей підхід особливо актуальний для розгляду художнього тексту, тому що у нього є певні відмінності від звичайного тексту. «Художній текст будується за законами асоціативно-образного мислення, нехудожній – за законами логічного мислення. У художньому тексті життєвий матеріал трансформується у свого роду «маленький всесвіт», побачений очами даного автора. Тому у художньому тексті поза зображеними картинами життя завжди присутня підтекстова, інтерпретаційний функціональний план, «вторинна дійсність».

Нехудожній текст, як правило, одномірний та одноплановий, дійсність реальна та об'єктивна. Художній текст та нехудожній знаходять різні типи впливу – на емоційну сферу людської особистості та сферу інтелектуальну; крім того, у художньому зображенні діє закон психологічної перспективи. Розрізняються ці тексти і за функціями – комунікативно-інформаційної (нехудожній текст) та комунікативно-естетичної (художній текст) [8].

Якщо говорити про суто лінгвістичні підходи до вивчення кольоронімів, то звернемося спочатку до історичного. Історичний підхід отримав свій початок у роботах Н.Б. Бахиліної «История цветообозначений в русском языке» та Є.М. Іссерлін. Цей підхід передбачав вивчення історії кольоронімів, історії виникнення цих слів у мові, на різних етапах розвитку.

Граматичний підхід звертається до вивчення синтаксичних та морфологічних особливостей. Когнітивний підхід має багато спільного з лексико-семантичним підходом, спирається на семантичну характеристику кольоронімів, на поняття кольору-прототипу та мовної картини світу.

Зіставний підхід зустрічається в роботах Т.Ю. Світличної, В.Г. Кульпіної та передбачає вивчення кольоронімів у різних мовах та культурах на основі зіставлення, дає інформацію щодо різного та подібного у різних мовних картинах світу, будь-які специфічні національні особливості кольоронімів та інше.

Висновки. Кольороніми – досить широкий пласт лексики, який оновлюється, з'являються нові слова або вже відомі слова набувають вторинної колірної номінації. Ці лексичні одиниці постійно привертають увагу дослідників, лінгвістів, літературознавців, психологів.

Ще з античності людина намагалася зрозуміти природу та вплив кольору, з'являлися різні підходи та спроби осмислення цієї категорії слів. Кожен із підходів по-різному здійснював спробу зрозуміти та описати поняття кольору та кольоронімів, історію їх появи та розвитку у мові, зіставну характеристику їх у різних мовах, у різних народів, у різні часи історії людства.

Література:

7. Макс Люшер. Цвет вашего характера. М. : Вече, 1997. [Електронний ресурс]. URL: http://psytests.org/luscher/fullcolor.html.
8. Базыма Б.А. Цвет и психика [Електронний ресурс]. URL: http://psyfactor.org/lib/colorpsy.htm.
9. Маслова В.А. Лингвокультурология. М. : 2001. [Електронний ресурс]. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/maslova/index.php.
10. Берлин Б., Кей П. Основные цвета: Их универсальность и видоизменения Текст. / Б. Берлин, П. Кей. М., 1969 [Електронний ресурс]. URL: http://psiukrearth.ru/rizne/16914-pidhodi-do-vivchennja-sliv-cvetooboznachenija.html.
11. Подходы к изучению слов цветообозначения. [Електронний ресурс]. URL: http://aboutyourself.ru/psicvet/izu4-cvet.html.
12. Гоца Н.М. Гендерний аспект перекладу колоронімів у різних лінгвокультурах. Філологічні науки / Актуальні проблеми перекладу. [Електронний ресурс]. URL: http://www.rusnauka.com/29_SSN_2013/Philologia/6_145855.doc.htm.
13. Зорькина О.С. О психолингвистическом подходе к изучению текста. Язык и культура. Новосибирск, 2003. [Електронний ресурс]. URL: http://www.philology.ru/linguistics1/zorkina-03.htm.
14. Психолингвистические особенности восприятия текста и подтекста художественного произведения. [Електронний ресурс]. URL: https://studbooks.net/638992/literatura/psiholingvisticheskie_osobennosti_vospriyatiya_teksta_podteksta_hudozhestvennogo_proizvedeniya#22.

Vyshnytska Ya. Special aspects of color and coloronymes' studying

Summary. The article deals with the basic approaches and aspects of studying of color and coloronyms. Color and coloronymes have attracted the attention of researchers for a long time and continue to study now. There are psychological, linguocultural, gender and anthropological approaches to the studying of color in general, as well as historical, grammatical, functional, cognitive, lexical-semantic and comparative approaches to the study of coloronyms in linguistics.

The most interesting and widespread is the psychological approach which started from Max Luscher and his famous color test. A psychological approach examines the psychological impact of every color on a person, what emotions and feelings a color or color combination can cause, as well as what information the choosing of some color can tell about a person and his psychological and emotional state. Also interesting fact is that every color can have the opposite meanings for every nation or country.

Exponents of the anthropological approach considered that there are the eleven primary colors and believed that the system of these color names is as more complete and widespread as the stage of the language development is higher. Exponents of the linguocultural approach considered that a large number of cultural phenomena could not be understood without taking into account the values of color, due to the fact that color is a component of culture and the embodiment of different moral and ethical values.

The gender approach emphasized that there were some differences between women's and men's colors, and that women's linguistic behavior was imperfect compared to men's. Regarding the linguistic approaches of studying the coloronyms, the historical approach investigates the history of the origin and development of coloronyms, grammatical approach focuses on the consideration of the syntactic and morphological features of coloronyms.

The cognitive approach of studying the coloronyms involves the semantic characteristics of coloronyms. The comparative approach turned to the study of coloronymes on the basis of their comparison in different languages, national, linguistic and cultural features.

Key words: coloronyms, gender approach, psychological approach, psycholinguistic approach, literary text, linguocultural approach, anthropological approach, historical approach.

УДК 811.111:791
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.5

Гайданка Д. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
Ужгородського національного університету

ЛІНГВОКОГНІТИВНА ПРИРОДА КОНДЕНСОВАНИХ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ В АНГЛОМОВОМУ ТЕЛЕВІЗІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Конденсоване оказіональне словотворення завжди привертало увагу дослідників завдяки незвичності форми, концентрації семантичного навантаження та розмаїттю функцій, серед яких і прагматична, і стилістична, і гумористична, і художньо-естетична.

Комедійний телевізійний дискурс слугує комунікативним джерелом продукування чималої кількості оказіональних одиниць, що передають конденсоване знання, адже креативна оболонка підсилює комічність, чи-то іронічність зображуваних колізій, чим реітерує увагу до заявленої проблематики. Проте конденсовані оказіональні одиниці в інтерперсонажних полілогах чи закадрових ремарках не є звичайними обмовками, чи довільними жартівливими обігруваннями існуючих лексем.

В основі їх лінгвокогнітивної природи складні мисленнєві процеси, взаємопов'язані за допомогою аналогії, метафоричних і метонімічних співвідношень, які поєднують потенційні значеннєві проекції креативного новотвору, відтак термін лінгвокогнітивна природа реферує до послідовності ментальних дій уособленого глядацьким загалом адресата-інтерпретатора таких одиниць, а саме: мотиваційних лінгвокогнітивних процедур, операцій і механізмів у процесі творення нової одиниці.

З метою розкриття лінгвокогнітивної природи ОЛО автор у дослідженні застосовує модель інтеграції ментальних просторів М. Тернера та Ж. Фоконьє і лінгвокогнітивне конструювання значення оказіоналізмів. У результаті такої поетапності мисленнєвих дій зливаються компоненти увідних просторів твірних основ з метою створення інтегрованого простору конденсованої оказіональної одиниці.

У досліджуваному телевізійному дискурсі кондесовані способи оказіонального словотворення, репрезентовані контамінацією та абревіацією продемонстрували найнижчу словотворчу активність, що пояснюється комплікованістю декодування значення таких одиниць впродовж комунікативного акту.

Контамінація представлена накладальними і субституційними конденсованими одиницями, а абревіація майже рівнозначними у кількісному вимірі складовими і складноскладовими скороченнями, утвореними у результаті синкопи й апокопи .З огляду на проведений аналіз лінгвокогнітивної природи конденсованих ОЛО, стверджуємо, що вона дермінована низкою мисленнєвих дій, що полягають у стягненні формальної оболонки (лінгвокогнітивна процедура *компресії*), поєднанні лінгвокогнітивних операцій порівняння і накладання та наскрізному лінгвокогнітивному механізмі концентрації смислів.

Ключові слова: конденсовані оказіональні одиниці, лінгвокогнітивне конструювання значення, лінгвокогнітивна процедура, лінгвокогнітивна операція, лінгвокогнітивний механізм.

Постановка проблеми. В основі когнітивної природи конденсованих способів словотворення лежить ЛМ компресії [9]. Скорочення не утворюють лексему з новим лексичним значенням, а радше з новою стилістичною конотацією [14, с. 498] та є результатом концептуальної інтеграції компресованих просторів на рівні мислення [7, с. 64], що зазнало всебічного висвітлення у працях як вітчизняних (В. Бялик, Ю. Зацний, О. Селіванова, Н. Янко-Тріницька, та ін.), так і зарубіжних (L.Bauer, D. Crystal, P. Hohenhaus, M. Dynel, A. Lehrer та ін.) дослідників. Телескопія (М. Шанський, І. Арнольд, А. Жукова) як словотвірний засіб «оформлення» мовного знання та позначуваний численними термінами («контамінація», «слова-амальгами», «бленди», чи-то англомовні термінологічні еквіваленти "blending", "portmanteau words"), репрезентує «семантичну абсорбцію» [6, с. 35], чи концентрацію максимальних смислових характеристик мінімальним способом. У процесі творення контамінованих оказіональних одиниць (далі – ОЛО) відбувається взаємопроникнення смислового навантаження та словотвірної форми лексичних компонентів. Тому послуговуємося терміном «контамінація» [18–21] для позначення процесу творення конденсованих ОЛО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіку та системні класифікації феномену компресивного словотворення досліджували І. Андрусяк [1], Н. Горбунова [4]. Аксіологічний аспект телескопних утворень аналізували: Л. Омельченко, О. Жихарєва [10]. Когнітивна природа блендів була у фокусі лінгвістичних розвідок К. Никитченко [9], Н. Коробкіна [7–8] висвітлювала комунікативні сфери виникнення компресивних оказіоналізмів. «Осколкове / субморфне» словотворення [10] як особливий вид конденсованого оказіонального словотворення, що передбачає психологічне конструювання, засноване на асоціативному зближенні понять із прагматичною установкою впливу на інтелектуальну й емоційну сфери адресата, аналізува. В основі блендів лежать прості логічні операції: зв'язування, роз'єднання, диз'юнкції та порівняння [12, с. 194], що висвітлювалося А. Худолій та М. Чєрніковою.

Метою пропонованої статті є проаналізувати найпоширеніші структурно-семантичні типи конденсованих оказіональних одиниць у телевізійному дискурсі (на прикладі драмедії «Секс і місто»), розкрити лінгвокогнітивний алгоритм творення конденсованих оказіональних одиниць, висвітлити поетапність мисленнєвих дій у процесі контамінації, необхідних для інтерпретації новотвору адресатом.

Виклад основного матеріалу. Під кутом когнітивної семантики контамінована ОЛО складається з двох полюсів: лексичного, що є носієм семантичного наповнення, та формального, що вклю-

чає фонетичну оболонку та морфологічну структуру [21, с. 82]. У такому світлі зауважимо, що бленди у фактичному матеріалі представлено такими семантичними типами [13; 24], як:

→ копулятивні бленди, що зберігають фактично рівносильне значення обох компонентів і володіють якостями обох вихідних лексем: *broom* (*bride + groom* = "a groom at a gay wedding"), наприклад: *– And now, the brooms have written their own v – "Brooms"? – Bride, groom. Broom. – Oh, broom. Oh, that's marvelous!* (Movie 2);

→ екстенсивні бленди, де значення однієї з вихідних лексем поглиблює інформацію про іншу: *Gymboree* (*gym + jamboree* = "a gathering of gym-addicts"), *sexorcism* (*sex + exorcism* = "turning out a mother-in-law by having sex around the shared house"), наприклад: *Charlotte didn't know whether it was their making <...>, but either way their sexorcism ensured Bunny never haunted their home again* (S. 4, Ep. 5);

→ конотативні бленди, де одна з вихідних лексем, зазвичай ініціальна, надає експресивної оцінки іншій*: biggage* (*Mr. Big + baggage* = "sad memories about relationships with Mr. Big"), *breastaurant* (*breast + restaurant* = "a restaurant attended by fancy-dressed glamorous millionaire-girlfriends with artificial breasts"), *Jewart* (*Martha Stewart + jew* = an allusion at famous host's Jewish origin).

Фонетична співзвучність контамінованої ОЛО з принаймні однією вихідною одиницею (source lexeme: [21, с. 75]) є підґрунтям для гри слів і надає можливість персонажам драмедії позмагатися у красномовстві, наприклад: *yogasm = yoga + orgasm*, *trysexual = try + bisexual*.

Структурно усі виявлені 146 ОЛО (6%) складаються з двох вихідних лексем: *flirt + martini = Flirtini* – "a drink made of martini, pineapple and champaigne". Як правило, твірна лексема з меншою кількістю складів стягується, а інша навпаки стає інформативним ядром, що несе максимальне інформаційне навантаження та перебуває у гіпонімічних відношеннях до першої, наприклад, *jewdle = jew + doodle* 'бездумно виводити каракулі у вигляді єврейських літер' (S. 6, Ep. 4). Відтак, услід за С. Кеммер [21], розрізняємо такі формально-структурні види блендів:

→ накладальні бленди ("overlapping blends"), утворені від апокопи першої твірної лексеми й аферези другої твірної лексеми, тобто за моделлю AB + CD = AD, наприклад: *funtastic = fun + fantastic*; апокопи першої твірної лексеми та повної другої за моделлю AB + CD = ACD, наприклад: *Yorkenblatt = York + Goldenblatt*. Накладальні бленди утворено у результаті когнітивної процедури компресії [9];

→ субституційні бленди ("substitution blends") – одна лексема замінює частину вихідної лексеми, наприклад: *mid-wife crisis = mid-life + wife*; такі бленди ще називають «даффініціями» ("daffinitions" [16]) – набуття існуючою лексемою нового значення засобом незначної зміни її форми. Когнітивна природа субституційних блендів детермінується ЛП аналогії;

→ інтеркаляційні бленди ("intercalation blends" [21, с. 72]), у яких неможливо ідентифікувати межі складових одиниць, наприклад, *no-mance land*: 1) *no-mance = no romance + land*; 2) *no-mance = noone +man's land* ['nəumænzˌlænd] = "no-man's land": a) нічия земля б) нейтральна полоса: *He's my age and you've got him and I am in no-mance land. Literally. No man anywhere (*S. 2, Ep. 14).

Високою продуктивністю характеризуються саме накладальні бленди (58%). Розглянемо структуру накладального бленду (*рис. 1*) за формулою **a + bc = ac** на прикладі ОЛО *manthrax*, за допомогою якої героїня Саманти Джонс із сарказмом описує бабія Річарда, з яким протягом тривалого часу намагається зав'язати стосунки, проте не витримує численних зрад, наприклад: *I can't even be around that man. He's dangerous and toxic. – So, he's* ***manthrax?*** *– Arrogant prick* (S. 5, Ep. 1).

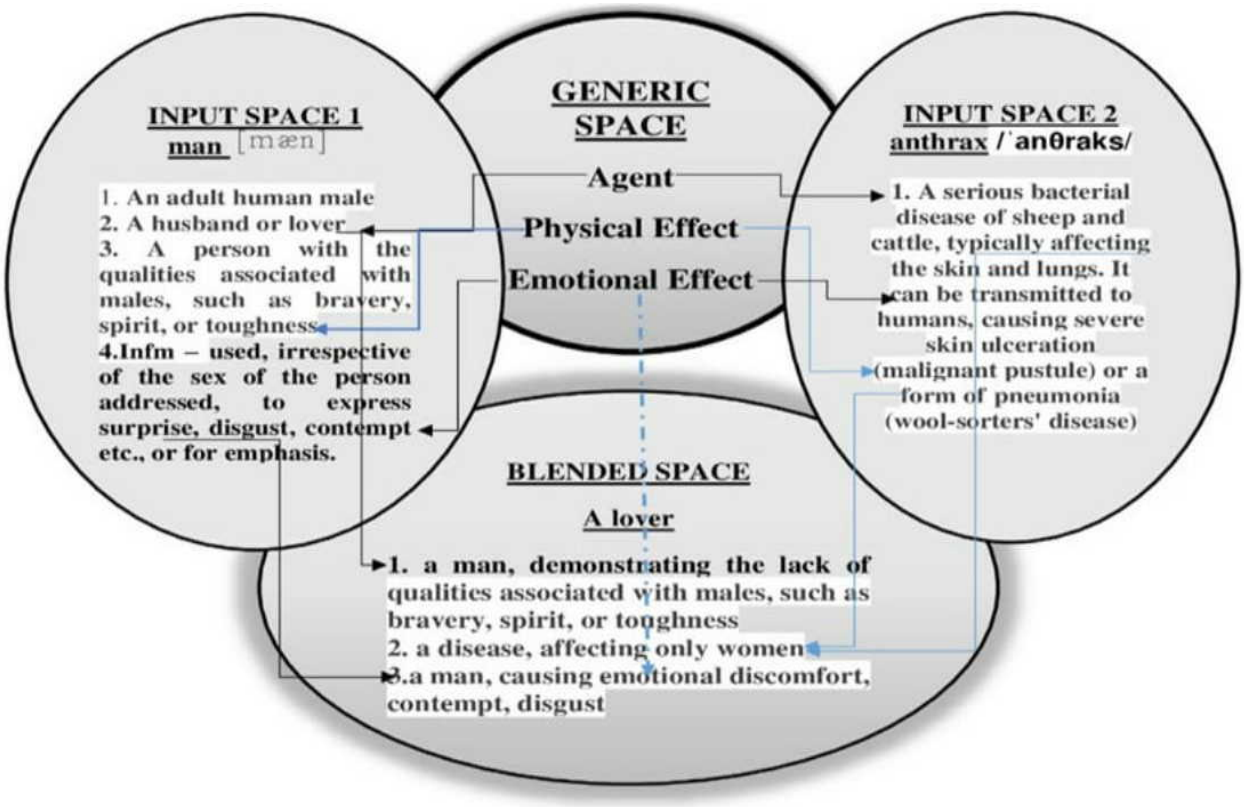

Рис. 1. Структурна модель накладального бленду

Для репрезентації значення накладального бленду Menhattan застосуємо модель Ж. Фоконьє та М. Тернера [17]. Модель інтеграції ментальних просторів наочно ілюструє, як два вхідні простори *Men* і *Manhattan* формують спільний простір, що об'єднує такі поняття, як «людина», «чоловік», «стосунки», «кохання», «успіх», і відповідно «багатство», «гроші», «розкіш», «мода», «богема», надаючи поштовх виникненню бленду **Menhattan** – престижний район Нью-Йорку, де жінки прагнуть досягти успіху та знайти кохання в особі багатого та впливового чоловіка. У руслі когнітивного підходу контамінації виникають унаслідок «амальгамації лінгвоконцептів з метою створення багатовимірного поняття» [2, с. 9].

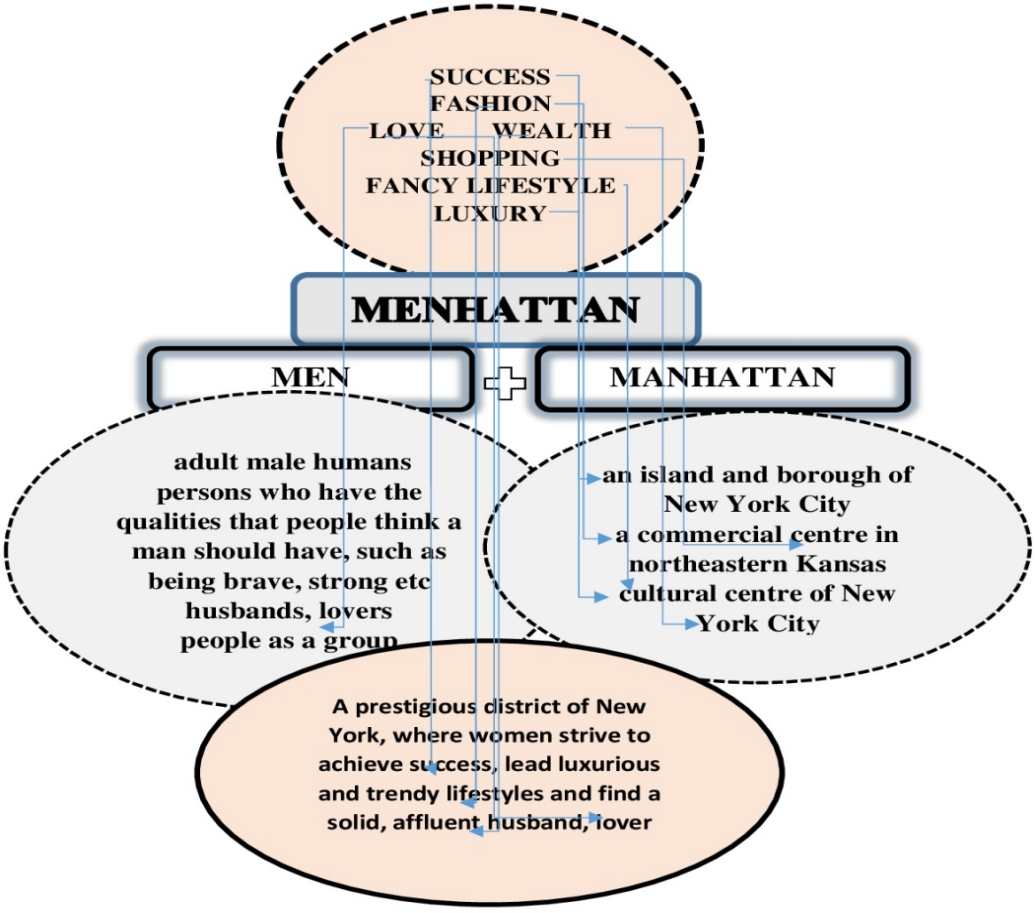

Рис. 2. Модель інтеграції ментальних просторів накладального бленду *Menhattan*

Численна група блендів у вибірці (64 ОЛО, 44%) – утворена за аналогією, особливо це стосується групи субституційних блендів: *That night, we went back to my place. <...> It all seemed so familiar. She was having a dejafuck. – What's wrong? – I've slept with you before. – Yeah, like 15 years ago* (S. 1, Ep. 7). Субституційний бленд *dejafuck* у наведеному ОМК демонструє, як за допомогою заміни кінцевого фрагмента лексичної одиниці *deja-vu* героїня Саманти описує секс із чоловіком, з яким мала статеві стосунки у молодості, проте згадати його ніяк не може. Вихідною лексемою ОЛО *dejafuck* є іменник *deja vu* – «непереборне відчуття, що те, що відбувається з особою у даний момент уже відбувалося у минулому» [23]. Іменник *fuck* замінює фрагмент *vu* (буквально: 'вже бачив'), у результаті чого утворюється субституційний бленд *dejafuck* зі значенням відчуття, що вже перебувала у статевих стосунках з даною особою.

Оскільки у центрі колізії драмедії «СТМ» – сексуальні експерименти головних героїнь і пошуки Ідеального Його, то переважна більшість контамінацій у досліджуваному корпусі містить або лексему «секс», або ненормативний фрагмент (*fuckenstein*, *dejafuck*, *Starfucks*). Інші групи контамінованих ОЛО у фактичному матеріалі включають: 1) назви страв і напоїв, наприклад: *fucktini = fuck + martini*; 2) назви закладів рекреації (ресторанів, готелів), лайфстайл, наприклад: *Tastelight = tasty + delight*; 3) назви книг, журналів, наприклад: *Menhattan = Men + Mahnattan*; 4) назви предметів одягу та модних брендів, наприклад: *burkini = burka + bikini*; 5) характеристики осіб і душевних станів людини, наприклад: *Mexicoma = Mexico + coma*; 6) антропоніми й апелятиви, наприклад: *Jewart = jew + Stewart*, *Stevo = Steve + TIVo*. Такий семантичний поділ є умовним, адже певна кількість контамінованих ОЛО не підпадає під жодну з категорій.

Оказіональні скорочення (121 ОЛО, 5%) є, за словами В. Бялика, «оптимальним способом упакування мовного знання» з метою найраціональнішої репрезентації мовного знання [2, с. 15]:

1) ініціальні буквенні скорочення: *ERA* – "Emotional retirement allowance", *R and R* – "rest and relaxation", *C* – "clitor", *D.N.R.* – "Do not resuscitate", наприклад: – *You bought a pregnant woman a bottle of Scotch? – The invitation said BYOB. – That meant bring "your own baby."* (S. 1, Ep. 10);

2) складові скорочення: *klepto* – "kleptomaniac", та складносскладові скорочення: *simu-date* – "simulation date, *fag-hag* "faggot hag", наприклад: *I got a message from this other fella, who I've known*

for a year suddenly asking me out on a date which only proves my theory: the only thing a girl needs to get a date is another date. – And did you say "yes"? – No. I'm not going on a simu-date (S. 6, Ep. 1);

3) акрокреалізовані скорочення, тобто літерно-цифрові комбінації та утворення, які містять у своєму складі цифри, що формально збігаються з літерами, наприклад: *BigTool4u, Rick-9Plus, CUnext-Tuesday dress*; переважають в інтернет-переписці персонажів, як нікнейми героїв на сайтах знайомств у епізоді "La Douleur Exquise!" першого сезону, де Стенфорд Бланш реєструється на закритому сайті для геїв під прізвиськом *Rick9Plus* і знайомиться з чоловіком *BigTool4u,* з ким зав'язує віртуальний роман: – *My name is Rick9Plus. – What do you know about him? – His name is Bigtool4U.* (S. 1, Ep. 12).

Цікавими для розгляду є й кілька прикладів усічених ОЛО з графемою *X* у своїй структурі, що може стосуватися найрізноманітніших твірних основ, наприклад: *Sex-on-X*, де *X* означає наркотичну речовину екстазі, *X-big* – 'нереально великий', де *X* виступає інтенсифікатором розміру, *X-sex* – 'фільми для дорослих', де *X* відповідає традиційному знаку домену порно індустрії, *X-tasy* – де *X* стосується префікса ***екс-***, а одиниця позначає тугу за колишнім, наприклад: *I can't believe you took ecstasy from a stranger. <…> Sex-on-"X'" is supposed to be amazing. It releases all of your inhibitions* (S. 4, Ep. 14).

Найбільш поширеними є усічені ОЛО саме другої групи, тобто складноскладові скорочення, більшість з яких утворено у результаті синкопи (наприклад, *prenups* – "prenuptial agreements") та апокопи (наприклад, *Jealy-jealous*). Варто відмітити також кілька складноскладових скорочень, в основі яких не лише процедура компресії, а й процедура комбінації, тобто усічення кінцевої частини лексичних одиниць супроводжується суфіксацією зі значенням димінутивності, вираженим суфіксом ***-ie***, наприклад, *trannies ≤ transsexuals + -ie*, або зі значенням пейорації, вираженим суфіксом ***–o*** (*Jell-o ≤ jealous + -o)*.

Услід за І. Улухановим, виділяємо поодинокі випадки штучних та іронічних переінтерпретацій абревіатур для створення комічного ефекту (8 ОЛО, 1%), яке дослідник назвав «єдністю словотвірних способів дезабревіації та декомпозиції для жартівливих розшифровок абревіатур» [11, с. 89]. Такі дезабревіації завжди супроводжуються розшифруванням, наприклад: *New York B.C.* – "Before Carrie', *sex B.C* – "sex Before Child", *ADD* – "Another Dating Disaster" (S. 4, Ep. 5), *two L's* – "Labels and Love", адже інтерпретація їх значення може відбутися лише у контексті.

Інформація конденсованого знання, заснована на концентрації смислового навантаження [2, с. 15], репрезентується словотвірними уламками, що в результаті амальгамації значень увідних просторів створюють поняття з «ускладненою структурою» [3]. У контексті когнітивних студій проілюструємо когнітивне моделювання значення конденсованих ОЛО на такому прикладі:

Charlotte considered herself a "gallerina". B.A. in Art History, minor in Finance. She was determined to find the perfect replacement. Someone bright, someone smart, someone like Charlotte. But Samantha was right. It seemed every aspiring "gallerina"in New York wanted Charlotte's job. (S. 4, Ep. 7).

У наведеному оказіонально маркованому контексті конденсованою ОЛО є накладальний бленд *gallerina*, що репрезентує суму значень двох лексем gallery + ballerina. Зазначена ОЛО застосовується в авторській ремарці Керрі Бредшо, що креативно описує душевні страждання Шарлотт, пов'язані з пошуком 'галерини' – власної замісниці на місце адміністратора галереї. В основі конструювання значення конденсованої ОЛО на прикладі накладального бленду *gallerina* лежить ЛП «компресії» [9, с. 45], що застосовується з метою підвищення ефективності передачі кванту інформації поряд із мінімалізацією мовних зусиль – героїня коротко і влучно описує професійну сферу подруги.

Внаслідок ***ЛО порівняння*** (адміністраторка галереї прирівнюється до представниці найвитонченішої мистецької сфери) з наступною ***ЛО накладання*** (конденсована ОЛО *gallerina* утворюється накладанням апокопи першої твірної лексеми *gallery* й аферези другої твірної лексеми *ballerina* за моделлю AB + CD = AD) виникає накладальний бленд, де компонент *ballerina* є «мотивуючим, адже називає екстралінгвальне явище», а компонент *gallery* – «модифікуючим, що містить основне смислорозмежувальне навантаження» [3, с. 9].

Підставою виникнення накладального бленду *gallerina* є співставлення характеристик та асоціативних зв'язків між компонентами значень двох увідних просторів (*Рис. 3*), що ґрунтується на ***ЛМ концентрації смислів***, тобто ОЛО характеризує представницю американської еліти з витонченою, як у балерин, зовнішністю, У результаті інтеграції двох увідних просторів виникає нове креативне поняття, що схематично можна представити у такий спосіб (рис. 3).

Модель інтеграції ментальних просторів демонструє, що ввідний простір 1 "gallery" репрезентує компонент значення «вид і сфера діяльності»: *місце проведення мистецьких заходів, плацдарм інтелектуалів і творчих осіб*, а ввідний простір 2 "ballerina" репрезентує компонент значення «агент дії»: 1) пряме – танцівниця балету, виконавиця головних партій у постановках, 2) переносне – «витончена й інтелігентна жінка». Внаслідок інтеграції ввідних просторів "gallery" і "ballerina" актуалізується переносне значення ввідного простору 2 з наступним конструюванням інтегрованого поняття "gallerina", що буквально означає 'адміністратор галереї'. ОМК уточнює, що дане креативне утворення характеризує працівницю мистецької установи з характерною для танцівниць балету граціозною зовнішністю, представницю творчо-інтелектуальної еліти ("*B.A. in Art History. Someone bright, someone smart*"), зазвичай холодну й недоступну, традиційну у стосунках із протилежною статтю, що підтверджується реплікою "*…someone like Charlotte".* Адже, як відомо з широкого контексту, Шарлотт Йорк репрезентує найконсервативнішу героїню драмедії «СТМ».

Висновки. Отже, контамінація є відносно продуктивним засобом оказіонального словотворення у кінодискурсі завдяки раціональнішій формі передачі квантів інформації. Конденсоване знання, засноване на лінгвокогнітивній процедурі компресії, репрезентовано у драмедії найменше, що пояснюється складністю вигадування й інтерпретації блендів у процесі конвенційного комунікативного акту та оскільки у спонтанному мовленні співрозмовнику потрібно більше часу на продукування та декодування контамінованого утворення, ніж на складання елементів композитів.

Персонажі, як правило, застосовують контаміновані одиниці та скорочення з гумористичною метою, тобто колективний автор опосередковано через персонажів веде мовну гру з глядачем. Скорочені ОЛО складають 5% у досліджуваному корпусі та відображають тенденцію персонажів здаватися більш лаконічними та влучними. Лінгвокогнітивне моделювання значення конденсованої ОЛО, яке здійснено на прикладі накладального

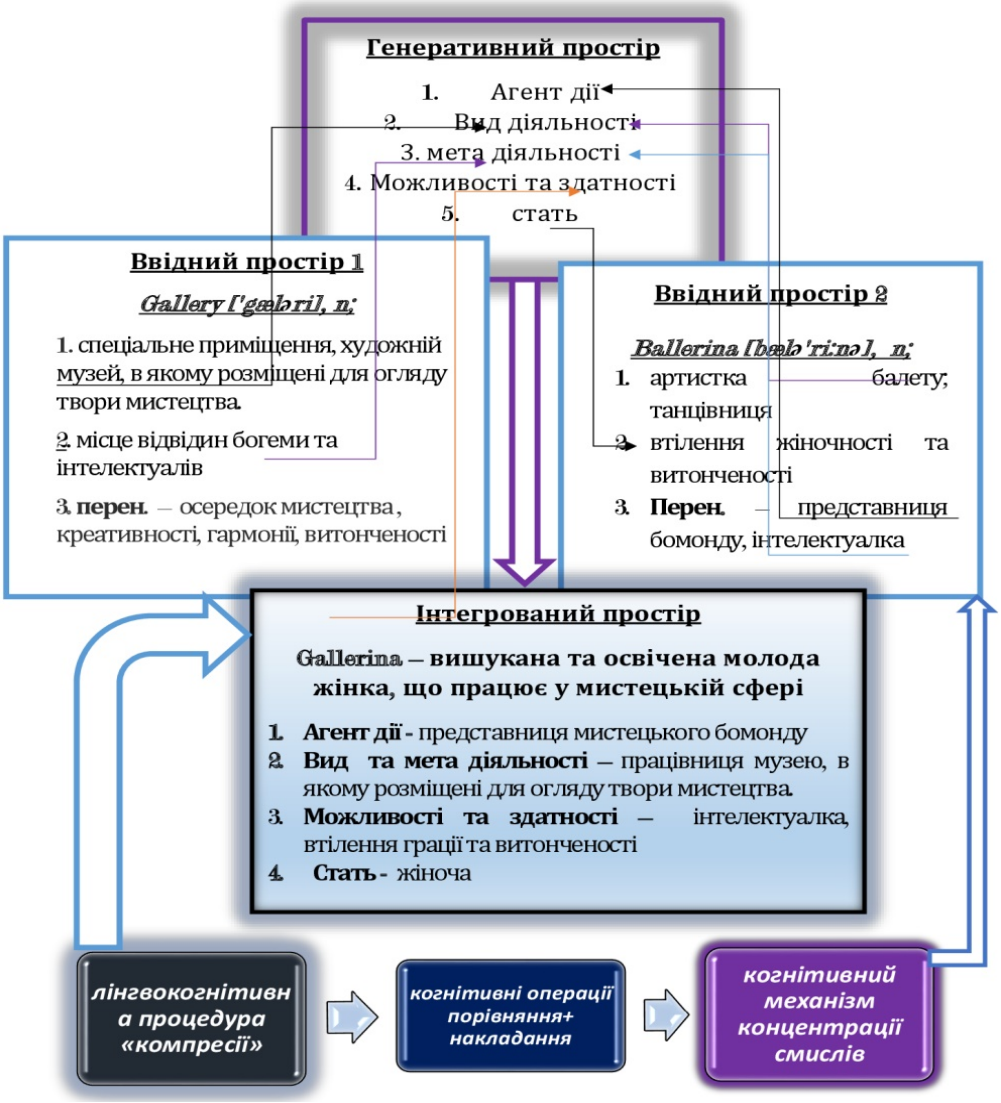

Рис. 3. Модель інтеграції ментальних просторів накладального бленду gallerina

бленду *gallerina*, унаочнило такий алгоритм творення конденсованих ОЛО: *ЛП компресії → ЛО порівняння + ЛО накладання → ЛМ концентрації смислів → лінгвокогнітивне конструювання значення ОЛО на основі ментальної інтеграції увідних просторів.*

Література:

1. Андрусяк І.В. Телескопія в сучасній англійській мові: соціолінгвістичний аспект. Мовні і концептуальні картини світу. Київ: Видавництво КНУ ім. Т.Г. Шевченка, 2013. № 43 (1). С.15–24.
2. Бялик В.Д. Лексичний квантор в англомовному публіцистичному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. філолог. наук: 10.02.04. Київ, 2013. 32 с.
3. Бялик В.Д. Телескопія як результат амальгамації лінгвоконцептів. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: Філологічні науки.* Ніжин. 2014. Вип. 1. С. 7–12.
4. Горбунова Н. Языкотворчество Джеймса Джойса: словообразовательный аспект (на примере романа «Улисс»). URL: http://www.dslib.net/germanskie-jazyki/jazykotvorchestvo-dzh-dzhojsa-slovoobrazovatelnyj-aspekt.html (дата звернення 22.04.2018).
5. Єнікєєва С.М. Лінгвосинергетика як напрямок сучасного мовознавства. *Сучасні дослідження з іноземної філології.* 2010. Вип. 8. С. 217–225.
6. Зацний Ю.А. Неологізми англійської мови 80–90-х років XX століття. Запоріжжя : РА «Тандем-У», 1997. 396 с.
7. Коробкина Н.И. Коммуникативные сферы-источники современных компрессивных окказионализмов. *Современная филология*: Матер. IV межд. науч. конф. г. Уфа, март 2015. Уфа, 2015. С. 64–67.
8. Коробкина Н.И. Новое контекстуальное понятие как результат концептуальной интеграции в экстралингвистическом и лингвистическом контекстах. *Известия ВГПУ. Серия: Филологические науки.* Волгоград, 2015. С. 79–85.
9. Никитченко К.П. Лінгвокогнітивна природа способів оказіонального словотворення в англомовному постмодерністському художньому тексті : дис. … канд. філолог. наук : 10.02.04 / Одеський національний університет ім. І.І. Мечнікова. Одеса, 2017. 274 с.
10. Омельченко Л.Ф., Жихарєва О.О. Прагматичні характеристики англійських телескопізмів. *Вісник Житомирського державного університету. Серія: Філологія.* Житомир, 2010. Вип. 51. С. 12–16.
11. Улуханов И.С. Единицы словообразовательной системы русского языка и их лексическая реализация. Москва, 1996. 222 с.
12. Худолій А.О. Динаміка функціональних змін у мові американської публіцистики кінця XX – на початку XXI ст. : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський національний лінгвістичний університет. Київ, 2003. 275 с.

13. Bakaradze E.K. Principle of the Least Effort: Telescopic Wordformation. International Journal of Arts and Sciences. 2010. Vol. 3(16). P. 86–105.
14. Bauer L. Compounds and Minor Word-Formation Types. The Handbook of English Linguistics. Ed. by B. Aarts, A. McMahon. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2006. P. 483–506.
15. Crystal D. Language Play. London: Penguin Books, 1998. 249 p.
16. Dynel M. Blending the Incongruity-Resolution Model and the Conceptual Integration Theory: The Case of Blends in Pictorial Advertising. International Review of Pragmatics. 2011. Vol. 3(1). P. 59–83.
17. Fauconnier G., Turner M. Conceptual Blending, Form, and Meaning. Recherches en communication: Sémiotique Cognitive. 2003. № 19. P. 57–86.
18. Hohenhaus P. Ad-hoc-Wortbildung. Terminologie, Typologie und Theorie kreativer Wortbildung im Englischen. Frankfurt am Main: Lang, 1996. 505 p.
19. Hohenhaus P. How to Do even More Things with Nonce Words (Other than Naming). Lexical Creativity. Texts and Contexts. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2007. P. 15–39.
20. Hohenhaus P. Lexicalization and Institutionalization. Handbook of Word-Formation. Ed.by R. Lieber, P. Štekauer. Dordrecht: Springer, 2005. P. 353 –375.
21. Kemmer S. Schemas and Lexical Blends. Motivation in Language: Studies in Honor of Günter Radden. Ed. H. Cuyckens et al. Amsterdam: John Benjamins, 2003. P. 69–99.
22. Lehrer A. Blendalicious. Lexical Creativity. Texts and Contexts. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2007. P. 115–137.
23. OED – Oxford English Dictionary. URL: http://www.oed.com/. (дата звернення 22.04.2018).
24. Plag I. Word Formation in English (Cambridge Textbooks in Linguistics). Siegen, 2007. 251 p.

Haydanka D. Linguocognitive modelling of the condensed nonce-words in telecinematic discourse

Summary. Condensed Nonce-Word Formation has always been in the focus of attention, due to its unusual form, concentration of semantic load, as well as a variety of functions, including pragmatic, stylistic, humorous, and artistic-aesthetic. Comedian television discourse serves as a communicative source, facilitating production of a large number of occasional units, as far as the creative form enhances facetiousness, or rather the irony of the conflicts depicted, which reiterates attention to the alleged problems.

However, condenced nonce-words in interpersonal polylogues or voice-overs are not merely ordinary words, or arbitrary jocular alterations of the existing lexemes. At the heart of their linguocognitive nature there are complex mental processes, linked by analogy, metaphorical and metonymic relationships, which combine potential meaning projections of the creative lexical unit, so the very term "linguocognitive nature" refers to the succession of mental actions as well as motivating linguistic procedures, operations and mechanisms in the process of creating a new unit. In order to unravel the linguocognitive nature of OLU, in our study, we resort to the model of conceptual blending by M. Turner and J. Fauconnier and hence the linguocognitive construction of the meaning.

As a result of this sequential mental actions, the components of the input spaces merge in order to create a blended space of the condensed OLU. In the television discourse under study, condensed nonce word formation types, represented by contamination and abbreviation, demonstrated the lowest word-making activity, which is accounted for by the complexity of decoding the meaning of such units during a communicative act. Contamination is mainly represented by overlapping and substitutional condensed units, whereas abbreviation is manifested by almost equivalent in number abbreviations, formed as a result of syncope and apocope.

Given the conducted analysis of the condensed nonce words, we can state that linguocognitive nature of condensed nonce-words lies in linguocognitive procedure of compression, the combination of linguocognitive operations of comparing and overlapping, and ultimately the undercurrent linguocognitive mechanism of meaning concentration.

Key words*:* condensed nonce-word types, linguocognitive modelling of meaning, linguocognitive procedure, linguocognitive operation, linguocognitive mechanism.

УДК 81(091);81(092)
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.6

Гусейнова Эльнура,
докторант
Института языкознания
Национальной академии наук Азербайджана

МОМЕНТЫ РАЗРАБОТКИ ЭТИМОЛОГИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ ЛЕКСИКИ, ОТРАЖАЮЩЕЙ ФАУНУ ТЮРКСКИХ ЯЗЫКОВ ОГУЗСКОЙ ГРУППЫ

Анотація. У статті проаналізовано пов'язані з надзвичайно важливими проблемами фольклористики теоретико-методологічні аспекти ставлення до словесно-художніх текстів. В цьому аспекті були досліджені відносини фольклору-літератури. У статті обґрунтовується теоретичний висновок про те, що уявлення фольклору як усна народна творчість, як зустрічаємо в традиційній радянській фольклористиці, є помилковим методологічним підходом, позаяк фольклор є системою народної культури. Він об'єднує в собі також численні види мистецтв (народні ігрища, народні ремесла, формули поведінки, жести та інші).

Наукове уявлення цих видів мистецтва як усної літератури є абсурдом. Разом з тим, обгрунтовано і те, що словесно-текстова частина, будучи здебільшого частиною фольклору, вони можуть бути вивчені ще і як усна народна література. Однак в цьому випадку обов'язково має братися до уваги інша прагматична функціональність тексту. У статті показано, що перетворення фольклору в об'єкт філологічного дослідження не тільки як художнього тексту, а й словесного тексту загалом необхідно.

Відомо, що словесна художня частина становить дуже важливу частину фольклору. Довгі роки в радянській фольклористиці словесні тексти, які проявляються в якості одного із внутрішніх елементів фольклорної культурної системи, в ряді випадків були ототожнені з самою системою. Для привнесення ясності в проблему було б правильним підійти до завдання в аспекті функціональної структури.

У контексті світової фольклористики однією з найбільш значущих методологічних помилок фольклористики радянського періоду є практика визначення, вивчення і масового подання фольклору як «усної народної літератури». Основа цього методологічного досвіду сходить до перших етапах формування радянської фольклористики.

Узагальнюючи сказане, хочемо сказати, що вивчення і представлення словесної художньої текстової фактури фольклору цілком як фольклору, ототожнення одного з елементів культурної системи з самою системою є серйозною методологічною помилкою. У той же час вивчення і представлення словесних художніх текстів властивих фольклору під назвою «усна народна література» (не ототожнювати словесний текст з найкультурнішою метасистема) означає відокремлення від властивої їм культурної системи і ототожнення з письмовою літературою.

Ключові слова: фольклор, література, усна народна література, ідентифікація, філологія, словесний текст, народ, комунікація, естетизм, функція, структура.

Постановка проблемы. При наличии богатой лексики фауны на азербайджанском, турецком, туркменском и гагаузском языках, входящих в огузскую группу тюркских языков, делая их этимологический анализ, эта классификация лексического материала в определенных классах делает анализ более доступным. Так, можно рассматривать представителей фауны под такими заголовками как *дикие животные, млекопитающие, птицы, рыбы, пресмыкающиеся*, а также *живущие в воде и на суше и живые существа хозяйственного значения*. Исследование лексики животного мира на основе этого разделения важно для правильного распределения богатого материала. В исследовании Абдулазала Демирчизаде в именовании живых существ за основу взяты несколько принципов. Автор приводит несколько примеров в процессе появления названий птиц [1, с. 64]:

1) Названия птиц по цвету: *орел, сокол, белоглазая чернеть, белобровый гусь, савка* и другие [2, с. 513].

2) По определенному признаку и качеству, отличительному свойству: *дятел, коршун, степная тиркушка, большеклювый зуёк, орёл-карлик, белохвостая чайка, бородач* и другие.

3) По характеризующему признаку нахождение их места и времени: *летучая мышь, рябчик, могильник, пустынная куропатка, большой скалистый поползень* и другие.

4) Составляющие словосочетания с определенными конкретными именами, географическими названиями: *Каспийский улар, Кавказский фазан, Кавказский тетерев, Талышский фазан, Средиземноморский сокол, Монгольский зяблик, Кавказский улар, Туркестанский тювик* и другие.

5) По их голосам, образующие путем повтора одного и того же морфема: *цыпленок, ворона, ястреб, лебедь* и другие.

6) Образующие путем добавления к окончанию слова морфема *çın*[1] : *bildirçin* (перепел), *sığırçın* (скворец), *göyərçin* (голубь), сокол и другие.

Анализ последних исследований и публикаций. Некоторые из перечисленных птиц включены в список находящихся под угрозой исчезновения и включены в Красную книгу Азербайджана. К ним относятся *белоглазая чернеть, белобровый гусь, Каспийский улар, Кавказский фазан, Кавказский тетерев, Талышский фазан, Средиземноморский сокол, Монгольский зяблик, Кавказский улар, султанка, скопа, вихляй* и другие [2, с. 514] Рассмотрим этимологию слова *göyərçin* (голубь). А. Демирчизаде в своей книге «50 слов» рассказывая об этимологии слова *göyərçin* (голубь), писал, что это слово образовано путем морфемы çin и происходит от корня *köy/kök*, употребляемого на азербайджанском языке. Автор показывает, что это слово в источниках характеризует небо и цветовой оттенок, а также для определения причины названия птицы таким образом, указывает на ее название на русском (голубь) и на персид-

ском كبوتر [kabutar] языках и приходит к выводы, что она была так названа в связи с цветовым оттенком [1, с. 66].

Методом сравнительного анализа тюркских языков огузской группы, анализ лексического материала про фауну на этих языках.

Изложение основного материала. В целом, рассматривая этимологию слова *quş* (птица) на тюркских языках огузской группы можно увидеть, что впервые оно использовано в письменных источниках до X века в «Книге гаданий» в форме *kuş**. В то же время, и в древних уйгурских источниках можно увидеть, что оно использовалось как *kuş*. Если рассмотреть современные тюркские языки, то на азербайджанском языке это слово используется как *quş*, на турецком, гагаузском, киргизском, уйгурском, узбекском языках *kuş*, на туркменском *guş,* на татарском, башкирском языках *koş*, на якутском *kus*, на хакасском *xus*. На якутском языке это слово помимо птицы используется также в значении (ördək) утка.

Слово *ördək* в древних уйгурских текстах использовалось в форме *ötrek/ödirek**, на караханском уйгурском и древнем уйгурском языках *ördek*, на тюркском хорезма в форме *ördek/ övrek/evrek/evek*, в Дива́ни луга́т ат-турк, в Ахтети Кябире в форме *ördek*. Наряду с этим, из тюркских языков на татарском языке *ürdäk*, уйгурском *ödäk*, узбекском *ördäk*, на каракалпакском и казахском тюркском языках *üyrek*, туркменском *ördek*, хакасском *örtek*, киргизском *ördök*, алтайском *örtök*, тувинском *ödürek/edirek*, башкирском *öyräk*. Каждый из этих языков выражает одну и те же птицу.

Один из широко распространенных видов птиц – *sərçə* (воробей). Это слово в древних источниках используется в форме *seçe/serçe**. В Дива́ни луга́т ат-турк оно используется как seçe, на древних огузских и османских языках, в словаре Ибн Муханны serçe, точно также как и на современном тюркском языке. Из современных тюркских языков на казахском языке выражается словом *torğay*, на киргизском *tarançı*, узбекском *çümçuk*, турецком и туркменском *serçe*, азербайджанском *sərçə*, татарском *çıpçık*, уйгурском *kuşkaç*, а на башкирском языке одновременно несколькими словами *turğay / sıpsık / säpsik*.

Из диких птиц, рассматривая этимологию слова орел, можно увидеть, что это слово используется как gartı*. С другой стороны в значении хищной птицы в словарях Ибн Муханны, Абу Хаййана выражается словом kartal, а в Кодексе Куманикусе в форме agla. На азербайджанском языке используется как *qartal*, на турецком, чагатайском, гагаузском, караимском языках *kartal*, на туркменском, киргизском, узбекском и уйгурском языках *bürgüt*, на казахском *bürkit*, на татарском *börkit*, на хакасском, тувинском языках *xartığa*, на якутском языке *kurt*.

В лексику фауны в то же время входят названия диких животных. Самым известным из этих существ является *şir* (лев) на азербайджанском языке, *aslan* на турецком и гагаузском языках. Так, в древних источниках в первоначальном варианте он появляется в форме *arslan* / *kaplan** [3, с. 157]. Так, в древних уйгурских, кыпчакских текстах наблюдается в обоих формах, в словаре Абу Хаййана arsalan [4, с. 23], на древних османских текстах как *arslan* [5, с. 57]. Помимо этого известно, что в период Османской империи чеканились монеты под названием *arslani*. Из нынешних тюркских языков на туркменском языке используется как *ỳolbars*, башкирском и татарском *arıslan*, казахском *arıstan*, киргизском *arstan*, уйгурском *arslan*, на узбекском языке как *şer*, так и *ärslän*.

Еще одним хищным животным, распространенным среди тюркоязычных народов, является ayı (медведь). Если рассмотреть этимологию этого слова, то можно увидеть, что это слово в нынешнем смысле впервые использовалось в Книге Гаданий в форме adığ*, как и в памятниках древне уйгурского и карахан уйгурского языков, в словаре Махмуда Кашгарлы. Глядя на другие тюркские языки, это слово на азербайджанском, турецком, гагаузском языках используется как ayı, на туркменском *aỳy*, башкирском *ayıv*, казахском *ayuv*, на киргизском, татарском, алтайском языках *ayu*, на узбекском *äyık*, уйгурском *eyik*, на хакасском *azığ*, на тувинском языке *adığ*.

Корень слова *canavar* (волк), являющегося одним из хищников, уходит в древность. Полагается, что древние тюрки произошли именно от этого животного. Так, в эпосе Происхождение отмечается, что все тюрки происходили из Асены, самки волка. Этимология слова *canavar* основывается на слова *canver*/*canvar**. Корень слова происходит из персидского слова جانور [*canvar*], который на этом языке выражает живое существо. В произведении *Atəbətül Həqayiq* 1300-летней давности используется как *canver*. Из современных тюркских языков на азербайджанском, турецком и гагаузском языках используется как *canavar*, на туркменском *ỳyrtyjy*, на узбекском *böri*, на казахском *kaskır*/*böri*, на киргизском языке *böri*/*qarışqır* [6].

Одним из хищных животных является *tülkü* (лиса), чья шерсть используется в меховой кожаной промышленности. Это слово в древних источниках используется как *tilkü** [7, с. 660]. Исмет Зеки Эййубоглы в «Этимологическом словаре тюркского языка» показывает, что это слово на древнем тюркском языке, в то же время, в словаре Кашгарлы Махмуда упоминается как *tilkü*. С другого аспекта подойдя к этимологии слова, пишет, что это слово образовалось путем добавления окончания *me* к древнетюркскому глаголу *til*.

Так, на древнетюркском языке глагол *til* используется в значении разорвать / разделить. Образующее из корня этого глагола существительное *tülkü* (лиса), будучи представителем фауны лексики, является одним из хищников. В настоящее время известно, что это слово в анатолийском говоре произносится как *dilkü* / *dilgi*/*tilgi*. На древнеуйгурском, карахано-уйгурском языках, в словаре Ибн Муханны используется как *tilkü*. Если рассмотреть современные тюркские языки, то на азербайджанском и киркизском языках будет как *tülkü*, на гагаузском, турецком, туркменском языках *tilki*, на башкирском языке *tölkö*, на казахском и узбекском языках *tülki*, на уйгурском *tülkä*, на татаркском *tölka*, на хакасском *tülgü*, на тофаларском *dilgi*, на чувашском *tile*.

Одним из представителей фауны является рыба. Так, рассматривая этимологию слова *balıq* (рыба), можно увидеть, что это слово в первичных источниках используется как *balık**, на древнем уйгурском языке *balak* / *balık*, в словаре Махмуда Кашгарлы *balık*, в словаре «Османский диалект» Ахмеда Вафига Паши в форме *balık*. На современных тюркских языках используется в схожих формах, на азербайджанском языке *balıq*, на турецком, гагаузском, казахском, киргизском, узбекском, татарском, башкирском языках *balık*, на туркменском *balyk*, на уйгурском *belik*, на чувашском *pula*.

Одним из видов рыб является сазан. Слово *sazqan** в древних источниках используется как первая форма названия рыбы. В среднеуйгурских словарях, а также в словарях Ибн Муханны, Абу Хаййана, в Кодексе Куманикусе оно используется

как *sazğan*, в словаре Вамбрери *sazar*, на азербайджанском, турецком, гагаузском, кумынском, казахском, киргизском, каракалпакском, хакасском, тувинском языках *sazan*, на туркменском языке *kepir*, на чувашском языке *şaran*.

Одним из видов рыб является лещ, названный на азербайджанском языке как *çapaq*. Можно заметить, что в древних источниках это слово используется как *çapak**. В текстах на карахан уйгурских, чагатайских языках используется в форме *çabak*. Из современных тюркских языков на турецком, туркменском, крымско-татарском тюркском употребляется как *çapak*, на татарском, киргизском, алтайском языках *çabak*, на узбекском *çavak*, на уйгурском *çapaka*, на тувинском *çavağa*, а на чувашском *şupax*.

В лексику фауны входят как представители пресмыкающихся, так и живущих на суше и в воде. Можно увидеть, что на азербайджанском языке *qurbağa* (лягушка) используется в форме *kurbaka**. В Дива́ни луга́т ат-турк на древнеогузских и уйгурских языках в форме *kurbaka*. Исследователи, занимающиеся этимологическими исследованиями, предполагают, что это слово образовалось из слова *baka*, использованного на древнетюркском языке, употребляемый в значении *qurbağa* (лягушка). И в словаре Клаусена в этимологии слова *qurbağa* дан этот древнетюркский языковой элемент и показано, что это слово образовалось из части слова *baka*. Из современных тюркских языков на турецком и чагатайском языках употребляется как *kurbağa*, на туркменском *gurbaga*, на гагаузском kurbaa, на казахском, киргизском, узбекском языках *kurbaka*, на татарском *baka*, на уйгурском *paka*, на башкирском *tälmäryin*.

Одним из наиболее известных представителей пресмыкающихся является *ilan* (змея). Это слово в Книге Гаданий используется в форме *yılan**, точно также и употребляется на древнеуйгурском, карахан уйгурском языках. В Кодексе Куманикусе как *yılan* / *ılan*. Из нынешних тюркских языков на азербайджанском и узбекском языках используется как *ilan*, на турецком, башкирском, татарском, гагаузском, ногайском, кумынском, караимском языках, тюркском хорезма как *yılan*, на киргизском cilan, на туркменском *ỳylan*, на казахском *jılan*, на уйгурском в форме *jil*. Расанен в исследованиях показывает, что это слово образовано из слова *yıl* и происходит из слова, использующего в значении пресмыкаться.

Названия насекомых являются одним из единиц, составляющих лексику фауны. В Священной книге Коран есть сура под названием (*arı*) пчела. Можно увидеть, что это слово в древнетюркских текстах используется в форме *arı* / *arık**. В «Этимологическом словаре тюркского языка» показано, как путем добавления окончания к слову *arı*, использующего в значении искать, образовалось слово, которое дано в значении живого существа, передвигающегося из цветка к цветку в поисках меда [7, с. 37]. Из современных тюркских языков на азербайджанском, турецком, гагаузском языках это слово используется как *arı*, на туркменском *ary*, на киргизском *an*, на казахском *ara*, на узбекском *äri*, на уйгурском *härä*, на татарском *bal kortı*/*şöpşä*, на башкирском *bal korto* / *hağızak*.

Слова *kepelek* / *kepeli**, используемые на тюркских языках огузской группы, являются первоначальным вариантом слова *kəpənək* на азербайджанском литературном языке. Так, в Дива́ни луга́т ат-турк употребляется как kepeli, в Кодексе Куманикусе в формах *kobelek* / *köbelek* / *kelebek*. На карахан уйгурском тюркском как *kepeli*, в словаре Ибн Муханны *kelebek*, на чагатайском *köpelek*. Наряду с этим, из современных тюркских языков на турецком, гагаузском языках используется как *kelebek*, на туркменском и караимском языках *kebelek*, на казахском *köbelek*, на киргизском *köpölök*, на башкирском и татарском *kübäläk*, на узбекском *käpäläk*, на уйгурском *kepinäk*, на кумынском *gümelek*, на алтайском *köbölök*, на тувинском *xovağan*, на шорском языке *xonax*.

Муравей, известный как трудолюбивое существо, на азербайджанском языке называется qarışqa. Это слово в древних источниках, в Дива́ни луга́т ат-турк на древнеогузском, хорезмском тюркском используется как karınçğa / karınça / karınçak*. Из современных тюркских языков на турецком языке как *karınca*, на туркменском *garynja*, на гагаузском *karımca*, на башкирском kımırıska, на киргизском *kur murska*, на казахском *kumırska*, на татарском *kırmıska*, на уйгурском *çümülä*, на узбекском *çümali* / *kumurska*.

Заключения. Большую часть животного мира составляют млекопитающие. Некоторые из них, дикие, хищные животные, которые не приручаются, другие используются в сельском хозяйстве в качестве передвижного и пищевого средства, а некоторые, приручаясь несколько тысяч лет назад, живут рядом с людьми. Одним из представителей этой фауны является заяц, компактно живущий с людьми. Его мясо пригодно для пищи, шерсть используется в меховой кожаной промышленности, в то же время он продолжает свою жизнь в дикой природе. На азербайджанском языке он называется *dovşan*. В первых письменных источниках встречаются такие примеры этого слова как *tavışqan* / *tavılqan* / *tavışğan* / *tabılgan**. На древнетюркском языке это слово используется для выражения значения скорости / быстроты. Сначала с помощью окончания *ış*[4] образовалось слово *tavış* в значении скорости, затем *batış* (невидимый), позже *talış*/*dalış* (войти / нырнуть), а в конце *tavışgan*/*tavşan* (заяц) [7, с. 649]. Из нынешних тюркских языков на узбекском, башкирском и татарском языках это слово употребляется как *kuyan*, на казахском *koyan*, на киргизском *koyon*, на уйгурском *toşkan*, на якутском языке *tabısxan*. У турецкого исследователя Хакана Сарытики есть обширное исследование про этимологию слова dovşan (заяц).

Можно увидеть, что слово летучая мышь из летающих млекопитающих в древних источниках используется как *yarı* / *yarısa* / *yarısğu**. Оно в Дива́ни луга́т ат-турк употребляется как *yarısğu*, в произведении «Книга познаний» Абу Хаййана как *yarasa*, на азербайджанском, турецком и гагаузском языках *yarasa*, на туркменском *yarganat*, на башкирском *yarğanat*, на казахском *jarğanat*, на киргизском *carğanat*, на татарском *yarkanat*, на якутском *sarıkanat*.

Одним из представителей фауны также является обезьяна, которая на азербайджанском языке называется *meymun*. Корень этого слова происходит из арабского слова مايمون [*maymun*], который также используется на турецком и уйгурском языках. Это слово на персидском языке произносится как *maymon*. Эта форма на тюркских языках не используется широко. В тюркоязычных источниках, на древнеогузских, древнеуйгурских и карахано-уйгурских языках, в словаре Ибн Муханны можно заметить, что слово *beçin** употребляется в значении обезьяны [3, с. 168]. Это слово в настоящее время на башкирском, татарском и казахском языках используется как *maymıl*, на узбекском *mäymun*.

Этимология слова *qoyun* (овца), имеющая сельскохозяйственное значение, доходит до слов *kon*/*koy*/*koni**. Так, в Орхан Енисейских памятниках это слово используется как *kon*, в древ-

неуйгурских текстах *koy* / *kon* / *koyun*, в древнеуйгурских рунических письменностях *kon*. В произведении известного исследователя тюркских языков В. Радлова "Die Alttürkischen Inschriften der Mongolei" показан первый вариант слова *qoyun* (овца) и то, что в исследуемых памятниках это слово использовалось как *koi* [8, с. 108]. На современном азербайджанском языке употребляется как *qoyun*, на уйгурском, киргизском и турецком языках *koyun*, на туркменском *goỳun*, на башкирском и татарском *kuyın*, на казахском *koyın*, на узбекском *koyin*. Слово овца имеет несколько значений, как на азербайджанском, так и на турецком языках. В словаре омонимов азербайджанского языка это слово помимо животного сельскохозяйственного значения выражает объятие и используется также в значении приказа [9, с. 119].

Одним из важных сельскохозяйственных животных также является ягненок (*quzu*). Первый вариант этого слова встречается в древнетюркских текстах как *kozu* / *kuzı**. Из нынешних тюркских языков это слово на азербайджанском языке употребляется как *quzu*, на узбекском *kozi*, на казахском *kozı*, на киргизском *kozu*, на татарском *bärän*, на уйгурском *koza*, на туркменском *guzy*, на башкирском *bäräs*. Слово *bärän*, использованное на татарском языке, перешло от русского слова баран к лексическому слою языка.

Собака (*it*) является одним из представителей фауны, прирученная и живущая в тесном контакте с людьми. В древних источниках используется как *enik* / *ənik* / *ıt* / *ıyt**, в Орхон Енисейских памятниках как *ıt*, на древнеуйгурских и карахано-уйгурском языках, в древнеосманских текстах в форме *ənük* / *ənik*. На большинстве современных тюркских языках, азербайджанском, татарском, туркменском, киргизском можно заметить это слово в форме *it*, на турецком *köpek*, на гагаузском *köpee*, на казахском *iyt*, на уйгурском *işt*/*it*.

Одним из существ, живущих в тесном контакте с людьми, является кошка (*pişik*), которая на азербайджанском языке называется *pişik*. Это живое существо в древних источниках дается как *pişik*/*mişkiç**. В своих исследованиях Щербак отмечал, что используемое на турецком и гагаузском языках, слово *kedi* имеет индийско-европейское происхождение [3, с. 192]. Из современных тюркских языков это слово на башкирском языке употребляется как *misäy*, на казахском *mısık*, на киргизском *mışık*, на узбекском *müşük*, на татарском *pisi*, на уйгурском *möşük*, на туркменском и гагаузском языках *pişik*.

При исследовании лексики фауны на тюркских языках заметно их схосто, а также достаточное количество различных аспектов.

Литература:

1. Əbüləzəl Dəmirçizadə. 50 söz. Gənclik nəşriyyatı. Bakı. 1968. 103 s.
2. Azərbaycan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi. AMEA Zoologiya İnstitutu. Azərbaycan Respublikası Qırmızı kitabı. Fauna. II nəşr. Bakı. 2013. 518 s.
3. Э.Р. Тенишев. Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Лексика. Издательство Наука. Москва. 2001. 824 s.
4. Əsirəddin Əbu Həyyan Əl Əndəlüsi. Tərcümə edəni: Ziya Bünyadov. Kitab əl idrak li lisəni əl ətrak. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyat Poliqrafiya Birliyi. Bakı. 1992. 115 s.
5. Ferit Devellioğlu. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat. Kaynak kitab nəşriyyatı. İstanbul. 2013. 1712 s.
6. www.translatos.com/ru#.
7. İsmet Zeki Eyuboğlu. Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü. İstanbul. 1991. səh. 782 s.
8. W. Radloff. Die Alttürkischen Inschriften der Mongolei. Sankt- Peterburq. 1894. 174 s.
9. Həsrət Həsənov. Azərbaycan dilinin omonimlər lüğəti. Şərq Qərb nəşriyyatı. Bakı. 2007. 168 s.
10. Hasan Eren. Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü. 2. Baskı. Bizim Büro Basım Evi nəşriyyatı. Ankara. 1999. 512 s.
11. Hasan Sarıtiken. Tavşan sözcüğünün etimolojisi üzerine. Asia Minor Studies journal. İstanbul. 2019. 130–135 s.

Huseynova E. Moments of development of ethymological aspects of vocabulary, reflecting the fauna of the Turk languages of the Oguz group

Summary. The article analyzes theoretical and methodological aspects related to extremely important problems of folklore related to verbal and artistic texts. In this aspect, the relations of folklore-literature were investigated. The article substantiates the theoretical conclusion that the presentation of folklore as oral folk art, as we see in traditional Soviet folklore studies, is an erroneous methodological approach.

Since folklore is a system of folk culture. It also combines numerous types of arts (folk games, folk crafts, formulas of behavior, gestures, etc.). The scientific presentation of these types of art as oral literature is absurd. At the same time, it is also justified that the verbal-textual part, being mostly of folklore, they can also be studied as oral folk literature. However, in this case, another pragmatic text functionality must be taken into account. The article shows that the transformation of folklore into an object of philological research, not only as a literary text, but also a verbal text as a whole is necessary.

It is known that the verbal art part is a very important part of folklore. For many years, verbal texts in Soviet folkloristics, which appear as one of the internal elements of the folklore cultural system, were in some cases identified with the system itself. In order to bring clarity to the problem, it would be right to approach the problem in the aspect of functional structure.

In the context of world folklore, one of the most significant methodological errors in folklore of the Soviet period is the practice of defining, studying, and mass representing folklore as "oral folk literature". The basis of this methodological experience goes back to the first stages of the formation of Soviet folklore studies.

In summary, we want to say that the study and presentation of the verbal artistic textual texture of folklore as a whole as folklore, the identification of one of the elements of a cultural system with the system itself is a serious methodological error. At the same time, the study and presentation of verbal artistic texts characteristic of folklore called "oral folk literature" (not identifying the verbal text with the cultural metasystem itself) means separating it from its cultural system and identifying it with written literature.

Key words: folklore, literature, oral folk literature, identification, philology, verbal text, people, communication, aestheticism, function, structure.

УДК 81
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.7

Гюнайдын Мустафа Абдуллах оглу,
докторант
Бакинского государственного университета

СМЫСЛОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ГЛАГОЛОВ РАБОЧИХ ОПЕРАЦИЙ, ОПИСЫВАЮЩИХ ИЗМЕНЕНИЕ МЕСТОПОЛОЖЕНИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ И ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКАХ

Анотація. Коли говоримо турецьку мову, ми маємо на увазі мову людей, що живуть на території Турецької Республіки. Проте, мільйони людей турецького походження по всьому світу говорять на рідній мові і живуть за межами Туреччини.

Сьогодні понад двісті мільйонів людей говорять турецькою мовою. Хоча тюрки, які живуть з Балканського півострова до Східного Туркестану і в інших частинах світу, говорять на різних діалектах в різних країнах, все одно їхня мова – тюркський. У всіх класифікаціях тюркських мов турецька, азербайджанський, туркменський і гагаузькі мови сприймаються як тюркських діалектів огузской групи. Крім того, що турецькі діалекти близькі один до одного, вони мають різні характеристики.

У статті розглядаються смислові особливості дієслів робочих операцій, що описують зміни місця в словниках азербайджанського і турецької мов, які є тюркськими діалектами огузской групи. Хоча діалекти в цій групі близькі один до одного з точки зору звукового та історичного походження, вони можуть відрізнятися в залежності від сенсу дієслів робочих операцій, які описують зміну місця розташування за допомогою однакових функцій звуку або зображення. Це може привести до проблем із перекладом цих діалектів. Дієслова робочих операцій призначені для визначення робочих явищ, що описують зміну місця розташування на цих діалектах, а також для проблеми перекладу і пошуку сенсу в інших мовах.

У цьому науковому дослідженні були розглянуті причини формування однозначності, багатозначності і протівозначності дієслів робочих операцій, які описують зміну місця розташування і обговорені зміни значення, розширення значення, перехід значення до іншого значенням. Для цієї мети було проведено порівняння словників азербайджанських і турецьких мов, визначені дієслова робочих операцій, що описують зміну місця розташування, після розгляду значень, які вони несуть, ці дієслова були розділені по групах відповідно до їх значеннями, і їх значення було аналізувати порівняно.

Ключові слова: азербайджанську мову, турецьку мову, дієслова, що описують зміну місця розташування, багатозначність, зміна значення.

Постановление проблемы. Основная масса слов на турецком языке состоит из глаголов. На сегодняшний день у глаголов имеется много определений. Во всех приведенных примерах глагол обозначает поступок, действие и ситуацию. Глаголы отличаются от других типов слов своей многофункциональностью. Значимые события в глаголах, такие как синонимы, омонимы и антонимы, передаются иначе, чем в других словах. Эти значимые события могут встречаться в именах существительных, именах прилагательных путем употребления иностранных слов. В глаголах эти явления происходят в результате их собственных возможностей в самом языке, часто очень значимых, а также с помощью многозначности.

Одна из особенностей, которая отличает глаголов от других типов слов, состоит в том, что большинство глаголов имеет многозначность. Наличие более одного контента в одной голосовой структуре указывает на то, что история возникновения глаголов своими корнями уходит в глубину веков. Потому что каждый новый контент должен появляться в течение многих лет. По семантической классификации глаголов была проделана большая работа на азербайджанском языке.

Изложение основного материала исследования. З. Будагова в своей работе, в которой исследует грамматику азербайджанского языка, делит глаголы на пять группы: глаголы движения, глаголы рабочих операций, глаголы речи, мышления, глаголы, связанные с процессом зрения и слуха и глаголы обстоятельств. Исследуя омонимы в азербайджанском языке, Н. Мамедов анализирует глаголы в этих семантических группах: глаголы движения, глаголы речи, глаголы мышления, глаголы зрения, глаголы слухи, глаголы обстоятельств.

Глаголы рабочих операций, описывающие изменение местоположения:

На азербайджанском языке	Н турецком языке
atmaq (бросить)	atmak
çəkmək (тянуть)	çekmek
çevirmək (повернуть)	çevirmek
tökmək (влить)	dökmek
gətirmək (принести)	getirmek
götürmək (взять)	götürmek
itələmək (толкнуть)	itmek
sürmək (погонять)	sürmek
sürümək (таскать)	sürümek
daşımaq (нести)	taşımak
tullamaq (кинуть)	fırlatmak

atmaq-atmak:

a. Отпуская что-нибудь из рук, бросить или выбросить:

Səcdiyə elindəki gül dəstəsini yemək masasının üstünə atdı. (на азербайджанском языке);

Topu o kadar uzağa attı ki, kimse topu almaya gitmek istemedi. (на турецком языке);

b. Посадить в тюрму:

Kərim xanı yenə bir qəbir təsiri bağışlayan kameraya atdılar. (на азербайджанском языке).

İşlemiş olduğu sayısız suçtan dolayı hapse atıldı. (на турецком языке).

çəkmək-çekmek:

a. Захватить что-нибудь и тянуть к себе или в другую сторону.

Həqiqət Xanım, paltarları asmaq üçün ipi çəkdi. (на азербайджанском языке).

İpi çekince, tüm çamaşırlar yere düştü. (на турецком языке).

b.Тянуть к себе и открыть:

Sədr stolun siyirməsini çəkib, böyük bir yazılı vərəq çıxartdı. (на азербайджанском языке).

Çekmecenin gözünden çıkardığı senetleri Ayşe Hanım'a uzattı. (на турецком языке).

c. Взять что-нибудь и вытащить:

Rüstəm Ağa qılıncı qınından çəkdi. (на азербайджанском языке).

Silahını kınından bir anda çekerek hasmını oracıkta katletti. (на турецком языке).

çevirmək-çevirmek:

a. Изменить направление, направить в другую сторону:

Yaşar tüfəngi çəpişə sarı çevirib, nişan almağı təcrübə etdi. (на азербайджанском языке).

Motor burnunu iskeleye çevirdi. (на турецком языке).

b. Перелистать:

Müşkünaz oturdu, açık kitabın vərəqini çevirdi. (на азербайджанском языке).

Kitabın sayfalarını hızlı hızlı çevirerek konulara göz gezdirdi. (на турецком языке).

c. Перевести:

Rusiya şerinin şah əsərini, çevirdim Vaqifin şirin dilinə! (на азербайджанском языке).

Çevirmen çevirdiği yazarın üslubunu elden geldiğince titizlikle gözetmek zorundadır. (на турецком языке).

tökmək-dökmek:

a. Выливание жидкого, гранатового или гранулированного материала из контейнера в другой или в другое место:

Stol üzərindəki qrafindən stəkana su töküb içdim. (на азербайджанском языке).

Bir pencere açıldı, sokağa su döktüler (на турецком языке).

b.Что-то уронить, падать:

Payızda ağaclar yarpaqlarını tökür (на азербайджанском языке).

Tavuk tüyünü döküyor. (на турецком языке).

gətirmək-getirmek:

a. Взять что-нибудь в руки и нести в другое место, или достать по месту назначения:

Günorta üstü poçtalyon Bahadura təcili bir məktub gətirdi. (на азербайджанском языке).

Suyu binbir güçlükle dağdan köye getirdiler (на турецком языке).

b. Направить чье-то движение, помочь, или заставить двигаться вместе:

Bu saat fərraş göndər, münəccimbaşını mənim hüzuruma gətirsin. (на азербайджанском языке).

Yazacağın şeyleri bana da getirip okur musun? (на турецком языке).

c. Принести с собой:

Sel çoxlu kötük gətirdi (на азербайджанском языке).

Bu rüzgar kar getirir (на турецком языке).

götürmək-götürmek:

a. Взять в руки, поднять:

Təndirdən yenicə çıxmış isti çörəkləri götürüb alverə yollandım (на азербайджанском языке).

Elinin birini yüreğinin üzerine götürdü (на турецком языке).

b. Поднять и унести:

Qərib öldü, götürün, dar küçədən ötürün (на азербайджанском языке).

Cemaat cenazeyi defnetmek için mezarlığa götürdü (на турецком языке).

c. Нести с собой, рядом:

Müəllim ehtiyat üçün məktəb xidmətçisi Mahmud əmini də götürdü (на азербайджанском языке).

Ben küçükken dedem beni camiye götürürdü (на турецком языке).

itələmək-itmək:

Резким, мгновенным движением коснуться чего-либо:

Rüstəm kişi Telli arvadın yaxasından itələyib keçmək istədi (на азербайджанском языке).

Öğrenciler okul bahçesinde koşuyor, oynuyor, birbirlerini itiyorlardı (на турецком языке).

sürmək-sürmek:

a. Взять что-либо, нести с собой, двигаться вместе:

Naxırçılar qaramalı sürüb sərin suya salar (на азербайджанском языке).

Çobanlar baharın gelmesiyle koyunlarını yaylalara sürdüler (на турецком языке).

b. Управлять двигающейся машиной, самолетом, кораблем:

Şofer maşını geriyə döndərdi və hamar yolla sürərək vağzala istiqamət aldı (на азербайджанском языке).

Esenboğa yoluna girince deli gibi sürdüm arabayı (на турецком языке).

sürümək-sürümek:

Силой тянуть, перетащить и нести с собой:

Qorxumdan səsimi çəkdim içəri, ipi bağladılar, söyə söyə sürüyüb apardılar. (на азербайджанском языке).

Kalabalık arasına sinen Fadime'yi çekip aldı ve sürüye sürüye evlerine götürdü (на турецком языке).

daşımaq-taşımak:

a. Нести из одного места в другое:

Yük .maşınları, arabalar taxılları xırmana daşıyırdı (на азербайджанском языке).

Çapraz ayaklı masayı ıtırların yanına taşıdı (на турецком языке).

b. Всегда оставить у себя, нести с собой:

Sərvər hər zaman üzərində silah daşıyır (на азербайджанском языке).

Ali Amca baba yadigarı silahını her zaman üzerinde taşırdı (на турецком языке).

tullamaq-fırlatmak:

Вращать какую-нибудь вещь резким движением, или подбрасывать ее вверх, вниз:

Rəfizadə şərab şüşəsini götürüb, Mahmud xana tulladı (на азербайджанском языке).

Mehmet Ali balıkçılara doğru bir taş fırlattı (на турецком языке).

Итоги. Таким образом, было установлено, что наряду с глаголами рабочих операций, которые описывают изменение местоположения слов в азербайджанском и турецком языках, идентичного по смыслу, существуют глаголы рабочих операций, которые описывают изменение местоположения слов, отличающихся друг от друга по смыслу полностью или частично.

Литература:

1. Abid S. Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesinde Fiillerin Anlam Açısından Çeşitlenmesi, Ankara, 2006.
2. Axundov A. Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti, Şərq-Qərb, Bakı, 2006.
3. Akdoğan Y. Büyük Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Büyük Sözlük, Beşir, İstanbul, 1999.
4. Altaylı S. Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1994.
5. Bağırov G.K. Azərbaycan Dilində Feillərin Leksik Semantik İnkişafı, Maarif, Bakı, 1971.
6. Cəfərov C.E. Müasir Azərbaycan Dili, Maarif, Bakı,1982.
7. Cəfərov Q. Azərbaycan Dilində Feillərin Leksik Semantik Sistemi, Elm, Bakı,1984.
8. Cəfərov S. Müasir Azərbaycan Dili (Leksika), I.Hissə, Maarif, Bakı, 1970.
9. Ercilasun A.B. Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1991.
10. Ercilasun A.B. Türk Lehçeleri Grameri, Akçağ, Ankara, 2012.
11. Ergin M. Türk Dil Bilgisi, Bayrak, İstanbul, 1998.
12. Əhmədov B. Azərbaycan Dilində Leksika Məsələləri, Maarif, Bakı, 1990.
13. Həsənov H. Müasir Azərbaycan Dilinin Leksikası, Maarif, Bakı, 1988.
14. Quliyev H.G. Müxtəlif Sistemli Dillərdə Feilin Semantik Təsnifatı, Bakı, 2001.
15. Koç N. Yeni Dilbilgisi, İnkilap, İstanbul, 1990.
16. Komisyon. Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara,2011.
17. Rəhimov M. Azərbaycan Dilində Feil Şəkillərinin Formalaşma Tarixi, Elm, Bakı,1969.
18. Səmədova E. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi Yazı Dilindeki Basit Fiillerin Anlam Özellikleri, Konya, 2004.
19. Yaylagül Ö. Oğuz Grubu Türk Lehçelerindeki Hareket Fiillerindeki Yalancı Eşdeğerlikler, Samsun, 2007.

Gunaydin M. The meaning characteristics of explaining the change of place work verbs in Azerbaijan Turkish and turkey Turkish

Summary. While talking about Turkish, everybody think about a language, which was spoken by the people, who live in the Republic of Turkey. However, there are millions of people, who live in outside of the Republic of Turkey, and their mother tongue is Turkish. Today over two hundred million people speak in Turkish. People, who live in from the Balkans to the Eastern Turkistan, live in different countries, and speak in different accents, but their language is Turkish. In all classification of Turkish language, Azerbaijani Turkish, Turkey Turkish, Turkmen Turkish and Gagauz Turkish language are included into the Oghuz Group Turkic Languages. These Turkish accents have some similarities, but differences at the same time.

In this article the meanings of explaining the change of place work verbs which is included into the Oghuz group languages-Azerbaijani Turkish and Turkey Turkish, were analyzed. The accents in this group can looked similar each other as their sounds, and hystorical sources, but the explaining the change of place work verbs can have different meanings. This issue can couse a problem during translation. In this article explaining the change of place of verbs, were determined in these languages, and showed their meanings. In this purpose, the explaining the change of place work verbs in Azerbaijani Turkish and Turkey Turkish were determined, they were divided groups by meanings. In the article the same meanings, different meanings and meaning changings, transferring into the other meanings of explaining the change of place work verbs were analyzed. In this scientific study, the reasons for the formation of unambiguity, polysemy, and anti-valued verbs of work operations that describe a change in location were discussed, and changes in meaning, extension of meaning, and transition of meaning to another value were discussed.

For this purpose, the dictionaries of the Azerbaijani and Turkish languages were compared, the working operation verbs describing the change of location were determined, after considering the meanings they carry, these verbs were divided into groups according to their meanings, and their meaning was analyzed comparatively.

Key words: Azerbaijani Turkish, Turkey Turkish, Explaining the change of place work verbs, Polysemy, Semantic change.

УДК 811.111'276.2
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.8

Дзюбіна О. І.,
кандидат філологічних наук,
викладач кафедри англійської філології та методики навчання англійської мови
Тернопільського національний педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

СЛЕНГ В АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ СЕРІАЛУ «ДРУЗІ»)

Анотація. Статтю присвячено дослідженню питання використання емоційно-забарвленої лексики фамільярного стилю у межах сучасного англомовного кінодискурсу. У матеріалі також розглядається доцільність вживання сленгізмів у розрізі зазначеної теми, проаналізовано серіал на наявність останніх. Зміни в комунікативній реальності наприкінці XX – початку XXI ст. висувають нові вимоги до лінгвістичного дослідження.

Місце суто вербальних текстів, вільних від елементів інших семіотичних систем, займають медіатексти. Книга втрачає свої позиції в дискурсі розваг та поступається художньому фільму. Саме кінематограф є джерелом більшості текстових ремінісценцій, що функціонують в повсякденній комунікації.

Художній фільм як знаковий простір є текстом, зануреним в соціальний контекст, тому його доцільно аналізувати як текстово-дискурсивне утворення. Кінодискурс і його аспекти викликають стійкий інтерес дослідників у різних галузях, зокрема у філософії, семіотиці, літературознавстві, мистецтвознавстві, культурології та іншого. Розгляд цього лінгвістичного матеріалу здійснюється в межах дослідження аудіовізуальних текстів взагалі, а також при вивченні різних аспектів безпосередньо кінофільмів.

Дослідження кінодискурсу видається актуальним беручи до уваги той факт, що цей вид дискурсу, як жоден інший, здатний змінювати, сприймаючу його аудиторію, нав'язуючи певні ритуали, моделі поведінки, програмуючи світоглядні, споживчі та інші установки, тобто він володіє сугестивною силою Провідні дослідники англомовного кінодіалогу вказують, що екстенсивна, багаторазова дія ЗМІ протягом тривалого часу поступово змінює наше уявлення про світ і соціальні реальності та підкреслює, що саме голлівудське кіно сприяло поширенню та популярності англійської мови в усьому світі. Інші дослідники зазначають, що телебачення стає найважливішим агентом соціалізації і потужним чинником формування системи цінностей.

Ключові слова: сленг, англійська мова, кінодискурс, кіноіндустрія.

Постановка проблеми. Останнім часом дослідження кінодискурсу досягли піку. Полікодова сутність поняття зумовлює зміни й модифікації у трактуванні. У такому світлі кінодискурс як феномен на перетині численних дисциплін знаходиться в епіцентрі наукових пошуків лінгвістики, літературознавства, соціолінгвістики, лінгвістичної та філософської антропології, філософії семіотики й кіносеміотики, критичного дискурсаналізу, теорії кінематографу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розмаїття аспектів дослідження кінодискурсу як «мультимодального семіотичного явища» включає аналіз із погляду діалектології (В. Гаас) і соціолінгвістики у світлі теорії варіацій (Р. Местрі), кодової комутації (К. Джонсон), драматичності телевізійних діалогів (К. Річардсон), мовно-ідеологічних співвідношень і проблем мультилінгвалізму (Л. Бляйхенбахер), гендерної дискримінації (Дж. Рей). Г. Слишкін пропонує термін «медіатекст», розглядаючи кінодискурс із позиції прагмалінгвістики. М. Єфремова та М. Ворошилова використовують поняття «креолізований текст».

Західні лінгвісти надають перевагу терміну «мультимодальний дискурс» (multimodal discourse, P. Джонс), language of film, film-as-text (Androutsopoulos), рідше cinematic discourse, film discourse, filmic discourse, telecinematic discourse (Piazza) film dialogue (S. Kozloff, J. Jaeckle). За дефініцією І. Лавріненко кінодискурс є полікодовою когнітивно-комунікативною єдністю семіотичних одиниць, що характеризується зв'язністю, цілісністю, завершеністю, адресатністю й утілюється згідно із задумом колективного автора [10].

Предметом дослідження є сленг у англомовному кінодискурсі – використання емоційно-забарвленої лексики фамільярного стилю у аудіовізуальному виді дискурсу.

Мета статті – проаналізувати видимі риси сленгу в американському кінотексті.

Виклад основного матеріалу. Кіно для середньостатистичної людини сьогодні – одна з найзатребуваніших розваг. Це вдале поєднання технічного та емоційного аспектів, що здатне змінювати систему цінностей особи. Залежно від того, яку ідею сформовано й покладено у сюжет стрічки – глядач має отримати дозу мотивації та натхнення, а може стати мішенню маніпуляцій та пропаганди. На думку В. А. Хомякова, кіно постійно визначає, зміцнює та перетворює світосприйняття глядача [4, с. 64].

Тисячоліттями своєю впливовістю відзначалися тексти. Однак, усе змінилося з появою телекомунікацій. У сучасному світі цю роль тепер відіграє медіа-текст. Це і є той самий, але удосконалений аудіо-візуальним супроводом, матеріал. Хоча, після режисерської роботи та з виведенням тексту на екран, дуже часто він перестає нести свій першопочатковий задум

Питання було вивчене та проаналізоване низкою відомих дослідників, серед яких А. Зарецька, О. Каменська, Л. Козуб, Е. Партрідж, І.Л. Ален, Р. Фергуссон, на праці яких посилається автор.

Одним із інструментів сьогодення справедливо вважати мову як основний метод спілкування. Величезна кількість людей використовує її як засіб зв'язку у найрізноманітніших сферах життя: починаючи від ділових зустрічей, закінчуючи культурними заходами. Це – ефективний спосіб передачі інформації та повсякденного спілкування, який допомагає людям із різних куточків планети не тільки розуміти одне одного, а ще

й домовлятися про якісь спільні процеси. Формат спілкування визначається подачею обраної для процесу лексики. За її забарвленням можна легко визначити, до якої верстви населення приналежний мовець та який настрій слугував рушієм для викладеного.

Емоційний складник є значущою частиною комунікаційного процесу, що відображає розуміння стану людини та її основних потреб. Для мовного відображення емоцій В. Шаховський відводить три групи лексики: лексика, що називає, описує та виражає емоції. Приведені категорії призначені для вияву експресивного стану мовця [5, с. 192]. Саме тому у лінгвістиці кінодискурс посідає важливе місце серед царини досліджень.

Кінодискурс – це аудіовізуальний вид дискурсу, специфіка якого у тому, що шлях інтерпретатора наявний у ньому від тексту до мови, тоді як у природному живому спілкуванні порядок інший – від мови до тексту [8, с. 85].

Намагаючись спростити сприйняття тексту певного фільму споживачами, у кінодискурсі зн використовується спектр найрізноманітнішої лексики. Серед можливих лексичних засобів: професіоналізми, сленгізми, жаргонізми, діалектизми, поетизми, архаїзми, неологізми, варваризми й тому подібне. Такий підхід допомагає наповнити та увиразнити репліки героїв, робить їх зрозумілішими й емоційнішими, що дає можливість чітко розпізнати палітру почуттів, якими володіє персонаж, а також дістати вказівку на розуміння соціального статусу героя.

Одним із відомих сленгологів є Ерік Партрідж. Він називає свою одиницю вивчення квінтесенцією розмовного мовлення: *"Slang, being the quintessence of colloquial speech, must always be related to convenience rather than to scientific laws, grammatical rules and philosophical ideals"* [7, с. 146]. Він вказує, що сленг використовує людина весела, молода та грайлива. Головною метою вживання останнього дослідники приурочують вираженню почуття приналежності до певної соціальної групи. Е. Партрідж також зазначає, що сленг доволі не нове явище, його можна було зустріти також у грецькій та латинській мовах. Проте, погоджується з тим, що англійський сленг – неповторний [7, с. 146].

Рзвиток та популяризація сленгу залежить від продуктивності кіномистецтва, а надто від Голлівуду й подібних провідних виробників фільмографії.

Під час дослідження взято й проаналізовано сленгізми з серіалу «Друзі» з метою набути уявлення про те, за яких обставин сленг найчастіше був вжитий героями стрічки:

It's a little flashy – Так собі, блискітка (знецінення, у відповідь на репліку партнера);

Bummer – Невдача (найвдаліше описує характер ситуації);

Drop a dime – Заклав (характеристика дії героя);

Atta boy – От молодець! (похвала – той випадок, коли сленгова одиниця має стилістичне забарвлення);

You're a big scrud! – Трясця! (емоційна відповідь);

Can open, worms everywhere – Розкрилася жахлива правда (чудово розкриває суть ситуації та якнайкраще пояснює емоційний стан).

Під час дослідження нами було виявлено, що у першому сезоні серіалу «Друзі» понад 60% усіх реплік становлять сленгізми, а це більша половина тексту. Також, варто зазначити, що обраний нами серіал ідеально підходить для аналізу, оскільки у серіалі «Друзі» добре представлені різновиди сленгу: молодіжний сленг, ненормативна лексика та інші.

Висновки. Сленгізми – це слова або вислови усного мовлення, які є характерними для людей певних соціальних та професійних груп. Це завжди актуальна тема для досліджень. У переважній більшості вважається, що сленг має лише обмежено жартівливе забарвлення. На практиці виявляється, що це далеко не так. Він пов'язаний із літературною мовою та може вживатися у будь-якому розумінні.

За допомогою методу аналізу попередніх досліджень та обраного кінотексту можна дійти висновку, що розуміння особливостей використання цього мовного засобу дає нам право стверджувати, що ми можемо створити портрет конкретного героя: змалювати його психотип, окреслити можливі варіанти його подальшої поведінки, розглядати авторську позицію стосовно певної ситуації. Звідси стає зрозуміло, що сленг неможливо ігнорувати ані авторам, ані режисерам і, саме тому ми маємо можливість переглядати вкрай емоційно насичені стрічки й переймати закордонний досвід. Адже сленгізми давно не мають ніякого географічного обмеження. Кінокультура поширює цю легку експресивність навіть швидше, ніж продукує.

Кінодискурс класифікують за низкою критеріїв: за змістовим критерієм, за метою і комунікативними принципами, за характером компонента інформативності, за жанром і цільовою аудиторією. Проте термінологічні розбіжності й недостатня розробленість критеріїв класифікації зумовлюють перспективи подальшого дослідження.

Література:

1. Денисова С.П. Дискурс у сучасних комунікаційних системах / С.П. Денисова // Дискурс у комунікаційних системах. Збірник наукових статей. К. : КиМУ, 2004. С. 5–14.
2. Єфімов Л. Стилістика англійської мови і дискурсивний аналіз: учбово-методичний посібник / Л. Єфімов, О. Ясінецька. Вінниця : Нова книга, 2004. 240 с.
3. Карасик В. Языковые ключи / В.И. Карасик. Волгоград : Парадигма, 2007. 520 с.
4. Хомяков В.А. Три лекции о сленге : [пособие для студентов англ. отд-ния пед. вуза] / В.А. Хомяков. Вологда : ВГПИ, 2009. 64 с.
5. Шаховский В. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. Шаховский. Воронеж : Изд-во Воронежск. гос. ун-та, 1978. 192 с.
6. Halliday M.A. Linguistic function and literary style: An inquairy into the language // Essay in modern stylistics. L.; N.Y., 1981. 247 p.
7. Partridge, E. Slang Today and Yesterday/ E. Partridge. New-York : The Macmillan, 1934. 476 p.
8. Richard J. Pragmatics and Cinematic Discourse / Janney Richard. // Lodz Papers in Pragmatics. 2012. № 8. 113 p.
9. Матеріали Круглого столу «Кінодискурс у лінгвістиці та соціології» [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://mediatopos.org/.
10. Сценарій американського ситкому «Друзі», продюсерської компанії «Брайт/Кауфман/Крейн продакшенс», 1994, 2004 р., 1, 2, 3, 15, 20 серії 1 сезону [Електронний ресурс]. URL: http://notabenoid.com/book/16784.

Dziubina O. Slang in the English cinematic discourse (on the material of the «Friends» series)

Summary. The article is devoted to the study of the use of emotionally–colored vocabulary of a familiar style within the framework of modern English cinema discourse. Cinematic discourse, as defined here, is not language use in film (dramatic dialogue, fictional conversation, scripted interaction) but the audiovisual discourse of film narration itself: the discourse of mise-en-scene, cinematog-

raphy, montage, and sound design used by filmmakers in narrating cinematic stories.

Cinematic discourse is filmmakers' main expressive vehicle and primary form of communication with, and influence over, film viewers. The cinematic discourse is interpreted as a complex integrated socially and culturally conditioned mental-communicative phenomenon that is characterized by a combination of lingual and non-lingual codes in its structure and is polycoded and multimodal by its nature.

The cinematic discourse contains more than two heterogeneous systems: verbal (speech), non-verbal (gestures, facial expressions, etc.) and non-lingual represented by cinematic means (close-up, camera movement, lighting, noise, music etc.). It is the inseparable combination of three semiotic systems, each is an obligatory element that serves to construct the cinematic meaning. The cinematic discourse contains various heterogeneous systems that make one perceptual flow.

The polycoded nature of the cinematic discourse focuses on the combination of several code systems attracted by filmmakers to construct the meaning. The multimodal nature of the cinematic discourse emphasizes its dynamic character and focuses on the addressee considering his cognitive and social features. The combination of different semiotic systems conduces to the film meaning construction.

The article also looks into the expediency of using slang words in the context of the topic, analyzes the series for the presence of the latter.

Key words: slang, English language, cinematic discourse, film industry.

УДК 81'42.82.111.81'367.332.7
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.9

Дзядик Ю. І.,
асистент кафедри сучасних мов
Університету Гани

СТРУКТУРНІ ТИПИ РЕЧЕНЬ З ОДНОРІДНИМИ ПРИСУДКАМИ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Статтю присвячено описові структурних типів речень з однорідними присудками у художньому дискурсі. Мовознавці по-різному трактують речення з однорідними присудками. Здебільшого, це прості речення, або прості ускладнені речення.

У статті висвітлюються різні позиції щодо визначення структурних типів речень з однорідними присудками. Розглядаючи речення з однорідними присудками як складні, взято до уваги твірна функція присудка у реченні. Наявність двох чи більше присудків засвідчує таку ж кількість вираження категорії модальності та синтаксичного часу, отже, поліпредикативність речення.

Іншим критерієм тлумачення речень з однорідними присудками як складних є присутність власних другорядних членів речення при кожному із однорідних присудків. Межа між простим і складним реченням не завжди чітка. Обмеження категорії предикативності тільки темпоральністю і модальністю є недостатнім. Слід брати до уваги ще й персональність, яка виражається особовими формами присудка. Основним засобом вираження персональності у двоядерному реченні є підмет. Лише повторення усіх трьох ознак – темпоральності, модальності і персональності – можна вважати поєднанням кількох предикативних одиниць, тобто складним реченням.

Структури з однорідними присудками вважають також перехідними конструкціями. Враховуючи семантичні й синтаксичні ознаки, ці речення є складними. На граматичному рівні, на якому відсутній формально виражений підмет, ці речення зараховують до розряду простих ускладнених.

Просте речення монопредикативне, тобто становить собою одну предикативну одиницю, що має свій модально-часовий план, складне речення поліпредикативне, тобто становить собою сполучення кількох співвіднесених одна з одною предикативних одиниць або їх контекстуальних еквівалентів. Речення з однорідними членами розглядають як складні, складносурядні речення з неповними сурядними реченнями контекстуального характеру. Кожне з них можна розгорнути у речення повного характеру чи складу. Розгортання до повного складу дає змогу побачити, що так звані однорідні члени речення є неповні складносурядні речення, представлені різними своїми складовими.

Ключові слова: присудок, функція, конститутивний елемент, сполучник, фрагмент, дуплікація, семантична модель.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших теоретичних питань синтаксису є речення. Складність проблеми пояснюється насамперед тим, що речення як основна одиниця синтаксису – надзвичайно складне та багатогранне явище. Питання про синтаксичний статус речень із кількома присудками біля одного підмета не має єдиного вирішення. Це обумовлено тим, що існує кілька поглядів на конструктивну функцію присудка у самій структурі речення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядаючи речення з однорідним присудками, мовознавці поділяють їх на наступні типи:

1) прості (В. Плоткін [8], Н. Кручинкіна [5], Е. Атаян [1], В. Бабайцева [2], Н. Міхеєва [7], В. Перетрухін [9], Г. Почепцов [10], Р. Пенс [19]);

2) прості ускладнені (А. Прияткіна [11, 3–26], М. Венгранович [3]);

3) складні (З. Херіс [16], Р. Зандвоорт [22]);

4) стягнені (Дж. Несфілд [17], Е. Найда [18], У. Френсіс [15]).

Метою пропонованої статті є розглянути структурні типи речень з однорідними присудками у сучасному художньому дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Думка про те, що однорідність присудків не змінює структури речення, співвідноситься із загальною позицією багатьох синтаксистів щодо однорідних членів речення. Дослідники, що трактують однорідні члени речення як один член речення, послідовно застосовують це положення до однорідних присудків. Якщо речення містить два чи більше дієслова-присудки, вирішити питання про те, чи речення прості, чи складні, залежить від відношень між значеннями дієслів. Лише синтаксичної точки зору недостатньо.

Трактування речень з однорідними присудками як складних речень, є досить поширеним. Визначаючи складне речення, лінгвісти погоджуються у тому, що цей тип речення становить єдність двох чи більше предикативних одиниць і відповідних семантичних пропозицій, що виражають відношення між ситуаціями і призначені для функціонування у складі тексту як одне комунікативне ціле. Важливими є особливості присудка, що визначають його конститутивну роль у реченні, оскільки носієм предикативної категорії, що складає сутність речення як статичної структури, є присудок, то є підстава розглядати один присудок як конститутивний елемент речення. Звідси випливає розуміння речення з однорідними присудками як поліпредикативної конструкції, а значить, як складного речення.

Лінгвісти, які розглядають речення з однорідними присудками як прості, водночас визначають істотні риси простого речення:

1) називає одну окрему ситуацію і повідомляє про неї;

2) має граматичне значення предикативності і форму у вигляді граматичних чи семантичних моделей, їх парадигм та комунікативних варіантів з особливою інтонацією.

Релевантною є думка, що входження у структуру речення сурядного ряду, як і однорідних членів, не змінює вихідної структури речення, тобто не поширює її, лише збільшує інформативну її ємкість. Це дає можливість повідомити не про один предмет чи дію, або ознаку, а одночасно про декілька [12, с. 68–78].

Речення з складносурядним предикатом відноситься до простих. Просте речення складається з єдиного незалежного речення, що може мати у своєму складі будь-яку кількість одинарних елементів, складносурядних елементів та фраз, але не повинно містити залежні речення [14, с. 103].

Називаючи речення з однорідними членами простими, вводиться термін «метод дуплікації», за допомогою якого розширюється елемент речення. Поширення елементів речення не ускладнює граматичної структури речення [13, с. 140].

Відношення між присудками не виходять за межі простого речення. Просте речення, незалежно від наявності у ньому однорідних членів, об'єднане спільністю, єдністю свого предикативного ядра. Навіть у реченні з кількома однотипними присудками ці присудки відносяться до спільного для них підмета, об'єднуються єдністю часового відношення. Конструкції з однорідними присудками називаються «конструкціями з поширеним членом речення» [9, с. 46].

У розглянутому фрагменті *'I'm very tired of omelettes,' said Diana, standing up, her face cold. 'I'**ll** just **have** a sandwich in my room, and **go** to bed early – I'm awfully tired. Send Nurse Blake up when she gets here, please, to take Jamie. And don't make judgements about what Johnathan would and wouldn't like, Mummy. I know him a little better than you do. Goodnight'* [21, с. 104] речення '*I'**ll** just **have** a sandwich in my room, and **go** to bed early – I'm awfully tired.'* паралельне; сполучник *and* поєднує дві однорідні дієслівні фрази, навіть якщо ці фрази відрізняються внутрішньою структурою.

Фрагмент *'Come and join us, Mummy, why don't you?' showing Tom that the intimate part of their conversation was over, and that she trusted him entirely not to reveal any of it…*

*'I believe you are married, Mr Tom Knelston? To a schoolteacher, I think your mother said'. Tom **said** yes, he was, and **began to talk** about Laura, and that made him miss her so much that combined with his pain and the brandy he found himself close to tears'* [21, с. 102] містить речення '*Tom **said** yes, he was, and **began to talk** about Laura'*, у якому однорідний ряд не утворює складносурядного речення, хоча й містить складносурядний присудок і походить від двох речень *'Tom said' та* 'Tom began to talk' [20, с. 290].

Просте речення має одну частину, проте будь-яка частина простого речення може бути ускладнена до рівня складносурядного речення, маючи складносурядне дієслово у своєму складі:

*Wendelien took the bemused Diana on a round one afternoon, of Molyneux, Digby Morton, Norman Hartnell and Worth. Diana, who had been wearing her old clothes for three years, hardly daring to buy so much as a pair of gloves, **found** temptation beyond endurance there and **ordered** a suit from Digby Morton* [21, с. 69].

У цих реченнях чітко простежуємо підмет *Diana* першої частини речення у його другій частині, а тому при введенні того ж підмета отримуємо складносурядне речення: *Diana …, **found** temptation beyond endurance there and [Diana] **ordered** a suit from Digby Morton.*

Ці речення не є складносурядними, автор відносить їх до розряду простих, хоча відмінність між ними більше формальна, ніж суттєва:

'*I suppose you'd **have to go** and **fight** if there was a war? 'Angela asked one day as they lay back in the long grass, and Tom said, yes, of course, any right-minded man would, and then found himself distracted, as he so often was, by more personal considerations* [21, с. 16–17].

*'You know what, young Tom,' he said, 'you might consider that governor's position yourself. You're young, of course, but you've got the education and the energy, I'd guess. We **could go** and **ask** the young woman. I liked her – mind of her own. What do you say?'*

'Oh, I don't know,' said Tom, embarrassed. 'I've no idea what school governors do' [21, с. 27].

*'Yes,' said Tom, 'yes, I have. Somewhere very exciting. But we're not supposed to tell you where. Off at the end of the week. I'm on my way home, but we were dropped off here, so I thought I'd **come** and **see** yo.'* [21, с. 46].

У першій групі речень з однорідними присудками бачимо предикатно-об'єктні відношення між двома імперативами, поєднаними єднальним сполучником. Другу групу речень характеризують цільові відношення.

Між однорідними присудками, поряд із семантичними відношеннями, що є характерні для елементів сурядного словосполучення, можливим є ряд семантичних відношень, що є властивим сурядним реченням: причинно-наслідкові, цільові, пояснювальні, результативні та інші відношення [4, с. 16]. Подібні відношення можуть існувати між двома вербальними основами, що функціонують як інфінітиви [22, с. 228].

Коли поєднаємо два речення з єднальним сполучником *and*, вихідним буде речення із одним підметом та подвійним предикатом, але саме речення не буде складним, оскільки його частини сурядні. Скорочення елементів речення є виправданим для уникнення непотрібного повторення. Подвійні чи багатоскладові речення, утворені із двох чи більше сурядних, рівноправних, незалежних речень часто появляються в усіченій формі для того, щоб уникнути повторення однакової лексичної одиниці.

Щоб підтвердити розуміння речень з однорідними членами як простих, лінгвісти, які розглядають речення з однорідними присудками як прості, доводять, що ряд однорідних членів виконує у реченні роль одного члена речення. На думку опонентів, таке розуміння суперечить положенню про те, що ряди слів, об'єднаних сурядним зв'язком, які у реченні є однорідними, не становлять однієї складної назви, а є переліком назв [6, с. 36].

Висновки. Речення з однорідними присудками суттєво відрізняються від усіх інших речень з однорідними членами, оскільки у них відношення між членами сурядного ряду базуються на модальних та часових значеннях. Дієслівні сполучення увиразнюються, коли беремо до уваги їх трансформаційні можливості. Відносно небагато дієслів в англійській мові проходяться через усі й однакові трансформації, і цей факт ускладнює опис фразової структури дієслів та їх додатків.

Дослідження на матеріалі художнього дискурсу слугує подальшому виявленню структурних типів речень з однорідними присудками, беручи до уваги структурні елементи та модифікатори, які входять до складу речень і поширюють їх.

Література:

1. Атаян Э.Р. Предмет и основание структурального синтаксиса. Ереван : Митк., 1968. 279 с.
2. Бабайцева В.В. Система членов предложения в современном русском языке. М. : Просвещение, 1988. 158 с.
3. Венгранович М.А. Предложения с однородными членами и их жанрово-стилистические функции в русской исторической песне 17–19 вв. Автореф. дис. … канд. филол. наук. С-Петербург. гос. ун-т. С.-Петербург, 1996. 17 с.

4. Кручинкина Н.Д. Предложение с однородными сказуемыми в современном французском языке / Автореф. дис. … канд. филол. наук. М., 1968. 17 с.
5. Кручинкина Н.Д. Природа предложения с однородными сказуемыми: однородность сказуемых в предложении: Учебн. зап. / Москов. ГПИИЯ им. М. Тореза. Т. 52. М., 1969. С. 288–304.
6. Кучеренко І.К. Логіко-синтаксична природа речень з однорідними членами. *Мовознавство.* 1976. № 4. С. 29–37.
7. Михеева Н.С. К вопросу о границах простого и сложного предложения в современном русском языке: (явление однородности в составом сказуемом. Нечленимые сказуемые) : дис. … канд. филол. наук. М., 1974. 184 с.
8. Плоткин В.Я. О связи вводных элементов с предложением и его частями: (на матер. англ.яз.) дис. … канд.. филол. наук. Петрозаводск, 1958. 202 с.
9. Перетрухин В.Н. Проблемы синтаксиса однородных членов предложения. Воронеж, 1979. 209 с.
10. Почепцов Г.Г. Конструктивный анализ структуры предложения. К. : Вища школа, 1971. 191 с.
11. Прияткина А.Ф. К определению понятия «осложненное предложение» / о специфике связей и отношений в осложненном предложении. Синтаксические связи в русском языке : Межвузов. темат. сб. Владивосток: ДВГУ, 1981. 190 с.
12. Чеснокова Л.Д. К вопросу о грамматической однородности и ее отношении к сочинению / Учен. зап. Таганрогского пед.. ин.-та., 1958. С. 68–78.
13. Brown D.W., Brown W.C., Bailey D. Form in Modern English. Oxford University Press, 1958. 338 p.
14. Faulkner C.W. Writing Good Sentences / A Functional Approach to Sentence Structure, Grammar, and Punctuation. New-York: Charles Scribner's Sons, 1957. 295 p.
15. Francis W.N. The Structure of American English. N.-Y. : The Ronald Press Company, 1958. 614 p.
16. Harris Z.S. Methods in Structural Linguistics. The University of Chicago Press, 1951. 384 p.
17. Nesfield J.C. English Grammar. Past and Present. London, 1944. 470 p.
18. Nida E.A. The Analysis of Grammatical Constituents. Language, Baltimore, 1948 Vol. 24, № 2, pp. 168–177.
19. Pence R.W. A Grammar of Present-day English. N.-Y. : The Macmillan Company, 1947. 383 p.
20. Roberts P. English Syntax. N.-Y., Chicago, Burlingame : Harcourt, Brace & World, Inc., 1964. 430 p.
21. Vincenzi P.A Question of Trust. Headline Publishing Group, 2017. 598 p.
22. Zandvoort R.W. A Hanbook of English Grammar. 3-d edition. N.-Y. : Longman: Prentice Hall, Inc., 1966. 349 p.

Dzyadyk Yu. Structural types of sentences with homogeneous parts of speech in fiction

Summary. The article deals with the description of structural types of the sentences with homogeneous predicates in modern fiction. Linguists view differently the sentences with homogeneous predicates. In most cases, these are simple sentences or simple sentences with elements of complexity. The article highlights different views regarding structural types of the sentences with homogeneous predicates.

While viewing the sentences with homogeneous predicates as composite, a constructive function of predicate is taken into consideration. The presence of two or more predicates proves to the same number of expressive elements that define the category of modality and syntactic tense, i.e. polipredicativity of the sentence. Another criterion that can be used to explain the sentences with homogeneous predicates as composite is the presence of secondary parts of speech that belong to each homogeneous predicate.

The boundary between simple and composite sentences is not clear. It is not enough to take into account temporality and modality along with predicativity. Personality that is expressed by the personal forms of the predicate should be considered, too. The subject is the main means of expression of personality. Only general usage of three components, i.e. temporality, modality and personality, characterizes combination of several predicative units, that is composite sentence.

The structures with homogeneous parts are also viewed as transitive constructions. While taking into account semantic and syntactic features, the given sentences are composite. But on the grammatical level on which a generally expressed subject is absent, these sentences are considered to be simple.

Functioning as one predicative unit that has its own modal and tense scheme, simple sentence is monopredicative, while composite sentence is polipredicative and functions as several predicative units connected with each other or their contextual equivalents. The sentences with homogeneous parts of speech are considered to be composite sentences or incomplete compound sentences that can be extended completely. This transformation describes homogeneous parts of speech as incomplete compound sentences that contain different elements in their structure.

Key words: predicate, function, constituent element, conjunction, literary fragment, duplication, semantic model.

УДК 811.111”42(043.3)
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.10

Заваринська М. С.,
викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИЙ МІНІМІЗОВАНИЙ ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ЯК РІЗНОВИД ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ЖАНРУ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню поняття експериментального жанру в літературі постмодернізму, зокрема мінімізованого художнього тексту. У літературній критиці є чимало визначень поняття «література», однак одним із найцікавіших є трактування поняття «літератури» як експерименту. Література як експеримент характерна для концепції філософії постмодернізму (XX–XXI ст.) – періоду потоку незворотних змін культури, духовності, науки, політики, економіки та соціальних тенденцій. Постмодернізм – світосприйняття, яке відображає тенденції й орієнтири сучасного суспільства. Як комплексна ідейна течія, постмодернізм є квінтесенцією духу часу і відлунням неприйнятності у нових соціокультурних реаліях минулих уявлень про світ і людину. Головна риса постмодернізму – неможливість опису світу як чогось цілого. Експериментальний жанр літератури, в якому автор подекуди може шукати сенс буття, коли, здавалося б, сенс втрачено, залучає читача бути активним у цих пошуках, а не лише споживачем готового тексту. У процесі спілкування автора і читача народжується особлива дійсність, де поєднуються світи реальності та ірреальності. Читач повинен виробити вміння пристосовуватися й орієнтуватися у просторі експериментального тексту. Експериментальний текст покликаний звільнити розум від обмежень та упереджень, спонукає до критичного мислення. Прочитання постмодерністського експериментального тексту вимагає чималих ментальних зусиль, що зумовлено естетичними та лінгвістичними особливостями текстів такого жанру, труднощами у відтворенні та трактуванні сенсів, невизначеністю жанрових форм. Мінімізована проза, або short-shortgenre, є різновидом експериментального жанру. Насамперед експериментальність у мінімізованому тексті полягає у його екстремально малому обсязі (до кількох слів).

У статті з’ясовано сутність понять «експериментальної літератури» й «експериментального жанру». Обґрунтовано актуальність «експериментальної літератури», зокрема мінімізованих текстів, яка диктується сучасним ритмом життя. Доведено, що постмодерністський експериментальний мінімізований текст викликає інтерес своєрідністю концепції автора, аномальністю текстобудови та докладанням певних зусиль читача під час прочитання твору, навіть мінімізованого. Читання мінімізованих текстів ускладнюється їхньою нестандартною подачею, використанням візуальних засобів передачі сенсу тексту (таких як аплікації, експерименти з типографією тощо), можливістю різного трактування певних фрагментів або й цілого тексту, відсутністю чіткого і зв’язного сюжету, поєднанню несумісних елементів, внаслідок чого практично неможливо говорити про цілісність його структури.

Ключові слова: постмодернізм, мінімізована проза, експериментальний жанр, експериментальна література, short-shortgenre, short-shortstory.

Постановка проблеми. Філософія постмодернізму (друга половина XX – початок XXI ст.) позначилася на літературі сьогодення, що призвело до становлення літератури нової форми – експериментальної, в основі якої закладений метод *«експерименту»*. З позиції міждисциплінарного підходу *«експеримент»* є одним із головних активних методів збирання інформації, оскільки передбачає активний вплив на об’єкт дослідження кількох контрольованих чинників. Дані, отримані шляхом експерименту, дозволяють пояснити існування і розвиток певних зв’язків, відносин і процесів. Експериментальний метод увійшов у соціальні та психолого-педагогічні науки з природничих наук, де він приблизно із XVII ст. став основним способом дослідної перевірки наукових теорій [1].

Вибагливість сучасного читача, новий швидкий ритм життя, невпинний розвиток технологій стають ключовими факторами впливу на використання *методу експерименту* в літературі постмодернізму, у створенні *«експериментального»* художнього тексту. Зазнають змін і форма, і обсяг художнього тексту, зокрема спостерігаємо розвиток тенденції до його мінімізації. Невизначеність, фрагментарність, принцип монтажу, безособовість, карнавалізація, гібридизація, іронія, деканонізація – ключові ознаки постмодерністського тексту, як зазначає американський теоретик літератури постмодернізму І. Хасан, – особливо яскраво проявляються у постмодерністських мінімізованих художніх текстах (далі – ПМХТ) і є проявами *експериментальності* [2].

Мета статті – обґрунтування явища ПМХТ як різновиду постмодерністського експериментального жанру, уточнення поняття *«експериментальний жанр», «експериментальна література»* й аналіз процесу їхнього становлення. Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання таких завдань: уточнення змісту поняття *«експеримент»*, явища експериментального жанру в літературі постмодернізму та мінімізованих художніх текстів зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Шляхом аналітичного огляду у довідковій літературі поняття *експериментальної літератури* простежуємо належність до неї *експериментальної поезії* та *експериментальної прози*, *мінімізованого* тексту. Широке розповсюдження експериментальних мінімізованих текстів внаслідок загальносвітової тенденції до мінімізації жанрів зумовлює актуальність статті. Причини такого «скорочення» сучасних художніх текстів полягають у ритмі життя сучасної людини, розвитку інформаційних технологій і можливості вільної інтерпретації мінімізованого твору з боку читача.

Вагомими джерелами ПМХТ вважаємо багатотомне видання *Словника літературної біографії (Dictionary of Literature*

Bibliography) (останній том вийшов 2006 р.), дослідження Б. Корте *«The Short Story in Britain»* (2003 р.), збірку есе А. Лоффлера, праці Е. Шпета Еберхарда *«Geschichte der Englischen Kurzgeschichte»* (2005 р.) та Е. Маундера *«The Facts on File Companion to the British Short Story: Companion to the British Short Story»* (2007 р.).

Результати досліджень проблем специфіки текстотворення експериментального мінімізованого тексту у статті роблять внесок у вивчення процесу становлення постмодерністської експериментальної літератури та її піджанру – мінімізованого художнього тексту (short-shortstory).

Виклад основного матеріалу. У літературознавстві поняття *«експеримент»* (від лат. «experimentum» – проба, дослід) означає «форму пізнання дійсності, що ґрунтується на досліді, лабораторних принципах верифікації та моделюванні досліджуваних явищ» [3, с. 320]. Поняття *«експериментальна література»* («experimental literature», «experimental fiction») виникло ще у XVIII ст. і позначало художні прозові твори, основною ознакою яких було новаторство техніки або стилю письма. За своєю суттю *експеримент* у царині літератури – це своєрідна інноваційна діяльність письменника, спрямована на оновлення і переродження художньої мови, використаної в тексті, ролі автора та способів сприйняття художнього тексту. Таке відхилення від традиційних канонів написання автором художнього тексту чітко окреслюється, якщо порівняти цілі експериментальної літератури та реалістичної (XIX ст.). Отже, завдання *реалістичної літератури*: зображення реального світу в художньому тексті; зображення подій, які відбуваються, у зрозумілих для читача часових рамках або історичному періоді; відображення подій у зрозумілій читачеві хронології; створення «земних» персонажів художнього тексту, яким можуть бути притаманні такі ж риси характеру, як і реальним людям; використання загострення напруги в художньому тексті, кульмінації; створення переконливих, чуттєвих діалогів задля своєрідної гри з емоціями читача, що викликає співчуття персонажам; наявність кінцівки та розв'язки в художньому тексті. Завдання *експериментальної літератури* полягають у дестабілізації реального світу або зображенні світу ірреального; експериментуванні з формою та типографією (шрифтовому оздобленні, створенні авторських символів тощо); спонуканні читача до критичного мислення шляхом появи цілком суперечливих почуттів; відсутності кінцівки та розв'язки в художньому тексті, змішуванні жанрів в одному художньому тексті, яке виявляється у тому, що у постмодерністському творі автор часто імітує інші жанри (наприклад, детектив у романі У. Еко *«Ім'я троянди» («The Name of the Rose»)*, 1980 р.), поєднує різні жанрові форми (суміш казки, еротичної повісті й екзистенціоналістського роману у творі Д. Бартельмі «*Білосніжка*» (*«Snow White»*)), яким характерні фрагментарність і колажність [4, с. 15].

Художні експериментальні тексти часто не відповідають очікуванням читача через непередбачуваність, проте водночас цим і приваблюють [5, с. 4–5]. Першим експериментальним твором вважаємо роман Л. Стерна *«Життя і думки Тристрама Шенді, джентльмена»* («*The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman*») (перший том – 1759 р.) [6] завдяки руйнуванню класичного текстотворення та нестандартному розгортанню сюжету.

На сучасному етапі розвитку літератури серед науковців спостерігаємо розвиток думки про те, що реалістична література перебуває в кризі через власне виснаження та власні обмежуючі рамки. Американський письменник Д. Шилдс у працях *«Життя – це про те, що одного дня ти помреш» («The Thing About Life Is That One Day You'll Be Dead»)* (2008) та *«Голод реальності: Маніфест» («Reality Hunger: A Manifesto»)* (2010 р.) презентує 617 положень в алфавітному порядку, котрі мають надихнути потенційного автора до написання експериментального тексту. На думку Д. Шилдса, реалістичні твори «ігнорують навколишню культуру, в якій виникають нові, більш захопливі способи наративу» [7, с. 262].

Філософ Р. Барт у есеї *«Смерть автора» («The Death of the Author»)* (1968 р.) стверджує, що текст живе своїм окремим життям від автора і множинність значень, які його створюють, залежать від читача. До 1950-х рр. літературна критика була сфокусована лише на постатях авторів, а не на їхніх творах. За Р. Бартом, є два види тексту: *«читабельний» (readerly)* і *«написаний»*, або *«авторський» (writerly)* [8]. У *«читабельному»* тексті читач є пасивним, його праця над текстом лінійна. Персонажі та їхні вчинки, події, що розгортаються в тексті, зрозумілі, як, наприклад, у романах Дж. Еліота й А. Беннета. *«Читабельність»* характерна саме реалістичній літературі. *«Написаний»*, або *«авторський»*, текст залучає читача до активності, його праця над текстом нелінійна, спонукає до гри з текстом, перетворює читача на співавтора шляхом продукування ним нових сенсів тексту, а це притаманне саме експериментальним текстам, як, до прикладу, у романі Дж. Джойса *«Улісс» («Ulysses»)* (1922 р.), у романі В. Фолкнера *«Шум і лють» («The Sound and the Fury»)* (1929 р.)

Літературознавець С. Чупринін вважає, що важливою рисою експерименту в літературі є «художній ризик». Тому неможливо говорити про літературний експеримент, коли складається певна «традиція експериментування» або коли прийоми, первісно експериментальні, утворюють стійку творчу манеру, що може передаватися від одного до іншого автора художнього тексту [9]. На думку академіка Дж. Принса, експериментальні тексти мають такі головні ознаки: сфокусованість на формі, а не на змісті; опис подій і світу, які існують лише в тексті, а поза текстом є нереальними.

Дж. Принс порівнює експериментальний текст зі своєрідним «рецептом», для котрого характерна можливість різного трактування. Тобто експериментальний текст – продукт, який містить певні інгредієнти, що трактуються читачами по-різному. Це «літературна страва», в якій пріоритетом є «буття письма», а не «письмо буття» [10, с. 212].

Загалом поняття «експериментальна література» охоплює як прозу (сучасний роман, антироман, новелу, оповідання, коротке оповідання, «прозу натяку» та ін.), так і поезію (палíндром, білий сонет, акровірш, предметно-зорову поезію, фігурний вірш та ін.). Експериментування з формою художнього твору значно поширилося у XIX ст., зокрема й у мінімізованій прозі, де у 1840-х рр. увага зосереджувалася на художніх особливостях алегорії (наприклад, у збірці притч *«Алегорії серця»* (*«Allegories of the Heart»*) (1843 р.) Н. Готорна) [11, с. 9]. Остаточно мінімізований текст утвердився в 1960–1970 рр. [6; 12, с. 428; 13, с. 138–139]. Мінімізована проза, або *short-*

shortgenre (існують також піджанри *mini-fiction, micro-fiction, sudden fiction, flash fiction*) займає чільне місце завдяки неординарності побудови тексту. Структура таких творів вражає – оповідання може містити лише кілька слів. Сюди ми відносимо мікроновели, прозаїчні безфабульні мініатюри, все те, що є продуктом світогляду сучасної людини. Перші публікації, які містили прозу такого типу, були зроблені у 1980–1990 рр., наприклад, *«Sudden Fiction: American Short-Short Stories»* (1986 р.) (ed. by R. Shapard і J. Thomas).

Як прояв експериментальності, мінімізація літературних жанрів відбувається за двома основними напрямами: *редукцією* наявних жанрів (новела, shortstory трансформуються в мікроновелу, short-shortstory); *трансформацією* коротких нелітературних текстів у літературний жанр (коментарі, нотатки тощо). Трансформація загальної жанрової картини зумовлена історично та відбувається через заміщення жанрових «порожнеч». Тобто традиційні жанри не зникають, натомість їх заміняють нові [14].

Отже, руйнування жанрового канону призводить не до повного зникнення жанрової системи, а до її оновлення. Поява великої кількості нових жанрів може свідчити радше про зміни у стосунках автора та читача, де вони стають активними учасниками діалогу щодо написання твору. Особливо це простежуємо у мінімізованій прозі, де кожен читач може по-своєму витлумачити значення слова чи фрази, а отже, і віднайти свій альтернативний сенс.

Письменники XXI ст. експериментують із формою тексту, будуючи свої твори із «клаптів» різного дискурсу, як американський письменник М.З. Данилевський у своєму експериментальному творі *«Будинок листя» («House of Leaves»)* (2000 р.), де присутня гра зі структурою твору. Це своєрідний текстовий лабіринт, переповнений деталями: численними посиланнями, що містять власні посилання на джерела, яких не існує, додатками, віршами, листами, кількома оповідачами, котрі взаємодіють між собою в наративі. Твір *«Будинок листя»* належить до *ергодичної* літератури («ergodic literature», від грець. «ergon» – робота, «hodos» – стежина, дорога). Поняття ергодичної літератури ввів дослідник Е. Аарсет [15]. Текст такого типу вимагає особливих зусиль під час читання. Британський письменник і художник Р. Раян у своїх працях *«Це для тебе» («This Is For You»)* (2007 р.) і *«Небо наповнене добром» («A Sky Full of Kindness»)* (2011 р.) використав форму паперових вирізок та аплікацій, гру з тінню і фотографією для оздоблення збірок [5, с. 181–182].

Отже, автори-експериментaлісти вдаються до жанрової та мовної гри. У тексті можуть міститися різні графічні стилістичні засоби, що поєднуються з окремими зображеннями, які слугують певною формою сприйняття.

Висновки. Постмодерністський текст – це не поле для експерименту, а власне експеримент. Текст-експеримент і читач існують в активній співпраці, у процесі якої можуть виникати нові сенси тексту та полярні емоції, думки у читача. Експериментальна література – це особливий різновид літератури, специфіка якого відображає погляди постмодернізму, а саме новітнє світосприйняття, спричинене невпинним розвитком у всіх сферах життя. Експериментальній літературі, що охоплює прозу та поезію, притаманна своєрідна новаторська діяльність автора під час написання твору, спрямована на розвиток нових способів сприйняття художнього тексту. На сучасному етапі розвитку літератури спостерігаємо експерименти з літературною формою у вигляді мінімізації тексту. Поширення ПМХТ як різновиду експериментального жанру, під яким ми розуміємо текст скороченого обсягу, для котрого характерна фрагментарність, нелінійність, змішування жанрів, особливо розквітло завдяки прихильності до них сучасного читача.

Література:

1. Гласс Дж., Стэнли Дж. Статистические методы в педагогике и психологии / пер. с англ. ; под общ. ред. Ю.П. Адлера. Москва : Прогресс, 1976. 493 с.
2. Хассан Ихаб. Культура постмодернизма. *Современная западноевропейская и американская эстетика* : сборник переводов / под общ. ред. Е.Г. Яковлева. Москва : Книжный дом «Университет», 2002. С. 113–123.
3. Ковалів Ю.І. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. Київ : Академія, 2007. Т. 1. 608 с.
4. Бабелюк О.А. Полістилістична практика текстотворення постмодерністського художнього тексту. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства.* Ужгород : Говерла, 2011. Вип. 16. С. 13–17.
5. Armstrong J. Experimental Fiction: An Introduction for Readers. New York : Bloomsbury Academic, 2014. 206 p.
6. Miller F.P., Vandome A.F., McBrewster J. Experimental Literature. M. : VDM Publishing House, 2010. 76 p.
7. Shields D. Reality Hunger: A Manifesto. Vintage, 2011. 240 p.
8. R. S/Z: An Essay. Translated by Miller R. New York : USA Noonday Press, 1974. 271 p.
9. Чупринин С. Интернет-проект словаря терминов современной литературы. URL: http://chuprinin.livejournal.com/2005/06/14/.
10. Prince, Gerald. Recipes. *Studies in Twentieth Century Literature*. 1984. Vol. 9. № 2. P. 207–12. DOI: 10.4148/2334-4415.1161.
11. Bendixen Lisa D., Florian Feucht C. Personal Epistemology in the Classroom: Theory, Research, and Implications for Practice. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 599 p.
12. Steiner W. Postmodern Fictions / ed. by S. Bercovitch. Vol. 7. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. P. 425–538.
13. Van Spanckeren K. Outline of American Literature. U. S. Department of State : Global Publishing Solutions, 1994. 177 p.
14. Тодоров Ц. Введение в фантастическую литературу. Т. 50 / пер. с франц. Б.М. Нарумова. Дом интеллектуальной книги, 1999. 144 с.
15. Ergodic Literature. URL: http://en.wikipedia.org/wiki/ Ergodic_ literature.

Zavarynska M. Postmodern short-short story as a type of postmodern experimental genre

Summary. The article focuses on the study of the notion of postmodern experimental literature, particularly short-short story. There is a number of meanings of the notion “literature” in literary criticism, although, the most interesting interpretation is the interpretation of literature as “experiment”. Literature as experiment is typical for concept of the postmodernism philosophy (XX–XXI c.), which is characterized by a flux of irreversible changes in culture, spirituality, science, politics, economics and social trends. Postmodernism is a worldview which reflects tendencies and humanity benchmarks. As a complex ideological course, postmodernism is a quintessence of zeitgeist and non-acceptance echo in new socio-cultural realities of past thoughts about the world and the human. The main feature of postmodernism – impossibility of description of the world as something whole. Experimental genre of literature, in which the author may search for the sense of being, even when it seems to be lost, invites a reader to be active

in this searching too, instead of being just a text consumer. In the process of interaction between the author and the reader emerges a special reality, which combines real and irreal worlds. The reader should develop adapting skill to experimental text. Experimental text aims to release mind from prejudice and restrictions, encourages to think critically. Reading of postmodern experimental text requires mental effort which is due to aesthetic peculiarities of such texts, difficulties in sense interpretation, uncertainty in genre forms. Micro-fiction, or short-shortgenre is a type of experimental genre. First of all, the experimentation of micro-fictionlies in its extremely small size (up to several).

In the article it is explored the nature of the "experiment" notion, "experimental literature" and "experimental genre". There is analyzed and demonstrated the actuality of "experimental literature", particularly micro-fiction, which is driven by modern life pace. Postmodern experimental micro-fiction is interesting due to the author's specific conception, abnormality of text-building and, mainly, some effort during its reading. It is also complicated because of unconventional presentation, the visual measures usage of text presentation (appliqué, experiments with typography etc.), ability to different interpretations of separate fragments or the whole text, absence of clear plot, combination of incompatible elements, when it is impossible to talk about the structure integrity.

Key words: postmodernism, fiction, experimental genre, experimental literature, short-shortgenre, short-shortstory.

УДК 811.133.1:81'373.611
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.11

Косович О. В.,
доктор філологічних наук,
завідувач (професор) кафедри романо-германської філології
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

ГІПЕРОНІМІЯ / ГІПОНІМІЯ В ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІЙ СИСТЕМІ МОВИ

Анотація. У статті розглядаються поняття гіперонімії / гіпонімії як особливого семантичного явища, яке вимагає врахування частиномовної специфіки слів, впливу категорійних і лексико-граматичних сем на механізми взаємодії гіперонімів і гіпонімів, що належать до тієї чи іншої частини мови. У межах цього наукового дослідження визначаються обставини уживання та морфосемантичні форми ієрархічних відношень у сучасному словнику, розкриваються відношення, які підтримують ці дискурсивні реалізації з організацією нової лексики. Зазначається, що формування гіпо-гіперонімічних відношень є важливою складовою частиною категоризації та концептуалізації, які визначають процес впорядкування одиниць у ментальному лексиконі. Гіпо-гіперонімічні відношення розгядаються як ієрархічна організація елементів семантичного поля, що ґрунтується на родо-видових відношеннях, як тип семантичних відношень, які пов'язують лексеми з конкретнішим і загальнішим значенням, що становлять включення семантично однорідних одиниць до відповідного класу найменувань і таких, котрі ґрунтуються на відношенні несумісності – властивості семантично однорідних мовних одиниць. Гіпо-гіперонімія є організуючим принципом лексики через порядок загального характеру надвпорядкованих термінів (гіпероніми) і підпорядкованих термінів (гіпоніми). З формального погляду розрізняємо два типи відносин між гіперонімом і відповідними гіпонімами: 1) без формального зв'язку; 2) з формальним зв'язком.

Лексема може функціонувати то як гіпонім, то як гіперонім. Гіпо-гіперонімія охоплює класи лексем «повного значення»: іменники, дієслова, прикметники. Гіпо-гіперонімія може визначатися як відношення включення: екстенсійне у разі належності до одного класу (клас референтів X включено до класу референтів Y); інтенсійне у разі семантичних особливостей: семи загальнішого терміна включені до семеми терміна більш окремого.

Гіпо-гіперонімія є логічним співвідношенням односторонньої імплікації. У своєму функціонуванні гіпоніми відокремлюються від свого гіпероніма певними обмеженнями щодо вживання, що з'ясовуються з допомогою певних тестів: заперечення, порівняння, родового найменування, детермінації через специфікатор тощо. Гіпоніми та їхній гіперонім можуть ввійти в такі дискурсивні структури: дефініції, перерахування, пояснення прикладів.

Ключові слова: гіпонімія, гіперонімія, гіперонім, гіпонім, гіпо-гіперонімічні відношення, структурна семантика.

Постановка проблеми. Гіпонімічні зв'язки слів розглядаються як важливий спосіб ієрархічної організації лексики (Баллі, Гак, Караулов, Вежбицька, Шмельов, Уфімцева, Мортюро та ін.). У семантичних дослідженнях останніх десятиріч спостереження явища гіпонімії обмежувалися деклараціями про логічні зв'язки категорій роду і виду, а також про універсальність відношень включення, що пронизує увесь масив лексики.

Виклад основного матеріалу. Структурна семантика розглядає різноманітні типи семантичних зв'язків: антонімію, синонімію. Проте тільки гіпонімія презентує категорізацію того чи іншого фрагменту світу, оскільки відображає ієрархічну структуру об'єктів [1, с. 178].

Вивчення гіпонімії як особливого семантичного явища вимагає врахування частиномовної специфіки слів, впливу категорійних і лексико-граматичних сем на механізми взаємодії гіперонімів і гіпонімів, що належать до тієї чи іншої частини мови. У межах цього дослідження важливо визначити обставини, уживання та морфосемантичні форми ієрархічних відношень у сучасному словнику, розкривши відношення, які підтримують ці дискурсивні реалізації з організацією нової лексики.

У такому разі стає очевидним, що в дискурсивних стратегіях гіперонімія грає роль як засобу вираження (запозичуючи у вже наявному лексичному фонді), так і продукту (набуваючи неологічної форми).

Найуніверсальнішим вимірюванням словника, який ранжує, упорядковує його в цілісну ієрархічну структуру, визнані в сучасній лінгвістиці ***родо-видові*** відношення, що отримали назву ***гіпонімія***.

Загалом в основі гіпонімічних перетворень – гіпо-гіперонімічні відношення, один із видів універсальних парадигматичних відношень між словами. Гіпо-гіперонімічні відношення не проявляються у всіх мовах з однаковою регулярністю, і доволі часто спостерігаємо, що з різних причин в одній мові той чи інший об'єкт / предмет може не мати спеціального найменування, тобто певне поняття, яке існує у свідомості носіїв мови як комплекс семантичних характеристик, не закріплене окремим вербальним знаком, і для вираження цього поняття використовується найменування меншого класу предметів, тоді як в іншій мові відповідне явище позначається окремою лексичною одиницею.

Гіпер-гіпонімія – складна структура, котра ґрунтується на відношеннях підпорядкування, включення і супідрядності. Остання логічна засада продиктована наявністю при загальному гіперонімі «не менше двох супідрядних членів гіпонімічного рівня, які між собою вступають у відношення координації» [2, с. 121].

Термін «гіпонімія» не належить до традиційних термінів семантики і був створений недавно за аналогією до антонімії та синонімії, неонімії тощо. Натомість тип відносин між одиницями лексико-семантичної системи мови, що ґрунтується на їхній родовидовій концептуальній спільності та йменується

терміном «гіпонімія», відомий здавна і є одним із головних констатуючих принципів організації словникового складу мови. Це відношення включення чи панування, за якого одне слово (гіперонім) позначає клас предметів, що включає цей клас, який позначається іншим поняттям – гіпонімом, і виявляється ширшим від попереднього за значенням. Наборів слів, пов'язаних одне з одним відношеннями підпорядкування і домінування, багато в лексичній системі. Вони утворюють т. зв. гіперо-гіпонімічні ряди, чи, за Ч. Філлмором, таксономії.

Як зазначає О. Селіванова: «Гіперонім – родове поняття для певного класу понять і його мовне позначення. Гіпонім – назва видового поняття одного класу об'єктів. Гіпонім передбачає наявність гіпероніма родового знака класу понять» [3, с. 85–87].

А. Вежбицька виокремлює з-поміж гіперонімів такі різновиди: таксонімічні, узагальнені функціональні, збірні, псевдорахункові [4, с. 265].

Загалом із погляду лексики гіпо-гіперонімія є принципом організації лексики: класифікація лексем за значеннями призводить до структуризації лексики мови.

Таким чином, *réseau social*, загальний термін, є гіперонімом лексеми *Twitter*, менш загального характеру / значення, що є гіпонімом *réseau social*, тоді як *Facebook, YouTube, Skype, Google+, Deezer, LinkedIn, Soundcloud, Pinterest et Tumblr, Copains d'avant* (найпопулярніші соцмережі у Франції) і т. д. є «підлеглими / підрядними» співгіпонімами того самого гіпероніма *réseau social.*

Ця ієрархічна структура, імплікуючи підрядні терміни, визначається сферами та таксемами (засобами вираження граматичних значень або відношень, напр., закінченнями, порядком слів тощо).

З референтного погляду гіпероніми і гіпоніми функціонують як чіткі найменування, які застосовуються до класів референтів. Об'єкти, що класифікуються, наприклад, *Facebook,* автоматично класифікуються як *réseaux sociaux.* За допомогою методу сукупної рекласифікації класи слів піддаються послідовному і поступовому.

Класифікуюча дефініція забезпечує перехід від одного порядку загального значення до іншого:

site
|
réseau social
|
Copains d'avant

Цю ієрархічну структурність можна було б презентувати так:

réseau social

Twitter	*Copains d'avant*	*YouTube*	*Skype*	*Pinterest*
signes ("twitts")	*hotos de classe, etc.*	*Vidéo*	*téléphone (en ligne)*	*site de photos*

Перехід з одного класу до іншого може супроводжувати висхідний рух: перехід від гіпоніма до гіпероніма, нейтралізується специфічний характер терміна: *Le réseau social augmente tous les jours* для *Twitter augment tous les jours*. Можна перейти від гіпероніма до гіпоніма, змінивши знак: *Ce réseau social est Twitter* або додавши означення: *Le Twitter c'est un site de signes ("twitts")*. Як бачимо з прикладів, лексема може функціонувати і як гіперонім, і як гіпонім: ***réseau social*** є гіпонімом щодо site і гіперонімом щодо ***Twitter, Copains d'avant, YouTube, Skype*** тощо.

Взаємодія обох структур узагальненої інтеграції й різноманітної специфікації відіграє важливу роль в організації лексичних ієрархій. Менш загальні класи об'єднуються у більш узагальнений клас (таксема у галузь). Гіпонімія ідентифікується з прийомом нисхідного характеру, що уможливлює дедалі тонші поділи [5, с. 27].

Гіпо-гіперонімічне відношення реалізується поступово і послідовно, специфікації, будучи обмеженими в гіпоніма, не можуть транзитуватися в гіперонім: *signes ("twitts"), téléphone (en ligne)* тощо.

З погляду їхнього лексичного утворення розрізняємо два типи відношень між гіперонімом і його гіпонімом:

1) без формального зв'язку: ARME = *bombe, mitraillette, pistolet* etc. COMMUNITÉ = *nation, génération, peuple* etc;

2) з формальним зв'язком: гіперонім (Г) + детермінант = гіпонім (г): (Г + Дт = г: BOMBE – *bombe à micro-ondes, bombe ethnique, bombe sale, bombe thermobarique* etc.;

GÉNÉRATION – *génération du hip-hop, génération C, génération de l'écho, génération numérique, génération slash, génération techno, génération Y, génération Z, génération X* etc.

Гіпо-гіперонімія як спосіб організації лексики охоплює різні класи лексем: іменник, дієслово, прикметник, зі згаданими двома типами утворення.

CONFLIT – guerre, combat, lutte, guerre asymétrique, guerre bactériologique;

COUPER – hacher, tailler, hacher menu;

JAUNE – citron, jaune paille.

Відношення підкласу до підпорядкованого класу відзначено певними загальними асоціативними особливостями [5, с. 26]. Так, інновація *googliser* комбінується добре як з гіперонімом, так і з його гіпонімами: *google, on googlise un site*.

Гіпоніми поділяють із гіперонімом дериваційні характеристики, семантичні відношення і комбінаторні діапазони, лексичну когерентність, що стає посиленою через передачу характеристик вищого рівня до нижніх рівнів.

У семантико-референтній перспективі гіпо-гіперонімія позначається як відношення *включення* між двома семемами. В аналізі відносин семемного підпорядкування стикаються дві гіпотези. Фундаментальна розбіжність розділяє дві концепції стосовно поняття включення. Два визначальні підходи до ідеї включення зосереджені на протиставленні екстензія / інтенсія (екстенсія тлумачиться як сукупність конкретних чи абстрактних об'єктів, до яких застосовується концепт. Інтенсія виражається через сукупність особливостей, специфік, що позначають належність до класу). Вважаємо можливим застосування до поняття *включення* й екстенсійної дефініції, на підставі якої сукупність визначається як перелік елементів, що її складають; ця дефініція формулюється через належність до класу: клас референтів *X* включений до класу референтів *Y*. Таким чином, клас *Copains d'avant* включено до класу *réseau social*.

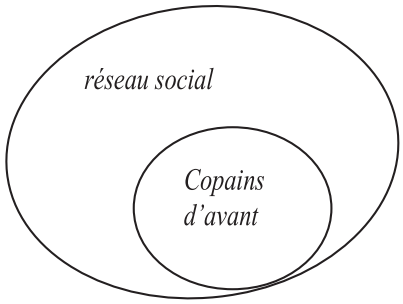

Таким чином, формування гіпо-гіперонімічних відношень є важливою складовою частиною категоризації та концептуалізації, як визначають процес впорядкування одиниць у ментальному лексиконі. Гіпо-гіперонімічні відношення розгядаються як ієрархічна організація елементів семантичного поля, що ґрунтується на родо-видових відношеннях, як тип семантичних відношень, які пов'язують лексеми з конкретнішим і загальнішим значенням, що становлять включення семантично однорідних одиниць до відповідного класу найменувань, і таких, котрі ґрунтуються на відношенні несумісності – властивості семантично однорідних мовних одиниць. Гіпо-гіперонімія є організуючим принципом лексики через порядок загального характеру надвпорядкованих термінів (гіперонімів) і підпорядкованих термінів (гіпонімів). З формального погляду розрізняємо два типи відношень між гіперонімом і відповідними гіпонімами:

1) без формального зв'язку: ARME = *bombe, mitraillette, pistolet* etc. COMMUNITÉ = *nation, génération, peuple* etc;

2) із формальним зв'язком: гіперонім (Г) + детермінант = гіпонім (г): (Г + Дт = г):

BOMBE – *bombe à micro-ondes, bombe ethnique, bombe sale, bombe thermobarique* etc.

Лексема може функціонувати то як гіпонім, то як гіперонім. ***Гіпо-гіперонімія*** охоплює класи лексем «повного значення»: іменники, дієслова, прикметники. ***Гіпо-гіперонімія*** може визначатися як відношення ***включення***:

– ***екстенсійне*** у разі належності до одного класу (клас референтів X включено до класу референтів Y);

– ***інтенсійне*** у разі семантичних особливостей: семи загальнішого терміна включені до семеми терміна більш окремого.

Гіпо-гіперонімія є логічним співвідношенням односторонньої імплікації. У своєму функціонуванні гіпоніми відокремлюються від свого гіпероніма певними обмеженнями щодо вживання, що з'ясовуються з допомогою певних тестів: заперечення, *sauf*, порівняння, родового найменування, детермінації через специфікатор тощо. Гіпоніми та їхній гіперонім можуть ввійти в такі дискурсивні структури: дефініції, перерахування, пояснення прикладів.

Література:

1. Кронгауз М.А. Семантика. Москва : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. 399 с.
2. Харитончик З.А. Очерки о языке. Теория номинации. Лексическая семантика. *Словообразование : Избранные труды*. Мн., 2004.
3. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
4. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. *Семантические универсалии и описание языков*. Москва : Языки русской культуры, 1999. С. 263–305.
5. Kleiber G., Tamba I. L'hyponymie révisée: inclusion et hiérarchie. *Langage*. 1990. Vol. 25. № 98. P. 7–32.

Kosovych O. Hyperonymy / hyponymy in the lexical and semantic structure of language

Summary. The article highlights the concept of hyperonymy / hyponymy as a special semantic phenomenon, which certainly requires consideration of the words specifics concerning their belonging to parts of speech, the impact of categorial and lexico-grammatical semes on the mechanisms of interaction of hyperonyms and hyponyms that are belonging to one or another part of speech. In the framework of this research the circumstances of use and morphosemantic forms of hierarchical relations in the modern dictionary are defining, relationships that support these discursive realization with the organization of new vocabulary are revealing. It is noted that thus, the formation of hyperonymy / hyponymy relations is an important component of categorization and conceptualization that determine the process of units ordering in the mental lexicon. Hyperonymy / hyponymy relationships are seen as hierarchical organization of the elements of the semantic field based on the generic-specific relation as a type of semantic relationship between lexemes with a more specific and more general value that represents the inclusion of semantically homogeneous units in the relevant class of names and such ones, based on the relation of incompatibility – the property semantically homogeneous linguistic units. Hyponymy and hyperonymy is the organizing principle of vocabulary through the order of general nature of upregulated terms (hyperonyms) and subordinate terms (hyponyms). From a formal point of view we distinguish two types of relationships between hyperonyms and relevant hyponyms: 1) without formal relationship; 2) with formal relationship.

The lexeme can function as hyponym, and as hyperonym. Hypo-hyperonymy covers the classes of lexemes of "total meaning": nouns, verbs, adjectives. Hypo-hyperonymy can be defined as the ratio of the power extensive in terms of belonging to one class (class of X is included to the class of referents of Y), intensional in terms of semantic features: semes in the general term are included in the seme of more specific term.

Hypo-hyperonymy is a logical ratio of unilateral implication. In its functioning hyponyms are separated from their hyperonym by certain restrictions of use, that are being investigated with the help of certain tests: negation, comparison, generic name, determination through specificator etc. Hyponyms and their hyperonym can enter such discursive structure: definition, enumeration, explanation of examples.

Key words: hyponymy, hyperonymy, hyperonym, hyponym, hypo-hyporynymy relationship, structural semantics.

UDK 811.112.2'373.7
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.12

Lalaian N. S.,
PhD,
Dozentin am Lehrstuhl für germanische Philologie und Translation
Nationale Taras-Schewtschenko-Universität Kyiv

PHRASEOLOGISMEN UND TEXT: PROBLEME DER PHRASEOLOGISCHEN MODIFIKATION

Лалаян Н. С. Фразеологізми і текст: проблеми фразеологічних модифікацій

Анотація. Статтю присвячено дослідженню функціонування фразеологізмів сучасної німецької мови у художніх текстах. Визначено основні відмінності фразеологізмів від вільних словосполучень (лексико-семантичну цілісність, ідіоматичність, лексикалізацію, відтворюваність); проаналізовано особливості функціонування фразеологізмів у художніх текстах; розглянуто питання текстотвірних потенцій фразеологічних одиниць і виокремлено найважливіші характеристики фразеологізмів, які визначають їхні текстотвірні потенції; висвітлено відмінності між фразеологічними варіантами, варіаціями та фразеологічними модифікаціями, з'ясовано підходи до трактування цих понять різними мовознавцями; на прикладі художніх текстів проаналізовано основні типи модифікацій фразеологізмів. Доведено, що мовленнєві перетворення не є випадковими чи помилковими фактами, а типовим способом вживання фразеологізмів, який викликаний певною комунікативно-прагматичною метою і належить до зумовлених системою властивостей фразеологізмів. Основними причинами утворення та використання фразеологічних модифікацій є: вплив на реципієнта, підсилення експресивності й образності висловлювання, ущільнення інформації, досягнення когерентності тексту, отримання певного каламбурного ефекту, номінація. На основі прикладів із художніх творів німецьких авторів проаналізовано явища фразеологічної субституції (лексичної, прагматично зумовленої або зумовленої текстом заміни компонентів звороту), експансії (розширення компонентного складу фразеологізму), редукції (скорочення компонентного складу фразеологізму), контамінації (злиття в одному виразі двох чи кількох фразеологізмів) та їхні комбінації.

Ключові слова: фразеологізм, функціонування, художній текст, текстотвірні потенції, модифікація, субституція, експансія, редукція, контамінація.

Untersuchungsgegenstand und Problemstellung. Im Zusammenhang mit der Entfaltung der Textlinguistik und der Untersuchung kommunikativ-pragmatischer Aspekte der Sprache wird heute auch die Erforschung der Verwendung der Phraseologismen in der gesellschaftlichen Kommunikation, werden ihre spezifischen Möglichkeiten, zum Aufbau der Textstruktur beizutragen, als Schwerpunkt der Phraseologieforschung betrachtet [1, S. 216; 2, S. 41].

Im Mittelpunkt der folgenden Abhandlung stehen die Verwendungsbesonderheiten der phraseologischen Einheiten (Phraseologismen, Phraseme) und zwar die **okkasionellen Modifikationen** usueller Phraseologismen. Die Notwendigkeit, weitere Untersuchungen auf diesem Gebietdurchzuführen, besteht darin, dass „die semantischen Prozesse, die sich mit Phraseologismen im Kontext abspielen können" nicht ausreichend erforscht sind [3, S. 321]. Darüber hinaus wird heutzutage auf die kommunikative und didaktische Funktion der Texte, deren Inhalt und deren Gestaltung große Aufmerksamkeit der Linguisten gerichtet. Da gerade Phraseologismen Sprachmittel sind, die den für den Text im Fremdsprachenunterricht geforderten Rezeptionsanreiz mitschaffen [3, S. 321], sollten sie gründlicher unter die Lupe genommen werden. Bei der Analyse richtet sich unser Augenmerk auf das Funktionieren der Phraseologismen vor allem in **Belletristik**. In der folgenden Abhandlung gehen wir auf solche **Fragen** ein: Kriterien für die Differenzeirung der Phraseologismen von den freien Wortverbindungen; Besonderheiten der Verwendung von Phraseologismen in den Texten der schönen Literatur; textbildende Potenzen von Phraseologismen; phraseologische Varianten und phraseologische Modifikationen; Arten der phraseologischen Modifikationen.

Hauptgrundlagen des Artikels. Phraseologismen sind „feste" (fixierte) syntaktische Konstruktionen mit den Merkmalen der **lexikalisch-semantischen Stabilität, Idiomatizität, Lexikalisierung und Reproduzierbarkeit** [1, S. 35]. Die **lexikalisch-semantische Stabilität** oder **Festigkeit** besteht darin, dass der Austausch der phraseologischen Komponenten innerhalb der Wendung im Vergleich zu freien syntaktischen Verbindungen begrenzt und in vielen Fällen gar nicht möglich ist. Die lexikalisch-semantische Stabilität der Phraseologismen zeigt sich auchin landschaftlich-territorialen Dubletten. So wird *Rahm* als einzelnes Lexem vorwiegend westmitteldeutsch, süddeutsch, österreichisch und schweizerisch gebraucht, während im übrigen Sprachgebiet dafür *Sahne* üblich ist. Aber in den Phraseologismen *den Rahm abschöpfen* – „sich das Beste nehmen", *den Rahm ansetzen lassen* – „abwarten" ist solcher Ersatz unüblich. Zur Stabilität der Phraseologismen tragen außerdem phraseologisch gebundene Wörter oder „unikale Komponenten", die im freien Sprachgebrauch entweder als veraltet gelten, oder an eng fachsprachlichen Gebrauch gebunden sind (z.B. *jemandem den Laufpass geben* – „sich von jemandem trennen, jemanden wegschicken", *auf Anhieb* – „sofort"). Syntaktische und morphologisch-flexivische Anomaliensind ein weiteres Merkmal der Stabilität der phraseologischen Einheiten, die sich einerseits in der syntaktischen Verbindung der Komponenten eines Phraseologismus, andererseits in Beschränkungen der Transformationen, der transformationellen Defektivität zeigen (z.B. *gut Ding hat schweren Anfang* – „es ist schwer etwas anzufangen", *Hals über Kopf* – „in höchster Eile"), Stabilität nichtidiomatischer Komponenten (z.B. Wortpaare wie *Freund und Leid, hier und da, hin und her*) [1, S. 37–64]. Die **Idiomatizität** der Phraseologismen entsteht auf dem Wege der Metaphorisierung (z.B. *jemanden auf die Palme bringen* – „jemanden wütend machen", *in der Tinte sitzen* – „in einer unangenehmen Lage sein") sowie durch die Spezialisierung der nichtübertragener Sememe in bestimmten Verbindungen (z.B. *sich auf*

den Weg machen – „zu einem bestimmten Zweck fortgehen“, *alle, die es angeht* – „alle Interessenten“).Unter **Lexikalisierung** der Phraseologismen versteht man ihre Speicherung im Lexikon, was bedeutet, dass sie nicht mehr nach einem syntaktischen Strukturmodell in der Äußerung „produziert“, sondern dass sie als „fertige“ lexikalische Einheitenin der Rede „**reproduziert**“ werden [1, S. 67].

Das Verhältnis von Phraseologie zu Literatur ist gekennzeichnet durch den kreativen Gebrauch von Phrasemenin literarischen Texten. Die Verwendung von Phraseologismen in **Texten der schönen Literatur** trägt der ästhetisch-künstlerischen Struktur des Werkes bei. Sie dienen in erster Linie der Personencharakteristik durch Sprachporträt, kreativer Auflösung des „Schemas der Benennung“, „kontrastierendem In-Frage-Stellen“ [1, S. 230], außerdem wird der Phraseologismus als „Hauptmittel der Vertextung“ eingesetzt und „bestimmt als solches nicht nur die Struktur des Textes, sondern auch die Art und Weise der künstlerischen Gestaltung sowie den konnotativen Gehalt des Textes“ [5, S. 692]. Die Phraseologismen dienen „der Schließung einer Benennungslücke“ und gelten als „expressive Konkurrenzformen“ zu bereits vorhandenen nichtexpressiven Benennungen [1, S. 167]. Sie ermöglichen Textkohärenz sowie sprachspielerische Betätigung [6, S. 239]. Die verschiedenartigen Leistungen ergeben sich aus den oben erwähnten strukturell-semantischen Eigenschaften der Phraseologismen sowie aus ihrer Ambiguierung durch den Text (betrifft vor allem Phraseologismen, die infolge der Metaphorisierung entstanden sind und besteht darin, dass „mit der phraseologischen Gesamtbedeutung gleichzeitig eine konstruktionsexterne Bedeutung einzelner Komponenten oder auch eine nichtphraseologische Bedeutung der ganzen Konstruktion aktualisiert wird“ [7, S. 142].

Die Etabliertheit der Phraseologismen macht sie zum Bestandteil des Phraseolexikons einer Sprache, zum sprachlichen Zeichen mit Formativ und Bedeutung. Sie haben mit diesem Status jedoch nicht ihren dynamischen Charakter verloren, sondern dieser wird aufgelockert durch Variationen, Modifikationen, polysemische Bedeutungsdiffusionen und im Text durch Kontexteinflüsse [4, S. 111].

Das Auftreten von Phraseologismen in Texten ermöglichen ihre textbildenden Potenzen. Der Begriff „**textbildende Potenzen der Phraseologismen**“ wurde von I. Černyševa eingeführt. Weiterentwickelt wurde das Konzept insbesondere von D. Dobrovol’skij, W. Fleischer, B. Wotjak, A. Sabban. B. Wotjak hebt mit Recht hervor, dass Phraseologismen als systemhaft relativ stabile, polylexikale Einheitendurch „eine hohe, in der Rede aktualisierbare textbildende (kreative Verknüpfungs-, Assoziations- und Modifikations-) Potenz, ein sehr reiches kommunikatives Potential “gekennzeichnet sind. Dieses Potenzial ergibt sich daraus, dass es sich bei den Phraseologismen zwar um feste formal-semantische ganzheitliche Einheiten mehrgliedrigen Charakters handelt, die aber für den jeweiligen Kontext und je nach kommunikativer Situation ihre Merkmale aufheben können und vielfältige Möglichkeiten der textuellen Aktualisierung bieten [8, S. 100].

Zu den **wichtigsten Eigenschaften der Phraseologismen, die ihre textbildenden Potenzen bestimmen**, zählt W. Fleischer folgende:

1) syntaktische Struktur der Wortgruppe und daraus sich ergebende potentielle Teilbarkeit, syntaktisch-strukturelle Variabilität;

2) semantische Teilbarkeit mit Variationen bis zur semantischen Autonomisierung von Komponenten, zur Derivation neuer Einheiten;

3) „diffuser Charakter“ der Bedeutung eines wesentlichen Teiles der Phraseolexeme;

4) reich entwickelte Synonymik innerhalb der Phraseolexeme;

5) stark entwickelte Expressivität durch Bildlichkeit und Konnotationen; Möglichkeiten der Expressivitätssteigerung [1, S. 216].

Im Prozess der Textproduktion werden sprachliche Einheiten in ihrer Form und Bedeutung auffällig „aktiviert“ und „aktualisiert“, denn „Textebieten Freiraum zur Entfaltung des phraseologischen Potenzials“ [9, S. 103]. Interessant vom Standpunkt der Textgestaltung sind nicht die „Aktualisierungen usueller Art“ (es geht um usuelle Varianten, die durch grammatische Anpassung im Text entstehen), sondern verschiedenartige okkasionelle Abwandlungen oder „phraseologische Bildungen okkasionell-textgebundener auffälliger Art“ [9, S. 103], die man als Modifikationen / Transformationen des phraseologischen Modells betrachtet. Die **Ursachen von Modifikationen** sind verschieden: sie erwecken beiden Rezipienten bestimmte Reaktionen und rufen Assoziationen hervor; sie tragen der Expressivität des Testes bei; gelten als neue Benennungen, die ein Denotat möglicherweise anschaulicher oder differenzierter benennen als konventionelle, oder als „situative Füllung der Leerstellen“ [6, S. 239]. Darüber hinaus ist eine nicht unwichtige Ursache die Freude der Textproduzenten und -rezipienten am unterhaltsamen Sprachspiel, am sprachlichen Experiment, das für den Rezipienten vornehmlich als Leseanreiz wirkt und sein Interesse für den Textinhalt befördert [3, S. 322]. Die Modifikationen sind nicht an die usuelle Variabilität gebunden. Die Forscher (B. Wotjak, D. Dobrovol’skij, W. Fleischer) sind sich darüber einig, dass es bei den individuell-okkasionellen Modifikationen nicht um abweichenden oder fehlerhaften Sprachgebrauch geht, dass sie nicht als „Ausnahme“ oder „Sonderfall“ anzusehen sind, sondern dass Modifikationen im Gegenteil eine ganz typische Verwendungsweise der Phraseologismen sind.

Die Abgrenzung zwischen **Modifikationen, Variationen** und **Varianten** ist nicht ohne Probleme. So heben H. Burger und B. Wotjakvon den okkasionellen Modifikationen usuelle, konventionelle, nebeneinander existierende **Varianten** ab [10; 8]. D. Dobrovol’skij und I. Černyševa unterscheiden in diesem Zusammenhang zwischen „**strukturellen Varianten**“ (*seine Hand / Hände im Spiel haben; kein Haar / kein Härchen krümmen);* „**struktureller Synonymie / Antonymie**“ *(j-n zum besten haben / halten; das Feld behaupten / räumen);* „**phraseologischen Serien**“ *(ein lockerer / lustiger / komischer / seltsamer Vogel; wieder Todvon Basel / Warschau / Ypern aussehen) und* „**Konversiven**“, worunter insbesondere (Aktionsart-)Variationen eines wendungsinternen „neutralen“ Verbs verstanden werden *(unter Dach uns Fach sein / bringen / kommen*) [8, S. 5]. A. Sabban spricht von **Modifikationen im engeren Sinne** (es geht dabei um formal veränderte Phraseme), die sie auch als Variationen bezeichnet und von usuellen und grundsätzlich lexikographisch erfassten Varianten abgrenzt [11, S. 245].

W. Fleischer, G. Helbig, G. Lerchner differenzieren in der „Kleinen Enzyklopädie – deutsche Sprache“ die Begriffe der **Variation** und der **Modifikation**. Unter **Variation** verstehen sie das Auftreten von usuellen (konventionellen), lexikographisch zu kodifizierenden und als normgerecht zu beurteilenden morphosyntaktischen oder lexikalischen Alternanten (Varianten) eines Phraseologismus [7, S. 135]. Die **Modifikation** ist nicht an die usuelle Variabilität gebunden [7, S. 135].

In der „Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache“ verwendet W. Fleischer Termini **„phraseologische Variationen“, „variierte Phraseologismen“, „Strukturvariationen“ und „phraseologische**

(Struktur-) Varianten [1, S. 209–210] und unterscheidet drei Typen von Variationen, wobei unter diesem Oberbegriff unterschiedliche Ebenen (Ebene des Systems und Ebene der Verwendung, d.h. „phraseologische Strukturvarianten" und „variierte Phraseologismen" zusammengefasst werden, nämlich: 1) morphologische und teilweise auch syntaktische Veränderungen einzelner Komponenten / „Strukturvariationen" oder „phraseologische Strukturvarianten", die die innere Organisation des Materialbestandes nicht antasten (z.B. *seine Hand / Hände im Spiel haben*, *mit den Achseln / die Achseln zucken, j-m kein Haar / Härchen krümmen, j-m keinen / nicht den Bissen Brot gönnen*) (H. Burger bezeichnet nur diese Gruppe, in der es um Substituierbarkeit von strukturellen Elementen eines Phraseologismus geht, als **Varianten im striktem Sinne**; bei D. Dobrovol'skij sind das **strukturelle Varianten**; 2) Austausch einzelner lexikalischer Komponenten des Phraseologismus, wobei in der Regel entweder phraseologische Synonyme (z.B. *j-n auf den Arm / auf die Schippe nehmen*) oder phraseologische Antonyme entstehen (z.B. *mit dem /gegen den Strom schwimmen*) (H. Burger betrachtet solche Einheiten nicht als Varianten ein und derselben Nennform, sondern postuliert dafür, dass eine Nennform im onomasiologischen Teil der anderen als **Synonym** erscheinen sollte; bei D. Dobrovol'skij sind das **strukturelle Synonyme**) [8, S. 6]; 3) Erweiterung oder Reduktion des Komponentenbestandes im Text.

Im Anschluss an H. Burger und B. Wotjak grenzen wir usuelle Varianten eines Phraseologismus von seinen kontextuellen Modifikationen ab.

Die **Modifikation** von Phraseologismen ist ein kennzeichnendes Merkmal ihres Gebrauchs. Nach H. Burger gebe es kaum eine Veränderung eines Phraseologismus, die in irgendeinem Kontext nicht möglich und durchaus sinnvoll wäre [10, S. 28]. Allerdings muss berücksichtigt werden, dass die phraseologische Basis bestimmt, ob und in welcher Weise die Veränderungen auftreten können, so dass keine absolute Freiheit der Wahl der Modifikationsarten und -mittel gegeben ist [3, S. 322]. Der Eingriff in die innere Struktur eines Phraseologismus setzt voraus, dass die phraseologische Basis bis zu der formalen und semantischen Grenze erhalten werden muss, die ihre Identifikation gerade noch erlaubt und die sichert, dass der Rezipient den Text mit der Modifikation auch versteht [3, S. 322]. Der Leser soll die usuelle Form eines Phraseologismus kennen, denn „nur wenn der Rezipient die phraseologische Basiskennt, kann er bestimmte Abweichungen im Zusammenspiel von paradigmatisch bedingter bzw. textgebundener Modifizierung und Assoziierung einerseits und Systemvorgaben andererseits einordnen, dekodieren, interpretieren und die Freude am Spielteilen" [8, S. 103]. Wenn eine vom Sender vorausgesetzte bestimmte Kooperationsbereitschaft, bzw. Kooperationsfähigkeit (als Gelingensbedingung) aus welchen Gründen auch immer (z.B. Unkenntnis der phraseologischen Basis, unterschiedliche Wissensvoraussetzungen / fehlendes gemeinsames Wissen über einen Sachverhalt, intellektuelle Überforderung...) beim Rezipienten fehlt, wird das „Vergnügen" an bewussten Abweichungen von der phraseologischen Ausgangsform nicht geteilt, wird die Wirkungsabsicht des Senders nicht erkannt und eine bestimmte Verwendung möglicherweise als Fehlerbetrachtet [8, S. 104].

Die Modifikationen von Phraseologismen operieren mit **Substitution, Erweiterung / Expansion, Reduktion, Kontamination** und es treten auch die unterschiedlichsten **Kombinationen** dieser Modifikationen auf.

Man verwendet phraseologische Modifikationen in großem Maße absichtlich, um eine bestimmte Wirkung zu erzielen. Dabei geht es vor allem um solche pragmatisch-semantischen Gründe wie Erhöhung des Rezeptionsanreizes, Verstärkung von Aussagen, Informationsverdichtung, Erreichung eines bestimmten wortspielerischen Effekts, Anschaulichkeit, Expressivität oder auch Nomination [9, S. 103]. Die okkasionellen Modifikationen markieren den Text in einer ganz besonderen Weise, rufen textspezifische Konnotationen hervor. Darin kommt eine wesentliche textbildende Funktion phraseologischer Wortfügungen zum Ausdruck. Ersichtlich wird es vor allem an phraseologischen **Kontaminationen** und **textgebundenen Substitutionen:**

1. Das war ein mannhaftes Wort! Ich hatte befürchtet, er würde ***herumreden, wie die Katze um den heißen Brei*** *und mit einem halben Versprechen den Rückzug antreten* [12, S. 85]. Zugrunde liegt eine Kontamination der Phraseologismen *um den heißen Brei herumreden* – „um etwas herumreden, nicht über Kern der Sache reden" und *wie die Katze um den heißen Brei herumschleichen* – „nicht wagen, eine schwierige Sache anzupacken; sich nicht an eine heikle Sache wagen".

2. „Siehst du, mein Guter", sagte er, „so leben wir. ***Klein, aber allein****"* [12, S. 24]. Nach: *klein, aber fein*.

*3. „Gelehrter Barhocker", lobte Eugen. „****Der Apfel fällt nicht weit vom Pferd****"*[12, S. 35]. Nach: *Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm.*

4. Prima, Dan. ***Man muss die Mädchen schmieden, solange sie warm sind*** [12, S. 65]. Nach: *Man muss das Eisen schmieden, solange es heiß ist*.

Die Verwendung der textbezogenen neuen Komponenten ist für den Leser auffällig, unterhaltsam und anregend. Bei der Dekodierung der komprimierten Information muss er gleichzeitig die Basisbedeutung des Phraseologismus und den Textbezug erfassen.

Bei **pragmatisch bedingter Substitution** werden die Basiskomponenten mit Synonymen, Antonymen oder Hyperonymen ausgetauscht:

5. Der Duft der Suppe **ließ mir das Wasser über den Gaumen laufen** [12, S. 82]. Nach: *j-m das Wasser im Mund zusammenlaufen lassen / j-m läuft das Wasser im Mund zusammen* – „sich auf die bevorstehende Mahlzeit freuen".

6. Der Schlag würde ihn treffen, wenn er sehen könnte, wie meilenweit wir ***vom rechten Pfade abgekommen waren*** [12, S. 233]. Nach: *vom rechten Weg(e) / Kurs abkommen* –„ kriminell, lasterhaft werden".

Solche Modifikationen sind aber kaum expressiver als ihre Basen und kommen nicht so oft vor.

Die phraseologischen Modifikationen haben vielfältige textkonstitutive und pragmatische Funktionen. Die Substitution und Expansion der Phraseologismen tragen zur Textkohärenz bei. Durch den Ersatz oder die Erweiterung im Komponentenbestand werden in die Wendung neue Elemente eingebracht, die den Phraseologismus an den Kontext semantisch anpassen. Dadurch gewinnt der Text an inhaltlicher Geschlossenheit. Die phraseologische Basis bleibt erhalten und wird zusätzlich um neue kontextrelevante Elemente bereichert, die konkretisierend und spezifizierend wirken [9, S. 104]:

7. Mag er ***arm sein wie Hiob*** *nach der Währungsreform, mir gefällt er* [12, S. 16].

8. Wer wagt, gewinnt *oder bekommt Prügel* [12, S. 182].

9. Matschats Hahn ***saß*** *Aehre* ***wie*** *ein spitzer, kalter* ***Dorn im Leib*** [13, S. 85]. Nach: *etwas sitzt j-m wie ein Dorn im Leibe* – „für jemanden sehr ärgerlich / unerträglich sein".

10. Der Ober machte ein Gesicht, als ahnte er kommendes Unheil und wollte ***seine Hände*** *schon vorher* ***in Unschuld waschen*** [12, S. 245]. Nach: *die Hände in Unschuld waschen* – „jegliche Schuld von sich weisen, unschuldig tun".

11. Ich bin **ein blinder Passagier** auf hoher See und kann nicht aussteigen [12, S. 59].

12. „Keine Spur. **Fromm wie ein Osterlamm**“ [12, S. 63].

Bei der Expansion einer phraseologischen Basis werden vor allem adjektivische (s. Beispiel 9), oder adverbiale (s. Beispiele 7, 10, 11) Attribute ergänzt sowie Komposita mit einer Phraseologismuskonstituente gebildet (s. Beispiel 12). Das Expansionselement beinhaltet in der Regel eine sich aus dem Text ergebende Information, wodurch eine dem Text dem Textinhalt verdichtende, unerwartete Kombination sprachlicher Mittel entsteht, die die Ausdruckskraft des Textes erhöht [3, S. 325].

Auch die Kombination von Expansion und Substitution kommt nicht selten vor:

13. Der Landgerichtsdirektor freute sich ungeheuer, in Dan einen Helfer des Gesetzes getroffen zu haben, wenn auch dessen Dackel noch weit ***vom rechten Pfade entfernt waren*** [12, S. 207]. Nach: *vom rechten Weg(e)/Kurs abkommen* – „kriminell, lasterhaft werden“.

Die **Reduktion** besteht darin, dass eine den Phraseologismus mit konstituierende Komponente in einem bestimmten Zusammenhang weggelassen wird [1, S. 213]. Die Reduktion setzt beim LesereinehoheSprachkompetenzvoraus. Durch die Kürze des Ausdrucks wird auf Grund des Kontrastes mit der Grundform des Phraseologismus erhöhte Expressivität erreicht:

14. Da war etwas faul im Staat <...> [14, S. 217].

15. Sie stellte die Teller in das obere Geschoss, immer trällernd und ***guter Dinge*** [12, S. 192]. Nach: *guter Dinge sein* – „munter, hoffnungsfroh, optimistisch sein; gute Laune haben“.

Kombination von mehreren Modifikationen liegt im folgenden Beispiel vor:

16. Dort ist für mich Schluss, ***beim besten Willen und bei aller Freundschaft*** [15, S. 128]. Zugrunde der Kontamination liegen zwei Phraseologismen: *beim besten Willen nicht* – „ausgeschlossen“ (reduzierte Form) und *in aller Freundschaft* – „freundschaftlich“ (Austausch der Präposition).

Mit solchen Modifikationen wird nicht nur der expressive Effekt erzeugt, sondern sie könnender Informationsverdichtung und Textverflechtung dienen.

Fazit und Ausblick. Als stilistische und textkonstitutive Mittelsind die Phraseologismen ein fester sprachlicher Bestandteil der literarischen Texte. Die kreative Verwendung der Phraseologismen weckt Aufmerksamkeit der Leser, sie haben expressive, pragmatische, informationsverdichtende, textorganisierende und kohärenzerzeugende Funktionen. Die phraseologischen Modifikationen sind bewusst vorgenommene Veränderungen, bei denen die Identität des Phraseologismus nicht beeinträchtigt wird, sondern zum Ausdruck kommt, denn gerade die Modifikationen, die phraseologischen Einheiten als sprachliche Zeichen in den Texten zulassen, stellen eines ihrer charakterisierenden Merkmale dar und sind aufgrund der Aktivierung ihrer textbildenden Potenzen möglich.

Die Perspektiven der weiteren Forschungen liegen in der Analyse der phraseologischen Modifikationen in anderen Texttypen.

Literatur:

1. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache: 2. durchgelesene und ergänzte Auflage. Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1997. 299 S.
2. Černyševa I. Feste Wortkomplexe des Deutschen in Sprache und Rede. M.: Vysšaja škola, 1980. 144 S.
3. Barz I. Probleme der phraseologischen Modifikation. *Deutsch als Fremdsprache.* 1986. Jg. 23. № 6. S. 321–336.
4. Palm Meister Ch. Phraseologie im literarischen Text am Beispiel von Morgenstern, Kafka, Brecht, Thomas Mann und Christa Wolf. *Phraseme und typisierte Rede* / Hrsg. Nicole Fernandez Bravo. Tübingen : Stauffenburg-Verlag, 1999. S. 111–120.
5. Dobrovol'skij D. Zur Dialektik des Begriffs der textbildenden Potenzen von Phraseologismen. *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung.* Bd. 33. Heft 6. Berlin : Akademie-Verlag, 1980. S. 690–700.
6. Gréziano G. Forschungen zur Phraseologie. *ZGL* 11.2. Berlin (West) / New York, 1983. S. 232–241.
7. Fleischer W., Helbig G., Lerchner G. Kleine Enzyklopädie – deutsche Sprache. Frankfurt am Main : Europäischer Verlag für Wissenschaften, 2001. 845 S.
8. Wotjak B. Verbale Phraseolexeme in System und Text. Tübingen : Niemeyer, 1992. 203 S.
9. Pociask J. Phraseologismen in deutschen und polnischen Pressetexten, dargestellt aus pragmalinguistischer Perspektive. *Linguistik Online*. № 4 (5). DOI: https://doi.org/10.13092/lo.74.2227.
10. Burger H. u. a. Handbuch der Phraseologie. Berlin (West) / New York : Walter de Gruyter-Verlag, 1982. 433 S.
11. Sabban A. Textbildende Potenzen von Phrasemen. *Phraseologie: ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung = Phraseology: an international handbook of contemporary research* / ed. by Harald Burger et al. Berlin : Walter de Gruyter, 2007. S. 237–253.

Werke:

12. Gruhl H. Liebe und Ehe auf krummen Beinen. Verlag : Deutscher Bücherbund, 1977. 256 S.
13. Claudius E. Menschen an unserer Seite. Stuttgart : Verlag Neuer Weg, 1984. 343 S.
14. Mann H. Der Untertan. Leipzig : Philipp Recklam Verlag, 1967. 441 S.
15. Konsalik H. Wie ein Hauch von Zauberblüten. München : Verlag: Goldmann, 1981. 415 S.

Lalaian N. S. Phraseological units and text: problems of phraseological modifications

Summary. The article deals with the functioning of German phraseological units in literary texts. The main differences of idioms from free phrases (lexical-semantic integrity, idiomaticity, lexicalization, reproducibility) are determined; peculiarities of functioning of idioms in artistic texts are analyzed; questions of text-forming potential of phraseological units are considered and the most important characteristics of idioms that determine their text-forming potential are highlighted; the differences between phraseological variants, variations and phraseological modifications are explained, and approaches to the interpretation of these concepts by various linguists are explained; the main types of modifications of phraseological units are analyzed on the example of literary texts. It is proved that speech transformations are not accidental or erroneous facts, but a typical way of using idioms, which is caused by a certain communicative-pragmatic purpose and belongs to the system-defined properties of idioms. The main reasons for the formation and use of phraseological modifications are: influence on the recipient, enhancement of expressiveness and imagery of expression, compaction of information, achievement of coherence of the text, obtaining a certain wordplay effect, nomination. On the basis of examples from the works of German authors the phenomena of phraseological substitution (lexical, pragmatically conditioned or predetermined by the text of replacement of the components of the reverse), expansion (extension of the component composition of idioms), reduction (reduction of the component composition of idioms), contamination (merging in one expression of two or more idioms) and their combinations are analyzed.

Key words: phraseological units, functioning, literary text, text-forming potential, modification, substitution, expansion, reduction, contamination.

УДК 82:1+811.161.1'42
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.13

Лівицька І. А.,
кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри англійської філології
та міжкультурної комунікації
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПОШУК ПРИРОДИ НАРАТИВНОСТІ В АСПЕКТІ ПЕРСПЕКТИВІЗАЦІЇ

Анотація. Пропонована стаття продовжує ряд досліджень наратологів, теоретиків літератури та лінгвістів, спрямованих на пошук сутності наративу як особливого модусу оповіді. З урахуванням термінологічного апарату класичної наратології в розумінні структури наративу робиться спроба комплементарного дослідження категорії перспективи в руслі когнітивного підходу. Тому об'єктом аналізу пропонованої праці постає семіотичний ракурс комунікативного простору наративу, який поєднує двошарову структуру наративного дискурсу та безпосередньо пов'язаний із процесом перспективізації наративного простору та взаємодії зі свідомістю реципієнта.

Таким чином, поняття перспективи розглядається в аспекті трьох взаємопроникних підходів. По-перше, перспектива тлумачиться як точка відліку для розмежування мікро- та макроструктури оповіді в термінах умовно «лінгвістичної» інтерпретації наративу з акцентом на мовних особливостях наративу та «літературознавчого» підходу, що прагне охопити текст як певне цілісне утворення. По-друге, перспектива усвідомлюється як певний ментальний конструкт, який формується свідомістю читача у процесі прочитання та мислиться як певний семіотичний спосіб побудови історії. Третій аспект розглядає перспективу з позицій німецької школи наратології як особливий спосіб суб'єктної організації оповідного тексту – ключової риси наративності.

Із дотриманням всіх цих аспектів перспектива представлена в статті як динамічна категорія, що й породжує «перспективізацію» (термін С. Цеман). Дослідження фокусується на методологічних підходах до трактування differentia specifica наративу, таких як темпоральність [Ricour, 1980; Schmid, 2008], трансформація [Graimas, 1970], каузальність [Barthes, 1966; Ryan, 2007], оповідність (tellability) [Labov, 1972] і накопичений досвід [Fludernik, 2002]. Констатуючи розмиту структуру наративу (*fuzzy set*), яка характеризується взаємодією різних аспектів водночас, поняття перспективи розуміємо як особливу форму взаємодії наративної структури та її компонентів із різним ступенем присутності одного чи іншого.

Медіативна функція наратора зумовлює той факт, що текст сприймається як наративний, як перспектива наративності, не тотожна фокалізації подій. Ключовою методологією дослідження перспективи як людської здатності прочитувати текст саме як оповідний визнається семіотика як наука про знакову організацію комунікативного простору певної комунікативної події (у художньому слові, живописі, кіномистецтві тощо). Наративність у цьому аспекті тлумачиться як семіотично універсальний набутий спосіб пізнання світу людиною, що формується до чотирьох років, а перспективізація не ототожнюється з фокалізацією, адже вона виходить за межі текстової категорії та пов'язана з гіпотезою розширеного розуму (The Extended Mind Hypothesis).

Ключові слова: голос автора, наратор, когнітивна наратологія, двошарова структура наративу, ментальний конструкт, суб'єктність.

Постановка проблеми. Однією із суттєвих ознак і тенденцій сучасної гуманітаристики постає інтеграція різних галузей знань як вияв міждисциплінарності наукового пошуку. Багатогранність і багавекторність концепту наративу належить до категорій, покликаних заповнити смислові лакуни між соціальними та гуманітарними дисциплінами аби відповісти на складні виклики сучасної епістемології пізнання загалом і сутності наративності зокрема. Пошуки центральної диференційної категорії (т. зв. differentia specifica) для виокремлення наративу як особливої форми комунікації активно продовжуються протягом останніх п'яти десятиліть із відродженням уваги до наратології, викликаним «наративним поворотом» (Р. Барт) у соціогуманітарних науках середини минулого століття. Незважаючи на розширення фокусу інтерпретаційної бази міждисциплінарних наратологічних досліджень, питання визначення терміна «наратив» і спроба віднайти диференційну ознаку наративності становить якщо не проблемне, то дискусійне питання й дотепер, що підігрівається аргументами дослідників на користь «природної наратології» (М. Флудернік) [8] на противагу «неприродній наратології» (Б. Річардсон, Я. Альбер) [18].

Внаслідок наукових пошуків наратологів і теоретиків літератури центральними категоріями наративності визначали «темпоральність», «трансформацію», «каузальність», «експерієнційність», «оповідність» та ін. (докладніше див. [19–21]), але, зрештою, жодна з них автономно не могла працювати як ядерна характеристика наративності [25].

Крім того, розширення спектра наративістичних досліджень суттєво увиразнило різницю поглядів між класичною та постклясичною наратологією в розумінні жанрового різноманіття та структурних елементів наративу: наявності центральної теми, початку, кульмінації, кінця оповіді, «перипетій» (інтриги), відчутного голосу наратора, зв'язності та завершеності (closure) поруч із настановою до морального аспекту дійсності [24]. Водночас сучасні наукові розвідки, активно послуговуючись досягненнями класичної наратології щодо формально-історичної термінології, доповнюють та інтерпретують останні в контексті *дискурсивної наратології* (аналізу стилістичного вибору засобів, які впливають на реалізацію

наративного тексту або його прагматику в межах культурологічного підходу) або ж *наратології оповідання* (з акцентом на темпорально-каузальній організації події та подієвості).

З огляду на дуальність оповідної структури наративного дискурсу та постклясичну інтерпретацію категоріального апарату наративу аналіз категорії перспективи або перспективізації може покласти шлях до взаємопроникнення способів наративного аналізу, продовжуючи вектор, покладений концепцією «природної наратології» (М. Флудернік). Саме такий підхід, що уможливлює поєднання мікро- та макроструктури наративу, становить актуальність пропонованого дослідження та заслуговує на більш детальний розгляд.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Детальний розгляд останніх досліджень із наратології та теорії наративу дозволяє використовувати поняття перспективи як іманентної властивості оповідного тексту одночасно в декількох взаємопов'язаних значеннях. Попри той факт, що перспектива завжди належала до ключових наратологічних категорій, саме поняття безпосередньо вживається для розмежування мікро- та макроструктури [5, с. 213] в координатах двох поглядів на наративність: суто «лінгвістичного», з фокусом на мікроструктурі мовних ознак наративності, та «голістичного», або ж «літературознавчого», з його намаганням охопити текст як одне ціле.

З позицій когнітивного підходу поняття перспективи розглядається не як іманентна властивість тексту, а як ментальний конструкт [20, с. 8], який виникає у свідомості реципієнта і формується його «наративним досвідом». Будучи одним із модусів читацької рецепції та репрезентації тексту в свідомості читача [16], перспективізація тісно пов'язана з наративом [3; 17; 14; 10, с. 3] присутньою інстанцією наратора як медіатора оповідної історії. Таким чином, у цьому сенсі перспективізація наближається до корінних питань теорії оповіді «Хто говорить? Кому належить голос наратора?» та категорії фокалізації, тобто фокусу оповіді [13, § 1.5].

За класичним визначенням, «наратором» є оповідач або «голос» наративного дискурсу [9, с. 186], котрий встановлює комунікативний контакт з адресатом (the narratee), медіює експозицію, вирішує, що і як сказати (особливо з якого погляду та в якій послідовності), яку інформацію залишити поза увагою. Більше того, якщо необхідно, наратор може захищати «оповідність» (the tellability) [15] та коментувати естетичний, телеологічний і моральний аспекти наративу.

Саме завдяки медіативній функції наратора шляхом взаємодії тексту та свідомості читача той чи інший текст сприймається як наративний, як перспектива наративності, не тотожна фокусу подій. Ключовою методологією дослідження перспективи як людської здатності прочитувати текст саме як оповідний є семіотика – наука про знакову організацію комунікативного простору певної комунікативної події (в художньому слові, живописі, кіномистецтві тощо). Наративність у цьому аспекті тлумачиться як семіотично універсальний спосіб пізнання світу, а перспективізація не ототожнюється з фокалізацією, адже вона виходить за межі текстової категорії та наративної структури.

Суто технічний аспект розуміння перспективи як втілення «суб'єктності оповіді» з позиції певного «я» ґрунтується на здобутках Erzähltheorie [23] (починаючи від Кете Фрідеман) німецької наратологічної традиції [22, с. 11–12]. Проте в передмові до однієї з останніх колективних праць німецьких дослідників «Perspectives on Narrativity and Narrative Perspectivization» (2016) [26] ініціатор праці С. Цеман наголошує на динамічності категорії перспективи, яка, хоч і зумовлюється суб'єктністю, повною мірою не визначається лише нею. Пропонуючи термін «перспективізація», дослідниця мотивує змістити акцент аналізу в бік когнітивної лінгвістики [25, с. 9], аби дослідити динаміку взаємодії двох шарів наративу (того, про що повідомляється, з тим, як це повідомляється і оформлюється у свідомості та мовленні суб'єкта оповіді).

Отже, **метою** пропонованої статті, залишаючись у межах когнітивного домену, є аналіз категорії перспективи та перспективізації в руслі «натуралістичної» наратології. Об'єктом дослідження є семіотика наративного комунікативного простору, а предметом аналізу – методологічні підходи до аналізу категорії перспективи й архітектоніки процесу наративної перспективізації.

Виклад основного матеріалу. Концептуальна база «натуралістичної» наратології ґрунтується на визнанні когнітивної здатності людини розпізнавати два рівні наративного змісту: те, про що говориться (тобто об'єкт мовлення), та того, з чиєї позиції це говориться (тобто суб'єкта мовлення) [25]. Така властивість людської свідомості, як зазначає С. Цеман, укорінена в нашому щоденному досвіді спілкування зі світом і проявляється у розумінні та визнанні обмеженості власної думки.

Пошук джерел формування цієї когнітивної властивості перегукується з ідеями теорії розуму й обґрунтуванням гіпотези наративної практики Даніелем Хаттом, пов'язаних із генетичною детермінованістю й еволюційністю людської психології до наративізації. На думку Д. Хатто, «психологія фольклору» (як синонім наративної практики) містить у собі специфічні форми наративів, які експліцитно транслюють і заохочують розуміння дитиною певних бажань і цінностей (ментальних станів) [11, с. 9–11]. Так, зокрема, Хатто зазначає:

Якщо наша здатність усвідомлювати себе та інших не є вродженою – якщо вона формується шляхом залучення до спеціальних видів соціальної практики – тоді вона впливає на низку важливих тем. Це важливо для нашого розуміння окремих розумових дисфункцій і пошуку шляхів їх лікування… Але вона [ця функція] є також важливою у виборі освітніх можливостей для дітей. Більше того, якщо наша здатність до ідентифікації себе та інших не є повністю вбудованою, тоді це піднімає спокусливе питання про можливість навіть у дорослому віці покращити або ж розширити її (переклад наш – *І. Л.*) [12].

Зважаючи на ряд контраргументів щодо гіпотези наративної практики, дослідники пов'язують формування наративної здатності дитини з усвідомленням нею обмеженості власної думки, період формування якої припадає на четвертий рік життя [1; 26]. В основу цієї компетенції покладено здатність прийняти іншу думку з чітким усвідомленням переломленої подачі інформації через призму просторової, часової або іншої психологічної перспективи. Саме ця когнітивна здатність, на думку дослідників, дозволяє сприйняти ймовірну множинність позицій інших та усвідомити відносність власного знання та його обмеженість. Вона є ключовою на макрорівні оповіді для коректного декодування інформації дейктичного характеру, речень у минулому часі в маркерів модальності. На думку С. Цеман, ця когнітивна здатність людини уможливлює валідну інтерпретацію невласне-прямого мовлення персонажів [27]. Щодо наративності тут йдеться про реалізацію т. зв. «вільного непрямого дискурсу» (Free Indirect Discourse (FID)) – феномену, притаманного лише наративу [27].

«Багатоголосся», або поліфонічність голосів наративу розглядається саме як особливість наративного модусу оповіді, про яку говорить М. Бахтін (1981) як про «нашарування голосів». На відміну від не наративного модусу з його «одноголосою» оповіддю, суб'єкт мовлення в наративному модусі не облігаторно сприймається як носій певної думки. Таким чином, перспектива в наративному дискурсі має розглядатися як «мультиперспектива» [26, с. 20] та передбачає усвідомлення людиною ймовірності думки іншого.

Продемонструємо це таким реченням: (1) *I believe that you think you are right*. Зміна когнітивної перспективи відчувається в усвідомленні й допустовості інакшості думки іншого суб'єкта (Subject 1 perspective shifts into Subject 2 perspective). Будучи схильною до подальшої рекурсивності, схема суб'єктної перспективи може ускладнюватися додатковими рівнями суб'єктивізації: (2) *I believe that you want to make me think you are right.* Очевидно, що чим більше рівнів суб'єктивації залучено, тим важче відстежити *an origo* повідомлюваного (це підтверджується результатами емпіричних досліджень (див. Kindermanetal., 1998 в [26])).

Водночас можливість рівневого ускладнення перспективи у прикладі (2) мінімальна порівняно з прикладом (1), оскільки він побудований на структурі причинно-наслідкового зв'язку [28]. Структурно формули послідовності (1) та рекурсивності (2) викладу підпадають під структуру «вбудованого» повідомлення (від мат. embedded – занурений, ввімкнений, вбудований тощо), як показано на рис. 1.

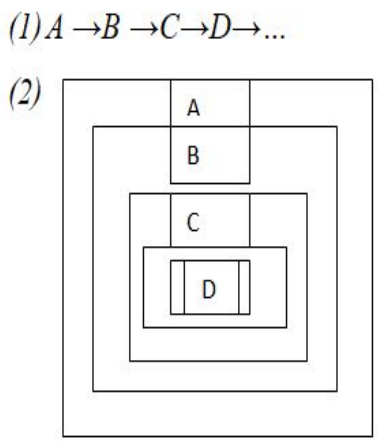

Рис. 1. Схеми причинно-наслідкового (1) та рекурсивного (2) повідомлення (адаптовано за С. Цеман, 2016)

Іншими словами, рекурсивність наративної оповіді детермінує розщеплення перспективи на два (можливо і більше, як видно зі схеми вище) рівні: *актанта* події, котрий дійсно бачить предмет, та *об'єкта*, який споглядає себе, як він бачить предмет. Така «декомпресія до різних ментальних рівнів» за теорією змішаних (blending) просторів Фуконьє та Тернера [7] в художньому наративі дозволяє наратору вільно переходити від першоособової оповіді до третьоособової нарації про себе, виконуючи своєрідний ефект «роздвоєння особистості», або ефект «Джекіла та Гайда» [6]. Як зазначає С. Цеман, дві різні перспективи доповнюють характеристику персонажа (що в термінах філософії розуму перегукується з гіпотезою розширення розуму, The Extended Mind Hypothesis) [4]. Когнітивна побудова характеристики персонажа як певна форма розширення розуму потребує занурення в механізми взаємодії навколишнього світу та людини, дослідження біологічного процесу парного формування (coupling) із виходом за межі текстового комунікативного простору. У контексті нашого дослідження обмежимося лише окресленням можливої продуктивності дослідження категорії перспективи в межах філософії розуму.

Щодо поняття перспективи як багатоголосся, що характеризує наративність, то відповідно до теорії «природної наратології» Моніки Флудернік здатність до наративної перспективізації літературної оповіді випливає з базових когнітивних властивостей людини [26] виокремлювати додатковий оповідний рівень у невласне-прямому мовленні. Залишаючи проблему перспективізації в межах когнітивного підходу, долучення поняття перспективи як диференційної ознаки наративу не видається релевантним, адже це передбачатиме звернення до структуралізму (див. критику В. Шміда щодо цього аспекту [22]).

Висновки. Підсумовуючи основні аспекти дослідження категорії перспективи в наратології, ключовою властивістю наратологічної перспективи вважаємо її динамічність, яка більше зумовлюється рухливістю самої наратологічної структури, а не є іманентною рисою статичного тексту.

Породжена взаємодією текстового утворення та свідомістю реципієнта, перспективна своєрідність наративу ґрунтується на принципах когнітивно-лінгвістичної перспективізації на мікро- та макрорівнях і характеризується посиленою рекурсивністю. Основним аргументом для побудови методологічного підходу до аналізу категорії перспективи виступає комплексний поліперспективний характер наративного модусу, який розгортається на мікро- та макрорівнях наративного дискурсу, що є диференційною ознакою наративного дискурсу, на відміну від ненаративного. Тому продуктивність подальшого дослідження категорії перспективи вбачаємо не стільки у світлі розкриття фокалізаційних моделей наративізації («who sees» vs «who perceives»), скільки в ракурсі аналізу вбудованих (embedded) ментальних конструктів і їх взаємодії в архітектонічній структурі наративу.

Література:

1. Abbott, H.P. The Cambridge Introduction to Narrative. Cambridge, 2008.
2. Barthes, R. An Introduction to the Structural Analysis of Narrative. *New Literary History.* 1966. № 6 (2). P. 237–272.
3. Chatman, S. von Peer, W. New Perspectives on Narrative Perspective. Albany : SUNY Press, 2001.
4. Clark, A., Chalmers, D. The extended mind. *Analysis*. 1998. № 58 (1). P. 7–19.
5. Спиридонов Д.В. В поисках природы нарративности. Рец. на кн. : Perspectives on Narrativity and Narrative Perspectivization / ed. by N. Igl, S. Zeman. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2016. 185 p.
6. Dancyger, B. The Language of Stories. Cambridge : Cambridge University Press, 2012.
7. Fauconnier, G. Mental Spaces. Aspect of Meaning Construction in Natural Language. Cambridge : CUP, 1994.
8. Fludernik, M. Towards a Natural Narratology. London : Routledge, 2002.
9. Gennette G. Frontiers of narrative. *Figures of Literary Discourse* / G. Genette (ed). ; translation by A. Sheridan. P. 127–144. New York : Columbia University Press, 1982.

10. Hartner, M. Perspektivische Interaktion im Roman, Kognition, Rezeption, Interpretation [Narratologia 32]. Berlin : De Gruyter, 2012.
11. Hutto, D. Folk psychology as narrative practice. *Journal of Consciousness Studies*. 2009. № 16 (6–8). P. 9–39.
12. Hutto, D. Philosophy of mind's new lease on life: Autopoieticen activism meets teleosemiotics. *Journal of Consciousness Studies.* 2011. № 18 (5–6). P. 44–64.
13. Jahn, M. Narratology: A Guide to the Theory of Narrative. English Department, University of Cologne. May 2017.
14. Klepper, M. The Discovery of Point of View: Observation and Narration in the American Novel 1790–1910. Heidelberg : Winter, 2011.
15. Labov, W. Language in the Inner City. Studies in the Black English Vernacular. Philadelphia PA : University of Pennsylvania Press, 1972.
16. Mausfeld, R. Intrinsic Multiperspectivity: Conceptual Forms and the Functional Architecture of the Perceptual System. *Interdisciplinary Anthropology* / Wolfgang and Welsch, Wolf Singer and Andre Wunder (eds.). 2011. P. 19–54. Berlin : Springer.
17. Niederhoff, B. Perspective – Point of View. *The Living Handbook of Narratology /* Peter Huehn et al., (eds.). Paragraph 7. Hamburg : Hamburg University Press, 2011.
18. Richardson, B. Recent concepts of narrative and the narratives of narrative theory. *Style.* 2000. № 34 (2). P. 168–175.
19. Rimmon-Kenan, S. Concepts of narrative. *COLLeGIUM: Studies across Disciplines in the Humanities and Social Science*s. Helsinki : Helda, 2006. Vol. 1: The Travelling Concept of Narrative. P. 10–19. URL: http://www.helsinki.fi/collegium/journal/volumes/volume_1/
20. Ryan, M.-L. Introduction. *Narrative across media. The languages of storytelling* / Marie-Laure Ryan (ed.). Lincoln NB : University of Nebraska Press, 2004. P. 1–39.
21. Ryan, M.-L. Toward a definition of narrative. The Cambridge Companion to Narrative / D. Herman (ed.). Cambridge : CUP, 2007. P. 22–36.
22. Schmid, W. Narrativity and eventfulness. *What is Narratology? Questions and Answers Regarding the Status of a Theory* / Kindt, Müller (eds). Berlin : De Gruyter, 2003. P. 17–33.
23. Stanzel, Franz K. Theorie des Erzahlens. Gottingen : Vanderhoeck & Ruprecht, 2008.
24. White H. The Value of Narrativity in the Representation of Reality. *On Narrative* / W.J.T. Mitchell (ed.). Chicago : The University of Chicago Press, 1981.
25. Zeman S. Introduction. *Perspectives on Narrativity and Narrative Perspectivization* [Linguistic Approaches to Literature 21] / N. Igl, S. Zeman (eds). Amsterdam : John Benjamins, 2016. P. 1–14.
26. Zeman S. Perspectivization as a link between narrative micro- and macro-structure. *Perspectives on Narrativity and Narrative Perspectivization* [Linguistic Approaches to Literature 21] / N. Igl, S. Zeman (eds). Amsterdam : John Benjamins, 2016. P. 15–42.
27. Zeman S. What is a Narration – and why does it matter? *Linguistic Foundations of Narration in Spoken and Sign Languages* / ed. by Annika Hübl and Markus Steinbach. John Benjamins Publishing, 2018. P. 223–250.
28. Zunshine, L. Why we read fiction: theory of mind and the novel. The Ohio State University Press Columbus, 2006.

Livytska I. The quest for narratology in the light of perspectivization

Summary. Suggested paper goes in line with the research focused on the search for immanent essence of narrative as a special mode of telling in the sphere of narratology, theory of literature and linguistics. Having in mind terminological apparatus regarding narrative construct accumulated by classical narratology so far this paper presents an attempt at complimentary study of the perspective as a category of cognitive narratology. Therefore, semiotic foci of narrative communicative space, combining two-layers of narrative discourse correlating the processes of perspectivization in between the constellations of narrative space and recipient's consciousness.

Thus, the notion of perspective is set against the net of three interconnected theoretical approaches. The first one posits perspective as an origo for macro- and microstructure of narrative, opposing purely "linguistic" interpretation, focusing on linguistic peculiarities of narrative, on the one side, and "literary" holistic approach, treating text as a whole entity, on the other. The second approach views perspective as a sort of "mental construct", which is formed by the reader's consciousness in the process of text reading and perceived as a certain semiotic way of reality recreation. The third aspect, originated in the German narratological school, positions perspective as a manifestation of the subjectivity as a key element of narrativity.

Based on the mentioned above aspects, perspective is seen in the paper as a dynamic category, given rise to a term "perspectivization", introduced by Sonja Zeman. Summarizing different methodological frameworks for narrative *differentia specifica analysis,* a set of the following key characteristics has been touched upon: temporality (Ricour 1980, Schmid 2008), transformation (Graimas, 1970), causality (Barthes 1966, Ryan 2004), tellability (Labov, 1972) and experientiality (Fludernik, 2002). Concluding on the "fuzzy narrative set" of certain prominent characteristics in momentum, the notion of perspective then assigned a status of a kind of interrelation between the narrative and its components with various degrees of presence.

Narrator's mediating function is responsible for reader's perception of the text as a narrative, as a perspective bound mode of telling, not equal to a focus or voice, though being connected with them. Semiotics as a study of signs in communicative space of a discursive event (i.e. in fiction, art, cinema), here is recognized as an effective methodology to trace human capacity for perceive a text as a narrative one. Narrativity in this respect is understood as a universally semiotic way of world cognition, acquired by a child by the age of four as a result of continuous demonstration of narrative forms and values. Perspective modeling cannot be equaled to focalization, for being an extension to the textual narrative, an idea associated with the Extended Mind Hypothesis.

Key words: voice, narrator, cognitive narratology, two-layered narrative structure, mental construct, subjectivity.

UDC 378.147.016:[811.111+811.112.2]:33-051]
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.14

Matiychak A. A.,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Department of Foreign Languages for Humanitarian Colleges
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Muradkhanian I. S.,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Department of Foreign Languages for Humanitarian Colleges
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Cherska Zh. B.,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Department of Foreign Languages for Humanitarian Colleges
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE IN STUDENTS OF ECONOMIC SPECIALITIES

Summary. The purpose of the article is to investigate the mechanisms of forming foreign language competence in students of economics in the frameworks of Business English and German for Business courses on the basis of modern vocabulary and a series of vocabulary and communication exercises, which should result in oral and written communication on the professional level.

In such a way we try to reinforce the students' grammar skills working on contextual examples and practice exercises. It is of utmost importance that the information of both the general professional field and narrowly specialized aspects be trained comprehensively in reading, listening, writing and speaking, which creates favorable prerequisites for forming the communicative competence of specialists in economy and future businessmen. So, in particular, one and the same theme is optimally revealed, in our opinion, on authentic professional material. The topics of the course include such generally professional aspects as: company structure; career choices and finding a job; preparing a resume; job interview; e-mail etiquette; e-commerce; internet sales; telephoning; ordering, and checking information; complaining; writing memos, completing order forms; creating marketing plans and conducting meetings; effective advertising techniques; presenting products; banking and accounting; dealing with bank accounts and credit cards; corporate culture etc.

The analysis shows that the model of "listening, reading, writing, speaking" is the most acceptable for successful business communication. The result of using such a mechanism is the development of communicative competence of future specialists, who are able to understand the interlocutor and to respond not only at everyday, but also on the modern professional level, be able to reproduce and find relevant information and communicate on business in writing.

Key words: competence, reading, listening, writing, speaking, business.

Formulation of the problem. Currently the advanced level of foreign languages command in the professional field becomes especially important. Foreign language competence is a necessary component of the professional training of future economists. Specialists who are fluent in English and have knowledge of one or more foreign languages are in demand in the labor market. That is why the methods and techniques of forming foreign language competence for students of economic specialties who will work in the field of international business remain relevant.

Analysis of recent research and publications. Many researchers have devoted their publications to the problems of foreign language competence formation, focusing on various psychological and socio-cultural aspects, as well as on the peculiar types of speech activity: reading and listening, or writing and speaking [1; 2]. However, the successful implementation of business ideas in the international area requires the knowledge, skills and abilities of all aspects of speech activity in modern language material [3–10], as future business professionals need to be able to obtain and distinguish a lot of the necessary information by reading it, listening to partners, writing business letters and communicating on different levels in modern conditions.

Therefore, **the purpose of the article** is to investigate the mechanisms of forming foreign language competence in students of economics by means of English and German in the frameworks of Business English and German for Business courses on the basis of modern vocabulary and a series of vocabulary and communication exercises, which should result in oral and written communication at the professional level.

Outline of the main research material. The main task of the course "Business English" is to empower students with the language and life skills they need to carry out their career goals and practice the language in real life scenarios. In the process of teaching it is advisable to develop the students' self-confidence to succeed in professional and social encounters within English-speaking global community. So, the four skills of listening, speaking, writing and reading are being developed within professional contexts. Due to the necessity to develop the life skills students need to deal with situations they will encounter in the job market. In this way at the classes we read and discuss job advertisements, fill in forms, prepare resumes and interview procedures, write e-mails, discuss the functions of the Human Resources department.

Informative reading of texts gives an overview of a particular topic. Each includes a lot of comprehension and vocabulary exercises and discussion activities. E.g.: we read the text about company structure [7, p. 21–25]. Before reading about traditional company organization we check students' understanding of some basic terms by matching up the words and definitions. After reading basic information, students answer comprehension questions. Then they are asked to perform vocabulary exercises – matching up the verbs and nouns to make collocations, discussing the goals of the finance, marketing and production departments; classifying business strategies according to which the department would probably favour them.

Working on the subject of career choices and finding a job [10, p. 8–11; 7, p. 30–33] we ask students to share information about people they know who are looking for a job and who have just found work. After reading the list of ideas in the books – job advertisements, skills and qualifications needed for each job, we encourage students to share their ideas with the rest of the class. Our students are offered to talk about their specific interest in business. They identify strengths and weaknesses in the area of business. Then we ask the students to read the job ads again and underline the skills and qualifications that are needed for each job. We organize students into pairs and offer them to compare jobs advertised in the ads mentioning advantages that some of the jobs have. At the next lesson our students look closely at how to prepare a good resume and what it should include [7, p. 34–36]. Students listen to and read the resumes of several applicants for a job, evaluate the strengths and weaknesses of each candidate. We discuss the importance of planning and preparing a resume carefully. Students listen to the monologue of a human resources manager, giving some advice about preparing a resume. Then students are encouraged to draft their own resumes and read them suggesting corrections and additions. One of the classes is devoted to another important step in the job-hunting process – the cover letter that accompanies an application for a job, considering the important matter of formal and informal language [10, p. 72–75]. Students listen to the speaker giving some advice on e-mail etiquette language [8, p. 23–27], comment on what they heard and draft their own e-mails, reading them later aloud.

Preparing the students of economics to the process of sales we describe the characteristics of a good salesperson, analyze different sales situations, relations with the customers. We teach students to deal with customer complaints [8, p. 32–35], prepare sales presentation [8, p. 111–114], analyze internet sales.

We encourage students to look at specific sales situations, in particular, placing an order for some goods over the phone. Students listen to conversations to complete order forms, consider the dialogues taking place between people involved in sales and their regular customers. After listening audio, students complete the notes with the correct information, focusing on the passive voice which is often used in transactions, such as ordering, delivering, checking information and complaining. E.g.: When making a complaint, students are proposed to keep the following points in mind:

– Make sure you are speaking to the person who is in a position to help you. Ask questions to check who exactly you are talking to and take notes.

– Stay as unemotional as possible. Blaming the person you are calling will not help. Separate the problem from the person. Be firm, but polite.

– State the problem clearly and calmly. Include as much relevant detail as possible, including names, times, places, previous contacts, and so on.

– State exactly what you want the person you are calling to do.

– Check when you can expect results/feedback from the person you are speaking to [10, p. 28]. It is advisable to divide the class into teams; so that one team is making complaints, another is dealing with complaints; e.g.:

– Let the caller express their complaint. Don't interrupt, but try to get all the details. Take notes.

– Once they have finished complaining, summarize the complaint; clarify any unclear details and show empathy.

– Apologize. Do not try to make excuses but provide an explanation if the customer requests one.

– State what you are going to do to resolve the situation.

– Tell the customer when they can expect results / feedback.

– Stay calm with the customer at all times. Separate the problem from the person [10, p. 32]. Then it is useful to do a series of vocabulary exercises, such as: Match the two halves of the sentences and put the sentences in the correct category:

1. To show regret / empathy; 2. To find out what the problem is; 3. To apologize; 4. To propose a solution/to promise action.

1. Could you bear with me	*A ... gets done by the end of the week for 10 minutes...*
2. I'm terribly sorry for the...	*B ... for our part in this.*
3. I can imagine...	*C ... problems that you're experiencing.*
4. I propose that...	*D ... have been dreadful.*
5. I'll make sure that it...	*E ... we offer you some sort of compensation*
6. That must...	*F ... exactly what happened?*
7. Could you tell me... wrong here?	*G ... while I get to the bottom of what went*
8. I do apologize...	*H ... that was terrible.*

Also students listen to the sentences, noting how the key words are stressed to make the speaker's meaning and intention clear.

1. I'm <u>terribly sorry</u> for the <u>problems</u> that you're <u>experiencing</u>.
2. I <u>propose</u> that we <u>offer</u> you some sort o f <u>compensation</u>.
3. I'll make <u>sure</u> that it gets <u>done</u> by the <u>end</u> o f the <u>week</u>.
4. *I do <u>apologize</u> for our <u>part</u> in this.* [10, p. 34].

During the next step they practice writing memos, completing order forms. Then, we organize students in pairs to create and role-play situations based on real life cases of customer dissatisfaction, presenting their role plays for the rest of the class. During the lesson our students listen to the audio – some advice and warnings about online shopping taking brief notes, then discuss growth of e-commerce, the commercial potential of the worldwide web sharing their experiences, options related to the world of online commerce. In small groups students present the steps for setting up online store participating and commenting on the topic. One of the most important steps in our course is to teach students to present products, brands [10, p. 52–55], create marketing plans and conduct meetings [10, p. 36–39].

At the classes devoted to marketing the product we motivate the students to consider the techniques that advertisers use to make their advertising effective [7, p. 69–72]. We listen to the material focusing on various types of advertising. We explain some of the abbreviations used in the ads, ask students to say where they might expect to find ads in this format (magazines, newspapers, leaflets) and discuss how the advertisers of these products would advertise in other media: TV, billboards, on the Internet. In pairs students discuss current advertisements that have caught their

attention recently and explain what they like and dislike about them. Students try to include some ads for products made by companies well-known for their logo or trademark, then clarify definitions of such terms as: brand, trademark, logo; listen to the dialogue on the subject of brands and branding, then mark the statements that are true according to what they heard. We draw students' attention to compound adjectives like cost-cutting, customer-friendly, mouth-watering, long-lasting used in the world of advertising and ask them to find more examples and read them aloud. At the lessons we try to teach our students how to chair a meeting. Firstly they study key vocabulary of meetings, then listen to audio material concerning different meetings: receiving information from managers, giving progress reports to managers or to a team, discussing day-to-day departmental matters, making decisions at the meetings with other managers.

We inspire students to talk about their experience of other types of meetings (e.g. student meetings or discussion groups). We mention cultural differences among people from different parts of the world [7, p. 26–29]. Then we divide the learners into groups to represent the role-play of the meeting discussing conflicting ideas, provoking discussions, giving the chair (role A) an opportunity to use controlling language. We ask students what phrases they know to show that they completely agree or disagree with someone – giving strong, neutral or weak opinions. We divide the class into pairs – learners take turns to give their opinions agreeing or disagreeing with their partners. One of the students represents the role of the Chief Executive chairing the meeting. He explains the meeting's objective, decides who can speak and when, summarizes other students' arguments, decides when the meeting should come to the end what decision should be reached. Our students discuss financial issues: investment options including online finance, opening a bank account, managing business expenses, describing economic issues that affect business, etc.

Teaching how to deal with financial matters, we firstly discuss students' expenses; students brainstorm and exchange their ideas. Then they perform a series of activities in which students listen to and discuss information about expected expenditures, comparing their expenditures while they attend university or live at home, speak about the income they expect to have for the coming year or save from summer job. We organize students into pairs and spur them on discussing real figures of their budgets, considering the importance of balancing income and expenditures. We focus on vocabulary dealing with bank accounts, credit cards [7, p. 73–74]. We discuss recent news items related to individual banks or to the banking system of different countries [7, p. 73–76; 8, p. 18–22; 9, p. 80–89]. Our students listen to the examples of the different banking services advertising from TV commercials, magazine and newspaper ads. We open up the discussion for the whole group, inviting students to share information about special student deals or efforts that banks advertised. The students are encouraged to discuss the subject of credit cards, sharing their experiences and impressions. Writing activities of the lesson include filling in the application for a credit card, memorizing definitions of the terms: collateral, withdraw, charges, balance and using them in the sentences. Then students draft the letters to the bank concerning the problem with credit card debit, requesting a grant to cover the cost of their studying, describing their long-range plans.

At the classes we analyze cultural differences in business deals, describe a variety of corporate cultures, and discuss global issues that affect the business world. Some classes are devoted to cultural issues when we read the information, discuss and evaluate the experience of a person adapting to differences in a foreign country. Students listen to five people talking about their impressions working in another culture, then, take notes about the things that they found different or unusual in the business culture of the other country. Students speculate about foreign companies, banks, business operating in our country; foreign workers employed with these companies; foreign students currently taking courses at our universities. We encourage students to work in pairs and then open up the discussion for the whole group.

As to writing activities we ask students to write a personal letter to a friend describing their imaginary experience while adapting to life and work in another country with different culture.

While dealing with the culture of a particular company students discuss the meaning of some key terms that they will use later at the lesson (*inherit, insist, interfere, encourage, outsider, novel, challenging*), listen and read material for discussion, speak about corporate culture. They listen to the audio – three people talking about the organizational culture of different companies they work for. Students are asked to make notes and match each employee with the most appropriate term from the box. E.g.: *Student 1: top controlled = authoritarian;*

Student 2: assessing reaction of candidates = innovative;

Student 3: open-plan = open and inclusive.

Then we organize students to share anything they know about native companies – large and small, the types of organizational culture that each company exemplifies. After that students are asked to present role plays: manager delegates a task to an employee interacting with the staff working beneath him. Then our students read short biographies of entrepreneurs who have founded global enterprises, completing comprehension tasks and vocabulary exercises.

In such a way we try to reinforce the students' grammar skills working on contextual examples and practice exercises.

As well as Business English, The course "German for Business" (Deutsch für Business) is an important aspect in the formation of foreign language competence of students of economic specialties in the University curricula. In order to be successful in the future, students should be aware of the particularities of their professional field, as well as be able to communicate with foreign partners. The topics of the German-language information base for economists include such generally professional aspects as "Choice of a profession", "Submission of resume", "Job interview", "Work place and working hours", "Employment contract", "Workplace safety", "Salary" [3; 4], as well as information on highly specialized areas: "Enterprise. Types of Enterprises", "Exhibition-Fair", "Offer", "Negotiations" [5], etc.

It is of utmost importance that the information of both the general professional field and narrowly specialized aspects be trained comprehensively in reading, listening, writing and speaking, which creates favorable prerequisites for forming the communicative competence of specialists in economy and future businessmen. So, in particular, one and the same theme is optimally revealed, in our opinion, on authentic professional material through a series of exercises. As practice shows, listening-based exercises have become an effective learning algorithm of Practical German that begins with listening as a warm-up activity and familiarization with the topic such as "Submission of resume". E.g.: ***Hören Sie das Gespräch und ergänzen Sie die Sätze:***

Herr Bratischko hat die Stellenanzeige am _____ in der Zeitung gefunden.

Er möchte sich als _____ bewerben.

Er möchte wissen, welche _____ das Autohaus benötigt.

Für die Bewerbungsunterlagen braucht er ein Bewerbungsschreiben, einen Lebenslauf, Zeugnisse und eine Kopie von seinem _____ .

Die Bewerbung soll er an _____ senden [3, p. 50].

The next stage is reading with exercises to train new vocabulary and understanding of the text on a professional topic: ***Was passt? Ordnen Sie zu?***

der Hersteller 1.	A. die Zeit, die man in einem Beruf arbeitet
das Profil 2.	B. Kontrolle und Pflege der Technik
die Berufserfahrung 3.	C. hier: eine Firma, die etwas produziert
die Instandhaltung 4.	D. Qualifikationen und Kompetenzen einer Person
die Auffassungsgabe 5.	E. alle Aufgaben, die zu einer Stelle gehören
das Aufgabengebiet 6.	F. die Fähigkeit, etwas zu verstehen [3, p. 59].

To consolidate the studied material, vocabulary generalization exercises are effective as a means of systemizing concepts.

Arbeit und Beruf. ***Ordnen Sie die Oberbegriffe zu:*** *die Karriere, die Ausbildung, die Arbeitszeit, der Arbeitsvertrag, das Unternehmen, die Arbeitssuche*

1) die Ausbildung: die Lehre – das Studium – das Praktikum

2) _____: der Lebenslauf – das Bewerbungsschreiben – Vorstellungsgespräch

3) _____: die Abteilung – der Chef – die Fachleute

4) _____: das Gehalt – die Arbeitszeit – die Tätigkeit

5) _____: die Vollzeitstelle – die Teilzeitstelle – der Nebenjob

6) _____: die Weiterbildung – die Beförderung – die Berufserfahrung [6, p. 20].

Submitting employment information (CVs) involves preparation in the form of vocabulary exercises for writing resume and biography in German. These exercises include the training of grammatical constructions by forming sentences, filling in the missing lexical units, arranging the parts of the resume in the correct order, writing a biography and a resume on the submitted sample.

E.g.: ***Ergänzen Sie die fehlenden Wörter in den Einleitungssätzen:*** *ausgeschriebene, gelesen, suchen, stelle, bewerbe*

1) Ich stelle mir vor als ...

2) Sie _____ eine / n ...

3) Die von Ihnen _____ Position als ...

4) Mit großem Interesse habe ich Ihre Anzeige _____ und _____ mich um ... [4, p. 41].

Ordnen Sie die Wörter und schreiben Sie Schlusssätze: *auf, Bewerbung, ein, freie, geweckt, hat, ich, Ihr, Interesse, meine, mich, Vorstellungsgespräch, wenn.*

Wenn meine Bewerbung Ihr Interesse geweckt hat, freue ich mich auf ein Vorstellungsgespräch... [4, p. 41].

With regard to speaking on the subject, a significant result is demonstrated by the preparatory exercises in the question-answer model on biographical data, professional skills and personal interests of the applicant for the vacancy.

This model can be refined by making dialogues based on the principle of interlocutors: "job applicant – friend" or "applicant – family member" (questions and answers from the first-person singular – ich-Form and the second-person singular – du-Form), the "applicant-employer" (dialogue in the form of polite request – Sie-Form), "Head of HR department – Chief Executive" (questions and answers regarding the candidate for a third-person singular position er-Form to characterize a man and sie-Form to describe the qualities of a woman as a job applicant). The final step in developing the speaking skills should be the presentation of the applicant for the job in the form of a presentation monologue (first-person singular / ich-Form) and presentation of the head of personnel to the boss (third-person singular er / sie-Form).

Conclusions. As the analysis shows that among the mechanisms of foreign language competence formation in students of economic specialties by means of English and German, the model of "listening, reading, writing, speaking" is the most acceptable for successful business communication in the international area. The implementation of this model is based on a series of vocabulary and communication exercises. The result of using such a mechanism is the development of communicative competence of future specialists, who are able to understand the interlocutor and to respond not only at everyday, but also at the modern professional level, able to reproduce and find relevant information and conduct business communication in writing.

In the future, it is expedient, in our opinion, to investigate the impact of modern video materials on the formation of foreign-language competence of students-economists within the specified subject area of business.

References:

1. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник / О. Бігич, Н. Бориско, Г. Борецька та ін. ; за заг. ред. С. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.
2. Тарнопольський О.Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти. Київ : Фірма «Інкос», 2006. 248 с.
3. Becker J. Merkelbach M. Pluspunkte Beruf – Deutsch am Arbeitsplatz. A2+/ B1. Berlin : Cornelsen, 2014. 248 S.
4. Gerhard C. Menschen im Beruf. Bewerbungstraining. Deutsch als Fremdsprache. A2+/ B1. München : Huber Verlag, 2017. 80 S.
5. Eismann V. Wirtschafts-Kommunikation Deutsch. Berlin, München, Wien, Zürich, New York : Langenscheidt, 2000. 185 S.
6. Lütke M., Moritz U., Rodi M. Aspekte neu. Mittelstufe Deutsch. Intensivtrainer B2. Stuttgart : Ernst Klett Sprachen, 2017. 96 S.
7. Mackenzie I. English for Business Studies. A course for Business Studies and Economics students. Cambridge University Press, 2010. 191 p.
8. Mackenzie I. English for the Financial Sector. Cambridge University Press, 2008. 155 p.
9. Pratten J. Absolute Financial English: English for Finance and Accounting. Cengage Learning. Surrey, England : Delta Publishing, 2009. 136 p.
10. Schofield J., Osborn A. Collins English for Business. SPEAKING. London : HarperCollins Publishers, 2011. 129 p.

Матійчак А., Мурадханян І., Черська Ж. Формування іншомовної компетентності у студентів економічних спеціальностей

Анотація. У статті проаналізовані механізми формування іншомовної компетентності у студентів-економістів засобами англійської та німецької мов у рамках курсів «Англійська у бізнес-сфері» (Business English) і «Німецька мова для сфери бізнесу» (Deutsch für Business) на основі сучасної лексики та низки лексико-граматичних, комунікативних вправ, результатом яких має стати усне та писемне спілкування на професійному рівні.

Задля успішної професійної діяльності у майбутньому студенти мають бути обізнаними з особливостями

їхньої професійної сфери, а також уміти спілкуватися з іноземними партнерами. Тематика інформативної бази для економістів включає як загальнопрофесійні аспекти «Вибір професії», «Подання резюме», «Співбесіда під час працевлаштування», «Місце роботи та робочий час», «Трудовий договір», «Безпека на робочому місці», «Заробітна платня», так і інформацію щодо вузькоспеціалізованих сфер «Підприємство. Види підприємств», «Виставка-ярмарок», «Пропозиція», «Переговори», «Телефонні розмови», «Інтернет-торгівля», «Замовлення товарів», «Складання маркетингових планів», «Реклама», «Банківська діяльність», «Рахунки», «Оплата та кредитні картки», «Організація зустрічей», «Корпоративна культура» тощо.

Надзвичайно важливо, щоб інформація загальнопрофесійної сфери та вузькоспеціалізовані аспекти тренувалися комплексно на автентичному професійному матеріалі за допомогою вправ.

Аналіз механізмів формування іншомовної компетенції у студентів економічних спеціальностей засобами англійської та німецької мов, необхідної для успішного ведення бізнесу на міжнародній арені, дозволив встановити оптимальну модель «слухання, читання, письмо, говоріння». В основі реалізації цієї моделі лежить комплекс лексико-граматичних і комунікативних вправ. Результат застосування такого механізму – розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців, здатних розуміти співрозмовника та відповідати не тільки на побутовому, а й на сучасному професійному рівні, уміти відтворювати та знаходити відповідну інформацію, вести ділове спілкування у писемній формі.

Ключові слова: компетентність, читання, слухання, письмо, говоріння, бізнес.

УДК 378.147.091.31:629.7.07(73)
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.15

Підлубна О. М.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Льотної академії Національного авіаційного університету

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ МОДАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ В АНГЛОМОВНОМУ АВІАЦІЙНОМУ РАДІОТЕЛЕФОННОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Статтю присвячено проблемі ведення радіообміну, мові спілкування фахівців галузі цивільної авіації та питанню використання стандартної фразеології, що містить елементи розмовної англійської мови. Розглядаються особливості вживання модальних дієслів, які слугують для вербального вираження модальності в авіаційному дискурсі. У статті досліджується авіаційний дискурс, що містить обмежену та специфічну англійську мову та фразеологію ІКАО. Особливість такого дискурсу полягає у використанні стандартних фраз і мінімальному використанні синтаксису, граматики та інтонації для більш точної передачі інформації між пілотами та авіадиспетчерами. У статті наголошується також на надмірну увагу до безпеки, унаслідок чого пілоти і авіадиспетчери орієнтуються та неухильно виконують норми і правила, тому, коли виникають неточності або зміни у використанні стандартних фраз, це може спричинити небезпечні умови, які призводять до серйозних і фатальних наслідків.

Автором статті розглянуто, що авіаційна фразеологія, зокрема радіотелефонний дискурс, характеризується специфікою мовного представлення. Специфічним є не лише підбір лексики, що характеризує мову авіації, а й втілення певних категорій граматичними засобами, зокрема, йдеться про вираження модальності в авіаційному дискурсі. Відтак об'єктом пропонованого дослідження є модальні дієслова як засоби вираження модальності в англомовному радіомовленні. Предмет дослідження полягає у функціональній особливості модальних дієслів в англомовному авіаційному дискурсі.

Автором було з'ясовано, під час ведення радіообміну пілоти й диспетчери використовують не тільки стандартну фразеологію і авіаційну англійську, крім того, застосовують розмовну мову. У результаті проведеного аналізу визначено, що для того, щоб уникнути непорозуміння, авіафахівці використовують модальні дієслова, що сприяє зменшенню комунікативного тиску на співрозмовника, уникненню конфліктів, запобіганню комунікативним невдачам. Мовець, відповідно, вдається до використання засобів пом'якшення категоричності висловлювання. Стаття підкреслює необхідність розширення підготовки авіафахівців у оволодінні нестандартною фразеологією та розмовною англійською мовою для можливості інтерпретувати несподівану розмовну мову диспетчера або пілота.

Ключові слова: авіаційний дискурс, стандартна фразеологія, розмовна англійська мова, авіафахівець, радіообмін, модальність, модальні дієслова.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх років значну увагу лінгвісти зосереджували на вивченні норм і правил радіотелефонного дискурсу. Особливу увагу привертає проблема неоднозначної або нестандартної фразеології, що може стати частою причиною авіаційних подій та інцидентів. Стандартна фразеологія в поєднанні з авіаційною англійською мовою є професійним мовним кодом. Незважаючи на вдосконалення літаків і системи радіообміну, є потреба в міжособистісному спілкуванні під час виконання польотів. Видається важливим проаналізувати застосування модальних конструкцій у процесі радіообміну та окреслити зазначений феномен в окремих дискурсивних ситуаціях радіотелефонного дискурсу.

Англійський дискурс радіообміну, будучи невіддільною частиною процесу спілкування між пілотом і диспетчером, уможливлює швидке й ефективне спілкування, є відкритою зоною лінгвістичних досліджень, саме тому його вивченню та аналізу присвячено багато наукових розвідок у різних площинах: як один із чинників безпеки польотів (Є.В. Кміта, В.А. Колосов), як окрема терміносистема (О.В. Ковтун, Д.Г. Бабейчук), як структурне явище (Г. Емері, Дж. Мелл, М. Міцутомі). Проте дослідження модальності англійського авіаційного радіотелефонного дискурсу не знайшли вичерпного відображення в науковій і навчально-методичній літературі.

Метою статті є вивчення функціональних характеристик модальних дієслів у авіаційному радіотелефонному дискурсі та визначення частоти їхнього вживання.

Виклад основного матеріалу. Науковці стверджують, що для забезпечення безпеки та ефективного спілкування між пілотом та авіадиспетчером виникає необхідність у розширені запасу стандартних фраз для індикації та виправлення проблем, що забезпечить гнучкість і не впливатиме на точність повідомлення [6; 8]. Такий підхід передбачає, що для фразеології радіообміну потрібні додаткові стандартні мовні конструкції за схожим стилем, що й наявні фрази та команди. На думку Е. Вісс-Бюльман, набуває необхідності додавання до стандартної фразеології розмовної мови [9, с. 192]. Для реалізації цілей і стратегій ведення радіотелефонного обміну використовується певний набір мовних форм, що представлені широким різноманіттям лексичних, граматичних і фонетичних засобів. Але часто мовці шукають шляхи, щоб сформулювати свої повідомлення так, щоби прояснити зміст своїм співрозмовникам. Така стратегія взаємодії в комунікації не заважає зв'язку між дис-

петчером і пілотом, навіть якщо вони містять елементи нестандартної фразеології. Це говорить про те, що увагу учасників радіообміну сконцентровано на змісті повідомлення, необхідного для виконання завдання. У деяких прикладах із короткого контексту не зовсім зрозуміло, чому мовець використовує те чи інше слово або фразу [2]. Як наслідок, в аспекті аналізу дискурсу дані свідчать про те, щоб розглядати ці зміни як звичайну частину повсякденного авіаційного дискурсу, який використовується як носіями англійської мови, так і тими, для кого ця мова не рідна. Слід взяти до уваги дискурс у нестандартних ситуаціях, що можуть спричинити використання нестандартної фразеології або розмовної мови.

Авіаційний дискурс містить обмежену і специфічну мову та фразеологію ІКАО, що покликані звести до мінімуму синтаксис, граматику та інтонацію, щоб більш точно передавати інформацію між пілотами та авіадиспетчерами через використання стандартних фраз. Проте надмірна увага до безпеки привела до суворого наслідування норм і правил, а будь-які зміни у використанні фраз розглядаються як помилка або відхилення від стандартної фразеології, що може сприяти небезпечним умовам, які призводять до серйозних або фатальних наслідків.

Розглянемо основні модальні дієслова, а саме: *can, could, may, might, will* та їхні заперечні форми. Під час дослідження проаналізовано приклади вживання цих дієслів у авіаційному дискурсі радіообміну, що дало змогу описати їхні основні функціональні характеристики. Встановлено, що значення модальних дієслів створюються контекстом і граматичними конструкціями, в яких вони використовуються [7]. Виявлено, що модальне дієслово *can* вживається для вираження можливості або здатності вчинення дії, сумніву чи подиву; *could* – для вираження можливості, здібності в минулому, дозволу, припущення; *might* – вираження припущення в сьогоденні і майбутньому з більшим ступенем сумніву. *May, might, could* – це синоніми в значенні «можливість». Є також досить багато замінників модальних дієслів, такі як фрази *be able to, have to, have got to, had better, be to, be supposed to, be going to, used to*, модальні слова *probably, maybe* і деякі інші [1; 7; 10]. Мовець може видозмінювати команди або інструкції шляхом додавання одного або декількох допоміжних модальних засобів для досягнення коректної форми запиту. Модальні також використовуються з дієсловами для вираження гіпотетичних *if-then* тверджень, де модальність відбувається в частині *then* для позначення альтернативного стану в результаті твердження *if* [7].

Використання модальних моделей відбувається в конструкціях, в яких мовець має намір виконати більш ввічливий запит, використовуючи модальні форми [7]. Застосування модальних конструкцій дає змогу мовцю змінювати прямоту заяви або запитання. Вибір конкретної модальної конструкції є вираженням рівня ввічливості, спрямованого на заохочення співрозмовника прийняти запит мовця.

Модальні форми допомагають визначити рівень невизначеності щодо виконання певних дій, надання дозволу, висловлення необхідності або пропонування потенційних подій [7; 10]. Непряма мова, реалізована через модальні форми, зазвичай вказує на те, що мовець невпевнений у розумінні або реакції співрозмовника після його висловлювання [3].

Головна роль модальних дієслів полягає у відображенні модальності, тобто ставлення мовця до якої-небудь дії, вираженої смисловим дієсловом із погляду можливості, необхідності, бажаності, ймовірності та інших станів. Однак варто зазначити, що для непідготовленого слухача модальні засоби додають висловлюванню складність у розумінні, оскільки вони впливають на виклад фактів і демонструють зміну часу або ймовірності. Зокрема, модальні форми дієслів *could, would* і *should* можуть викликати плутанину та спричинити непорозуміння між співрозмовниками. У цьому випадку *You can descend to FL 230* дієслово *can* демонструє повну можливість або дозвіл. А у фразі *You could descend to FL 230*, де дієслово *could* у значенні пропозиції або в залежності від деяких факторів, дія може бути виконана.

Модальні дієслова дають мовцям можливість змінити прямоту заяви або запитання. Відомо, що стандартна авіаційна фразеологія з акцентом на прямі команди та інструкції не використовує модальні форми дієслів. Однак у записах ведення радіообміну пілоти та авіадиспетчери використовують модальні форми. Використання модальної конструкції можна простежити в таких прикладах:

Aircraft: We can see some debris on the side of the taxiway.

ATC: Flights may be delayed if visibility decreases.

ATC: We could exceed our regulation duty time if we are delayed much longer.

Aircraft: We have a sick passenger and must return to the gate.

ATC: Switch on stop bars to indicate that all traffic shall stop.

TG24 C: Can I get you up to seven thousand [feet] Alpha Bravo?

P: Yeah, sure, we can go up to seven, Alpha Bravo.

1) Command: Fly heading one eight zero [degrees].

2) Modified: *Could you fly heading one eight zero [degrees]?*

(Avianca Airlines Flight 052, 25 January 1990)

У цьому прикладі диспетчер повітряного руху дає команду, використовуючи наказову форму, що вказує на новий напрямок польоту. У другому прикладі цей наказ видозмінюється шляхом додавання модальної допоміжної конструкції *could you,* хоча вона все ще зберігає обов'язок пілота виконувати команду. Отже, залежно від контексту накази можуть бути змінені або пом'якшені.

Модальні дієслова в питальних реченнях мають окреме значення. Ці конструкції додають значення реченню, наприклад, для вираження можливості або запиту на дозвіл. Розглянемо приклади: застосуванню *can/could, will/would* і *may/might*. Приклади цих конструкцій показані на наступному прикладі:

Can/could TI P: Can we get a northerly heading there?

Will/would TL C: Would you prefer to follow the shore to Kerwin?

May/might DK P: May we maintain that speed?

TE09 P: May we turn about ten to fifteen degrees right?

Також можемо спостерігати використання модальних дієслів у інтонаційно-питальних реченнях.

1) TB C: And you understand you'll have to cancel your flight plan at that time?

2) TK C: I may have already given you that?

У цих прикладах динаміки додають модальні дієслова для зміни прямого значення розповідного висловлювання. У першому прикладі авіадиспетчер підкреслив, що план польоту пілота повинен бути скасований. У другому прикладі за допомогою використання модальної структури із зростаючою інтонацією авіадиспетчер висловлює невизначеність.

У наступних прикладах ми можемо спостерігати, як мовець запитує або пом'якшує запит. Наприклад, спочатку пілот просить дозволу на зміну напряму польоту, тоді як у другому

та третьому прикладах авіадиспетчер робить свій запит дещо ввічливішим, ніж якщо б він використовував стандартну фразеологію, *confirm ... frequency* або *confirm QNA*. У наступній фразі четвертої фрази авіадиспетчер пропонує пілоту варіант вибору, та у п'ятому повідомлені ми бачимо пом'якшення запиту на інформацію про код не тільки модальним, але і модальним у поєднанні з *if*.

1) TB35 P: Could we head two eight zero [degrees]?

2) TB31 C: Could you confirm you have the uhh frequency when airborne?

3) DA03 C: Can I just confirm your QNA number with your heading clearance?

4) DJ53 C: We can give you free speed?

(free speed = speed at pilot's discretion)

5) DG01 C: If you could squawk ident please?

У всіх повідомленнях, зображених у наступному прикладі, використано *will/would* для послаблення запитів. На прикладах *1–4* мовець надає вибір «так / ні» для відповіді, але уникає прямого доручення або запиту.

1) DE44 C: You can actually go over up in Next City, will that do it?

2) DE27 C: Would that be you?

3) TE05 P: Would you just repeat that?

4) TG13 C: Would you give me a call about two minutes prior to the push[back]…?

У наступному повідомленні мовець подає запит, вказуючи свої наміри *come right* і причину запиту *for uhh weather*.

5) DA06 P: We'd like to come right two seven zero for uhh weather?

У наступній фразі показано, що мовець затребує дію, але пом'якшує ввічливою фразою *if you would...*

6) TC06 C: Scorpion Air, if you would…come up on my other ILS frequency please?

Одним із прикладів є те, що пілот адаптує наказові інструкції для подання свого запиту, а також пом'якшує формальний запит, використовуючи *would + like*, що показано на наступному прикладі.

DE15 P: Would like approval for a flight plan straight through City Center?

DA06 P: Unable to comply. Wind shear escape.

Модальна конструкція *unable to* виражає неможливість виконати інструкцію, також пілот називає причину відмови виконати команду. Як зрозуміло, стандартна фразеологія не містить модальних дієслів, але під час радіообміну виникає потреба у розширеному обміні інформацією, тому розмовна мова допустима. Отже, досліджено записи авіаційного радіомовлення, які показують, що пілоти і авіадиспетчери використовують модальні дієслова для встановлення умов, які формують більш ввічливий запит.

Отже, у певній точці взаємодії мовець може обрати певну синтаксичну форму для того, щоб прояснити значення фрази співрозмовника. Це означає, що авіаційний персонал повинен пройти навчання зі спеціальної авіаційної мовної підготовки, яка охоплює мовні навички, що містять здатність створювати та відповідати на запитання, розуміти застосування модальних конструкцій, а також розвиток знань у пошуку інформації, роз'яснень і підтверджень [4; 5].

На основі аналізу, проведеного в записах радіообміну, створено таблицю, яка ілюструє частоту вживання модальних дієслів.

Усі найуживаніші модальні дієслова	Пілоти		Авіадиспетчери		Загальні дані	
	Count	Percent	Count	Percent	Count	Percent
Can/ could	17	49 %	44	64 %	61	59 %
Will/ would	14	40 %	23	33 %	37	36 %
May/ might	4	11 %	2	3 %	6	6 %
Усього	35	100 %	69	100 %	104	100 %

Отже, досліджено записи авіаційного радіомовлення, які показують, що пілоти і авіадиспетчери використовують модальні дієслова для встановлення умов та обставин у ввічливій формі. Установлено, що найчастіше використовується модальні дієслова *can/could*. Загалом – 61 раз з усіх 104 дієслів, що становить більше 59 % від усіх модальних дієслів. Другим найбільш часто використовуваним модальним дієсловом було *will/would* – 37 разів (36 %). Третє найбільш вживане дієслово – *may/might*, трапляється 6 разів (6 %).

Висновки. Якісними характеристиками авіаційного дискурсу, спрямованими на краще взаєморозуміння, є лаконічність, специфічність і прямота. Правила, якими регулюється авіаційна фразеологія, є важливим компонентом у формуванні авіаційної фразеології. На базі матеріалу, представленого у нашому дослідженні, варто зазначити, що, згідно з регламентом, пілоти та диспетчери повинні використовувати стандартну фразеологію та уникати застосування розмовної мови, але на практиці ми спостерігаємо застосування модальних дієслів у авіаційному дискурсі.

Це підкреслює необхідність розширення підготовки авіаційних фахівців у нестандартній фразеології та розмовній мові. Важливими є рекомендації щодо того, як інтерпретувати та відреагувати на несподівану розмовну мову від диспетчера або пілота. Це дослідження доводить, що авіаційна мова та фразеологія змінюються та розвиваються залежно від потреб мовців у конкретних ситуаціях. Аналіз дає змогу зробити висновок про те, що є потреба в проведенні подальших досліджень, які будуть визначати ефективність застосування кожного модального дієслова і його морфолого-синтаксичні форми, яких вони набувають.

Література:

1. DeCarrico J.S., Arbor A. The structure of English: Studies in form and function for language teaching. MI : The University of Michigan Press, 2000. 232 p.
2. Hinrich S.W. The use of questions in international pilot and air -traffic controller communication. Oklahoma State University, 2008. 309 p.
3. Matthews P. The Oxford concise dictionary of linguistics. New York : Oxford University Press., 2003. 245 p.
4. Mitsutomi M., O'Brien K. The critical components of Aviation English. *International Journal of Applied Aviation Studies*. 2003. Vol. 3. No. 1. P. 117–129.
5. Mitsutomi M., O'Brien K. Fundamental aviation language issues addressed by new proficiency requirements. *ICAO Journal*. 2004. Vol. 59. No. 1. P. 7–9, 26–27.
6. Morrow D., Rodvold M., Lee A. Nonroutine transactions in controller – pilot communications. *Discourse Processes*. 1994. No. 17. P. 235–258.
7. Quirk R., Greenbaum S. A concise grammar of contemporary English. New York : Harcourt Brace Jovanovich, Inc., 1973. 465 p.

8. Sinclair J. Priorities in discourse analysis. / In M. Coulthard (ed.), *Advances in spoken discourse*. London/New York : Routledge, 1992. P. 79–88.
9. Wyss-Bühlmann E. Variation and co-operative communication strategies in air traffic control English. Bern, Switzerland : Peter Lang, 2004. 272 p.
10. Yule G. Explaining English grammar. New York : Oxford University Press, 1998. 333 p.

Pidlubna O. Functional peculiarities of modal verbs usage in the aviation English radiotelephony discourse

Summary. The article is devoted to the problem of radio communication, the language of communication of specialists in the field of civil aviation and the use of standard phraseology, containing elements of spoken English. There are the peculiarities of modal verbs using, which serve for the verbal expression of modality in the aviation discourse. The article explores the aviation discourse containing the limited and specific English language and ICAO phraseology. The peculiarity of such discourse is the use of standard phrases and the minimal use of syntax, grammar and intonation for more accurate transfer of information between pilots and air traffic controllers. The article also notes excessive attention to safety, as a result of which pilots and air traffic controllers are oriented and strictly comply with rules and regulations, so that is why may occur inaccuracies or changes in the use of standard phrases which may lead to dangerous conditions that can cause serious and fatal consequences.

The author of the article considered that aviation phraseology, including radiotelephone discourse, is characterized by specific language representation. Specific is not only the choice of vocabulary that characterizes the language of aviation, but also the certain categories performance of grammatical means, in particular, it refers to the expression of modality in the aviation discourse. Therefore, the object of the proposed study is modal verbs as a means of expressing modality in English-speaking radio communication.

The author found out that while conducting radio communication, pilots and air traffic controllers use not only standard phraseology and aviation English, but also use plain language. As a result of the analysis, it was determined that in order to avoid misunderstanding, aviation specialists use modal verbs, which helps reduce communicative pressure on the interlocutor, avoid conflicts, and prevent communicative failures. The spokes, thus, resort to the use of means to mitigate the categoricalness of the utterance. The article emphasizes the need to expand the training of aviation specialists in mastering non-standard phraseology and plain English for the ability to interpret the unexpected spoken language of the air traffic controllers or pilots.

Key words: aviation discourse, standard phraseology, plain English, aviation specialist, radiotelephony, modality, modal verbs.

УДК 811.111:81'38
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.16

Полянічко О. Д.,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри західних і східних мов
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

НАУКОВИЙ СТИЛЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: ЙОГО ЖАНРОВІ ТА ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Анотація. У статті проаналізовано роботи вчених-лінгвістів і визначено особливості наукового стилю. Доведено, що універсального визначення поняття «науковий стиль» немає, оскільки його можна характеризувати з різних поглядів. Проте всі дослідники сходяться на думці, що будь-який функціональний стиль слід розглядати у зв'язку з екстралінгвістичними факторами, які, у свою чергу, визначають лінгвістичні. Провідними екстралінгвістичними стилістичними факторами наукового стилю є форма суспільної свідомості – наука; вид діяльності – пізнавально-комунікативна; тип мислення – понятійно-логічний. Розробленням цієї проблеми займалися такі вчені, як: В.В. Виноградов, М.М. Бахтін, Б.М. Головіна, М.М. Кожина, М.П. Котюрова, І.Р. Гальперін, Н.М. Разинкіна, А.М. Васильєва. Доведено, що науковий стиль – це історично сформований, суспільно усвідомлений різновид мови, який представляє наукову сферу спілкування і ґрунтується на принципі логічності. Встановлено, що загальними характеристиками наукового стилю є такі: інформативна насиченість, логічність побудови, прихована емоційність, узагальнено-абстрактний характер викладу, смислова точність і об'єктивність, а також ясність і зрозумілість. Перераховані вище особливості визначають вибір мовних засобів оформлення когнітивної інформації, які, у свою чергу, перебувають у строгих конвенціональних межах. Визначено основні мовні засоби оформлення когнітивної інформації, якими є такі: використання великої кількості слів з абстрактною семантикою; утворення неологізмів. Нові поняття, які з'являються в результаті досліджень, приводять до утворення нових слів для їх позначення, тому саме наукова проза найбільше сприяє створенню неологізмів; мовні засоби, що підвищують рівень щільності когнітивної інформації: лексичні скорочення; графічні (дужки, двокрапка); синтаксичні; терміни, сукупність яких у науковому тексті являє собою лексичний апарат, що спеціалізується на передачі когнітивної інформації; нейтральний лексичний фон лексики загальнонаукового опису, що надає також неемоційного забарвлення і має широко розвинену синонімію, причому синоніми, як правило, стилістично рівноправні; мовні засоби, що забезпечують об'єктивність подачі когнітивної інформації: дієслівні форми – пасив; дієслівні конструкції з пасивним значенням; безособові та неозначено особові речення; переважна більшість дієслів теперішнього часу. Використання дієслів теперішнього часу дає можливість уявити відомості, що повідомляються, як абсолютно об'єктивні, що перебувають поза часом – атемпоральний характер тексту. Доведено необхідність звертати особливу увагу на способи вираження наукового стилю англійської мови, розвитку наукового стилю з урахуванням низки лексико-граматичних прийомів, спрямованих на дотримання основних принципів наукового дискурсу.

Ключові слова: науковий стиль, термінологія, абстрактність, неологізми, когнітивна інформація, емоційність.

Постановка проблеми. Англійська мова – одна з найпоширеніших мов у світі. Більш ніж у шістдесяти країнах світу вона є державною мовою. Технічний прогрес, лібералізація кордонів між країнами допомагають підвищити можливості нашого молодого покоління до навчання та самонавчання за кордоном. Тому можемо сказати, що англійська мова – мова науки. Але для успішної наукової діяльності майбутнім фахівцям і науковцям необхідно досягти рівня комунікативної компетенції, який потрібен для здійснення професійної та наукової діяльності в англомовному середовищі.

В умовах всесвітнього розвитку науки в сучасному суспільстві збільшується кількість наукових конференцій, симпозіумів, в яких беруть участь учені з усього світу. Можемо зробити висновок про те, що значення усного англійського мовлення зростає. Але також зростає важливість публікації різних наукових статей, тез, доповідей та експериментів. Тому доволі часто написання статей або публікацій англійською мовою ученими, які не є носіями мови, переростає у дуже складний процес. Через це деякі науковці замінюють складні граматичні конструкції на більш прості або взагалі звертаються до редакторів, які є носіями мови. Для написання стилістично правильно оформленої статті необхідно докласти величезних зусиль: обробити та проаналізувати велику кількість матеріалу, співвіднести факти та викласти їх англійською мовою.

Метою статті є аналіз жанрових і стилістичних особливостей наукового стилю англійської мови. Основними завданнями на шляху до розв'язання поставленої мети є такі: проведення докладного аналізу наукового стилю англійської мови; визначення його особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття типу або стилю тексту зустрічається й активно обговорюється у лінгвістиці з початку 1970-х років XX століття. Розробленням цієї проблеми займалися такі вчені, як: В.В. Виноградов, М.М. Бахтін, Б.М. Головіна, М.М. Кожина, М.П. Котюрова, І.Р. Гальперін, Н.М. Разинкіна, А.М. Васильєва.

Універсального визначення поняття *«науковий стиль»* теж немає, оскільки його можна характеризувати в різних аспектах. Проте всі дослідники сходяться на думці, що будь-який функціональний стиль слід розглядати у зв'язку з екстралінгвістичними факторами, які, у свою чергу, визначають лінгвістичні [1, с. 6]. Провідними екстралінгвістичними стилістичними

факторами наукового стилю є форма суспільної свідомості – наука; вид діяльності – пізнавально-комунікативна; тип мислення – понятійно-логічний [2, с. 62].

І.Р. Гальперін зазначив, що науковий стиль зумовлений екстралінгвістичними критеріями, а саме певною цільовою спрямованістю (довести гіпотезу, розкрити відносини між різними явищами і т.д.) [3, с. 281].

Крім того, у визначенні наукового стилю деякі лінгвісти приводять характерні стильові риси, які, як уже говорилося, є результатом дії екстралінгвістичних чинників. Наприклад, в основі визначення наукового стилю, запропонованого М.П. Котюровою, лежить принцип відкритої логічності, висунутий А.М. Васильєвою [2, с. 42], в результаті реалізації якого і склався цей стиль. Інакше кажучи, М.П. Котюрова погоджується з ученою в тому, що в наукових текстах логічний компонент змісту є основним.

За словами М.М. Кожиної, «наукова мова не просто логічна, їй властива саме підкреслена логічність. Весь лад мови тут спрямований на те, щоб висловити логіку викладу, цьому слугують спеціальні мовні і мовленнєві засоби і в лексиці, і в синтаксисі, і в структурі тексту» [4, с. 146]. Спираючись на матеріал англійської мови, І.Р. Гальперін також зазначає, що ця риса стилю наукової прози є основною [3, с. 282].

Крім того, типовими для мови наукового стилю є точність і ясність, які переважно досягаються завдяки однозначності висловлювань і використанню термінів [4]. Тому ці риси зумовлюють і вживання слів в основних предметно-логічних значеннях [5, с. 424].

Слід додати, що деякі вчені, наприклад Н.М. Разінкіна і І.Р. Гальперін, виділяють таку особливість наукового стилю, як широке використання бібліографічних посилань, цитат і зносок [3, с. 283; 1, с. 156]. Можна сказати, що в цій особливості проявляється необхідність опори на колективний досвід.

Тому, проаналізувавши дослідження різних учених-лінгвістів, доходимо висновку, що науковий стиль – це історично сформований, суспільно усвідомлений різновид мови, який представляє наукову сферу спілкування і ґрунтується на принципі логічності. Крім цієї риси, для наукового стилю властиві такі особливості: послідовність викладу, абстрактна узагальненість, точність і ясність, завершеність, використання слів переважно в предметно-логічних значеннях, об'єктивність і некатегоричність викладу [6].

Виклад основного матеріалу. Наука – одна з головних сфер, в якій реалізується домінуюче становище англійської мови у світі.

Загальними характеристиками наукового стилю є його інформативна насиченість, логічність побудови, прихована емоційність, узагальнено-абстрактний характер викладу, смислова точність і об'єктивність, а також ясність і зрозумілість. Перераховані вище особливості визначають вибір мовних засобів.

Мовні засоби оформлення когнітивної інформації перебувають у строгих конвенціональних межах. Далі, зазначимо основні з цих мовних засобів:

– використання великої кількості слів з абстрактною семантикою. В англомовних медичних текстах це такі слова, як: *range, conditions, problems, issue, importance, diagnoses, trend, response, rates, percentage points, acceptance, consumption, effects, research, factors, recommendations, behavior, health, direction, tendency, innovation, acknowledgement*;

– утворення неологізмів. Нові поняття, які з'являються в результаті досліджень, приводять до утворення нових слів для їх позначення, тому саме наукова проза найбільше сприяє створенню неологізмів. Наприклад, у текстах медичних статей до них можна віднести таку лексику, що не зафіксована в англомовних словниках: *dose-dependently* – залежно від дози, *J-shaped relationship* – доза, корисна до певного значення, понад – шкідлива;

– мовні засоби, що підвищують рівень щільності когнітивної інформації: лексичні скорочення; графічні (дужки, двокрапка); синтаксичні. Будь-який текст такого роду відрізняється від інших багатим арсеналом допоміжних знакових систем – від умовних позначень і формул у науковому тексті до схем і креслень у технічному тексті, які також являють собою найбільш компресивний спосіб вербального вираження інформації;

– терміни, сукупність яких у науковому тексті являє собою лексичний апарат, що спеціалізується на передачі когнітивної інформації. Терміни, як відомо, однозначні, позбавлені емоційності і незалежні від контексту;

– нейтральний лексичний фон лексики загальнонаукового опису, що надає також неемоційного забарвлення і має широко розвинену синонімію, причому синоніми, як правило, стилістично рівноправні;

– мовні засоби, що забезпечують об'єктивність подачі когнітивної інформації: дієслівні форми – пасив; дієслівні конструкції з пасивним значенням; безособові та неозначено особові речення;

– переважна більшість дієслів теперішнього часу. Використання дієслів теперішнього часу дає можливість уявити відомості, що повідомляються, як абсолютно об'єктивні, що є поза часом – атемпоральний характер тексту.

Також необхідно наголосити на тому, що сучасний науковий стиль мови не характеризується суб'єктивними оціночними судженнями, які можуть використовуватися лише для вираження суто особистої думки автора (*in my opinion, to my mind,* etc). Навпаки, цьому стилю притаманна безособова манера викладу матеріалу, тому що основна увага в роботі приділяється не особистості автора і його думкам, а інформації та аргументам, що подаються читачеві. У текстах подібного роду прийнято уникати вживання особових займенників 1-ої і 2-ої особи однини (*my, myself, you,* etc). Однак за необхідності можна використовувати особові займенники 1-ї особи множини (*we, our,* etc). Відповідно, автор показує свою належність до наукового співтовариства. Слід додати, що науковий стиль англійської мови за всієї своєї об'єктивності і спроб показати ставлення автора досить завуальовано, все ж таки не позбавлений емоційності. Нерідко автори вдаються до емоційно-експресивних засобів мови, які надають науковій прозі більшої переконливості.

Також важливою рисою наукового стилю англійської мови є формальність. У науковому стилі, на відміну від розмовного або художнього, слід уникати вживання розмовних, неформальних слів і виразів: *The States, stuff, a lot of, thing, sort of;* скорочених форм*: is not, can not, info, ad*; фразових дієслів *look into, put up with, get off*; ідіом *I'm not going to pay a penny*; особових займенників: *I, he / she*; прямих запитань до читача. Але, «… з іншого боку, запитання можуть бути використовуватися як експресивний засіб мови для залучення уваги: *What are the advantages of using plastic cards?*» [7].

Висновки. Отже, проаналізувавши роботи вчених-лінгвістів і визначивши особливості наукового стилю, доходимо висновку, що науковий стиль – це історично сформований, суспільно усвідомлений різновид мови, який представляє наукову сферу спілкування і ґрунтується на принципі логічності. Загальними характеристиками наукового стилю є такі: інформативна насиченість, логічність побудови, прихована емоційність, узагальнено-абстрактний характер викладу, смислова точність і об'єктивність, а також ясність і зрозумілість. Перераховані вище особливості визначають вибір мовних засобів оформлення когнітивної інформації, які, у свою чергу, є в строгих конвенціональних межах.

Також зазначимо про необхідність звертати особливу увагу на способи вираження наукового стилю англійської мови, розвитку наукового стилю з урахуванням низки лексико-граматичних прийомів, спрямованих на дотримання основних принципів наукового дискурсу.

Література:

1. Разинкина Н.М. Функциональная стилистика английского языка : учеб. пособие для ин-тов и фак. ин. яз. Москва : Высшая школа, 1989.
2. Котюрова М.П. Стилистика научной речи: учеб. пособие для студ. учреждений высш. проф. образования. Москва : Академия, 2010.
3. Galperin I.R. Stylistics. Москва : Высшая школа, 1971.
4. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка. Москва : Изд-во лит-ры на ин. яз., 1958.
5. Дускаева Л.Р., Кожина М.Н., Салимовский В.А. Стилистика русского языка : учебник. Москва : Флинта : Наука, 2008.
6. Конькова В.А. Традиция научного стиля в языке и ее отражение в переводе. URL: http://www.thinkaloud.ru/grad/konkova-grad.pdf (дата звернення: 21.06.2019).
7. Функциональные стили речи. URL: https://ru.m.wikipedia.org/wiki/Функциональные_стили_речи (дата звернення: 21.06.2019).
8. Арсентьева И.Г. Характеристика научного английского текста. URL: https://fir.bsy.by/images/departments/gl/gl-materials/gl-studyprocess/arsentieva/arsentieva_TPP_7.pdf (дата звернення: 21.06.2019).
9. Забайкина А.И. Лингвостилистические особенности англоязычного текста. URL: file///C:/Users/House/Downloads/lingvostilisticheskie-osobennosti angloyazychnogo-nauchnogo-teksta.pdf (дата звернення: 21.06.2019).
10. Пилипчук А.С., Филатова Е.Ю. Особенности научного стиля ангийского языка. URL: file:///C:/Users/House/Downloads/osobennosti-nauchnogo-stilya-angliyskogo-yazyka.pdf (дата звернення: 21.06.2019).

Polianichko O. Scientific style of English: its genre and linguistic features

Summary. The article analyzes the works of scientists-linguists and specifies the features of scientific style. It is proved that the universal definition of the concept of "scientific style" does not exist, since it can be characterized from different points of view. However, all researchers agree that any functional style should be considered in connection with extralinguistic factors, which, in turn, determine linguistic. The leading extralinguistic stylistic factors of scientific style are the form of social consciousness – science; type of activity – cognitive-communicative; type of thinking – conceptual and logical. The following scientists were engaged in the development of this problem: V.V. Vinogradov, M.M. Bakhtin, B.M. Golovin, M.M. Kozhina, M.P. Kotyurov, I.R. Galperin, N.M. Razinkina, A.M. Vasilieva. It is proved that the scientific style is a historically formed, socially perceived kind of language, which represents the scientific sphere of communication and is based on the principle of logic. It is established that the general characteristics of the scientific style are: its informative saturation, logical construction, latent emotionality, generalized-abstract nature of presentation, semantic accuracy and objectivity, as well as clarity and clarity. The above features determine the choice of linguistic means of processing cognitive information, which, in turn, are within the strict conventional limits. The main linguistic means for designing cognitive information are defined, which are the following: use of a large number of words with abstract semantics; the formation of neologisms. New concepts that appear as a result of research lead to the formation of new words for their designation, which is why the very scientific prose most contributes to the creation of neologisms; language means that increase the level of density of cognitive information: lexical abbreviations; graphic (brackets, colon); syntactic; terms, the totality of which in the scientific text is a lexical device specializing in the transmission of cognitive information; a neutral lexical vocabulary background for general scientific descriptions, which also provides non-emotional coloration and has a well-developed synonym, with synonyms, as a rule, stylistically equal; linguistic means that ensure the objectivity of the submission of cognitive information: verbal forms – passive; verbal constructs with passive meaning; impersonal and indeterminate personal sentences; the vast majority of verbs of the present time. The use of verbs of the present time makes it possible to imagine the reported information as completely objective, out of time – the temporal nature of the text. The necessity to pay special attention to the ways of expressing the scientific style of the English language, the development of the scientific style, taking into account a number of lexicographic methods, aimed at adhering to the basic principles of scientific discourse, is proved.

Key words: scientific style, terminology, abstractness, neologisms, cognitive information, emotionality.

УДК 821.161.2
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.17

Пономарева Л. Ф.,
кандидат филологических наук, доцент,
заведующая кафедрой иностранных языков
для инженерно-технических и естественнонаучных специальностей
Днепровского национального университета имени Олеся Гончара

ВИДЫ И РОЛЬ ОГРАНИЧЕНИЙ В ОБРАЗОВАНИИ ДЕВЕРБАТИВНЫХ ПРОИЗВОДНЫХ ОТ ГЛАГОЛОВ СОСТОЯНИЯ

Анотація. Розглядаються питання обмежень в утворенні девербативних похідних іменників від статальних дієслів на матеріалі сучасної німецької мови. Можливість або неможливість їх утворення визначається системними закономірностями сполучення словотвірних елементів. Виокремлюються типи обмежень, що перешкоджають участі дієслів стану у девербативному словотворенні іменників, визначається їхня роль і ступінь передбачуваності переходу категорії процесуальності в категорію предметності за певними словотворчими моделями.

Метою статті є виявлення видів обмежень і визначення їхньої ролі у можливості утворення девербативних іменників від статальних дієслів. Згідно з метою дослідження, необхідно вирішити такі завдання: 1) виявити типи обмежень, що перешкоджають участі статальних дієслів у девербативному словотворенні іменників; 2) визначити роль семантичних обмежень як складової частини системних обмежень сполучуваності словотворчих морфем; 3) виокремити семантичні обмеження від інших видів обмежень сполучуваності словотворчих морфем; 4) встановити коло твірної та нетвірної дієслівної лексики; 4) встановити можливість та умови нейтралізації семантичних та інших видів обмежень. Виявлення обмежень сполучуваності словотвірних морфем підпорядковано цілям і завданням комунікативно орієнтованого словотворення, що слугує процесам номінації та ними зумовлені. Статальні дієслова або дієслова стану утворюють досить чисельний клас слів, які підрозділяються на дві основні групи: дієслова існування та дієслова тривалого процесу. Дієслова, що розглядаються, мають великий набір абстрактних сем, які є на різних рівнях узагальнення. Ця обставина й зумовила їхню типову словотворчу парадигму. Прогнозування появи нових дериватів відбувається з урахуванням вже наявних обмежень і можливості їх нейтралізації. Встановлено, що певні види обмежень можуть перешкоджати участі статальних дієслів у девербативному словотворенні, а саме: семантичні, семантично-синтаксичні, семантично-прагматичні, семантико-стилістичні, лексичні.

Ключові слова: словотворення, обмеження у словотворенні, типи обмежень, нейтралізація обмежень, словотворчі потенції статальних дієслів.

Постановка вопроса. Язык, представляющий собой сложно организованный объект, обладает своим собственным потенциалом развития. Определение направления развития этого процесса возможно лишь в результате познания общих закономерностей языка как материальной системы. Исследование закономерностей сочетаемости словообразовательных морфем в словообразовании как одной из подсистем языка позволяет выявить возможные или невозможные в силу присущих им ограничений сочетания элементов в этой системе, которые являются выражением причинно-следственных отношений в языке. Формами реализации этих отношений являются необходимость и случайность, тесно связанные с категориями возможного и действительного, объективными и субъективными факторами и их взаимодействием, что позволяет рассматривать процессы словообразования не только в рамках традиционного словообразования, но и в рамках гипотетического словообразования [1, с. 78; 2, с. 106].

Анализ последних исследований и публикаций. При образовании суффиксальных девербативных производных имён существительных действуют различного рода ограничения, которые предопределяют возможность соединения деривационных морфем с производящими основами. Ограничения в сочетаемости морфем или выделяются как отдельный аспект лингвистического исследования (работы Е.А. Земской, Г.В. Тихомировой, И.С. Улуханова, L. Bauer, B. Hansen, H.J. Neuhaus, F. Plank), или рассматриваются в качестве обязательной составной части общей проблемы сочетаемости словообразовательных морфем (работы Е.С. Кубряковой, А.Н. Тихонова, З.А. Харитончик, М.Д. Степановой, W. Fleischer, I. Barz), или включаются в понятие правил словообразования, предусматривающих и правила ограничения словообразования (рестрикционные правила или правила блокировки) (работы M. Aronoff, R. Beard, E. Burgschmidt, E.V. Clark, H.H. Clark, W. Dressler, J. Erben, W. Fleischer, D. Kastovsky, W. Motsch, J. Schindler).

Состав и обозначения системных ограничений сочетания словообразовательных морфем варьируются от классификации к классификации: семантические, формальные, стилистические, словообразовательные, структурно-словообразовательные, нормативные, генетические, фонетические, морфологические, этимологические, семасиологические, синтаксические, лексические и другие. Семантические ограничения в словообразовании представляют собой один из основных видов системных ограничений сочетаемости словообразовательных морфем, сущностью которых является отсутствие семантического согласования между непосредственно составляющими производного слова [3, с. 35]. Семантические ограничения не однородны. В качестве сопредельных с ними можно выделить семантико-синтаксические, семантико-прагматические и семантико-стилистические ограничения [4].

Целью статьи является выявление видов ограничений и определение их роли в возможности образования девербативных имен существительных от статальных глаголов. Исходя

из цели исследования, представляется необходимым решить следующие ***задачи*:** 1) выявить типы ограничений, препятствующих участию статальных глаголов в девербативном словопроизводстве имени существительного; 2) определить роль семантических ограничений как составной части системных ограничений сочетаемости словообразовательных морфем; 3) отделить семантические ограничения от других видов ограничений сочетаемости словообразовательных морфем; 4) установить круг производящей и непроизводящей глагольной лексики; 5) установить возможность и условия нейтрализации семантических и других видов ограничений.

Изложение основного материала. Статальные глаголы, или глаголы состояния, представляют собой довольно многочисленный класс слов, основным содержанием которых является «жизнь как неизменно протекающий поток или бытие-покой» [5, с. 122]. Данное определение позволяет выделить две группы глаголов состояния: 1. бытийные глаголы и 2. глаголы длительного процесса. Статальные глаголы обладают большим набором абстрактных сем, находящимся на разных уровнях обобщенности. Кроме общекатегориальной семы процессуальности, в их семантической структуре вычленяется абстрактная субкатегориальная сема статальности. Они содержат синтагматические семы субъекта, места, времени, способа и образа действия, из которых релевантными для словообразования являются значения субъекта и, если речь идет о глаголах с локальной семой места действия, места действия. Данное обстоятельство предопределяет их типовую словообразовательную парадигму (далее – ТСП).

Возможность образования производных со значением лица подвержена ряду ограничений, среди которых значительное место занимают семантические ограничения, обусловленные несовместимостью суффикса -er, который в известной степени, как и другие деривационные суффиксы, может быть отождествлен с конкретной моделью, конструирующейся с их участием [6, с. 203], в данном случае – с моделью «основа глагола + суффикс -er (ОГ+ er) и глагольной основой, семантика которой не содержит семы «лицо». К таким глаголам относятся: *lasten, stecken, nisten, horsten, dauern, währen, schwinden* (ЛСГ событийных глаголов); *blühen, passen, fruchten, messen, kosten, reichen, spannen, wurzeln* (ЛСГ глаголов внешнего и внутреннего состояния) и все глаголы свечения *leuchten, funkeln, glänzen, spiegeln, glitzen*.

Глагол hängen (ЛСГ бытийных глаголов) может сочетаться с одушевленными существительными, однако в этом случае они воспринимаются не как обозначения живых существ, а как обозначение их тела [7, с. 48]. Ограничения подобного рода, распространяющиеся и на синонимичные глаголы schweben, pendeln, можно классифицировать как семантико-прагматические, поскольку указанные признаки относятся к импликационалу данных глаголов. Производное *Pendler* – человек, регулярно пользующийся транспортом для поездки на работу и с работы (обычно о живущих далеко от места работы, напр. за городом); разг. Загородник [1], частично идиоматизировано.

Связь глаголов свечения только с неодушевленными субъектами действия обусловлена логической природой вещей. Отсутствие в их семантической структуре семы «лицо» блокирует образование производных имен деятеля. Производное *Blinker* образовано от ЛСВ глагола, имеющего значение *blinken – mit Blinkfeuer signalisieren*, то есть относится к классу глаголов действия. Несмотря на то, что большая часть глаголов ЛСГ внешнего и внутреннего состояния сочетается с одушевленными субъектами действия, поскольку в их семантической структуре присутствует сема «лицо», лишь отдельные глаголы послужили базой для образования – *Schläfer, Bluter*. Как показывают результаты текстовой выборки, производные, образованные вследствие нейтрализации семантических ограничений, единичны. Например: *Zieche musste am Abend doch ins Revier gebracht werden. Das Gliederzittern wollte nicht nachlassen <…>. Hoffentlich wird er nicht so ein Schüttler* (Abendteuer, s. 251). Существительное *Schüttler* образовано в результате нейтрализации ограничений сочетаемости словообразовательных морфем, причиной которой является дифференциальная сема «непроизвольность», присутствующая в семантической структуре глагола *schütteln*. Оно не зафиксировано в словарях и отличается от множества кодифицированных производных только этим необычным признаком.

Кроме присущих всем глаголам состояния семантических ограничений, для данной группы глаголов характерны семантико-синтаксические ограничения. Замкнутость процесса на самом субъекте служит фактором ограничения в возможности образования имен лица. Это находит выражение и на синтаксическом уровне. Характерно, что многие глаголы актуализируются в речи в безличных предложениях, например: *Mich schaudert. Es bangt mir. Es gruselt mir.* О.И. Москальская рассматривает субъект, который стоит не в именительном, а в дательном или винительном падеже, как полуагенс или демиагенс [8, с. 67]. Субъект является носителем определенного состояния, обусловленного внешней средой, и прекращение или продолжение данного состояния в общем не зависит от воли субъекта. Как представляется, отсутствие производных от глаголов, реализующихся в безличных предложениях с демиагенсом, можно отнести к разряду семантико-синтаксических.

Глагол вкуса schmecken означает «иметь вкус, воздействовать на язык». Субъектом воздействия являются пищевые продукты, поэтому данный глагол не может рассматриваться в качестве базы для образования имен лица.

Глаголы запаха могут сочетаться с одушевленным субъектом (ср.: *Ich rieche (gebe einen Geruch). Ich stinke (rieche übel)*), однако данные глаголы также не участвуют в словопроизводстве имен лица, поскольку этому препятствует их псевдоагентивность. Способность одежды, кожи, волос издавать запах переносится на их обладателя (метонимический перенос по смежности). Данный вид ограничений можно отнести к семантико-прагматическим.

В качестве семантических ограничений может рассматриваться сема «компаративность», представленная в семантической структуре некоторых глаголов состояния: *ähneln, gleichen, ragen*.

Образованию производных с данной семантикой могут препятствовать и лексические ограничения, проявляющиеся в занятости данного лексического места омонимичными существительными (*Fehler, Weiler, Leber*). Лексические ограничения связаны также конкуренцией словообразовательных моделей: субстантивированного причастия I и прилагательного (*der Kranke, Fiebernde, die Kreissende*); моделей десубстантивного словопроизводства (*der Wüter, Wüterich, Fröstler, Fröstling*) и девербативного словопроизводства (*die Wache* – коллективное лицо).

Появление сложных существительных, в состав которых входят девербативы от статальных глаголов, свидетельствует о системных возможностях бытийных глаголов в образовании имен лица: *Strammsteher* [Tausend, s. 156],

Dauerzelter – турист, живущий длительное время в своей палатке; турист, арендующий место в кемпинге на весь сезон [БРНС], причем их значение выводимо из значения составных частей композита, в отличии от некоторых суффиксальных производных, например девербатива *Steher*, который является лексическим дериватом.

Словопроизводство абстрактных существительных по модели «основа глагола + суффикс -ung» (ОГ + ung) не характерно для глаголов состояния. Значение имеющихся производных приравнивается к значению субстантивированного инфинитива, то есть данные производные относятся к синтаксическим дериватам или их значение может быть частично или полностью идиоматизировано, например: *Sitzung* –заседание.

Образование производных по данной модели могут блокироваться семантико-стилистическими ограничениями, вызываемыми семой «оценка», присутствующей в семантической структуре некоторых глаголов (*nassauern, lumpen, duseln, pennen, dösen, duseln, gnatzen*).

Лексические ограничения связаны с конкуренцией словообразовательных моделей, прежде всего субстантивированного инфинитива (*Leben, Harren, Stehen. "Das war ein Fimmern, Funkeln, Leuchten und Strahlen"*) [Begegnung, s. 431], а также словообразовательной модели «основа глагола+ ei» (Schwelgerei), занятостью данного лексического места другими отглагольными существительными (*Dauer, Ende, Glanz, Schimmer, Schiller*), тенденцией к недопущению омонимии (die *Wartung* – уход, присмотр).

Производные, образованные по модели «преффикс ge + основа глагола», поскольку в их семантической структуре имеется дифференциальная сема «темпоральность», например, *das Geflimmer – anhaltendes Flimmern, Gefunkel – anhaltendes Funkeln*, не могут рассматриваться в качестве конкурирующих. Отсутствие производных на -ung представляет собой тенденцию, выражающуюся в необразовании абстрактных производных от дуративных глаголов, имеющих в своей структуре признак незавершенности и обозначающих длительное состояние, неограниченный во времени, повторяющийся процесс [9, с. 212]. Наличие производных на -ung от глаголов состояния позволяет говорить именно о тенденции, но не правиле, связанном, в частности, с семантическими ограничениями.

Кроме значения опредмеченного действия, производные на -ung могут означать определенное состояние, результат действия. Обратимся к некоторым примерам. Значение производных *Strahlung, Spiegelung* приравнивается в словарных статьях к значению субстантивированного инфинитива. Однако в словарных статьях, если речь идет о производных, обычно не указывается, какое значение полисемантического слова положено в основу производного. Так, глагол *spiegeln* согласно словарной дефиниции имеет следующие значения: *(vi) Lichtstrahlen zurückwerfen, wie ein Spiegel glänzen, blenden; (vt) ein Abbild geben von…, (meist: wiederspiegeln.*

Производное *Spiegelung* толкуется как *das Spiegeln; das Gespiegeltwerden; der gespiegelte Abdruck.* Можно предположить, что производное *Spiegelung* образовано от всех четырёх ЛСВ или, учитывая его толкование как *das Gespiegeltwerden* и *das gespiegelte Abdruck*, – только от первого непереходного ЛСВ и переходного ЛСВ. В таком случае появление производного *Spiegelung* является не нарушением тенденции, а закономерностью, поскольку как семантика переходных ЛСВ, так и семантика непереходного содержит синтагматическую сему объекта, последний непереходный ЛСВ – внутреннего объекта.

Объект может быть актуализирован и лексической основой глагола, как это имеет место у глагола *strahlen*. Таким образом, производное *Spiegelung* представляет собой три ступени в развитии семантики существительного на -ung, а именно: процесс (*nomen actionis*), состояние (*nomen akti*), результат (*nomen resultatis*). Наличие эффицированного объекта обусловливает появление семы «результативность» в значении производных *Spiegelung* и *Strahlung* (*die in Form von Strahlen fortbewegende Energie*) [10, с. 3557].

Производные со значением результата действия единичны. Этому препятствует отсутствие в семантической структуре данных глаголов синтагматической семы объекта действия. Производные со значением состояния по рассматриваемой модели отмечаются также в ЛСГ глаголов внешнего и внутреннего состояния (*Blutung, Neigung*), однако их образование не свойственно, в целом, глаголам данной группы. Этому препятствуют, в частности, лексические ограничения, связанные с конкуренцией словообразовательных моделей: субстантивированного инфинитива *(Rasen, Frösteln*), моделей «ОГ + ei» (*Kränkelei, Duselei*) и «ОГ + ei» (*Nicker*), безаффиксного словопроизводства (*Schlaf*), корневыми словами со значением определенного состояния, ставшие основой для статальных глаголов (*wüten, zittern, kümmern, trauern, schaudern, fürchten, hungern, dursten, fiefern*).

Словопроизводство существительных по модели «ОГ + ei» не характерно для статальных глаголов. Это связано как с конкуренцией других выше рассмотренных моделей, служащих для образования производных со значением опредмеченного процесса действия, так и с наличием структурно-морфологических ограничений. Данный вид ограничений препятствует образованию производных на -ei от глаголов с суффиксом -ig(-en), а также от деадъективных глаголов с нулевым суффиксом *(endigen, nächtigen, kranken, siechen).*

Образование производных со значением субъекта действия характерно лишь для некоторых ЛСГ глаголов состояния. Поскольку значение глаголов свечения связано с искусственными или естественными источниками света, возможно появление производных со значением субъекта, но не инструмента действия. Инструмент определяется как предмет, которым активно пользуется индивид для совершения какого-либо действия или поддействия, которое является составной частью другого действия, причем при выполнении действия инструмент изменяет свое состояние или местонахождение в зависимости от намерений индивида.

Различение инструментальной и субъектной парадигм может иметь ономасиологическое основание. Образования типа *Bohrer, Schäler* называют приспособления или инструменты, которые человек использует для своей деятельности, обозначением которой является базовый глагол, причем речь идет о переходных глаголах [11, с. 238; 9, с. 75]. Следовательно, производное *Strahler (Vorrichtung)*, как имеющее внутренний объект, относится к инструментальной парадигме, а производное *Strahler (Stoff)* – к субъектной, так как десигнантом этого слова

является неодушевленный предмет, существование и действие которого не зависит от воли человека [12, с. 225].

Возможность образования производных со значением субъекта действия может быть блокирована семантико-прагматическими ограничениями, поскольку лексические связи глагола, в данном случае связь конкретного глагола со специализированным субъектом действия, входит в структуру импликационала. Например: *scheinen – Sonne; flackern – Feuer, Licht; glänzen-Sonne, Sterne; leuchten – Mond, Sterne; glimmern – Kohle.*

Ограничения данного вида характерны и для глаголов других ЛСГ: *nisten, horsten* (ЛСГ бытийных глаголов); *Vögel; blühen – Blumen; wurzeln – Pflanzen* (ЛСГ глаголов внешнего и внутреннего состояния*); duften – Blumen, Parfüm, Käse; schmecken – Lebensmittel; stinken – schmutziges Haar, Kleidung* (ЛСГ запаха и вкуса). Наименование субъекта, каузирующего запах, может быть актуализировано лексической основой глагола (fuseln) и тем самым блокировать образование производных с данной семантикой.

Выводы. Типовая словообразовательная парадигма глаголов состояния представлена nomina agentis, actionis, а также nomina instrumenti, subjekti, resultatis (отдельные образования). Участию статальных глаголов в девербативном словопроизводстве могут препятствовать следующие виды ограничений: семантические, семантико-синтаксические, семантико-прагматические, семантико-стилистические, лексические. Семантические ограничения в словопроизводстве имен существительных от глаголов ЛСГ состояния локализуются на уровне дифференциальных сем. Семантико-синтаксические ограничения связаны с особенностями актуализации глагольной лексемы. Появление сложных существительных, в состав которых входят девербативы от статальных глаголов, свидетельствует о системных возможностях бытийных глаголов в образовании имен лица.

Литература:

1. Белякова Г.В. Словообразовательная категория суффиксальных локативных существительных в современном русском языке : монография. Астрахань : Изд. дом «Астраханский университет», 2007. 172 с.
2. Изотов В.П. Параметры описания системы способов русского словообразования : монография. Орёл : Орловский гос. ун-т, 1998. 149 с.
3. Erben J. Einführung in die deutsche Wortbildungslehre. Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2000. 382 s.
4. Пономарёва Л.Ф. Типы семантических ограничений в сфере девербативного словопроизводства имени существительного : на материале современного немецкого языка : автореф. дисс. … канд. филол. наук. Киев, 1988. 17 с.
5. Brinkmann H. Die Wortarten im Deutschen. *Das Ringen um eine neue deutsche Grammatik.* Darmstadt, 1965. S. 101–127.
6. Кубрякова Е.С., Харитончик З.А. О словообразовательном значении и описании смысловой структуры производных суффиксального типа. *Принципы и методы семантических исследований*. Москва, 1976. С. 202–233.
7. Минина Н.М. Система значений глаголов современного немецкого языка. Москва : Высш. школа, 1970. 220 с.
8. Moskalskaja O. Grammatik der deutschen Sprache. Moskau : Vysšaja škola, 1983. 344 s.
9. Wellmann H. Das Substantiv. Düsseldorf : Pädagogischer Verlag Schwann, 1975. 500 s.
10. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch. München : Taschenbuch Verlag, 2012. 1152 s.
11. Panagl O. Kasustheorie und momina agentis. Flexion und Wortbildung. Wiesbaden, 1975. S. 232–346.
12. Дорошевский В.П. Элементы лексики и семантики. Москва : Прогресс, 1973. 285 с.

Источники фактического материала:

1. Abendteuer: Noll D. Die Abendteuer des Werner Holt. Bd.1. Berlin : Aufbau, 1994. 544 s.
2. Tausend: Brumme Ch. Tausend Tage. Kiwi Verlag, 2017. 234 s.
3. Begegnung: Begegnung im Licht. Phantastische Geschichten. Berlin : Neues Leben, 1976. 377 s.

Электронные ресурсы:

1. БРНС. URL: http://www.classes.ru|al-german|dictionary-german-russian-Lein-term 46510.htm.

Ponomariova L. The kinds and the role of restrictions in the formation of derivatives of verbs of state

Summary. The article deals with the problems of restrictions in the formation of deverbative derivative nouns from the stative verbs on the material of modern German. The possibility or impossibility of their formation is determined by systemic regularities of the connection of word-formation elements. The types of restrictions preventing the verbs of state from taking part in the deverbative word building are separated, their role and the degree of predictability of the transition of the process category into the subject category by definite word building models are determined.

The aim of the article is to identify the kinds of restrictions and to determine their role in the possibility of formation of deverbative nouns from stative verbs. To achieve the set aim, the following *tasks* were set: 1) to identify the types of restrictions preventing stative verbs from taking part in deverbative word formation of nouns: 2) to determine the role of the semantic restrictions of combinability of word building morphemes: 3) to separate semantic restrictions from other kinds of restrictions of combinability of word-building morphemes; 4) to find the range of productive and unproductive verb lexis; 5) to establish the possibility and conditions of neutralizing semantic and other kinds of restrictions. Identification of restrictions of combinability of word-forming morphemes meets the aims and the tasks of communicatively-oriented word building that serves the processes of nomination and is caused by them. Statal verbs or the verbs of state form a rather numerous classes of words, which were divided into two basic groups: the verbs of being and the verbs of continuous process. The studied verbs have a large set of abstract semes that are at different levels of generalization. This circumstance determined their typical word formation paradigm. Prediction of the appearance of new derivatives is performed on the basis of the existing ones taking into account the restrictions and the possibility of their neutralizing. It was found that the participation of statal verbs in deverbative word formation can be prevented by the following kinds of restrictions: semantic, semantic-syntactic, semantic-pragmatic, semantic-stylistic and lexical.

Key words: word formation, restrictions in word formation, types of restrictions, neutralization of restrictions, word formation power of stative verbs.

УДК 811.134.2'42
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.18

Попова Н. М.,
доктор філологічних наук, доцент,
доцент кафедри романської філології
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТ *DESENGAÑO* В ІСПАНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ: ВІД УНІВЕРСАЛЬНОСТІ ДО САМОБУТНОСТІ

Анотація. Статтю присвячено пошуку відповіді на запитання про розмежування універсальності та культурної детермінованості концептів, що мають відповідники в різних культурах. Результати комплексного синхронно-діахронного аналізу, який включає визначення номінативного поля концепту, його архетипу, дослідження його асоціативного та інтерпретаційного полів на різних історичних проміжках, і порівняльно-історичний аналіз отриманих даних дають змогу стверджувати, що перевага універсальних чи культурно специфічних характеристик у межах поняттєвого, асоціативного та ціннісного складників концепту залежить від типу суспільної свідомості, у якому відбувається рефлексія відповідної ментальної одиниці. Визначальним у перетворенні універсального концепту на культурно детермінований є повсякденно-побутовий тип свідомості, де концепт піддається народному усвідомленню та переосмисленню завдяки необхідності чи доцільності існування відповідного явища, на відміну від державно-ідеологічного чи релігійного світосприйняття, де світобачення диктується прийнятими в суспільстві установками або доктринами. На прикладі іспанського лінгвокультурного концепту *DESENGAÑO*, складники якого проаналізовано на синхронних зрізах епохи Відродження, бароко, романтизму та модернізму, встановлено, що функціонування на рівні повсякденно-побутової свідомості сприяло розвитку ядра концепту, появі його вторинного прототипу, самобутніх лінгвокультурних рис, відображених у літературних творах відповідних історичних епох. Під час історичного розвитку поняттєвий, асоціативний та ціннісний складники концепту збагатилися когнітивними ознаками, відсутніми в інших лінгвокультурах, що можливо лише завдяки сукупності психоемоційних характеристик, історико-культурних і суспільно-побутових умов, у яких розвивається національна концептосфера, а також специфічних рис національної свідомості, зокрема антиномій, що об'єднують суперечності в лінгвокультурних концептах Іспанії.

Ключові слова: універсальний концепт, лінгвокультурний концепт, концептосфера, тип свідомості, синхронія, діахронія, антиномія.

Постановка проблеми. Комплексне синхронно-діахронне вивчення лінгвокультурних особливостей концептів, що властиві майже усім людським спільнотам, дає можливість не лише констатувати відмінності, властиві ментальній одиниці, що функціонує у визначеному соціокультурному середовищі, але й встановити причини їхньої появи та пояснити механізми перетворення універсального концепту на культурно детермінований.

Така необхідність визначається зацікавленістю наукової спільноти у вивченні способів взаємодії людського мислення та мовленнєвих процесів, у встановленні закономірностей відображення когнітивних процесів людського мислення через мовні явища, що в практичному аспекті може сприяти покращенню взаєморозуміння як між носіями однієї етнічної концептосфери, так і між представниками різних етнокультурних спільнот.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні більшість фундаментальних наукових праць констатує наявність відмінностей між лінгвокультурними концептами, що відрізняються від універсальних варіацій, детально описуючи специфіку концептуальних ознак ближньої та дальньої периферії концепту, сукупність яких і визначає особливе поняттєве, асоціативне та ціннісне наповнення ментальної одиниці. Серед таких досліджень варто зазначити праці О.Л. Бессонової, Л.І. Бєлєхової, А. Вежбицької, С.Г. Воркачова, І.О. Голубовської, В.І. Карасика, Ю.М. Нідзельської, Г.В. Поліної, Г.Г. Слишкіна, Н.В. Слухай, Р.В. Скорнякової, О.В. Федосова.

Водночас орієнтація на синхронний рівень комунікації обмежує глибинне розуміння та вивчення лінгвокультурних концептів, оскільки позбавляє дослідника можливості проникнути в історичні нашарування різних культурних епох, які залишають відбиток як серед ядерних, так і серед периферійних когнітивних ознак. Базуючись на роботах Й. Гердера, В. фон Гумбольдта, Г. Пауля, що розвивали лінгвопсихологічний напрям досліджень, Ф. Буслаєва, прихильника порівняльно-історичного методу мовознавства, О. Потебні, який створив концепцію про діяльнісно-творчий характер мови, вчені-когнітологи звернули увагу на історичний аспект концептології.

У діахронному аспекті більшість західноєвропейських і північноамериканських досліджень лінгвістів-когнітологів зосереджено на визначенні семантичних змін, що відбулися під час історичного розвитку лексем-вербалізаторів концептів, на основі чого робляться висновки про зміни в наповненні концептуальних ознак ментальних одиниць (А. Барселона, Ф. Гарсіа Хурадо, М. Грігель, Дж. Клейбер, Е. Косеріу, Дж. Лакофф, Ф. Руїс де Мендоса, Л. Талмі, Х. Хілферті). На східноєвропейських теренах увагу привертають перші діахронні розвідки становлення окремих лінгвокультурних концептів, зокрема роботи К.О. Боброва, І.В. Кононової, М.О. Красавського, О.В. Ладики, М.М. Раєвської, М.І. Цой, у яких робляться спроби аналізу концептуальних архетипів, досліджуються історичні етапи появи нових концептуальних ознак ментальної одиниці, що впливали на модифікацію її поняттєвого, асоціативного та ціннісного складників.

Проте вчені не дають жодного пояснення тому, як саме і завдяки чому концепт з універсального, властивого більшості етнічних концептосфер, перетворюється на лінгвоспецифіч-

ний. Де межа цього переходу? Ми спробуємо знайти відповідь на це запитання, застосувавши комплексний алгоритм синхронно-діахронного дослідження лінгвокультурного концепту на прикладі іспанського концепту *DESENGAÑO*.

Мета статті – шляхом комплексного синхронно-діахронного аналізу лінгвокультурної специфіки концептів встановити межу перетворення ментальних одиниць на культурно детерміновані, проілюструвавши цей перехід розвитком поняттєвого, асоціативного та ціннісного складників іспанського концепту *DESENGAÑO*. **Об'єкт** дослідження – лінгвокультурний концепт *DESENGAÑO*, вербалізований у мовній картині світу Іспанії XVI–XX століття. **Предмет** дослідження – зміни наповнення концептуальних складників під час історичного розвитку ментальної одиниці, що визначили перетворення універсального концепту на лінгвокультурний.

Виклад основного матеріалу. Заявлений нами комплексний підхід вимагає поєднання різних лінгвістичних методів. Тож метод суцільної вибірки вербалізаторів концепту, моделювання асоціативно-смислового поля, концептуальний аналіз ми застосуємо послідовно на окремих синхронних зрізах, що забезпечить можливість порівняти їхні результати в аспекті діахронії.

Отже, першим кроком нашого дослідження є встановлення номінативного поля концепту *DESENGAÑO*. Як зазначають З. Попова та Й. Стернін, номінативне поле концепту складається з усіх можливих мовних засобів вербалізації його ядерних і периферійних когнітивних ознак [1, с. 67]. Цими мовними засобами є одиниці різних груп: лексико-семантичної, фразеологічної, образної, парадигмальної.

У нашому випадку лексемою-вербалізатором концепту є слово *desengaño*, що має українські відповідники *розчарування, зневіра, усвідомлення помилки, гіркий досвід*. Не всі ці еквіваленти є синонімами, і не всі вони відображені у двомовних словниках, що свідчить про двоякість відповідного концепту: його універсальність і водночас його лінгвокультурну специфіку. Але навіть наведені вище лексеми та словосполучення не дають повного уявлення про наповнення та розуміння іспанцями цієї ментальної одиниці. Іншими іспанськими лексемами, які вербалізують концепт *DESENGAÑO* лише частково, є такі: *desilusión, decepción, desencanto, fiasco, frustración, chasco, batacazo*.

Дещо глибше зрозуміти зміст концепту допомагають фразеологічні одиниці, зокрема приказки, що складаються в народі та віками передають народну мудрість із покоління в покоління. Тут *desengaño* є «поразкою / нереалізацією задуманого» (*Comamos manzanas todo el año y la enfermedad sufrirá un desengaño*), «оманою» (*Dentro de la misma iglesia tenemos el desengaño, por intereses del dinero hacen a un moro cristiano*), «ілюзією» (*El que lleva un desengaño, desengaños va vendiendo*), «досвідом» (*Gran desengaño, gran lección, aunque con daño*).

Проте, щоб зрозуміти, яке саме *розчарування* відчувають іспанці, як вони його сприймають і переживають, на відміну від інших народів, необхідно звернутися до образного та парадигмального використання лексем-вербалізаторів концепту *DESENGAÑO* та їхнього контекстуального оточення, що глибоко розкриває зміст, надаючи когнітивним ознакам специфічного забарвлення. Важливим чинником, на який варто звернути увагу на цьому етапі аналізу, є зміст текстів, що відображають певний тип свідомості: міфологічний, філософський, державно-ідеологічний, релігійний, повсякденно-побутовий. Останній – повсякденно-побутовий – на відміну від усіх попередніх, впливає на розгортання концептів і на модифікацію їхніх когнітивних ознак некеровано, підлягаючи лише впливу життєвої *необхідності* та *доцільності*, тоді як інші типи свідомості нав'язують суспільству певне значення й спосіб сприйняття, властивий тому чи іншому віруванню або відповідний прийнятим ідеологічним установкам. Отже, «дискурсивні продукти», що створюються засобами мовної системи, фіксують культурно специфічну інформацію [2, с. 321], а тип свідомості впливає на способи її фіксації в мові та мовленні.

Архетип лінгвокультурного концепту *DESENGAÑO*, що є «стабілізуючою віссю, на яку нашаровуються історичні значення кожного періоду» [3, с. 155], походить із класичної латини, у якій існувало дієслово *gannire (скиглити, верещати, гавкати)*. У простонародній латині воно перетворилася на *ingannare (висміювати, глузувати, перетворювати на жарт)*, а в іспанській мові отримало форму *engañar (обманювати, вводити в оману)*, що, приєднавши префікс *des-*, набула протилежного значення [4, с. 54].

Історичні періоди розвитку концепту тісно пов'язані з історично-культурними епохами, у які відбувалися зміни та оновлення громадської свідомості, зокрема з епохою Відродження, бароко, романтизму та модернізму, що суттєво оновили набір ядерних концептуальних ознак, які не лише спричинили зміни ціннісного, асоціативного та поняттєвого складників концепту, але й перетворили його на культурно специфічний елемент іспанської концептосфери.

Використання лексеми *desengaño* у релігійних творах Золотого віку часто пов'язане з проблемою «новохристиян», оскільки релігія була одним із державницьких засобів становлення та укріплення позицій Іспанської імперії. У концептуальному полі тісно переплітаються категорії *fe, dinero, posición social, seguridad, hostia, exaltación de la verguenza, indignación, transición* [5], що відображають вороже ставлення до людей єврейського та арабського походження, викликане як належністю до іншої віри, так і спробою привласнення їхніх статків на користь церкви або держави, а отже, їхнє намагання вижити у ворожому суспільстві шляхом переходу з однієї віри до іншої через зневіру:

La qual mandó dar cada semana y se dio siempre todos los días de su vida, y quedó tan desengañado y tan trocado que començó a ser grande amigo y defensor de nuestro B. P. Ignacio y protector de la Compañía (1605) [6, с. 611].

Іншим проявом формування релігійно-ідеологічного сприйняття концепту є намагання церкви переконати інакомислячих у перевазі християнства над іншими релігіями, що в дискурсній парадигмі відображено використанням мовних одиниць із протилежним семантичним значенням до тих мовних засобів, які вербалізують когнітивні ознаки концепту. Зокрема, *розчарування в старому* заміщується *новим баченням* реальності, створення уяви про яку провокують лексеми з позитивним конотативним значенням (*alegría, gozo* та інші), що завуальовують явище гноблення окремих верств населення:

Y dice agora el Señor por el profeta Zacarías, después de tornados los hebreos, que no es ya tiempo de se afligir con tales ayunos, porque ya quiere mudárselos en gozo y en cánticas de alegría. Y con esto debéis quedar desengañado de pensar que nuestras cuatro témporas respondían a estos cuatro ayunos (1589) [7, с. 50].

Натомість використання лексеми *desengañar* та її дискурсивна парадигма в авантюрних і пригодницьких романах, у яких відображається рефлексія досліджуваного концепту повсякденно-побутовим типом мислення, свідчить про розширення його концептуальних ознак. У тлумачному словнику XVII століття одним зі значень дієслова *desengañar* є *hablar claro, porque no conciban una cosa por otra (зрозуміло говорити, щоб одне значення не сприймалося за інше)* (1611) [8]. Ядерна зона концепту в XVI–XVII столітті збагачується категоріями *істина, знання, звільнення від омани, уникнення помилки*, забарвлюючи концепт позитивною ціннісною конотацією. Позитивне оцінне забарвлення лексеми-вербалізатора концепту знаходимо у творах М. Сервантеса та інших тогочасних письменників:

Útil es el desengaño que da al hombre la verdad (1621) [9, с. 32].

Цей різновид знання допомагає уникнути помилки, побачити істину речей, проснутися, звільнитися від омани, а отже – пізнати нову реальність:

¿Si un predicador difunto no es suficiente a quitarnos vendas de los ojos ciegos, prisiones de pies y manos, ¿ qué desengaño lo hará? ¿ Tan contumaces estamos que ya para convertirnos Amigos, desengaño, pues el que presente vemos es el mayor desengaño (1616) [10].

Концепт у повсякденно-побутовому типі свідомості, на відміну від релігійних текстів, асоціюється із *жагою до життя*, ступінь повноцінності якого залежить від ступеня *зневіри*, що дає змогу відкинути розчарування та жити у світі, де дійсність сприймається по-іншому. *DESENGAÑO* допомагає зробити переоцінку цінностей: те, що здавалося істинним, стає несправжнім, а те, що здавалося нещастям, перетворюється на щастя. Наприклад, Дон Кіхот та Санчо Панса радіють своїм злиднями, зокрема сніданку *на зеленій траві* на *заздрість усім королям*. Концепт *DESENGAÑO* в епоху Відродження – це перехід від невігластва до знання, коли з очей спадає пелена й реальність набуває нових обрисів [11, с. 198]. Концепту на рівні повсякденно-побутової свідомості бракує категорій *втеча, гіркота, сум.* Натомість він характеризується такими рисами, як *авантюризм, оптимізм, життєствердження. DESENGAÑO* в лінгвокультурній свідомості – це межа між реальним і бажаним, у якій може жити іспанець і у якій він почувається щасливішим.

DESENGAÑO доби бароко збагачується когнітивними ознаками *маніпуляція, гра, таємниця*, характеризуючи двоїстість особистості, її здатність маніпулювати людьми, людину, позбавлену ілюзій, що бореться за своє існування. Ця людина поєднує в собі покірність, відвагу, авантюрну вдачу:

Varón desengañado, cristiano sabio. Cortesano filósofo: mas no parecerlo, menos afectarlo [12, с. 102].

У XVIII–XIX столітті відбувається новий виток розвитку концепту, до ядра якого входить категорія *докір.* Тож *зневіра* перетворюється на покарання за невігластво, відсутність бачення або усвідомлення істини:

Pues si bien que en esta natural expresión de las Divinas iras es siempre mucho mayor el resplandor, y el estampido, que el fuego, porque la mano omnipotente, que vibra el Rayo, solicita más el temor, y el desengaño, que el castigo (1783) [13].

Значення *розчарування, що ставиться в провину тому, хто вчинив погано* фіксується в словниках Іспанської королівської академії та художніх творах. Значення лексеми *desengaño* доби романтизму тісно пов'язане із суспільно-політичним занепадом держави: *розчаруванням* в історії, політиці, а також в особистому житті, що провокує *страждання*:

Y tengo por muy probable, que el primer paso, que éste dio para su descubrimiento, fue el desengaño del sistema de los días críticos (1760) [13].

На цьому історичному відрізку розвивається полісемія: лексема отримує значення *гіркий урок як результат* оволодіння істинним знанням:

¡Oh desengaño cruel! ¡ Oh terrible confusión! Me aprietan el corazón como un áspero cordel (1828) [14].

На відміну від повсякденно-побутового типу свідомості, у якому концепт *DESENGAÑO* позбавлено концептуальних ознак *ностальгія, внутрішній світ*, у містичній іспанській літературі, що поєднує елементи міфологічного, релігійного та філософського світосприйняття, він асоціюється із *зануренням у себе, відчуженням від реальності, створенням власного світу через молитву або мистецтво*:

Dejánla (el alma) *no solamente desengañada de lo que la falsa imaginación le ofrecía, sino tan ansiosa del bien, que vuela luego a él con deseo que hierve* (1825) [15].

У дискурсивній парадигмі творів другої половини XX століття прослідковується наявність таких універсальних для різних культур концептуальних ознак, як *невдача, розчарування*, відсутніх раніше в ядерному полі концепту, що зумовлено, найімовірніше, тенденціями глобалізації суспільства:

La chavala se ha llevado un desengaño de órbado, por más que ella diga misa (decir misa означає *робити те, у що вже ніхто не вірить)* (1958) [16, с. 128].

Оскільки в різні історичні епохи до ядерного поля концепту *DESENGAÑO* входили відмінні концептуальні ознаки, діахронне порівняння дає змогу стверджувати, що його інтерпретаційне поле об'єднує полярні категорії: *заборону*, з одного боку, та *вседозволеність* – з іншого. Утворення такої антиноми – поєднання протилежностей – є рисою, властивою іспанському менталітету [17, с. 174], що визначає концепт *DESENGAÑO* не лише в універсальному аспекті – як *розчарування,* а й в лінгвокультурному – як (1) *зневіру, просякнуту надією*, як (2) *відсторонення зі збереженням принципів гуманізму Відродження*, як (3) *спосіб не втратити себе та вижити* та як (4) *гіркий урок, що повертає винного на шлях істинний.* Це наслідування і водночас порушення норм суспільного життя; втеча від реальності і водночас спосіб її прийняття.

Висновки. Отже, завдяки комплексному синхронно-діахронному аналізу іспанського лінгвокультурного концепту *DESENGAÑO*, що базується на встановленні номінативного поля ментальної одиниці, визначенні його архетипу, аналізі когнітивних ознак, асоціативних та інтерпретаційних полів на синхронних зрізах та їх порівнянні в діахронній площині, можна стверджувати, що універсальний концепт набуває лінгвокультурних рис, функціонуючи в площині побутово-повсякденної свідомості як реалія повсякденності, що переосмислюється народом, стає невіддільною частиною його концептуальної картини світу та відображається в його творчості, літературі, мистецтві. **Перспективи подальших пошуків** у напрямі дослідження полягають у встановленні універсальних і специфічних способів концептуального моделювання інформації представниками різних лінгвокультурних спільнот.

Література:

1. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. Москва, 2007. 314 с.
2. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля, 2008. 711 с.
3. Попова Н.М. Роль этимологического архетипа концептов в эволюции национальной концептосферы Испании. *Филологические науки. Вопросы теории и практики.* 2014. № 2 (32). Ч. II. С. 154–156.
4. Corominas J. Breve diccionario etimológico de la lengua castellana. Madrid : Gredos, 2012. 640 p.
5. Córpus Diacrónico del Español (CORDE) de la Real Acamedia Española. URL: http://corpus.rae.es/cordenet.html (Last accessed: 16.08.2019).
6. Ribadeneira P. de. Vida de San Ignacio de Loyola. Roma : Cándido de Dalmases, 1853. 704 p. URL: https://books.google.com/ (Last accessed: 10.08.2019).
7. Pineda J. de. Diálogos familiares de la agricultura cristiana. Madrid : Atlas, 1964. Vol. 1. 365 p.
8. Covarrubias S. Tesoro de la lengua castellana o española. Madrid, 1611. URL: http://ntlle.rae.es/ntlle/SrvltGUIMenuNtlle?cmd=Lema&sec=1.0.0.0.0 (Last accessed: 15.08.2019).
9. Mira de Amescua A. Lo que puede el oír misa. Madrid : Linkgua, 2014. 138 p.
10. Molina T. de. El mayor desengaño. URL: http://www.cervantesvirtual.com/ (Last accessed: 12.08.2019).
11. Gonzales Echevarria R. Cervantes' "Don Quixote". Yale : Yale University Press, 2015. 359 c.
12. Gracián B. Oráculo manual y arte de prudencia. Madrid : Gredos, 1995. 260 p.
13. Feijoo B.J. Cartas eruditas y curiosas. Vol. 5. Madrid : Francisco de Hierro, 1789. URL: http://www.filosofia.org/bjf/bjfc000.htm (Last accessed: 10.08.2019).
14. Saavedra Á. de, Rivas D. de. El desengaño en un sueño. Sevilla, 1842. URL: http://www.cervantesvirtual.com/ (Last accessed: 15.08.2019).
15. Núñez de Taboada M. Diccionario de la lengua española. Paris, 1825. URL: http://ntlle.rae.es (Last accessed: 12.08.2019).
16. Delibes M. Diario de un emigrante. Madrid : Ediciones Destino, 2010. 280 p.
17. Федосова О.В. Национально-культурная специфика концепта «Смех» в русской и испанской лингвокультурах. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета. Филологические науки.* 2015. Вып. 3 (98). С. 172–177.

Popova N. Concept DESENGAÑO in Spanish lingoculture: from universality to specificity

Summary. The article reveals the mechanism of transformation of universal concepts, which have equivalents in other societies, into culturally-tagged mental units. The results of synchronic and diachronic complex analysis, which includes concept's nominative field specification, its archetype description, its associative and interpretative fields investigation in different historical periods and historical comparative analysis of the obtained data, allow to claim that the predominance of universal or culturally-specific characteristics within the notional, associative and value concept's components depends on the type of people's consciousness reflecting a certain mental unit. The decisive factor in universal concept's converting into a culturally-tagged mental unit is the daily realities consciousness where the concept is realized and rethought under the necessity or certain phenomenon existence expediency as opposed to the state-ideological or religious world view adopted by the society. The complex analysis of the Spanish culturally-tagged concept *DESENGAÑO* was conducted to illustrate how daily realities consciousness contributed to the concept nuclear score evolution and specific linguocultural features expansion in different historical periods such as Renaissance, Baroque, Romanticism and Modernism. During its historical development the concept's notional, associative and value components have been enriched by some cognitive features which are absent in other linguistic cultures. This process has become enabling due to a complex of Spaniards' psychological and emotional characteristics, historical, cultural and social conditions for the national conceptual sphere development, as well as the specific national consciousness features, in particular antinomies combining contradictions in Spanish culturally-tagged concepts.

Key words: universal concept, linguocultural concept, conceptual sphere, type of consciousness, synchrony, diachrony, antinomy.

УДК 811.111'373
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.19

Скирта А. А.,
магістр кафедри теорії та практики перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»

Кузнецова І. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»

МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ УТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ ПІД ЧАС ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ

Анотація. У статті досліджується вторинна номінація як спосіб утворення нових термінологічних одиниць у юридичній термінології. Доказано, що це явище у юридичній терміносистемі характеризується системністю: з одного боку, результатом вторинної номінації є термін, який входить у систему термінів певної наукової мови та в систему мови взагалі; з іншого боку, будь-яка група, класифікація термінів, що з'явилися внаслідок дії вторинної номінації, свідчать про закономірність вияву цього явища. В статті також аналізуються особливості семантичної деривації як способу утворення вторинної номінації в юридичній термінології. Визначено, що лексичний склад англійської терміносистеми взагалі та юридичної терміносистеми зокрема активно поповнюється завдяки новим номінативним одиницям, численний корпус яких свідчить про їхню комунікативно-прагматичну цінність і дериваційний потенціал. Значною мірою названі якості зумовлені існуванням міжнаукового термінологічного фонду, що виник у результаті активності в галузі спеціальної лексики процесу вторинної номінації – використання вже наявних у мові номінативних засобів у новій для них функції найменування.

Доказано, що явище номінації – це складне багатопланове явище, яке містить цілий комплекс проблем різного роду: суб'єктивне в мові, вплив соціального середовища та історичної думки на процес виникнення нових найменувань, проблеми співвідношення знака та позначуваного, проблема вибору мовних засобів вираження того чи іншого поняття та співвідношення різноманітних способів називання тощо.

Номінативний інвентар мови поповнюється переважно через запозичення або вторинну номінацію – використання в акті номінації наявної одиниці як імені для нового позначення. Є декілька способів творення вторинної номінації. Наприклад, формування змісту вторинних найменувань відбувається в процесі переосмислення «попереднього» значення слів. За допомогою семантичного обсягу слова: під час звуження та розширення лексичного значення терміна – для вільних, номінативно-похідних лексичних значень характерне переосмислення на основі метонімії, а для невільних фразеологічно зв'язаних або синтаксично обумовлених – на основі метафори. Отже, у статті розглядається та визначається роль метафоризації у процесі виникнення англійських юридичних термінів. Потреба цілісного всебічного аналізу фахової лексики англійської юридичної термінології, утвореної внаслідок вторинної номінації, зумовлює актуальність роботи, оскільки це складне й неоднозначне явище. Юридична галузь утворює особливий лексичний прошарок, який із перебігом часу зазнає змін і динамічно розвивається, забезпечуючи комунікативні потреби фахівців цієї галузі. Усе сказане вище дає змогу говорити про продуктивність вторинної номінації як одного зі способів утворення галузевих термінологій, що свідчить про наявність генетичного зв'язку між термінологічними одиницями і загальновживаними словами, на основі яких вони виникли. Юридичні терміни, що виникли внаслідок вторинної номінації, становлять особливу частину лексики юридичної термінології й свідчать про тісний зв'язок мови та мислення в актах вторинної номінації. Вторинна номінація – це основний найпродуктивніший спосіб утворення нових назв.

Ключові слова: номінація, вторинна номінація, метафора, термін, семантична деривація.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки беззаперечною ідеєю є те, що повноцінне розуміння мовних явищ, зокрема й опис лексичних одиниць мови, неможливе без звернення до функціонального аспекту мови та діяльнісного підходу в теорії номінації. Вивчення процесу вторинної номінації – отримання терміном нового спеціалізованого значення в іншій терміносистемі – становить інтерес для сучасних лінгвістів.

Однією з актуальних проблем є з'ясування ролі метафори у формуванні галузевої термінології. Юридична зацікавленість до метафори зумовлена змінами, що відбулися в структурі та динаміці сучасного знання про світ, фундаментальним переглядом позицій із питань співвідношення мови й мислення, мовним відображенням дійсності, осмисленням значущості метафори у процесі пізнання, концептуалізацією катетеризації та репрезентації світу і прагненням збагнути сутність індивідуального, національного і загальнолюдського метафоричного мислення. Отже, на цьому етапі розвитку філологічної науки стає очевидним необхідність виходу за кордони системи мови та усвідомлення значущості всіх складників у діалозі «людина – мова», що дає змогу представити метафору в новому ракурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми вивчення терміносистеми права, закономірностей її розвитку і функціонування в різні періоди розглядалися у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників – В.П. Живуліна, С.Г. Носик,

Л.В. Барби, Є.Б. Єршова, І.І. Борисенко, І.М. Гумовської, Е.М. Сидо, А.С. Берези, Н.В. Кривоносової, А.А. Денисової, А.А. Сербенської, І.В. Бушина, С.П. Хижняка, М.А. Бріцина, Д. Мелінкофа, Б. Бікса, Р. Вайдіка, Р. Шая, В. Бішина, К. Сімса, Дж. Гіббонса, П. Гудріха. Дослідженню проблеми метафоризації як способу вторинної номінації під час утворення термінологічних одиниць, що містять компонент-епонім, присвячені праці В.О. Іконнікова [8], Джонаса Еббессона [16]. У цих дослідженнях аналізуються окремі групи юридичних термінів однієї мови: англійської, німецької, іспанської, російської, української. Проте наявні дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених свідчать про фрагментарність опису окремих груп юридичних термінів власне англійської мови, відсутність цілісного опису англійської юридичної терміносистеми на сучасному етапі її розвитку.

Метою статті є дослідження проблеми метафоризації як способу вторинної номінації англомовних юридичних термінів. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання, як: 1) визначити сутність термінів «вторинна номінація» та «семантична деривація» як об'єкта лінгвістичних досліджень; 2) розкрити специфіку семантичної трансформації в сфері юридичних термінів; 3) дослідити процес метафоризації у ракурсі юридичної терміносистеми.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, теорія номінації розвивалася, передусім, як теорія, орієнтована на пояснення шляху від речі до її позначення, тобто шляху від предметного світу до номінації окремих фрагментів світу. Щоб бути одиницею номінації, ця одиниця повинна відповідати одній вимозі: позначати, бути назвою, виділяти об'єкт номінування як окрему сутність, здійснювати номінативну функцію, тобто репрезентувати виділений в акті номінації об'єкт засобами мови і замінювати далі цей об'єкт його ім'ям у мовній діяльності [9, с. 38]. Явище номінації, як і будь-який інший об'єкт достатньої складності, різні вчені визначають по-різному. Загалом термін «*номінація*» походить від лат. *nominatio* – найменування. Наприклад, у Словнику лінгвістичних термінів О.С. Ахманової, номінацією також іменують називну функцію чи сторону слова, семантичний аспект слова як використовуваного (в аспекті виникнення) у цій мовній ситуації чи контексті [2, с. 270]. Г.Н. Ягафарова тлумачить термін «номінація» як розділ лінгвістики, який вивчає структуру актів найменування [15, с. 172].

Залежно від різновиду базових слів номінація поділяється на первинну і вторинну. Первинна номінація – це першообразне найменування, для якого характерне «просте» ставлення, що відбиває елементи дійсності (*head – the head of parliament – голова – голова парламенту*). Вторинна номінація – це використання вже наявних у мові номінативних засобів у новій для них функції найменування (*cold – unfriendly, unkind – холодно – непривітно, недобре*) [1, с. 304].

Вторинна лексична номінація є результатом природного розвитку мови, зумовленим пізнавальною і комунікативною потребою людини в її соціально-історичній практиці. Виникнення нових соціальних зв'язків приводить до трансформації сконцентрованої в словесному знакові інформації [6, с. 1]. В основу вторинної номінації покладено асоціативність людського мислення. Важливою умовою появи і функціонування вторинної номінації є полісемія, яка виникає внаслідок того, що до семантичної структури лексеми приєднуються елементи інших семантичних полів, у результаті чого вона розширюється. Як зазначає П.Ю. Гриценко, підставою для цього є усвідомлювана мовцями спільність або суміжність елементів лексичної системи [5, с. 45].

Отже, під терміном вторинної номінації розуміється використання наявних номінативних засобів мови в новій (вторинній) для них функції називання, тобто використання «старих» словесних знаків (лексем і словосполучень) для позначення нових реалій і смислів [12, с. 313].

О.С. Ахманова пропонує розглядати вторинну номінацію як значення, яке слово набуває в результаті свідомого вживання цього слова в мові для позначення предмета, який не є його природним або звичайним референтом [2, с. 163]. Складність вторинної номінації як лінгвістичного феномена і відсутність однозначної її дефініції підтверджується різними робочими визначеннями, які використовують мовознавці у своїх роботах. Ю.С. Лобанов пише: «Вторинна номінація – це переосмислення готових мовних одиниць, які виступають для них у вторинній функції» [10, с. 20]. В основі вторинної номінації лежить асоціативний характер людського мислення, який дає змогу встановлювати подібності та відмінності на основі ознак, приписаних новим іменам.

Тривалий час у лінгвістичній науці точилася суперечка щодо визнання семантичної деривації явищем словотвору. Дехто навіть зараз уважає цей спосіб вторинної номінації суто лексичним явищем, оскільки жодних матеріально виражених словотворчих засобів у процесі деривації не використовують. О.О. Потебня вважає: «Зв'язок між значенням однієї лексеми має не семантичний (точніше – не лише семантичний), а дериваційний характер. Такі зв'язки слід розглядати як відношення деривації, похідності, вмотивованості. Структура полісема являє собою «дериваційну структуру <…>, що виявляється в синхронічно актуальних мотиваційних відношеннях між семами» [13, с. 58].

Термін «семантична деривація» експлікують як утворення нових значень від одного вихідного, що йде за метафоричними та метонімічними моделями з множинними явищами генералізації та спеціалізації [14, с. 7].

Найбільш продуктивними серед видів семантичної деривації є метафоричне і метонімічне перенесення. Структурна лінгвістика експлікує метафору як образний засіб, який зв'язує значення слова. Когнітивна лінгвістика інтерпретує метафору як певну ментальну операцію, що поєднує дві понятійні сфери, надаючи мовцю можливість використовувати потенції структурування сфери «джерела» під час концептуалізації сфери «мети» [14, с. 9]. Метафоризація інтенсифікується в тих прошарках лексики, які є найбільш важливими та актуальними в конкретний період.

Використання вже наявної лексеми для найменування нового об'єкта дійсності зумовлене певними асоціативними зв'язками між різними референтами. Наприклад, метафора оперує образно-асоціативною подібністю, що притаманна лише цьому механізму модифікації значення. Образ, що лежить в основі метафори, являє собою ознаку або низку ознак, релевантних для створення нового значення, і які слугують посередниками між вихідним і метафоричним значеннями. Наприклад, нове значення слова *bench – місце судді у суді, судді в множинній формі,* яке також може означати *колегію судів*, сформувалося на базі головної ознаки вихідного значення «*місце для сидіння*».

She said she saw him heading behind the bench. – Вона сказала, що бачила, як він побіг за судійське місце. Such trial would require a bench of three judges, one of whom could be the President. – Для такої справи потрібна колегія з трьох судів, один з котрих міг би бути головуючим. The same bench that is preparing both judgements has also been managing the pre-trial work in the cases of Gatete and Munyakazi. – Той же склад суддів, який готує обидва рішення, також займається попереднім діловиробництвом справ Гатете і Муньяказі.

Особливістю терміносистеми юридичної галузі є те, що її ядро, базові терміни утворені завдяки семантичному способу, тобто шляхом переосмислення, перенесення найменувань за аналогією понять: подібності зовнішнього вигляду предметів, подібності функцій, зокрема комунікативних стосунків людини – законів: *to hit and run – наїзд на людину. And you were a witness to a hit and run accident. – А ти була свідком наїзду.*; *quashing of a sentence – скасування судового рішення. The Secretary-General urges the Government to halt executions of juvenile offenders and to undertake a special review of the cases of children on death row with a view to commuting or quashing their death sentences. – Генеральний секретар наполегливо закликає уряд припинити винесення неповнолітнім правопорушникам смертних вироків і вжити спеціальних заходів щодо перегляду справ дітей, засуджених до смертної кари, з метою пом'якшення покарання або скасування смертного вироку.*

Як відомо, найбільш поширеним видом семантичної деривації юридичних термінів є метафора (75 %). Основою метафоричного перенесення є схожість предметів, явищ у широкому розумінні, воно пов'язане з їх зіставленням і порівнянням, а нове значення мовної одиниці стає результатом асоціативних зв'язків. Зазвичай поширення цього способу термінотворення виявляється під час зіставлення основних характеристик метафоризації й специфічних рис терміна: у терміні особливо підкреслюється його номінативна функція – метафоризація здійснює процес номінації; однією з характерних рис терміна є його однозначність – значення, реалізоване за допомогою метафоризації, семасіологічно однопланово; термін визнається емоційно нейтральним – під час метафоризації відсутній оцінний елемент: *People living in State-owned housing pay* ***a peppercorn rent*** *– no more than US$ 1 a month at comparable prices. – Символічним є розмір квартирної плати в будинках державного житлового фонду, який за порівнянними цінами не перевищує 1 долара США на місяць.*

Продуктивність метафоризації як одного з перших способів термінотворення підтверджується значною кількістю термінів, поява яких належить до ранньої стадії розвитку термінологічної системи. Це насамперед метафорично переосмислені слова, що позначають частини тіла людини, тварин, птахів, кольори: *to be in the red – бути в боргах; in the black and white – чорним по білому; to appear out of the blue – з'явитись зненацька, «ні з того ні з сього»*.

Характерною рисою метафоричних термінів досліджуваної терміносистеми є комбінації джерел під час залучення слів в акт метафоричної термінологічної номінації. Зокрема, більшість досліджуваних термінів-метафор або являє собою комбінацію одиниць загальнолітературної, загальнонаукової й власне правової мови, або взагалі базується на метафоричних термінах [11, с. 8]. Наприклад, *sentence* в первинній номінації – *речення*, *фраза*. *This sentence should be completed since it is hardly understandable. – Це речення має бути доповнене, оскільки в нинішньому вигляді його складно зрозуміти. Another sentence I never thought I'd say. – Ще одна фраза, яку, я думала, ніколи не скажу. A sentence* завдяки вторинній номінації у сфері юриспруденції – це не просто речення, можна сказати, що це речення, котре має силу, а саме – *вирок, судове рішення, засудження*. *The sentence was upheld by higher courts. – Цей вирок був залишений в силі вищими судовими інстанціями. The State party claims that the conviction and sentence of the author were reviewed by the Supreme Court. – Держава-учасниця заявляє, що вирок і засудження автора були розглянуті у Верховному суді.*

Компонентний аналіз дає змогу представити корпус метафоричних термінів досліджуваної терміносистеми у вигляді таких груп [3, с. 10]:

1) однослівний термін-метафора, утворений із залученням однієї одиниці загальнолітературної мови в акт метафоричної термінологічної номінації, наприклад *abandonment – добровільна відмова (від позову, права, власності і т.д.). His abandonment by his mother when he was a baby affected him all his life. – Відмова його матері від своїх материнських прав на нього, коли він був немовлям, вплинуло на все подальше його життя.* Це слово було утворено від слова *abandon – покидати. By the time the rebel troops arrived, the village had already been abandoned. – До прибуття повстанських військ село вже було покинуте*;

2) термін-метафора, усі компоненти якого є одиницями загальнолітературної мови, наприклад *annual return – звіт, який компанії повинні щороку надсилати до уряду, вказуючи конкретні реквізити, наприклад прізвища директорів компаній та дані про активи та акції. The law requires employers to monitor the religious composition of their work forces, and to submit annual returns on it to the Fair Employment Commission. – Закон вимагає від роботодавців контролювати релігійний склад своїх робітників та щорічно подавати звітність про це Комісії справедливої зайнятості.* Цей термін містить у собі два загальнолітературних слова *annual* та *return*;

3) термін-метафора, деякі елементи якого є одиницями загальнолітературної мови, а інші – загальнонаукової, наприклад *adhesion contract – договір з'єднання. Contractual relations with the Corporation are established via an adhesion contract. – Оформлення договірних відносин з Корпорацією здійснюється у вигляді договору з'єднання. Adhesion* означає *прилипання* і є загальновживаним, а *contract – контракт*, *договір* і загалом уживається лише у економічній та юридичній сферах;

4) термін-метафора, деякі елементи якого є одиницями загальнолітературної мови, а інші – мови юридичної спрямованості, наприклад *attorney of record – адвокат у справі, чиє ім'я занесено у судовий протокол. She's the attorney of record on the case. – Вона – головний адвокат у цій справі*. Слово *record* є загальнолітературним і означає *запис* або *записувати*, а ось *attorney* означає *адвокат* і є суто юридичним терміном;

5) найменшою кількістю терміноелементів представлена група термінів-метафор, обидва елементи яких належать мові правової діяльності, утворених, відповідно, на базі іншого терміна-метафори. Наприклад: *court of law – суд загальної юрисдикції. A court of law may be designated to render such assistance on behalf of all the courts in the same area. – Для надання такої допомоги від імені всіх судів одного району може бути призначений суд загальної юрисдикції.* Обидва слова є термінами правової сфери діяльності.

Така стратифікація ілюструє різнорідність структурно-номінативних характеристик термінів-метафор в англомовній юридичній терміносистемі. Для досліджуваної терміносистеми, як і для термінів-метафор інших предметних галузей, характерна наявність у термінах-метафорах емоційно-оцінного компонента. Цей компонент реалізується в терміні-метафорі в результаті наявності в ньому позитивних або негативних конотацій. Сьогодні дослідники вважають, що для лексико-семантичного термінотворення загалом і для метафоричного термінотворення зокрема, за визначенням, характерне привнесення в такі терміни конотацій [7, с. 67]. Образ, переданий за аналогією зі сфери-джерела в сферу-вживання, наділений додатковою дефініційною інформацією: наприклад, *relief – полегшення болю, страждань. Honestly, I just felt relief. – Якщо чесно, я просто відчув полегшення.* А *relief* в юридичній термінології – *звільнення від сплати. There is no deduction for tax relief on interest payments. – Відрахування за звільнення від податку щодо процентних виплат не передбачено*; *security – відчуття безпеки. Achieving life-long economic security emerged as a key theme women want addressed. – Досягнення довічної економічної безпеки стало ключовою темою, яку хочуть вирішити жінки.* А *security* в юридичній термінології – *цінні папери*; *In the event of deflation, the security cannot be redeemed for less than the original face value but the coupon payments are based on the deflated principal. – У разі дефляції цінний папір не може бути продано менше ніж за первісну номінальну вартість, однак виплати за купонами розробляються на основі перерахованої з урахуванням дефляції капітальної суми.*

Унаслідок творення термінів способом вторинної номінації відбувається не просто збагачення лексем новим семантичним відтінком, а й «навантаження цілком новим лексичним значенням» [4, с. 50], якого досі ця лексема не мала. Отже, з наведеного аналізу очевидне домінування антропоморфної моделі метафоризації в різних її проявах. Прикметно, що розворот лінгвістики саме в антропоцентричне русло дає змогу дослідникам побачити відбитки життя й діяльності людини буквально у всьому, зокрема у формуванні англійських юридичних термінів-метафор. Перевага сфер-джерел, що репрезентують різноманітні характеристики живої істоти, проливає світло на особливості створення таких термінів: усе, що пов'язане із щоденною діяльністю людини, їй зрозуміло й доступно, легко виринає в пам'яті, запам'ятовується й вишиковує у свідомості ті необхідні зв'язки, які надалі лягають в основу номінації нових об'єктів.

Висновки. Отже, аналіз особливостей метафоричної номінації в англомовній юридичній терміносистемі продемонстрував, що досліджувана терміносистема володіє унікальними специфічними властивостями, які дуже яскраво виявилися в корпусі метафоричних термінів, що обслуговують майже чверть усього корпуса одиниць досліджуваної предметної галузі. Крім того, у результаті аналізу було виявлено, що цей блок одиниць відповідає всім вимогам і критеріям, пропонованим під час аналізу метафоризації в термінологічній номінації як один з основних когнітивних номінативних процесів, продуктивно експлуатує основні моделі метафоричного термінотворення й різні сфери-джерела з урахуванням особливостей галузі, оптимально актуалізуючи необхідні ознаки в процесі номінації.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Лингвистические проблемы референции. Новое в зарубежной лингвистике. Логика и лингвистика (проблемы референции). Прогресс, 1982. С. 304–350.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. КомКнига, 2007. 576 с.
3. Бугулов Е. Метафорические терминообразовательные структуры в английской физико-математической терминологии. Структурная и математическая лингвистика. 1980. Вып. 8. С. 8–14.
4. Вержбиская А.В. Креативная функция единиц вторичной номинации в сказках Л. Кэрролла «Алиса в стране чудес» и «Алиса в Зазеркалье» : дис. канд. филол. наук : [спец.] 10.01.03 «Литература народов стран зарубежья». 2004. 159 с.
5. Гриценко П.Ю. Моделювання системи діалектної лексики. 1984. 255 с.
6. Грошко Т.В. Про природу вторинної номінації в структурі спеціального дискурсу. Publishing house Education and Science s.r.o. URL: http://www.rusnauka.com/17_SSN_2007/Philologia/22471.doc.htm (дата звернення: 26.08.2019).
7. Даниленко В.Т. Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. Высшая школа, 1970. 288 с.
8. Иконникова В.А. Метафора и метонимия при образовании терминовэпонимов (на материале англоязычной юридической терминологии). European Social Sciences Journal, 2011. No. 10 (13).
9. Кубрякова Е.С. Теория номинации и словообразования. Языковая номинация (виды наименований). Наука, 1977. С. 225.
10. Лотте Д.С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминоэлементов. «Наука», 1982. 152 с.
11. Побережниченко Э.В. К вопросу о взаимосвязи общеупотребительной и терминологической лексики. 1975. 162 с.
12. Тодосиенко З.В. Семантическая деривация как важнейший механизм содержательной динамики языка (на материале русского и английского языков). Фундаментальные исследования, 2014. № 5-3. С. 643–648.
13. Українська мова : енциклопедія / редкол. : В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
14. Ягафарова Н.Г. Основные ономасиологические понятия. Вестн. Челяб. гос. ун-та, 2010. Вып. 43. С. 172–177.
15. Ярцева В.Н. О сопоставительном методе изучения языков. Филологические науки. НДВШ, 1960. № 1. С. 5–11.
16. Ebbesson, Jonas. Law, Power and Language : Beware of Metaphors. Scandinavian Studies in Law. Vol. 53. 2008. Issue. 12.

Skyrta A., Kuznetsova I. Metaphor as the main method of English legal terms in secondary nomination

Summary. Secondary nomination is explored in the article as a way of forming new terminological units in legal terminology. It is proved that this phenomenon in the legal term system is characterized by consistency: on the one hand, the result of the secondary nomination is a term that is included in the system of terms of a certain scientific language and in the language system in general; on the other hand, any group, the classification of terms that emerged as a result of secondary nomination, indicate the regularity of the manifestation of this phenomenon. The article also analyzes the features of semantic derivation as a way of forming a secondary nomination in legal terminology. It is determined that the lexical composition of the English term system in general and the legal term system in particular, is actively replenished due to new nominative units, whose numerous corpus testifies to their communicative and pragmatic value and derivative potential. To a large extent, these qualities are due to the existence of an inter-scientific terminological foundation that arose from the activity in the field of special vocabulary of the secondary nomination process –

the use of nominative means already available in the language in the new naming function.

It is proved that the phenomenon of nomination is a complex multifaceted phenomenon that contains a whole complex of problems of all kinds: subjective in language, influence of social environment and historical thought on the process of emergence of new names, problems of correlation between sign and signifier, the problem of choice of linguistic means of expression of one or another concepts and relationships of different ways of naming and so on.

The nominative language inventory is replenished mainly through borrowing or a secondary nomination – the use in the act of nomination of an existing unit as a name for a new designation. There are several ways to create a secondary nomination. Thus, the formation of the content of secondary names occurs in the process of rethinking the «previous» meaning of words. With the help of the semantic volume of the word: in narrowing and expanding the lexical meaning of the term, for free, nominally-derived lexical meanings characteristic rethinking on the basis of metonymy, and for non-phraseologically related or syntactically conditioned – on the basis of metaphor. Thus, the article examines and defines the role of metaphorization in the emergence of English legal terms. The need for a comprehensive and comprehensive analysis of the vocabulary of English legal terminology formed as a result of the secondary nomination determines the relevance of this work, as it is a complex and ambiguous phenomenon. The legal industry forms a special lexical layer, which changes over time and evolves dynamically, providing the communicative needs of specialists in the field. All of the above allows us to speak of the performance of the secondary nomination as one way of generating industry terminologies, which indicates that there is a genetic link between the terminology units and the common words that gave rise to them. Legal terms resulting from the secondary nomination form a special part of the vocabulary of legal terminology and indicate a close connection of language and thinking in the acts of the secondary nomination. Secondary nomination is the single most productive way to create new titles.

Key words: nomination, secondary nomination, metaphor, term, semantic derivation.

УДК 811.111'276.6:61
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.20

Стегніцька Л. В.,
викладач кафедри іноземних мов
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет»

РОЗВИТОК І СТАНОВЛЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В АСПЕКТІ МОВНОЇ ПЕРІОДИЗАЦІЇ

Анотація. У статті розглянуто англійську медичну термінологію в аспекті мовної періодизації. Використовуючи метод порівняльно-історичного аналізу, висвітлено зв'язок між етапами розвитку англійської медичної термінології та англійської мови загалом. Є певна варіативність у періодизації, оскільки мовні зміни пов'язують не тільки з виникненням мови та коригуванням мовних змін, але й певними історичними подіями, що вплинули на формування та становлення мовних правил. Та все ж традиційно виділяють чотири основних етапи розвитку англійської мови, такі як давньоанглійський період (500–1100), середньоанглійський період (1100–1500), ранній сучасний період (1500–1800) та пізній сучасний період (1800–дотепер). Дослідники Т.А. Расторгуєва, А. Бау та Т. Кейбл здійснюють поділ на шість етапів розвитку англійської мови, які можна простежити і в медичній термінології, періодизація якої залежить від розвитку медицини та наукових відкриттів у різних медичних галузях. Беручи до уваги прогрес у медицині, Р. Фортуен (R. Fortuine) пропонує таку періодизацію англійської медичної термінології, як-от: староанглійська (600–1150 рр.), середньоанглійська (1150–1450 рр.), період Ренесансу (1450–1700 рр.); науковий період (1700–1850 рр.), ранній сучасний період (1850–1950 рр.). Все частіше науковці пишуть про глобалізовану англійську мову, якою послуговуються майже всі країни світу. Зокрема, Д. Крістал уважає, що такий період, як глобалізована англійська мова, який датується 2000 рр. і дотепер, знайшов своє відображення і в медичній термінології, на що вказує той факт, що англійська мова стала домінуючою в медичній галузі, тобто має міжнародний статус і викликає появу англомовних слів в європейських мовах. Розглянувши та проаналізувавши зміни, які відбуваються на сучасному етапі розвитку англійської медичної термінології, можна припустити, що вона, як і мова загалом, перебуває в стадії глобалізації, тобто настав період глобалізованої англійської термінології.

Ключові слова: періодизація англійської мови, періодизація англійської медичної термінології, глобалізована англійська мова.

Постановка проблеми. Медична термінологія вирізняється неоднорідністю та різноманітними шляхами поповнення свого складу. Динамічний розвиток у медицині привів до інтенсивного поповнення медичної термінології, становлення якої можна простежити не тільки через призму певних історичних подій, але й в аспекті мовної періодизації. У статті висвітлено зв'язок між етапами розвитку англійської медичної термінології та англійської мови загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання періодизації англійської мови висвітлено в низці праць вітчизняних і зарубіжних дослідників. Є певна варіативність у періодизації, оскільки мовні зміни пов'язують не тільки з виникненням мови та коригуванням мовних змін, але й певними історичними подіями, що вплинули на формування та становлення мовних правил. Питання періодизації англійської мови розглянуто в працях таких науковців, як О.В. Бабенко, Т.А. Расторгуєва, Дж. Алгео (John Algeo), А. Бау та Т. Кейбл (A. Baugh and T. Cable), Д. Крістал (D. Crystal), Г. Міллер (G. Miller), та інших. Розвідки щодо розвитку медичної термінології знайшли своє відображення в працях Дж. Баная (G. Banay), Е. Ендрюса (E. Andrews), Р. Фортьюн (R. Fortuine) тощо. Огляд останніх досліджень виявив, що становлення англійської медичної термінології часто розглядають як результат впливу інших мов і пов'язують появу іншомовних слів в англійській медичній термінології із геополітичними змінами, такими як скандинавське та нормандське завоювання, комерційні зв'язки з Римською імперією та науковий обмін з європейським країнами, тобто без надання належної уваги періодам розвитку англійської мови в загалом.

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати мовні зміни, які відбуваються паралельно із змінами науковими, що вплинули на періодизацію англійської медичної термінології. **Завдання** – прослідкувати розвиток англійської мови та англійської медичної термінології в діахронічному зрізі та розкрити взаємозв'язок у етапах їхньої періодизації.

Виклад основного матеріалу. Формування англійської медичної термінології тісно пов'язане з розвитком мови в загалом. Є певна варіативність щодо періодизації англійської мови, яка залежить від лінгвістичних змін. Традиційно вважають, що в історії англійської мови наявні чотири періоди розвитку – давньоанглійський період (449–1100 рр.), середньоанглійський період (1100–1500 рр.), ранній сучасний (1500–1800рр.) та пізній сучасний період англійської мови (1800 – дотепер) [3]. Більш детальна періодизація пов'язана з коригуванням і фіксацією мовних норм. Отже, поділ здійснюється в межах таких періодів: давньоанглійський період (450–700 рр.) – дописьмовий період та існування діалектів племен; період письмової давньоанглійської (700–1066 рр.) – домінування західно-саксонського діалекту; ранній середньоанглійський період (1066–1350 рр.) – початок нормандського завоювання та поява англо-нормандської мови; період класичної середньоанглійської мови (1350–1475) – англійська стає мовою держави і літератури; період ранньої нової англійської (1476–1660 рр.) – граматика та закінчення стають фіксованими, поява першої книги англійською; неокласичний період (1660-1800 рр.) – унормування мови, поява стилів, фіксація вимови, стандартизація граматики; період пізньої нової англійської (1800 – дотепер) –

поява стандартизованої англійської мови [5, с. 46]. Розглянемо детальніше кожен із періодів.

Періодизація англійської мови

Давньоанглійський період (500–1100 рр.). Так званий доанглійський період пов'язують із кельтськими племенами, які населяли британські острови. Кельтська мова, якою розмовляли в Британії до експансії цієї території, мала незначний вплив на розвиток англійської мови та знайшла своє відображення в топографічних назвах, зокрема річок, міст, територій [2, с. 134]. Кельтські слова присутні в семантиці таких назв, як *Barr* від *bar* «верх, верхівка», *Bredon*, *Breedon* від *bre* «пагорб», *Bryn Mawr* від *bryn* «пагорб» та *mawr* «великий, величний», *Pendle* від *pen* «верхівка»; *Duncombe*, *Holcombe*, *Winchcombe,* де *cumb* означає «долина»; *Torr*, *Torcross*, *Torhill,* де *torr* вживається зі значенням «висока скала, вершина» [5, с. 68–69]. Щодо загальних назв кельтського походження, то їх було не більше 20 найменувань [10, с. 19].

Захоплення Британських островів римлянами, яке розпочалося ще в 5 ст. до н.е., також мало досить незначний вплив на лексикон англійської мови. Запозичені слова здебільшого мали побутовий характер, як-от *pepper* від лат. *piper*, *popper* від лат. *papaver*, *fork* від лат. *furca*, *cheese* від лат. *caseus*, *kitchen* від лат. *coquina*, *sock* від лат. *soccus*, *belt* від лат. *balteus*, *pillow* від лат. *pulvinus*, *mat* від лат. *matta*, *cup* від лат. *cuppa, dish* від лат. *discus*, *box* від лат. *buxis*, *street* від лат. *strata* та інші [2, с. 135]. Після прийняття та поширення християнства з'являються релігійні за тематикою слова, такі як *alms*, *abbot*, *martyr*, *hymn*, *nun*, *priest*, *monk*, *cloister*, *creed*, *devil*, *angel*, *psaltyr*, *apostle*. Отже, в англосаксонську мову ввійшло більше 600 слів sermo vulgaris, які були запозичені у римлян [10, с. 23, 443]. Причиною такого запозичення були відносини з римською цивілізацією, спочатку комерційні та військові, а згодом релігійні та наукові, які тривали протягом багатьох років і постійно оновлювалися. У VIII–IX ст. разом із завоюванням Британських островів вікінги принесли староскандинавські слова, які в англійській мові мають буквосполучення *sh/sk*, як-от *ship*, *shall*, *sky*, *skill*, *scrape*, *scrub*, *bask*, *whisk* [5, с. 70, 90].

Середньоанглійський період (1100–1500 рр.). Середньоанглійський період пов'язують із нормандським завоюванням, внаслідок якого відбулося злиття двох народів, нормандців та англійців, що призвело до появи англо-нормандської мови. Латина була тоді основною мовою науки, завдяки цьому у вокабулярі з'являються слова латинського походження, які за посередництвом французької проникають у всі сфери людської діяльності. У лексиконі з'являються слова з права, медицини, теології, літератури тощо. Зокрема, у сфері *уряду та адміністративної діяльності*: *crown, reign, royal, authority, sovereign, court, council, parliament, assembly, statute* та інші; *релігії*: *saint, miracle, mystery, faith, heresy, schism, reverence, devotion, sacrilege, simony, temptation, damnation* та інші; *їжі і напоїв: appetite, taste, salmon, sardine, oyster, beef, veal, mutton, pork, bacon, sausage, poultry, toast, biscuit, cream, salad, lettuce, endive, mustard, vinegar* тощо [2, с. 303-304]. Поряд із запозиченими використовуються і суто англійські слова для позначення буденних реалій, таких *як house, hall, bower, room, window, door, floor, steps, gate* тощо [5, с. 172].

Сучасна англійська мова (1500 – дотепер). Сучасний період є досить тривалим та, у свою чергу, поділяється на ранній і пізній.

Ранній період сучасної англійської мови (1500–1800 рр.). Цей період припадає на кінець XIV – початок XV ст., час, коли відбувається упорядкування мови з регламентацією норм. Англійська, яка досі базувалась на різних діалектах, отримала письмовий стандарт, основою якого став діалект Лондона. Однією з причин такого перебігу подій стало заснування в цьому регіоні двох університетів – Oxford та Cambridge. У XIV ст. освітня роль монастирів мінімізувалась, відповідно, два університети перетворилися на важливі інтелектуальні центри. Відбувається стандартизація вимови та орфографії, зникає вернакула. Академічна монополія латині призвела до того, що в середні роки пересічні громадяни були неосвіченими через незнання латині. Крім того, це був період Ренесансу, час розквіту мистецтва та науки, які потребували нових слів для номінацій. Незважаючи на домінування латини у всіх сферах людського життя, поповнення словникового складу відбувається з використанням національного потенціалу, що було результатом прагнення покращити мову. Приблизно в XVI ст. ця монополія була зруйнована і виявлені численні недоліки англійської мови, що призвело до появи запозичених слів. Англійська, без сумніву, була досить примітивною порівняно з класичними мовами, тому необхідно було внести зміни, щоб привести слово у відповідність до звичних англійських форм. Отже, запозичені з латинської слова зазнають певних адаптаційних змін. Зокрема, іменники латинського походження отримали англійські закінчення, як-от: *-tas* (лат. *sanitas*) → *-ty* (англ. *sanity*), *-antia/-entia* (*scientia, tendentia*) → *-ance(-ancy)/-ence(-ency)* (*science/tendency*), а прикметники із закінченням *-bilis* (*capabilis*) отримали звичне англійське закінчення *-ble* (*capable*) [5].

Системність та урегульованість англійської мови припадає на XVII–XVIII ст. Науковий раціоналізм намагається сформулювати правила та принципи, які можна логічно пояснити та застосувати. Класична латинь розглядається як взірець літератури та мови. Інтелектуальні тенденції направлені на зусилля із стандартизації, уточнення та виправлення англійської мови. Розглядається питання щодо використання англійської мови для написання наукових трактатів, в яких латина здавна була традиційною. З цією метою значно доповнено словниковий запас і представлено адекватну систему правопису. Вперше було звернуто увагу на граматику, яка була довільна та несистематизована. На відміну від грецької та латини, які малі свої стандарти, англійська була неупорядкована і різнилася навіть серед освічених людей. Всі ці факти привели до академічного вивчення мови. З'являються словники (для вдосконалення вокабуляра) та практичні трактати з граматики (для унормування письма). Всі зусилля науковців були спрямовані на те, щоб стабілізувати мову та затвердити її в постійній формі. Отже, одну з найбільш амбітних надій XVIII ст. було здійснено і мова отримала свою раціональну та постійну форми [5, с. 238–239]. Колоніальна політика Англії також сприяла надходженню нової лексики. Незважаючи на занепокоєння, що англійська мова руйнується під впливом іноземних слів, її вокабуляр поповнився такими іншомовними реаліями, як *pyjamas, thug, bungalow, cot, jungle, loot, bangle, shampoo, candy, tank; barbecue, savvy, nitty-gritty, hammock, hurricane, savannah, canoe, cannibal, potato, tobacco, maize* тощо [13].

Пізня сучасна англійська мова (1800–2000 рр.). Пізня сучасна англійська мова – це стан наукового прогресу, де словниковий запас відображає розширення свідомості та кругозору.

Індустріальна революція знайшла своє мовне відображення в появі таких слів, як *railway, locomotive, photograph, camera, film, enlargement, emulsion, focus, shutter, cable, refrigerator* та інше. Серед найбільш значимих подій початку XIX ст. стали дослідження космосу та інженерні розробки в дослідженні космічного простору, які збагатили англійську мову такими словами, як *spacecraft, space, shuttle, countdown, blast off, flyby, command, module* та інші [13]. У кожній галузі науки, теоретичній і прикладній, протягом останніх двох століть була потреба в тисячах нових термінів. Нові терміни та терміносполуки, які відомі тільки фахівцям, з часом переходять у загальне користування, як-от *emancipation* чи *cholesterol*.

Глобалізована англійська (2000 – дотепер). У час глобалізації світу та суспільства все частіше говорять про інтернаціональну мову. Свого часу міжнародною мовою була латина, якою розмовляли у всій Римській імперії. Причиною цього була не стільки чисельність римлян, як їхня державна потужність. Є тісніший зв'язок між домінуванням мови та економічною, технологічною та культурною силою. Цей зв'язок стає все більш зрозумілий під час вивчення історії Англії та аналізу історії англійської мови [8, с. **7**]. На думку Д. Крістала (D. Crystal), настає пора глобалізованої англійської, внаслідок чого багато слів англійського походження зайняли своє місце у щоденному спілкуванні та більше не сприймаються як іншомовні, серед яких *blockbuster, crash, burger, reception, hoodie, sweater, trench, teenager, lifestyle* та інші. Науковий світ також обрав англійську як мову спілкування, зокрема, престижним вважається друк наукових досліджень і доповідей у англомовних виданнях. Крім того, вивчення саме англійської мови є пріоритетним у вищих закладах освіти та науки. Популяризація англійської мови здійснюється через літературу, яку читають в оригіналі, та засоби масової інформації. Науковець М. Кайку (M. Kaku) у своїй книзі «*Фізика майбутнього*» пише, що 29% усіх відвідувачів Всесвітньої павутини реєструються англійською мовою. Крім того, саме англійська мова допомагає інтегруватись у світову економіку маргінальним країнам, оскільки стимулює економічний розвиток та активізує економічну діяльність таких країн [1, с. 374]. Отже, англійська стає мовою глобалізованого суспільства завдяки економічно стабільним, технологічно розвиненим і культурно багатим країнам, де англійська мова є державною чи стала такою внаслідок певних історичних подій. Всі зазначені вищі періоди в мові знайшли своє відображення і в медичній термінології, розвиток якої тісно пов'язаний із медичними відкриттями та висвітлює процеси наукового пізнання в суспільстві.

Періодизація англійської медичної термінології.

Беручи до уваги прогрес у медицині, Р. Фортуен (R. Fortuine) пропонує таку періодизацію англійської медичної термінології, як-от: староанглійська (600–1150 рр.), середньоанглійська (1150–1450 рр.), період Ренесансу (1450–1700 рр.), науковий період (1700–1850 рр.), ранній сучасний період (1850–1950 рр.).

Староанглійська (600–1150 рр.). На думку Р. Фортуена (R. Fortuine), староанглійська мова мала виключно германське походження. Тевтонські слова не були суто медичними, хоч і мали анатомічний характер і позначали частини людського тіла або ж назви внутрішніх органів. Слова на позначення частин тіла, наявні в сучасній мові, були запозичені в германських племен, а поява таких слів зумовлена роботою, пов'язаною із забоєм худоби чи травмами на полі бою. Отже, в англійській мові присутні такі слова раннього англійського періоду, як *blÆdre – bladder, guttas – gut, ban – bone, blod – blood, heorte – heart, brÆgen – brain, lungen – lung, lim – limb* [9, с. 19]. Прикладами парамедичних слів, запозичених у германських племен, є *cneow – knee; ancleow – anckle; tunge – tongue; eage – eare (ear); hlid – lid; ceac (ceaca) – cheek; ceacban – cheekbone* та інші [6, с. 21, 71]. Вікінги в VIII–IX ст. разом із завоюваннями також принесли староскандинавські слова анатомічного характеру, такі як *calf, freckle, leg, skin, scab*, *ill* тощо [5, с. 90; 2, с. 300]. Цьому періоду ми завдячуємо словам із клінічним значенням, як-от *death,* sick, health, deaf, blind, headache, itch, bruise, bleed, sore, *misborn, flee, lose, wound, bruise, bleed, soure, hangnail, blain, acne* [9, с. 19].

Найдавніші згадки про давньоанглійську медицину датуються приблизно IX ст. н.е. Такі письмові джерела, як *Bald's Leechbook*, *Leechbook III*, *Læceboc* та *Lacnunga*, містили тексти, написані англосаксонською, де слово *Laececraefte* означає «медицина», *laece* – «лікар», а для позначення лікування використовували слово *Leechcraft* [5, с. 60]. Оскільки лікування було на рівні народної медицини, тобто лікування травами, то староанглійські слова збереглись у назвах лікарських рослин, як-от *mugwort*, *foxglove*, *gharlic*, *onion*, *cowslip*, *banewort*. Вплив латини очевидний із назв манускриптів, таких як *Herbarium Apulei* чи *Medicina de Quadrupedibus*, де основний текст написаний староанглійською з незначною кількістю латинських термінів, таких як *ampulla* чи *febris* [7, с. 91]. Поява латинських запозичень була результатом тривалих інтелектуальних зв'язків із Римською імперією. Обмін досвідом у галузі медицини сприяв постійному оновленню знань, і завдяки римлянам англійська медична термінологія поповнилась словами, які мали прямий чи периферійний зв'язок із медициною, як, наприклад: *palm, organ, balsam, fennel, chrism, font, coriander, ginger, laurel, scrofula* та інші [11, с. 142]. Отже, медичні терміни староанглійського періоду мали буденний характер, були периферійно пов'язані з медициною та практично збігалися з давньоанглійським періодом англійської мови.

Середньоанглійський період (1150–1450 рр.). У середні віки медицина була під владою церкви, а лікуванням займались церковнослужителі при монастирях. Медицина не була наукою і навіть саме слово *medicus* метафорично означало *абат*, тобто служитель церкви, який займався духовним зціленням [12, с. 8–10]. Після нормандського завоювання відбуваються зміни не тільки в суспільному житті Англії, але й медичній термінології, які знайшли своє відображення в лексиконі англійської медичної термінології. Оскільки латина була офіційною мовою тогочасної медицини, то більшість термінів має латинське походження, які було адаптовано до її мовних правил. Як результат, маємо такі анатомічні терміни, як *face* від лат. *facies*, *joint* від лат. *junctum*, *vein* від лат. *vena*, *stomach* від лат. *stomachus*, *spleen* від лат. *splen*, *pupil* від лат. *pupilla*, *diaphragm* від лат. *diaphragma, ligament* від лат. *ligamentum*, *carbuncle* від лат. *carbunculus* та засоби лікування *remedy* від лат. *remedium*, *ointment* від лат. *unguentum*, *poison* від лат. *potio* та інші. Інші терміни прийшли в англійську мову через посередництво французької, оскільки саме нормано-французька була офіційною мовою суду, церкви та освіти. Отже, англійська медична термінологія поповнюється клінічними термінами безпосередньо французького походження на позначення захворювань, таких як *blemish*, *leprous, malady, dropsy, gout, palsy, jaundice*.

У XIV ст. так звана «чорна смерть» (Black death) поповнила мову такими словами, як *epidemic, infection, dysentery, disease, apoplexy*. Незважаючи на домінуючу значимість французької, на рівні із запозиченнями вживаються і слова національного вокабуляру, як, наприклад: *kidney, buttock, armpit, backbone, bald, dizzy, ringworm, falling sickness* [9, с. 21]. Цей етап англійської медичної термінології, як і мова загалом, частково збігається з мовною періодизацією та завдячує появі латинських і французьких слів.

Період Ренесансу (1450–1700 рр.). У період Ренесансу християнська Європа основну увагу зосередила на науці. Це був час відкриттів і прогресу в медичних знаннях. Латина все ще залишається мовою релігії, філософії, мистецтва, наук і медицини. Латиною перекладаються всі медичні трактати греків та арабів, її також використовують для позначення нових концептів у медичній галузі, як-от *climax, appendix, epitome, exterior, delirium* чи *axis*. Після послаблення впливу церкви дозволено робити розтин тіла. Дослідження людського організму привело до прориву в анатомії, а саме фламандський анатом Андреас Везаліус (Andreas Vesalius (1514–1564 рр.)) створює анатомічний атлас *De Humani Corporis Fabrica*, англійський лікар Вілліам Гарві (William Harvey, 1578–1657 рр.) описує системний кровообіг і властивості крові, італійський науковець Леонардо да Вінчі (Leonardo Da Vinci (1452–1519 рр.)) працює над дослідженням сухожиль, м'язів, кісток та інших особливостей людського організму, французький хірург Амбруаз Паре (Ambroise Paré (1510–1590 рр.)) закладає основи сучасної криміналістичної патології та хірургії, тощо. Всі ці відкриття призвели до появи нових термінологічних одиниць. Відбувається стандартизація анатомічної лексики, яка значно поповнила англійську медичну термінологію. Латинські слова, які є важливим елементом англійського вокабуляра, як правило, вводились у мову за допомогою писемності. Під час перекладу праць були виявлені численні недоліки, зокрема, словниковий запас значно обмежував перекладача та спокушував запозичувати з інших мов. Для письменників, для яких латинь була другою рідною мовою, з'явилась спокуса замінити особливо громіздкі англійські слова латинськими коренями та максимально адаптувати їх. Адаптування здійснювалося простим процесом відрізання латинського закінчення, як *hepaticus – hepatic, cardiacus – cardiac, lumbalis – lumbal, sacralis – sacral*. Крім того, частина латинських закінчень адаптовано, як-от: *-us* в прикметників було змінено на *-ous* (*osse**us** – osse**ous***) або на *-al* (*extern**us** – extern**al***) [5]. Оскільки Ренесанс зародився в Італії, то англійська медична термінологія поповнилась й італійськими словами. Зокрема, італійський лікар Джіроламо Фракасторо (Girolamo Fracastoro, 1478–1553 рр.) для позначення причин (патогени поза людським тілом), які спричиняють епідеміологічні хвороби, пропонує термін *fomites*. Іншими словами цього періоду є *malaria, scarlatina, influenza, pellagra* тощо [4, с. 156]. Такий період, як Ренесанс, повністю відсутній у мовній періодизації. Припускаємо, що цей період був особливо значимим у медицині, після темної доби Середньовіччя.

Науковий період (1700–1850 рр.). Цей період вирізняється науковими досягненнями, такими як переливання крові, використання стетоскопу, винахід хініну (який має виражену дію проти малярії) та аспірину (універсального жарознижувального засобу). Досліджено, що хворобу спричиняють віруси, яким може запобігти вакцинація. Успіхи в медицині супроводжуються появою нової лексики, такої як *inoculation, chickenpox, purpura, scabies* тощо. З'являються слова клінічного спрямування, такі як *ptosis, scoliosis, eczema, asphyxia, tracheotomy, lithotripsy* та інші. Це був період наукової медицини, вивчення якої зосереджено в медичних університетах, тобто медицина стає академічною. На базі Лейденського університету було створено клінічний центр підготовки лікарів, де під керівництвом німецького лікаря Г. Бурхааве (H. Boerhaave) розбирались та аналізувались клінічні випадки, тобто це був час переважання практики над теорією. Пріоритетним напрямом клінічної медицини було клінічне мислення, яке включало огляд хворого, детальний опис історії хвороби та її перебігу. Багато слів перейшли в англійську мову із сучасної латини без змін, як-от *scoliosis, analgesia, diastasis, asphyxia*, інші ж утворювались із використанням греко-латинських компонентів, як-от префіксів *sub/supra* у термінах *submaxillary, suprarenal* чи латинським прикметниковим закінченням *-oidus\-iformis* із значенням *схожий* чи *подібний до чогось*, тобто має форму якогось предмета, як-от *cricoid, trapezoid, mastoid, vermiform, filliform* тощо. Паралельно виникали слова англійського походження, як, наприклад: *hunchback, whooping, snow blindness, frostbite, lockjaw* тощо [9, с. 24–26].

Ранній сучасний період (1850–1950 рр.). Поява сучасних методів діагностики та лікування зумовлює розвиток вузькоспеціалізованих напрямів медицини, зокрема досліджень у мікробіології, патології, фармакології, вірусології, онкології, хірургії, психіатрії, психології. Відкриття Л. Пастера та Р. Коха відобразились у появі таких слів, як *sterilization, antisepsis, streptococcus, pathogen, microbe, incubator, gram positive/negative* та інших. З'явились нові назви хвороб і мікроорганізмів, які їх викликають: *oncomycosis, botulism, paratyphoid fever, trench fever, tularaemia, chlamidia, recketsia* [9, с. 29]. Винахід і використання стетоскопу, англ. *stethoscope*, дали поштовх до появи інших слів із компонентом *-scope*, як-от: *otoscope*, *rhinoscope*, *endoscope* тощо. Методи лікування та хірургічні втручання збагатили англійську медичну термінологію такими термінами, як *laparotomy, cholecystectomia, gastropexy, ovaryectomy, mastectomy, nephropexy*. Дослідження З. Фройда та поява в XIX ст. психіатрії як науки привели до появи численних термінів для позначення психічних розладів, таких як *schizophrenia, extrovert and introvert, behaviorism, inhibition, defense mechanism, inferiority complex, bonding, psychoanalysis*. На початку XX ст. відбувся прогрес у харчуванні та метаболізмі, і такі терміни, як *nutrition, calorie,homeostasis, vitamin A, B, C, D, E*, стають загальновживаними словами. Після відкриття В. Рентгеном радіоактивних променів починають розвиватися рентгенологія та радіологія, які збагатили мову медицини такими термінами, як *x-ray, radiology, fluoroscopy, cholecystography* тощо [9].

Міжнародна співпраця в галузі медицини зумовила необхідність універсальної мови спілкування, якою свого часу була латина. Практично всі авторитетні медичні журнали у своїх рекомендаціях вимагають резюме англійською мовою як другою після рідної. Більшість підручників і посібників із медицини перекладено теж англійською мовою. З огляду на те, що глобалізоване суспільство обрало англійську мову для спілкування, то цілком очевидно, що саме англійська мова поступово впливає і на формування медичної термінології загалом. Такі терміни, як *AIDS, HIV, CT, MRT, Flap-*

Op, Check-Up (Check-Up-Dossier, Check-up-Untersuchung), GI-Check, bypass, messie syndrome відомі медикам різних країн і часто вживаються у наукових публікаціях. Припускаємо, що настає ера глобалізованої англійської медичної мови, яка сприяє обміну інформації в галузі медицини. В період глобалізованого суспільства англійська мова стає своєрідним провідником інформації, яка здійснюється посередництвом англомовної лексики.

Висновки. З огляду на зазначене вище можна зробити висновок, що англійська медична термінологія тісно пов'язана як із розвитком англійської мови, так і з розвитком медицини як науки. Такий бінарний характер є наслідком поєднання наукового прогресу, що поповнив англійську медичну термінологію безпосередньо науковою лексикою, яка, у свою чергу, адаптувалась та унормовувалась згідно з мовними правилами. Такий період, як глобалізована англійська мова, який датується 2000 рр. і дотепер, знайшов своє відображення і в медичній термінології, на що вказує той факт, що англійська мова стала домінуючою в медичній галузі, тобто має міжнародний статус і викликає появу англомовних слів в європейських мовах.

Перспективи подальших розвідок. Перспективним уважаємо дослідження переважного вживання англомовних слів у межах європейських мов з огляду на їхню розвинену національну терміносистему.

Література:

1. Кайку М. Фізика майбутнього. Львів : Літопис, 2017. 432 с.
2. Расторгуева Т.А. История английского языка : учебник на англ. яз. 2-е изд., стер. Москва : ООО «Издательство Астрель», АСТ, 2003. 348 с.
3. Algeo J. The origins and development of the English language. Wadswotrth : Cengage learning, 2005. 368 p.
4. Banay G. An Introduction to Medical Terminology II. Terms Drawn From Modern Languages. Bull Med Libr Assoc, 1949 Apr. No. 37(2). P. 152–163.
5. Baugh A.C. and Cable T. A History of the English Language. 5th ed. London : Routledge, 2002. 447 p.
6. Bosworth J. A dictionary of the Anglo-Saxon language. London : Longman, 1838. 721 p.
7. Cameron M.L. Anglo-Saxon Medicine. Cambridge : Cambridge University Press, 1993. 211 p.
8. Crystal D. English as a global language. 2nd ed. Publisher : Cambridge University Press, 2003. 212 p.
9. Fortuine R. The words of medicine: sources, meanings, and delights. Springfield, Ill : Charles C Thomas, 2001. 424 p.
10. Miller G. External Influences on English: From Its Beginnings to the Renaissance. Oxford : Oxford University Press, 2012. 350 p.
11. Nielsen H. F. The continental Backgrounds of English and its insular development until 115. Publisher : Odense University Press, 1998. 233 p.
12. Siraisi, Nancy G. Medieval and Early Renaissance Medicine: An Introduction to Knowledge and Practice. 1st ed. Publisher : University of Chicago Press, 1990. 264 p.
13. The History of English. URL: https://www.thehistoryofenglish.com/history_old.html.

Stegnitska L. Development and evolvement of the English medical terminology in the aspect of language periodization

Summary. The English medical terminology in the aspect of language periodization is examined in the article. The author followed the ways of replenishing the English medical terminology from the diachronic perspective. There is certain variability in the periodization of the English language based on the emergence of the writing and the adjustment of the written norms, or the periods are to some extent related to historical geopolitical changes. Nevertheless, four main stages in the development of the English language are traditionally singled out, such as the Old English Period (500–1100), the Middle English Period (1100–1500), the Early Modern Period (1500–1800) and the Late Modern Period (1800 – present day). Researchers T.A. Rastorhueva, A. Baugh and T. Cable distinguish six stages of development of the English language, which are also traced in medical terminology. Its periodization depends on the development of medicine and scientific discoveries in various medical fields. According to significant scientific discoveries in medicine, R. Fortuine suggests dividing the stages of the development of the English medical terminology into Old English (600–1150), Middle English (1150–1450), the Renaissance and Restoration English (1450–1700), Medical English in the Scientific Age (1700–1850) and Medical English of the Early Modern Era (1850–1950). More and more often the scholars are writing about the globalized English, which is used by almost every country in the world. In particular, D. Crystal believes that the period of the globalized English has been lasting from 2000s to the present day. Having considered and analyzed the changes that are taking place at the present stage of the development of the English medical terminology, we can assume that it is in the process of globalization, just like the language as a whole, namely, the period of the globalized English terminology has come. Such a binary principle has resulted from a combination of scientific progress, replenished the English medical terminology directly with scientific vocabulary, which in turn has standardized according to language rules.

Key words: periodization of the English language, periodization of the English medical terminology, globalized English.

УДК 811.111'373
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.21

Терехова С. І.,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри російської мови і літератури,
професор кафедри англійської мови і перекладу
факультету сходознавства
Київського національного лінгвістичного університету

ОРІЄНТАЦІЙНА РЕФЕРЕНЦІЯ В ЇЇ ПРОСТОРОВИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: СПЕЦИФІКА, ФУНКЦІОНУВАННЯ, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Анотація. Статтю присвячено вивченню особливостей просторових репрезентацій орієнтаційної референції в сучасній англійській мові. Референція розуміється як віднесеність актуалізованих у мовленні номінацій (не лише імен) або їхніх еквівалентів до об'єктів навколишньої дійсності (референтів або денотатів). Досліджуваний матеріал систематизований у вигляді функціонально-семантичного поля (ФСП) зі складною, сегментно-ярусною структурою. Поле просторової референції разом із ФСП часової референції і ФСП особової референції складають систему репрезентацій орієнтаційної референції в мові.

Для проведення дослідження був застосований комплексний, поліпарадигмальний підхід, у межах якого мовні репрезентації просторової орієнтаційної референції були проаналізовані і співвіднесені з їхніми концептуально-семантичними та асоціативними корелятами. На етапі власно мовного аналізу були впроваджені його лексико-граматичний і функціонально-семантичний різновиди. Міждисциплінарний підхід був долучений на додаток для всебічного розгляду досліджуваної функціонально-семантичної категорії.

У результаті дослідження були визначені лінгвістичні межі референції. Система РОР визначена у свідомості носіїв мови як повсякденна модель життя і діяльності людини асоціативно і відображена в мові; вона є національно-культурно конотованою.

Концептуально англійські РОР різняться в їхніх наукових інтерпретаціях. Система РОР у мові визначає орієнтири як межі встановлення об'єктивного зв'язку між людиною та навколишнім світом.

У складі ФСП просторової орієнтаційної референції в тематичних групах спостерігається незначна внутрішня асиметрія. Новоутворені значення можуть оформлюватися в дещо конкретизовані ЛСВ розмовних та інших стилістичних характеристик, які з плином часу всебічно узагальнюються або виходять із слововжитку, втративши свою актуальність.

Ключові слова: референція, орієнтаційна референція, концепт, мовна репрезенація, асоціація, поліпарадигмальний підхід, простір.

Постановка проблеми. Вивчення репрезентацій орієнтаційної референції (РОР) в мові стає дедалі актуальним протягом останніх десятиліть. РОР являють собою систему референційних репрезентацій, функцією яких є віднесеність до понять простору, часу, особи – найважливіших для людини понять, координат її повсякденного буття, а також головних параметрів її комунікації. Такі одиниці англійської мови є предметом нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний обсяг наукових досліджень у плані загальної характеристики РОР у мові вже здійснено на різних рівнях аналізу систем англійської, німецької, французької, іспанської, італійської та інших мов окремо, менше – в їхньому зіставленні. Це праці Ю.Д. Апресяна, Н.Д. Арутюнової, О.Є. Кібрика, С.О. Крилова, Й.А. Стерніна, А.А. Уфімцевої, K. Bühler, Ch. Fillmore, K. Heger, J.Kurylowicz, J. Lyons, F. Pasierbsky, K. Sennholz, A. von Stechow, U. Weinreich, D.Wunderlich; Б.А. Успенськаго, В.Г. Гака та ін. Проте накопичені дані потребують подальшого осмислення РОР у системі інтеграції сучасних наукових теорій та концепцій вивчення мови і мовлення, їх парадигмальності, адже як соціальний статус мовців і реципієнтів, так і їх національно-етнічна, політична, релігійна та інша належність накладають свій відбиток на розуміння референції в мові. Поглиблення й оновлення таких наукових даних є перманентно актуальним, адже мовний розвиток завжди передбачає зміни її найрухомішого лексичного шару та, як налідок, – подальший розвиток лексико-граматичних і функціонально-семантичних категорій, тим паче якщо йдеться про мову міжнародного спілкування (англійську).

Мета статті – охарактеризувати специфіку і типологічні властивості РОР в англійській мові у плані вираження в ній просторової орієнтаційної референції шляхом виявлення її концептуально-семантичних, власне мовних та асоціативних особливостей.

Основними способами групування досліджуваного матеріалу та одиницями аналізу обрано ФСП та їхні складники – мікрополя, тематичні групи (ТГ), антонімічні опозиції, синонімічні ряди, окремі мовні одиниці (МО) та лексико-семантичні варіанти (ЛСВ).

Основний емпіричний матеріал дослідження охоплює близько 5700 лексико-граматичних і функціонально-семантичних РОР.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вивчення особливостей мовного вираження референції та її репрезентацій у дослідженні застосовується комплексний, поліпарадигмальний аналіз [16].

Для розв'язання конкретних дослідницьких завдань у роботі застосовуються такі інші (1) спеціальні лінгвістичні методи: *репрезентативний метод* (за визначенням Ю. Степанова [10, с. 239–242]) – для дослідження меж і наповнення системи РОР у зіставлюваних мовах на всіх рівнях аналізу; частково –

експериментальний (психолінгвістичний) метод, зокрема вільний асоціативний експеримент – для уточнення результатів дослідження; елементи *кількісного аналізу* – для наочної маніфестації й аргументування висновків дослідження; (2) загальнонаукові методи: аналізу і синтезу, індукції і дедукції, порівняння, статистичного оброблення; прийоми спостереження й опису – для розв'язання окремих завдань проведеного комплексного аналізу; принципи*:* принцип системного підходу (РОР розглядаються як підсистема мови), семантичний принцип (опора на змістову основу РОР – категорію референції в мові), принцип урахування функціональних особливостей МО (на його основі була здійснена диференціація референційних значень і функцій РОР). З метою виявлення мовної специфіки аналізованого матеріалу були застосовані: *контекстуально-ситуативний аналіз* – для визначення транссемантичних і трансфункціональних типів РОР; *функціонально-семантичний аналіз* – для виокремлення і класифікації прагматичних та функціонально-семантичних типів РОР; *лексико-граматичний аналіз* – для встановлення особливостей і типологізації РОР. Було розроблено власну *методику поліпарадигмального дослідження* як комплексного багаторівневого і багатоаспектного вивчення парадигм мовних явищ і категорій із залученням позамовних наукових даних у комплексі із співвіднесенням мовного матеріалу з концептуально-семантичним та даними асоціативних експериментів. Для верифікації матеріалу асоціативного експерименту було залучено *методику повторних випробувань* [16].

Студіювання концептуальних основ референції, їх розвитку і вираження в мові ґрунтується на синтезі загальнонаукових, міждисциплінарних та мовознавчих парадигм.

Особливості вираження РОР істотно впливають на формування «наївної» картини світу, дозволяють представити систему РОР у вигляді комплексу МО і категорій, на основі якого можна пояснити універсальні категорії мови і мовну логіку. Незважаючи на сучасну загальномовну тенденцію до економії засобів вираження, референція в цілому та її просторові, просторово-часові, часові й особові РОР, зокрема, мають свої диференційні ознаки і властивості, сукупність яких формує основу усвідомлення відповідних концептів, визначення й ідентифікації особи, предмета, явища в просторово-часовому континуумі.

Термін *рефереренція* визначено в логіці, філософії і лінгвістиці як відсилання-вказування, віднесеність актуалізованих у мовленні номінацій до об'єктів навколишньої дійсності. Референція являє собою віднесеність актуалізованих у мовленні номінацій (не лише імен) або їхніх еквівалентів до об'єктів навколишньої дійсності (референтів або денотатів); вона визначається такими головними факторами: синтаксичним, логіко-семантичним, прагматичним [8, с. 411] і функціональним. Із позиції функціонального підходу якість референції визначається якістю співвідношення з денотатом або його певними ознаками (вказуванням, ідентифікацією, найменуванням та ін.) [11; 16]. Із прагматичної точки зору розрізняють інтродуктивну, ідентифікаційну та неозначену референцію [8, с. 411].

Лінгвістичними межами референції є такі: а) внутрішні межі, які встановлюють референцію до об'єкта як частини іншого об'єкта, перед або поза ним (наприклад, англ. *the garden is behind the house* та ін.); б) абсолютні межі, які визначають референцію незалежно від мовця або іншого об'єкта (предмета), зокрема, відносно сторін світу, географічних об'єктів, ландшафту (наприклад, англ. *aqua park is to the south of the city* та ін.); в) відносні межі референції визначаються відносно мовця, суб'єкта і об'єкта навколишньої дійсності (наприклад, англ. *the garden is to the right of the house* та ін.) [15].

Досліджувана система РОР – це сукупність просторових, часових та особових МО, диференційованих і структурованих відповідно до параметрів наукової галузі, яка їх вивчає, та співвідносно з концептуальними РОР, у яких відображається реальна референція. Система РОР закріплена у свідомості носіїв мови як повсякденна модель життя і діяльності людини асоціативно і відображена в мові; вона є національно-культурно конотованою.

Концептуально РОР різняться в їхніх наукових інтерпретаціях. Система РОР у мові визначає орієнтири як межі встановлення об'єктивного зв'язку між людиною та навколишнім світом; її точка відліку – «*I – here – now*», яка визначає її структурну сітку. Базова модель системи РОР універсальна. Специфіки вона набуває здебільшого в місцях перетину і накладання ФСП просторової, часової та особової референції та у співвідношенні з іншими фрагментами ментальної та, відповідно, мовної картин світу. Для більшості наукових знань система РОР ототожнюється з усесвітом і характеризує відношення та взаємозалежність предметів, явищ і осіб у просторі і часі. Філософський підхід дозволяє визначити універсальні характеристики системи РОР: її тричленну основу, абстрактність і відносність її складників, спроможність бути вираженою точними і відносними параметрами залежно від галузі її застосування, ідентифікацію як основу інтерпретації, логіко-референційну та психолінгвістичну основу, фактори соціальної та самоідентифікації в побудові системи РОР, її етнічну і соціальну специфіку.

Основними параметрами системи РОР у мові є просторові, часові й особові характеристики, представлені як засоби моделювання фізичної реальності. В англійській мові це відносно закрита її підсистема, яка охоплює майже всі її рівні. Цілісність цієї підсистеми ґрунтується на невід'ємному розумінні, ідентифікації, актуалізації та реалізації в мові РОР, що відбувається повсякденно. Характерною рисою базових РОР в англійській мові є їх контекстуальна зумовленість, взаємозалежність та взаємовизначеність (референційна, ідентифікаційна, іноді й власне номінативна).

Основними якостями системи РОР в англійській мові, як і в інших індоєврпейських мовах, є такі: антропоцентричність, его- і системоцентричність, прагматичність, відчуженість, зумовленість ситуацією спілкування та залежність від якості і функцій міжкультурної комунікації (міжкультурне запозичення, міжкультурна діяльність, міжкультурний дискурс, темпорально і локально дистантна міжкультурна комунікація, міжсубкультурна і міжсупракультурна комунікація, міжпоколінна комунікація), «культурно-спеціальні смисли», які певною мірою дозволяють уніфікувати РОР у вигляді мережі концептуальних паралелей, виражених в англійській мові відповідними конотаціями. Основні характеристики РОР поєднуються дещо по-різному. РОР неоднаково представлені у свідомості носіїв мови із соціально-професійних, ментальних, вікових, територіальних та інших причин.

Основними характеристиками структури ФСП РОР є: наявність семантичного, граматико-категоріального та стилістичного структурних шарів, усі вони характеризуються транссемантичністю; перетин з іншими семантичними полями та категоріями (а саме: таксису, темпоральності, модальності, аспектуальності

та ін.); відсутність чіткої межі між просторовою, часовою й особовою зонами; тенденція до вираження місцеперебування або напрямку руху не просторовими, а часовими РОР.

Просторова референція, тобто референція до простору, являє собою ідентфікаційне або неозначене співвідношення МО з місцеперебуванням або напрямком руху денотата. Відповідно, система просторових РОР є сукупністю РОР просторової семантики, які вказують і / або співвідносяться з певним місцеперебуванням або напрямком руху денотата відносно певної точки відліку (найчастіше у спілкуванні – мовця).

Просторову референцію не можна зводити до дейктичної ознаки наближення / віддалення в русі, не беручи до уваги статичні вказівні репрезентації (пор. із [9, с. 20]). З іншого боку, концептуально-семантичні параметри просторових РОР англійської мови не дорівнюють і параметрам визначення просторових відношень, якими є локальність, напрямок та дименсіональні характеристики об'єкта [5, с. 5]. Отже, параметрами просторової референції є співвідношення, вказування на місцеперебування або напрямок руху: прямий, зворотний, спіралеподібний (відцентровий, доцентровий) і коловоротний (пор. із [2, с. 174; 6, с. 7], де характерним визначається тричленне протиставлення *where – where to – where from*). Ці типи РОР є традиційними в англійській мові, проте не єдиними, які представлені окремо або разом. Іноді вони супроводжуються додатковими непросторовими характеристиками і виражають при цьому дейктичне, власне референційне або анафоричне співвідношення на основі вказування, а також їхні перехідні типи. Серед них розрізняються РОР зовнішньої і внутрішньої ознаки дії [6, с. 11].

Розвиток концепту внаслідок його соціальної зумовленості спричиняє поступову появу, зміну (повну або часткову) або втрату його РОР у мові. Генезу цього процесу можна простежити на матеріалі англійських просторових РОР, оскільки просторовий код є одним із найдавніших і найбільш сформованих універсальних культурних кодів [1, с. 12]. Ці процеси можна відстежити на прикладі РОР – категорії стану[1] і функціонально-семантичних виявах транссемантичних прислівників просторово-часової семантики. Як свідчить мовний матеріал, не стільки семантичні, скільки функціонально-семантичні і граматичні ознаки дозволяють точно визначити типи просторових, просторово-часових, часових та особових РОР: вони можуть уживатися в англійській мові (і мовленні) як прислівники, прийменники, предикативи та в інших реалізаціях.

В аналізованих РОР досить сильно виявлені прислівникові ознаки. Разом із тим їм властива значна поліфункціональність. Прийменниково-прислівникова омонімія, характерна для англійських ФСП РОР, підтримується тим, що «синтетичні й аналітичні прислівники як синтагматичний розряд у системі частин мови являють собою єдиний потенційний резерв творення прийменників» [4, с. 187]. Не виключено, що саме так відбувається і формування категорії стану на основі функціонального переносу. Аналізований матеріал показав, що РОР, які традиційно визначаються як прислівники відповідних розрядів, реалізують не лише прислівникову семантику і функції: нерідко вони спроможні додатково виражати невказівні значення (спосіб дії, процесуальність, стан, відношення особи, оцінку відстані в просторі і часі тощо). Тому є доречним типологізувати аналізовані РОР у складі ФСП за окремими розрядами як ФСП просторової, часової та особової референції (пор.: [7, с. 317–318]), адже, по-перше, ці угруповання характеризуються певною структурною незмінністю, внутрішньою самоорганізацією, яка і дозволяє розглядати їх цілісно; по-друге, їхні ознаки (не лише семантичні) дещо різняться, зважаючи на специфіку аналізованого ФСП: у його складі виділяється низка просторово-часових РОР, які не можуть бути повноцінно залученими ні до просторових, ні до часових РОР. Вони являють собою один із найбільш виражених виявів транссемантичності і трансфункціональності ФСП, поряд із просторово-особовими, часово-особовими та, ширше, – номінативно-вказівними РОР. Просторово-часові РОР повноцінно оформлені в ТГ, на відміну від інших транссемантичних і трансфункціональних типів РОР.

ФСП просторової референції в англійській мові є відносно цілісною, завершеною, структурно впорядкованою підсистемою РОР, об'єднаних спільною семантикою (просторової референції до місцеперебування, прямого і / або зворотного напрямку) та функціональною (переважно прислівниковою) закріпленістю. Просторові РОР виражаються дещо різними семантичними і функціональними способами, однак найбільш показовими серед них є транссемантичні і трансфункціональні прислівники та РОР категорії стану. На тлі основних функціонально-семантичних типів РОР в англійській мові оформлюються додаткові, вторинні репрезентації, як правило, внаслідок розширення семантичних і стилістичних конотацій, функціональної сполучуваності як серед питомих, так і запозичених МО. Як і будь-яка інша, англійська мова «освоює» концептуально-семантичний простір відповідно до нагальних потреб суспільства, спричинених позамовними факторами. Тому процес номінації у ФСП просторової референції відбувається нерівноцінно щодо універсальних та національно-специфічних ознак РОР.

Функціонально-семантична і структурна асиметрія сегментів ФСП просторової референції (тобто сукупностей ТГ місцеперебування, прямого і зворотного напрямків) виражається в більш розвинених ТГ статичної просторової референції «here – there», «up – down» та співвідносних із ними ТГ указування на прямий напрямок. Менш розвиненими є ТГ зворотного напрямку, у складі яких іноді наявні лише описові РОР. Категорія стану характеризується поширеною поліфункціональністю серед більшості досліджуваних англійських РОР. У складі більшості парадигм англійської мови вони паралельно виступають частотними найменуваннями вказувань. Повна семантична і функціональна відповідність, а іноді – конгруентність є диференційними ознаками домінант ТГ. У межах мовної системи такими вважаються: абсолютна синонімія, функціональна подібність, координатна / векторна антонімія. У своєму функціонально-семантичному розмаїтті РОР категорії стану є достатньо показовими для визначення диференційних ознак ФСП просторової референції (що неможливо в межах структурно-семантичного аналізу). В основу розподілу РОР у структурі ФСП просторової референції було покладено ознаки локалізованості / нелокалізованості (конкретності / неконкретності дії) у просторі відносно певної точки відліку [3, с. 492–505], динамічність / статичність, контактність / дистантність, вектор-

[1] Зауважимо, що джерела англійської мови визначають їх переважно як предикативи (тобто прислівники або прикметники, вжиті в синтаксичній функції співвідносного з присудком головного члена односкладного речення), як прислівники простору, часу та ін. [13; 14; 17, с. 47–64] або, взагалі (в традиції британського консерватизму), не розглядають їх як вияви категорії стану [пор.: 15] та категорії стану взагалі [17, с. 47–64].

ність, суміжність просторових РОР за їх семантикою та функціями. Ці критерії деталізують міжмовні розбіжності, дозволяючи визначити властивості просторових РОР на всіх рівнях ФСП просторової референції. Отже, ФСП розглядається як ієрархічна структура, що складається з ТГ (у складі яких виділяються парадигми і мікропарадигми РОР), поєднаних у тематичні сегменти, та ширше – в мікрополя ФСП.

Можна сперечатися щодо розподілу РОР на одиниці суб'єктної, об'єктної та суб'єктно-об'єктної семантики [12, с. 179–181], оскільки референційна семантика є досить відносною і може контекстуально визначатися щодо суб'єкта, об'єкта або суб'єктно-об'єктно.

У визначенні просторової референції вказування на точку відліку є базовими, оскільки історично людина спочатку усвідомлювала своє місцеперебування у просторі, розміщення навколишніх предметів та осіб, значимих для її буття (територія «here»), а потім освоювала дещо віддалену місцевість («there»), мандруючи («there, to some place») і повертаючись («here, to this place from somewhere»). Проживання в певній місцевості та переміщення навколо неї визначили диференціацію РОР на статичні і динамічні або на місцеперебування і напрям руху (окремо або в поєднанні), які в англійській мові представлені лексемами. Деякі із цих РОР у різних ЛСВ водночас належать до всіх ТГ у складі сегменту «here – there» (переважно загальновживані РОР).

Чимала кількість загальновживаних англійських просторових РОР, у тому числі всі домінанти, полісемантичні та поліфункціональні. Характер поліфункціональності різниться від однієї ТГ до іншої (наприклад, у ТГ місцезнаходження «here – there» та напрямку «here – there» РОР реалізуються як прислівники, вигуки та / або частки, у ТГ місцезнаходження «up – down» та ін. – прислівники і прийменники, різною мірою також іменники, прикметники та дієслова). Функціональна і семантична специфіка аналізованих ТГ полягає й у відсутності форм ступенів порівняння прислівників. Їм не властиві зменшувально-пестливі та інші оцінні конотації, якщо не вважати такою семантичну деталізацію вказівної ознаки шляхом градації, як англ. *somewhere here, approximately here, almost here, right here*.

Досліджувані ТГ характеризуються суб'єктивністю визначення просторової референції через найвищий ступень відносності й узагальненості самого поняття [11]. Домінантам порівнюваних ТГ властива абсолютна семантична зворотність: залежно від умовної точки відліку те саме місцеперебування предмета, людини тощо може визначатися протилежними або суміжними вказуваннями. Ступінь вияву цієї ознаки в інших ТГ англійської мови низький (існує так звана відносна зворотність), оскільки концептуальне членування навколишнього світу не завжди симетричне в РОР інших ТГ. Фактично РОР координат точки відліку (*I – here – now*) є мікромоделлю мікрополя місцеперебування ФСП (можна вважати аксіомою семантичного включення той факт, що лексеми-мікромоделі ФСП (*here – there, hereto – thereto, herefrom – therefrom*) визначають семантику інших репрезентацій структурних рівнів поля, їх склад і наповнення). Ці ТГ найбільш однорідні (в тому числі й щодо функціональної закріпленості), «прозорі» серед аналізованих РОР, чому сприяє їхня структурна впорядкованість. Іншими словами, їхня структурна ієрархія складається із двох антонімічних парадигм стилістичних або семантичних, переважно контекстуальних синонімів, які водночас є членами синонімічних парадигм координатних або векторних антонімів. Між домінантами, як правило, встановлюється контрарність, щодо інших складників ТГ – можливі також контрадикторні відношення. Парадигми РОР протиставляються в ТГ за лексико-граматичними, стилістичними і функціональними ознаками. Вони характеризуються цілісністю, відносною вичерпністю семантичного і функціонального репрезентування. Будучи найбільш узагальненими, вони виявили непослідовність у концептуальному і мовному вираженні. Про це свідчить нерівномірність парадигматичних ієрархій: англійські ТГ представлені оптимальним, найбільш узагальненим набором сем на рівні домінант ТГ (мікрополів та ФСП просторової референції в цілому). Інші РОР виражають набагато більше конотацій і транссемантичних відтінків.

Серед стилістично забарвлених РОР в англійській мові поширені моносемантичні монофункціональні МО. Динаміка розвитку РОР відбувається від монофункціональних моносемантичних (іноді двозначних) МО, що поєднують семантику вказування на прямий напрямок та / або місцеперебування, простір, час до полісемантичних поліфункціональних, які розрізняють усі семантичні типи РОР і можуть поєднувати: а) просторову семантику місцеперебування і прямого напрямку, прямого і зворотного напрямку, місцеперебування, прямого і зворотного напрямку; б) просторову і часову семантику (значення прямого і зворотного напрямків корелюють із вказуваннями на майбутнє та / або минуле), в) просторові, часові та особові значення. В англійській мові спостерігається розвиток референційної семантики у бік конкретизації за рахунок словотвірних засобів (шляхом додавання другої, конкретизованої, предметної основи РОР).

Значення синонімії для аналізованих ФСП просторової референції підтверджується організуючою її функцією: синонімія антонімічних парадигм та антонімія синонімічних парадигм є основними структурними відношеннями в ТГ як структурних рівнях ФСП. Спостерігається так звана функціонально-семантична нейтралізація, тобто контекстуально зумовлена заміна (рідко усунення) однієї вказівної ознаки іншою, комплементарною, що приводить до поперемінної актуалізації / дезактуалізації дейктичного й анафоричного типів РОР і можливої частиномовної заміни. Це явище характерне для МО зворотної семантики. Іншою тенденцією розвитку парадигматичних відношень у структурах ТГ і ФСП є поширення векторних та координатних антонімічних відношень, що зумовлено опозитивністю аналізованих РОР. Непослідовність убачається у функціонально-семантичній і структурній асиметрії ТГ у ФСП просторової орієнтаційної референції, у непослідовній сформованості ступенів порівняння і коротких форм РОР, у нерівномірності парадигматичних ієрархій: англійські ТГ представлені оптимальним набором сем на рівні домінант ТГ, мікрополів та ФСП; їхні інші РОР виражають в 2-3 рази більше конотацій і транссемантичних відтінків. Для майже третини аналізованих РОР не характерні зменшувально-пестливі й інші конотації, якщо не вважати такими семантичні градації. В англійських ТГ багато РОР змішаної семантики.

Транссемантичність і трансфункціональність визначають специфіку концептуальних та асоціативних зв'язків РОР і, відповідно, специфіку семантичних РОР. В англійських ТГ просторових РОР ступінь вияву просторової ознаки деталізований, у ній чимало виявів поєднання конкретизованих просторово-ча-

сових РОР. У семантичній структурі багатьох досліджуваних РОР убачається транссемантичність (як структурно-семантична, так і функціональна). Аналізовані ТГ показали в ході історичного розвитку поступову втрату / розподібнення семантики місцеперебування і напрямку руху, їх виражають різні РОР, які тяжіють до поєднання значень простору і часу.

В англійських ТГ спостерігається незначна внутрішня асиметрія. Новоутворені значення можуть оформлюватися в дещо конкретизовані ЛСВ розмовних та інших стилістичних характеристик, які із плином часу всебічно узагальнюються або виходять із слововжитку, втративши свою актуальність.

Типовими функціонально-семантичними РОР в англійській мові є поліфункціональні п'ятизначні і більше РОР, що зумовлено структурними особливостями цієї мови. Саме дейктично-референційний тип РОР найбільш поширений в англійській мові.

Висновки. Орієнтаційна референція, репрезентована в англійській мові, насамперед у ФСП просторової референції, являє собою функціонально-семантичну єдність РОР, структуровану на основі вказування-відсилання до певного орієнтиру в просторі.

Базовими елементами в оформленні ФСП орієнтаційної референції (просторової, часової і особової) є дейктичні РОР, представлені самостійно або суміжно з анафорою й іншими видами референції. Вторинними у процесі референційної номінації є граматичні категорії локативності, модальності, аспектуальності, часової локалізованості, особовості та ін., спроможні підсилювати семантику просторової референції і частково впливати (конкретизуючи або узагальнюючи) на просторову семантику (в мові) і відповідне концептуальне (поняттєве) членування у свідомості носіїв мови.

Динаміка семантичного розвитку певною мірою визначає парадигматичні відношення аналізованих англійських РОР. Полісемантичність і поліфункціональність РОР відображають концептуальну парадигмальність просторових РОР, які в англійській мові набули функціонально-семантичної та лексико-семантичної диференціації. Характер поліфункціональності різниться від ТГ вказувань-відсилань до точки відліку до інших ТГ. Загальновживані МО характеризуються полісемантичністю і поліфункціональністю і є стилістично нейтральними, внаслідок чого їх уживання не обмежене. Разом із тим синтагматична закріпленість англійських РОР підтримує існування в цій мові поширених парадигм абсолютних та інших семантичних синонімів.

Транссемантичність і трансфункціональність визначають специфіку концептуальних, мовних та асоціативних зв'язків РОР.

Аналізовані ТГ показали в ході історичного розвитку поступову втрату / розподібнення семантики місцеперебування і напрямку руху їх виражають різні РОР, які тяжіють до поєднання значень простору і часу. Незважаючи на наявність стилістичної синонімії в ТГ РОР у складі ФСП просторової референції, спостерігається неповноцінність і певна семантико-стилістична усіченість зворотних парадигм. Новоутворені значення можуть оформлюватися в дещо конкретизовані ЛСВ розмовних та інших стилістичних характеристик, які з плином часу всебічно узагальнюються або виходять із слововжитку, втративши свою актуальність.

Подальші наукові студії щодо зіставного дослідження мовних систем просторових та інших РОР та їх парадигм убачаються в залученні до такого аналізу дослідних парадигм прототипної семантики, функціональної граматики, психолінгвістики.

Література:

1. Андреева И.А. Метафоризація пространственных отношений в составе английских локативных фразеологизмов. *Всеукраїнський науковий форум : Сучасна англістика : Стереотипність і творчість*. Харків, 2006. С. 12–14.
2. Богуславская О.Ю., Муравьева И.А. Механизмы анафорической номинации. *Моделирование языковой деятельности в интеллектуальных системах*. Москва, 1987. С. 78–127.
3. Бондарко А.В. О грамматике функционально-семантических полей. *Известия АН СССР*. Сер. лит-ры и яз. 1984. № 6. С. 492–503.
4. Вихованець І.Р. Прийменникова система української мови. Київ : Наукова думка, 1980. 286 с.
5. Кошкарьова Л.С. Засоби вираження напрямку дії вверх у німецькій мові у зіставленні з українською та російською мовами : автореф. дис. … докт. філол. наук : 10.02.04. Донецьк, 2000. 19 с.
6. Крылова Г.С. Наречие и его функциональные эквиваленты в разносистемных языках : автореф. дисс. … канд. филол. наук : 10.02.20. Москва, 1988. 21 с.
7. Курс сучасної української літературної мови : навч. посіб. / за ред. Л.А. Булаховського. Київ : Рад. школа, 1951. Т. 1. 518 с.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / АН СРСР, Ин-т языкознания / гл. ред. В.Н. Ярцева. Москва : Сов. энциклопедия, 1990. 685 с.
9. Рахимов С. Проблема дейксиса как категории типологической лингвистики : автореф. дисс. … докт. филол. наук : 10.02.19. Москва, 1990. 46 с.
10. Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики. Москва : УРСС, 2002. 312 с.
11. Терехова С.І. Типи референції в системі просторових, часових та особових координат (на матеріалі української, російської та англійської мов) : монографія. Київ : КСУ ; ТОВ «Альфа Реклама», 2010. 340 с.
12. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков. Москва : Наука, 1974. 205 с.
13. Oxford Dictionary of English Ethymology / Ed. by C. T. Onions. Oxford : the Clarendon Press, 1966. 1024 p.
14. Oxford English Dictionary / Being a corrected re-issue with an introduction, supplement and bibliography of a new English dictionary on historical principles / ed. by : J. A. H. Murray : Vol. 1-12. Oxford : the Clarendon Press, 1970. Vol. 1. 1240 p. ; Vol. 2. 1308 p. ; Vol. 3. 740, 488 p. ; Vol. 4. 628, 532 p. ; Vol. 5. /2/, 516, 758 p. ; Vol. 6. /2/, 528, 820 p. ; Vol. 7. /2/, 277, 1216 p. ; Vol. 8. /2/, 1217, 1676, 936 p. ; Vol. 9. /2/, 586 p. ; Vol. 10. /2/, 587, 1211, 396 p. ; Vol. 11. /2/, 404, 565, 493 p. ; Vol. 12. 1970 p. ; Supplement, 1975. VIII, 542, 325 p.
15. Wikipedia. URL : http://en.wikipedia. org/wiki/Deixis.
16. Terekhova S. Gnoseological aspects of referential representations studies in Ukrainian, Russian and English (multy-paradigmal approach). *International Science Ukrainian Eddition. Gumanities and Medical Science*. New York : LuLu Press Inc., 2010. Vol. 2. P. 89–101.
17. Thomson A. J., Martinet A. V. A Practical English Grammar : textbook. Oxford : Oxford Univ. Press, 1997. 383 p.

Terekhova S. Orientation reference in its spatial representations in English: specifics, functioning, tendencies of development

Summary. The article has been dealt with specifics and functioning of spatial orientation reference representations (SORR) in Modern English. Reference is defined here as relevance of nominations, actualized in speech, or their equivalents to corresponding objects in the world around. The material under analyses was systematized as functional and semantic field (FSF) with a complicated, segmental level structure. The FSF of spatial reference together with FSF of time reference and FSF of personal reference are included into the system of orientation reference in English, in particular.

To fulfill this research, a complex, multi-paradigmal approach has been developed. In its frames the SORR were investigated on lexical, grammatical, functional and semantic levels of analyses, and correlated with their conceptual and associative equivalents. Multidisciplinary approach was additionally implemented to analyze the research material from different points of view.

As a result of the research, linguistic frames of reference have been established. Reference system was explicated in the mentality of native Englishmen as an everyday model of life and activity; it has its own specifics of functioning and associating. It is nationally and culturally connotated as well.

On the level of conceptual representations English SORR are differentiated in their scientific interpretations. The English language system of SORR expresses and defines reference points as frames for establishing objective connections between a person and the world around.

Some internal asymmetry has been observed in the thematic groups of FSF under analyses. New created meanings can transform into concrete colloquial or other stylistically connotated lexical and semantic variants in the semantic extent of SORR, which in some time become more generalized in everyday speech or get down to archaic lexicon, having lost their topicality.

Key words: reference, orientation reference, concept, lingual representation, association, multi-paradigmal approach, space.

УДК 811.14'02'37
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.22

Чекарева Є. С.,
доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МУЗИЧНОЇ ЛЕКСИКИ ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

Анотація. У роботі досліджено проблему системної організації музичної лексики давньогрецької мови, її семантику та роль у вербалізації такого важливого фрагменту загальної концептуальної системи еллінів, як музичне сприйняття.

Актуальність роботи зумовлюється певною фрагментарністю наявних досліджень лексичної системи давньогрецької мови. Попри великий потенціал у відображенні особливостей мовної картини світу, лексика давньогрецької мови в цілому залишається малодослідженою. Саме стосовно цього мовного рівня спостерігається нестача єдиного структурного й функційно-семантичного опису, невизначеність принципів і методики групування лексики у лексико-семантичні групи, зокрема, у зв'язку з ментальними структурами, особливостями сприйняття світу давніми греками, що стали основою для формування й організації лексем у відповідні групи. Тому аналіз системи лексем музичної семантики та визначення їхньої ролі у формуванні давньогрецької мовної картини світу видається цілком актуальним.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше на матеріалі давньогрецької мови застосовано комплексний системно-структурний підхід до вивчення функційно-семантичних особливостей лексем як репрезентантів музичної концептуальної сфери еллінів. Установлено залежність формування корпусу лексем музичної семантики від специфіки сприйняття довкілля носіями давньогрецької мови.

Під час роботи використано такі методи, як метод суцільної вибірки зі словника, зіставний метод, описовий, контекстуальний тощо. Предметом дослідження стали лексеми, що позначають музичне сприйняття. На основі аналізу семантики вказаних лексичних одиниць виявлено специфіку моделі музичного сприйняття, зафіксованої в давньогрецькій мові, яка пояснюється особливостями картини світу носіїв відповідної мови, що сформувалася в певних умовах життя та під впливом різноманітних факторів.

Ключові слова: лексема, лексична семантика, лексико-семантична група, мовна картина світу, музичне сприйняття, антропоцентричний принцип.

Постановка проблеми. Музика Давньої Греції є однією з найменш освітлених сторінок історії давньогрецької культури. Якщо дослідники суспільного життя, науки, військової справи, права, літератури та архітектури мають у своєму розпорядженні чимало документально зафіксованих свідчень, а також повністю або фрагментарно вцілілі пам'ятки, то для науковців, що цікавляться давньогрецькою музикою, бракує фактичного матеріалу, адже твори музикантів зникали разом із останнім добутим звуком, а крихкі музичні інструменти не мали шансів на довготривале існування.

Під час вивчення античної музичної культури орієнтиром слугує недосконалий і неповний нотний запис, нечисленні артефакти, зображення та описи. Однак вивчення навіть такого невеликого за обсягом та значущістю матеріалу дає підстави стверджувати, що у свідомості еллінів музика завжди була пов'язана з чимось таємничим, незбагненним, а тому й привабливим.

Розкрити сутність музичного сприйняття, його значущість для греків допомагає вивчення різножанрових текстів давньогрецьких авторів, а також дослідження власне мовного лексичного матеріалу, оскільки саме мова як живе втілення культури фіксує всі інтереси її носіїв.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню феномену музики, її ролі в суспільно-політичному житті різних народів, вивченню спеціальної музичної термінології присвячено багато наукових праць. Вивчення музики еллінів велося переважно через аналіз міфологічної свідомості греків, дослідження філософських ідей античних мислителів (Є.В. Афонасін, А.С. Кузнєцова [1], Ж.-П. Вернан [3], Є.В. Герцман [4], К. Закс [6], О.Ф. Лосєв [7], [8], В. Татаркевич [10]). Як зазначає О.Ф. Лосєв, особливістю музичної естетики еллінів є надзвичайна сприйнятливість до дуже дрібного поділу музичного тону. Оскільки співи були нерозривно пов'язані з вимовлянням слів, а вимовляння слів певною мірою завжди близьке до розмовної мови, то античний музичний слух сприймав усі ті непомітні або ледь помітні переходи звуків, властиві загальній людській мові. Зв'язаність музики з мовою привела античну естетику до цілковитої свободи ритмічного руху звуків. Музичні метри втягалися в ритмічний рух звуків, а ритміка була така ж примхлива і така ж нескінченно різноманітна, як і людська мова. З іншого боку, споконвічний зв'язок музики з хореографією неминуче приводив до надзвичайної рухливості звукового матеріалу і робив звукові переходи дуже чіткими, начебто досяжними зору й дотику. Для античної свідомості загалом музичні тони уявлялися як щось танцювальне, хореографічне, як щось речове, дотикове, мускульно-речове, як щось тілесне. Античні тексти так і говорять про тілесність звуку і навіть його тривимірну тілесність [8, с. 76–80].

Натомість власне мовний матеріал як джерело отримання інформації про такий важливий фрагмент концептуальної системи давніх греків, як музика, залишався поза увагою науковців.

Сучасна лінгвістика виявляє значний інтерес до вивчення особливостей системно-структурної організації лексичної системи мови та визначення ролі лексичних одиниць у процесах вербалізації різних фрагментів концептуальної системи носіїв мови. Активні розробки у цьому напрямі ведуться на матеріалі сучасних мов, проте класичні мови – латинська і давньогрецька, досі залишаються осторонь комплексних новітніх мовознавчих підходів до вивчення різних їх рівнів. Усе це зумовлює актуальність нашої роботи і необхідність звернення до лексики давньо-

грецької мови як до джерела інформації про специфіку слухового сприйняття еллінів загалом і музичного сприйняття зокрема.

Метою роботи є дослідження структурно-семантичних особливостей музичної лексики давньогрецької мови, що надасть можливість установлення ролі музичного сприйняття у свідомості еллінів, організації їх політичного і культурного життя.

Виклад основного матеріалу. Витоки вчення етосу музики, як і загалом усю давньогрецьку філософію, неможливо розглядати без урахування глибокої релігійної свідомості давніх греків. Універсальним засобом пізнання світу для античної людини і головною її ідеологією був міф, який, безсумнівно, передбачив і підготував появу і розвиток античної філософії. Народження музичної філософії і науки також відбулося в глибинах міфології, і головним мотивом, що зумовив це, стало трактування музики як магічного засобу. Цікаво зазначити, що спільним фактором, який об'єднує міф і музику, стало те, що ці види людської діяльності в Давній Греції підпорядковувалися одному явищу – культовому таїнству, тож у них були подібні коріння і схожі ролі. Розвиток і музики, і міфу відбувався дуже тісно, творчо, продуктивно і надзвичайно ефективно з погляду подальшого розвитку музичної філософії і науки. Ідеї, пов'язані з музикою, виражені міфологією (міф про Орфея, культи Аполлона та Діоніса), були тими самими імпульсами, які надалі визначать основні тенденції розвитку не тільки абстрактних музично-філософських ідей (Піфагор, Платон, Арістотель), а цілком конкретних музично-теоретичних учень (Арістід, Порфірій, Ямвліх). Звичайно, музика в міфології – це магічне і містичне уявлення про неї. Але саме в міфології почався самостійний розвиток понять і категорій, якими оперує музична наука дотепер [8, с. 6–8].

Винятковою була роль музики в суспільно-політичному житті еллінів. Державна політика відносно музики, її творців і виконавців стимулювала появу нових музичних жанрів й виділяла цей вид мистецтва як один із найвизначніших у формуванні людської особистості. У багатьох грецьких полісах музика різнилася за ступенем важливості, але завжди була обов'язковим елементом освіти громадян.

Оскільки виховне значення музики було наскрізним, це був елемент підконтрольної державі системи освіти громадян, то в галузі музики грецькі поліси здійснювали активне законодавче регулювання. Платон у своєму проєкті ідеальної держави «Закони» (VII, 799 B – 800 AB) вимагав найжорсткішого контролю над музикою для виховання в громадян суворої простоти й мужності. Він повністю відкидав ті музичні лади, які, на його думку, сприяли зніженості й чуттєвості. Філософ дозволяв уживання тільки двох ладів – дорійського, який відтворював мужні й суворі звуки воїнів, та натхненного і схвильованого фрігійського, який міг використовуватися під час миру [9]. Крім цього, філософи приділяли багато уваги вивченню цілющої дії музики на людей, а також уважали, що музика не тільки відновлює порядок у Всесвіті, а й усуває дисгармонію у функціонуванні людського тіла [8, с. 9–10].

Таким чином, за допомогою музики греки намагалися вплинути на процеси, які мають стихійний характер, а тому є некерованими. Музика повинна була стати одним із чинників виховання душі справжнього елліна. Відбір музики, корисної для громадянина, став механізмом захисту від чужих впливів. У цьому втілилося природне прагнення захистити державу від тих віянь, які з часом могли призвести до її розпаду.

Системне вивчення лексичного матеріалу давньогрецької мови дозволяє виявити специфіку вербалізації означених уявлень щодо музичного сприйняття.

Аналіз лексикографічних джерел дозволив дібрати 168 основних лексем, які репрезентують семантичне поле музичного сприйняття. Ці одиниці можна розподілити за такими лексико-семантичними групами: 1) дія, яка створює музику; 2) дія, що викликається (створюється) музикою; 3) якісні властивості музики; 4) позначення музичних жанрів та напрямів; 5) суб'єкт створення музики; 6) музичні інструменти.

Перша група представлена дієсловами з семантикою процесу створення музики. У межах цієї групи найбільш частотними є дієслова зі значенням «співати» (68 одиниць), причому для одних наведене значення є основним, а інші набувають його лише у певному контексті.

До підгрупи з основним значенням «співати» увійшли такі дієслова (38): ἀείδω, ᾄδω – співати, ἀντᾴδω – співати у відповідь, ἀντιμελίζω – відгукуватися співом, ἀπᾴδω – співати не в тон, ἀπορραψῳδέω – співати подібно до рапсодів, βουκολιάζομαι – співати пастуші пісні, γλάζω – співати, διᾴδω – співати різними голосами, ἐνᾴδω – співати (з-посеред інших), ἐξᾴδω – заспівувати (перед смертю), ἐξηχέω – співати, ἐπᾴδω – супроводжувати співом, ἐπεξιακχάζω – співати у вакхічному захопленні, ἐπιμέλπω – співати (також), ἐπιπαιανίζω – співати переможний пеан, εὐμολπέω – гарно співати, εὐστομέω – солодко співати, ἐφυμνέω – співати, θρηνέω – співати поховальну пісню, κατᾴδω – наспівувати (про магічні пісні, замовляння, заклинання), κιθαρῳδέω – співати під звуки кіфари, μελίζω – співати, μελοτυπέω – помірно співати, μέλπω – співати, μελῳδέω – виспівувати, μονῳδέω – співати поодинці, παραείδω – співати (перед кимось), προᾴδω – починати спів, προανακρούομαι – співати в якості вступу, προσᾴδω – звертатися з піснею, συμπαιανίζω – разом співати пеан, συνᾴδω – співати разом, συνυμεναιόω – разом співати шлюбні пісні, ὑμεναιόω – співати весільну пісню, ὑμνέω – співати (урочисто), ὑμνῳδέω – співати, χιάζω – співати, як Кінеф Хіосський.

Слід відзначити, що серед наведених лексем більшість утворено від кореня -ᾄδ- (спів) та -μελ- (мед). Якщо перший корінь нейтрально забарвлений і не містить допоміжних конотацій, то другий має ознаку милозвучності, адже приємний звук у стародавніх греків асоціювався не інакше як з медом. Частотним також є корінь -μελπ-, але тут спостерігається звуження значення, оскільки мається на увазі спів у хорі.

Уточнення характеру співу часто відбувається за допомогою префіксів. Так, префікс ἀντι-, ἀντ- надає значення дії у відповідь, взаємності (ἀντᾴδω – співати у відповідь, відкликатися співом). Префікс ἀπο- вказує на 1) віддалення та відокремлення (ἀπᾴδω – фальшивити), 2) припинення (ἀπαυδάω – затихнути), 3) інтенсивність (ἀποσυρίζω – свистіти). Завершення дії виражається через префікс ἐκ- (ἐξᾴδω – заспівувати (перед смертю)), а її початок – за допомогою форманта πρό- (προᾴδω – починати спів, προανακρούομαι – співати на виступі). Додаток або надлишок дії актуалізує префікс ἐπι- (ἐπιμέλπω – також співати), а спільність дії, співучасть – префікс συν- (συμπαιανίζω – разом співати пеан, συνᾴδω – співати разом, συνυμεναιόω – разом співати шлюбні пісні).

Контекстуально зумовленим значення «співати» є для таких дієслів (30): ἀθύρω – бавитися, ἀναβοάω – кричати, βοάω – гомоніти, γηρύω – промовляти, δονέω – трясти, ἐκχέω – виливати,

ἐκτείνω – витягати, ἐξαυδάω – висловлювати, ἐπευφημέω – висловити згоду вітальними криками, ἐπιβοάω – звертатися з криком, ἐπιπροχέω – виливати, ἐποτοτύζω – видавати скорботні крики, ἔπω – казати, ἐρέθω – збуджувати, ἕρπω – повзати, ἠπύω – звати, ἠχέω – гриміти, θεσπιῳδέω – провіщати, ἰαχέω – кричати, ἰάχω – вигукувати, κελαδέω – шуміти, κλάζω – стукати, λάσκω – дзвеніти, λιγαίνω – голосно виголошувати, μαγεύω – ворожити, μιτόομαι – тягнути нитку, φωνασκέω – тренувати свій голос, φωνέω – виголошувати, ψάλλω – смикати.

Так, наприклад, дієслово ἐπιπροχέω, основне значення якого «виливати», в Гомерівському гімні до Пана набуває значення «розливатися в піснях, співати»:

οὐκ ἂν τόν γε παραδράμοι ἐν μέλεσσιν / ὄρνις, ἥτ᾽ ἔαρος πολυανθέος ἐν πετάλοισι / θρῆνον ἐπιπροχέους᾽ ἀχέει μελίγηρυν ἀοιδήν (Hom. Hymn. 19. 16–18) – жоден його птах у грі тій не перегонить; / Що многоцвітна весна в своїй зелені має мелодій, / Туги та розкоші, все те він в співах своїх виливає (переклад І. Франка).

У Піндара зустрічаємо вживання дієслова δονέω «трясти» у значенні «співати»:

Διὸς δὲ μεμναμένος ἀμφὶ Νεμέᾳ / πολύφατον θρόον ὕμνων δόνει / ἡσυχᾷ (Pind. N. 7. 80–82) – Але, згадавши Зевса біля Немеї, / Заспівай йому / Мирним громом багатоголосних пісень.

До групи лексем, які позначають дію, суб'єктом якої є музика, належать дієслова, що 1) виражають абстрактний вплив музики на об'єкт (ἐμπνέω – надихати, ἐπᾴδω – супроводжувати, κηλέω – зачаровувати), 2) вказують на прямий вплив музики на об'єкт, причому такий вплив розпізнається слухом (ἀραβέω – дзвеніти, ἐπιβομβέω – гудіти, ἠχέω – гриміти, κλάζω – видавати шум, τρίζω – бриніти, φθέγγομαι – лунати тощо). Наведені дієслова переважно позначають звучання інструмента або інших об'єктів. Цікаво, що інколи такі лексеми могли вживатися на позначення певної дії у повсякденному житті, яка у свідомості носіїв мови пов'язувалася з подібним звучанням. Так, наприклад, лексема ἀραβέω – дзвеніти вживається у Гомера зі значенням «брязкати зброєю» (ἀράβησε τεύχεα), а Феокрит та Гесіод наводять його для вираження скреготіння зубами (ἀράβησαν ὀδόντες Theocr., ἀραβεῦσαι ὀδόντας Hes.). Дієслово τρίζω – бриніти може вживатися і на позначення хрусту, наприклад, у спині (τετρίγει νῶτα Hom. захрустіли спини).

Уважне ставлення до музики, здатність розрізняти найтонші звуки та визначати їх належність до різних гармоній зумовили появу великої групи лексем, що характеризують музику загалом та окремі звуки за 1) сприйняттям на слух (ἀπηχής – немилозвучний, δύσφωνος – немилозвучний, ἐναρμόνιος – милозвучний, εὔγηρυς – мелодійний, μελίγηρυς – солодкозвучний, πολύχορδος – багатозвучний), 2) звучністю (θεμερῶπις – тихий, καναχής – гучний, ὀξύφθογγος – дзвінкий), 3) емоційною забарвленістю (ἀπελέκητος – грубий, ἀπόμουσος – грубий, γοερός – жалібний, θηλυδριώδης – ніжний, ὀξύτονος – пронизливий).

Частотними способами словотвору для цієї групи є словоскладання (θηλυδρίας – жінкоподібний, ὀξύφθογγος – той, що має різке звучання, ὀξύτονος – пронизливий) та префіксація (ἀπελέκητος – грубий (букв. «не висічений»), ἐναρμόνιος – гармонійний, милозвучний (букв. «той, що має ознаку гармонійності»)).

Велика група лексем включає такі спеціальні музичні терміни, назви музичних жанрів, напрямів, різних форм утілення музичного мистецтва: ἀντίφωνον – акорд, ἀραγμός – шум, ἁρμονία – гармонія, διάστημα – інтервал, γῆρυς – голос, δημώματα – народні пісні, ἐνδρομή – ендрома, ἐνόπλιος – еноплій, ἐπινίκια – переможні пісні, ἐπῳδή – еподі, ἡμιτόνιον – півтон, ἠχώ – відлуння, θρῆνος – поховальна пісня, θρίαμβος – тріамб, ἰάλεμος – скорботна пісня, ὄτοβος – мелодія, παιάν – пеан, ῥυθμός – ритм, συμφωνία – узгодженість, σύστημα – співзвучність, τόνος – лад, ὑμέναιος – весільна пісня, ὕμνος – гімн, φθόγγος – звук, χορός – хор тощо.

Ця група є найбільш ємною і складною за семантичною структурою. Звернімо тут особливу увагу на такі одиниці, що позначають різновиди вокальної музики, яка відігравала значну роль у релігійному та суспільному житті греків: δημώματα – народні пісні, διθύραμβος – дифірамб (урочиста пісня на честь Діоніса), ἐπινίκια – переможні пісні, θρῆνος – поховальна пісня, θρίαμβος – тріамб (гімн на честь Вакха-Діоніса), ἴακχος – гімн на честь Вакха, ἰάλεμος – скорботна пісня, παιάν – пеан (гімн на честь Аполлона), προσόδιον – просодія (гімн, що виконувався під час процесії до храму), ὑμέναιος – весільна пісня, ὑπόρχημα – гіпорхема (різновид урочистої пісні на честь Аполлона в супроводі танцю) тощо.

Клавдій Еліан у «Строкатих оповіданнях» (II, 39) розповідає, що на острові Крит сини вільних громадян мали вчити закони разом із певною мелодією, щоб завдяки музиці легше було запам'ятовувати слова. При порушенні якоїсь заборони вже не можна було захиститися незнанням її. Крім цього, громадяни мали вчити гімни богам, а також пісні на честь мужів, які відзначилися своєю доблестю [11].

Лексико-семантична група найменувань музичних виконавців включає такі лексеми: ἀοιδός – співець, αὐλητής – флейтист, ἐλατήρ – музикант, μουσικός – музикант, ῥαψῳδός – виконавець епічних творів, σαλπιγκτής – трубач, τυμπανιστής – барабанщик, ὑμνοθέτης – укладач гімнів, ᾠδός – співець тощо. Більшість цих іменників утворені від дієслів та називають виконавця означеної дії. Наприклад, τυμπανιστής – барабанщик утворено за допомогою форманта -της від дієслова τυμπανίζω зі значенням «грати на барабані». Деякі іменники походять безпосередньо від назв інструментів (σαλπιγκτής – трубач від σάλπιγξ – труба).

На особливу увагу заслуговують такі лексеми зі значенням «співець»: ἀοιδός, ῥαψῳδός та ᾠδός. Перший і третій іменники загалом близькі за значенням і розрізняються здебільшого за формою, яка змінюється в результаті контракції. Семантика й етимологія слова «рапсод» складна і неодноразово перебувала в центрі наукових пошуків філологів. Ф.А. Брокгауз зазначає, що спроби з'ясувати поняття слова через його етимологічний аналіз не привели до остаточних результатів, і наводить думки авторитетних дослідників цього питання В. Мюллера, К.Ф. Лахманна, Е. Мейєра, Т. Бергка. Одні дослідники вважали, що слово «рапсод» походить від дієслова ῥάπτω – шити і ᾠδή – пісня, і бачили в рапсодах зшивачів пісень, акцентуючи при цьому на творчій діяльності поета, який майстерно складає з окремих слів цілу пісню (Т. Бергк, Ф.А. Вольф). Близькою до цього є думка К.О. Мюллера, який бачив у рапсодах укладачів безперервної низки однакових віршів без розподілу їх на строфи, та К.Ф. Лахманна, що визначав рапсодів як укладачів цілих поем з пісень. На думку інших дослідників (Е. Мейєр), слово "ῥαψῳδός" розкладається на "ῥάβδος" – «тростина, палка» і "ᾠδή" – «пісня», а рапсод постає як співак, виконавець, який тримав у руках замість ліри символ своєї діяльності – ῥάβδος. Таке тлумачення пояснюється поступовим розвитком і відо-

кремленням одне від одного музики і рапсодичної декламації, яка на початку свого існування передбачала виконання епічних творів під акомпанемент струнного інструменту, кіфари або формінги. Згодом рапсод користувався струнним інструментом лише у вступі, а спів замінився рецитацією. Пізніше рапсод замість ліри тримав лаврову тростину як символ дару пісні [2].

Лексико-семантична група назв музичних інструментів включає найменшу кількість лексем порівняно зі складом інших груп: αὐλός – авлос, βάρβιτον – барбітон, ἠχεῖον – бубни, κιθάρα – кіфара, λύρα – ліра, σάλπιγξ – труба, τύμπανον – барабан, φόρμιγξ – формінга, σῦριγξ – сірінга. Ці різновиди інструментів відомі нам за різними матеріальними джерелами та даними давньогрецької мови. Очевидно, що за допомогою таких інструментів, відмінних за конструкцією та звучанням, грекам удавалося відтворити розмаїття звуків і сформувати засади для гармонійного поєднання їх у різні музичні лади.

Висновки. Отже, аналіз мовного матеріалу, а також вивчення міфологічних та філософських джерел дає підстави говорити про двоїстий характер музики у сприйнятті давніх греків. З одного боку, вона поставала як дар богів, з іншого, – як теоретичне осмислення числових першопочатків музичної гармонії. Тобто можна визначити її сутність як духовно-мистецьку та природно-фізичну. Музичне сприйняття, як і слухове сприйняття загалом, є пріоритетним когнітивним орієнтиром для давньогрецької мовної культури і комунікації. Специфіка вербалізації музичного сприйняття засобами давньогрецької мови розкриває особливості соціокультурної моделі суспільного життя греків, вказує на активну позицію комунікантів у ритуально-магічній організації акустичного комплексу і потребує подальшого системного вивчення.

Література:

1. Афонасин Е.В., Кузнецова А.С. Метафизика в античности : в 2 ч. Новосиб. гос. ун-т. Новосибирск, 2006. Часть 1 : Пифагорейская традиция. 98 с.
2. Брокгауз Ф.А., Эфрон И.А. Большой энциклопедический словарь URL: http://gatchina3000.ru/brockhaus-and-efron-encyclopedic-dictionary/085/85698.htm.
3. Вернан Ж.-П. Происхождение древнегреческой мысли. Москва : Прогресс, 1988. 224 с.
4. Герцман Е. В. Музыка Древней Греции и Рима. Санкт-Петербург, 1995. 336 с.
5. Дворецкий И.Х. Древнегреческо-русский словарь. Москва : Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958. Т. 1: А – Λ. 1028 с. ; Т. 2: М – Ω. 1905 с.
6. Закс К. Музыкально-теоретические воззрения и инструменты древних греков. *Музыкальная культура древнего мира.* Ленинград : Музгиз, 1937. С. 133–155.
7. Лосев А.Ф. История античной эстетики. Ранняя классика. Москва : АСТ ; Харьков : Фолио, 2000. 624 с.
8. Музична естетика античного світу. Київ : Музична Україна, 1974. 219 с.
9. Платон. Собрание сочинений : в 4 т. Т. 4. Москва : Мысль, 1994. 830 с.
10. Татаркевич В. Античная эстетика. Москва : Искусство, 1977. 327 с.
11. Элиан. Пестрые рассказы. Москва – Ленинград : Изд-во АН СССР. 1963. 188 с.

Chekareva Y. Semantic features of musical lexis in Ancient Greek

Summary. The work studies the problem of system organization of musical lexemes in Ancient Greek, their semantics and role in the verbalization of such an important fragment of general conceptual system of Hellenes as music perception.

The research actuality is determined by some fragmentariness in studies of lexical system of Ancient Greek. Despite a great potential in language picture of word representation, lexis of Ancient Greek is a scantily investigated question. This particular language level is lack of unified structural and functional-semantic description, has uncertainty in principals and methods of dividing lexis into lexical-semantic groups, first of all because of mental structure, peculiarities of Ancient Greeks' perception of the world, which formed the basis for formation and organization of lexemes into appropriate groups. That is why the analysis of the system of musical lexemes and defining of their role in formation of Ancient Greek picture of the world is appeared to be quite actual.

The novelty of scientific results is defined by the fact that it was the first time when a complex system approach was used on the material of Ancient Greek to study semantic peculiarities of lexemes as representatives of musical conceptual sphere of Hellenes.

In the work such methods as continuous sampling from a dictionary, the matching method, the descriptive method, the contextual method etc. are used. The subject of the research is lexemes denoting the musical perception. Basing on the semantics analysis of these language units, the musical perception model specificity, fixed in Ancient Greek, is brought out. This specificity is explained by the features of the picture of the world of native speakers, formed under the certain conditions and under the influence of various factors.

Key words: lexeme, lexical semantics, lexico-semantic group, word picture of world, musical perception, anthropocentric principle.

УДК 811.134.2
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.23

Чорна Н. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романської філології
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТОСФЕРА ПОСТМОДЕРНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ НА МАТЕРІАЛІ ЗАГОЛОВКІВ ТВОРІВ ХУЛІО КОРТАСАРА

Анотація. Зацікавлення сучасного мовознавства вивченням художнього тексту, його системним, функціональним і генеративним аспектами, стало тим спільним концептуально-методологічним фундаментом, який об'єднав мовознавство і літературознавство. Вивчення процесу формування постмодерної концептуальної картини світу актуалізується в останні десятиліття як наслідок появи нових тенденцій у культурі, у художній творчості та науковій сфері, що включає в себе новітні технічно-інформаційні розробки, політичні технології, нові способи комунікації та інтерактивне спілкування людей, засоби масової комунікації та виникнення нових міждисциплінарних підходів у лінгвістиці, таких як нейролінгвістична психологія, психолінгвістика, когнітивна лінгвістика, соціолінгвістика, що зумовлює актуальність дослідження постмодерної картини світу сучасного суспільства.

Найсуттєвіша частина інформації, яку несе будь-який текст, підкріплюється у його сильних позиціях. Сильні позиції слугують безпосередньо для розуміння художнього тексту, який починається з заголовка. У процесі проведення концептуального аналізу заголовків всіх творів Хуліо Кортасара ми виділяємо концепти, що утворюють композиційний та мовний рівень тексту, виступають смисловими виразниками мовної картини світу письменника, авторського задуму та авторських інтенцій. У нашому дослідженні ми прирівнюємо функції заголовка до функцій текстового концепту, який завдяки метакомунікативній та метамовній функціям стає важливою ознакою розвитку жанрово-стильової системи постмодерного періоду. Заголовок несе в собі згорнуту концентровану інформацію, є одним з найважливіших елементів смислової та естетичної організації художнього твору, тому інтерпретація заголовків – одна з найскладніших задач для філолога.

Джерелами концептуальної картини світу художнього дискурсу Хуліо Кортасара є універсальні концепти – *людина, простір, час* – та індивідуальні марковані концепти – *гра, можливий світ, текст, двійники, емоції, метафора,* які ми виділяємо завдяки поглибленому лінгвокогнітивному аналізу та декодуванню інформаційного масиву заголовків всіх творів письменника із залученням фонових знань, які активно діють у когнітивній побудові та репрезентації структури мовної картини світу письменника. Розподіл заголовків за категоріями дозволяє виявити не тільки загальні тенденції створення концептуального простору дискурсу письменника, але й дослідити концептосферу постмодерного художнього дискурсу Латинської Америки взагалі.

Ключові слова: концептосфера, концепт, постмодерний художній дискурс, постмодерна картина світу, концептуальний аналіз, лінгвокогнітивний аналіз.

Постановка проблеми. Зміна наукового пізнання XXI століття призвела до появи нової когнітивної парадигми лінгвістичних досліджень, що своєю чергою зумовило появу нових підходів та принципів до вивчення постмодерного художнього дискурсу. Процес інтерпретації постмодерного художнього дискурсу постійно відшукує нові об'єкти семантизації, які, проходячи інтерпретаційний фільтр читача, набувають нового значення. Постмодерний художній дискурс є відображенням засад і поглядів суспільства нового покоління, що характеризує особливий спосіб світовідчуття сучасної людини зі складним баченням реалій дійсності як фрагментарного, відкритого, поліфонічного простору. Категорії та принципи постмодерністської поетики пояснюють внутрішню концепцію та структуру постмодерного художнього дискурсу. Аналіз концептуального простору реалізується шляхом дослідження концептів, вивчення їх текстуальних, стилістичних та лексичних аспектів, що сьогодні перебувають у процесі дослідження сучасної лінгвістики. **Актуальність** обраної теми дослідження зумовлена необхідністю розкриття інтенцій та мотивацій письменників-постмодерністів із залученням інструментарію не тільки лінгвістики, але й когнітивістики, психології, соціології. Аналіз концептосфери постмодерного художнього дискурсу уможливлюється завдяки застосуванню когнітивних механізмів інтерпретації художнього дискурсу на основі його жанрової ідентифікації, концептуального аналізу когнітивних схем, лінгвостилістичного та наративного підходів.

Метою наукової статті є аналіз концептуального простору постмодерного дискурсу Хуліо Кортасара на матеріалі заголовків творів письменника, які є смисловими виразниками мовної картини світу письменника, авторського задуму та авторських інтенцій. У нашому дослідженні ми намагаємося прирівняти функції заголовка до функцій текстового концепту, який завдяки метакомунікативній та метамовній функціям стає важливою ознакою розвитку жанрово-стильової системи постмодерного періоду. Заголовок несе в собі згорнуту концентровану інформацію, є одним з найважливіших елементів смислової та естетичної організації художнього твору, тому інтерпретація заголовків – одна з найскладніших задач для філолога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою статті послугували праці відомих українських і зарубіжних вчених, які вивчали структурний аспект заголовка та визначали його як вторинний знак дискурсу та тексту (Ю.М. Лотман, З.Я. Тураєва), заголовок та його функціональний і семантичний аспекти (І.В. Арнольд, В.А. Лукін), заголовок з позиції певних

категорій (Л.Г. Бабенко), лінгвокогнітивний аспект художнього дискурсу (В.Б. Бурбело, Л.І. Бєлєхова, Дж. Лакофф, О.С. Кубрякова, О.М. Кагановська, О.О.Селіванова).

Предмет дослідження – концептуальні та лінгвокогнітивні особливості заголовків постмодерного художнього дискурсу Хуліо Кортасара.

Методи дослідження базуються на концептуальному та лінгвостилістичному аналізі, узагальненнях, порівняннях, систематизації.

Наукова новизна полягає у постановці проблеми, запропонованих методах дослідження та відібраному матеріалі.

Виклад основного матеріалу. У науковій статті планується окреслити коло проблем, які пов'язані із застосуванням концептуального аналізу постмодерного тексту. Зокрема, це буде спроба проаналізувати концептуальний простір авторської картини світу за допомогою аналізу заголовків та їх ролі в організації постмодерних творів. Концептуальний аналіз є одним з етапів лінгвістичного аналізу дискурсу, метою якого є виділення головних концептів та побудови концептосфери дискурсу. Л.Ю. Бабенко відзначає, що метою концептуального аналізу є виявлення парадигми культурно-смислових концептів та опис їх концептосфери, тобто тих компонентів, які складають ментальне поле концепту [1, с. 57], та виділяє такі етапи концептуального аналізу дискурсу:

1) виділення передтекстових пресупозицій;
2) аналіз семантики заголовка та його семантичного радіусу у тексті;
3) виявлення ключових слів тексту;
4) визначення основного концепту тексту;
5) побудова концептосфери твору [1, с. 55–85].

Авторську картину світу ми розуміємо як складу ментально зумовлену систему відношень, яка включає в себе відношення між автором, текстом, читачем та реальністю, просторові, темпоральні та ідейні позиції щодо сприйняття світу, внутрішній емоційний стан письменника. Це складний комунікативний процес, в якому водночас реалізовані різноманітні аспекти мови і мислення, особливий вид діяльності та спосіб зберігання і передачі інформації, форма існування культури певної історичної епохи.

Світ художнього тексту складається з певного семантико-емоційного простору мовних одиниць та виразів, який націлений на актуалізацію сприйняття шляхом впливу на певні когнітивні процеси та механізми. Саме постмодерний художній дискурс перетворює цей вплив на свідому стратегію комунікативного впливу на читача, за допомогою якого автор програмує читача. Заголовок у такому разі стає текстотвірним компонентом та комунікативною стратегією, яка провокує читача на свідоме складне читання, де моделюється неоднозначна ситуація багаторазового читання з множинністю смислових тлумачень, трактувань, інтерпретацій. Наприклад, у романі Хуліо Кортасара «Гра в класики» в одній з глав автор передає ментальний процес, який відбувається в голові героя за допомогою стратегії подвійного читання. Текст роману та думки героя викладаються паралельно, одна строчка – це думки, інша строчка курсивом – це текст роману Переса Гальдоса, який читає герой. У такий спосіб письменник створює подвійний текст, кожен з елементів якого є окремим ментальним простором. Ця комунікативна ситуація подвійного фрагментованого читання є актуальною як для психологів (наприклад, феномен вибіркового читання (selective reading)), так і для лінгвістів та письменників [1].

Заголовок функціонує як текстовий концепт художнього постмодерного дискурсу, сутність якого полягає у тому, що він визначає концептуальну сутність художнього тексту, окреслює головну ідею та натякає на проблему твору і є невід'ємною композиційною складовою частиною будь-якого твору. Заголовок являє собою певний текстовий концепт, який розкривається у дискурсі, тому інтерпретація заголовка визначає мотивацію, звертає на себе увагу читача, визначає певне коло очікувань, головну ідею, сюжетну лінію твору. Соціологи та психологи кажуть, що заголовок стає своєрідною гарантією успіху, має на меті привертати увагу максимальної кількості читачів, тому повинен бути зрозумілим за змістом, резюмуючим та легко запам'ятовуватись. Заголовок несе на собі велике функціональне навантаження, тому що повністю розкривається та інтерпретується тільки у завершеному когерентному тексті. Постмодерний художній дискурс тяжіє до фрагментарності, безсистемності, децентричності, але здебільшого поєднується певним смислом та стає текстом попри тяжіння до руйнування текстуальності. Заголовок може набувати особливого значення у відкритому постмодерному тексті, ставати повністю самостійним текстовим елементом, набувати інтертекстуальних та інтратекстуальних характеристик. Заголовки як текстові концепти можуть бути об'єктивовані різноманітними мовними засобами, це можуть бути окремі слова, словосполучення, тексти або сукупність текстів.

Заголовок є першим маркером того, що буде відбуватись у творі, має складну структуру, впливає на створення єдності художнього твору та відіграє важливу роль у художньому дискурсі. Як зазначає З.Я. Тураєва, заголовок займає сильну позицію, привертає увагу читача, ілюструє множинність інтерпретацій, включає в семантичну структуру слова додаткові значення, які не входять в головне смислове ядро [2]. І.В. Арнольд пропонує два види заголовків: перший тип базується на структурно-семантичних характеристиках (слова, словосполучення, складносурядне або складнопідрядне речення, тропи), другий тип базується на виразності, на внутрішніх зв'язках зі змістом тексту [3]. Повне осмислення заголовку можливе лише у мегаконтексті, у мегатексті або на широкому історично-культурологічному тлі, тому що багато заголовків містять в собі алюзії та потребують від читача спеціальних знань, наприклад, міфології або історії [3]. Л.Г. Бабенко пропонує класифікацію за когнітивно-тематичним принципом, наприклад, заголовки класифікуються за категоріями «людина», «подія», «річ», «час», «простір». Останні три категорії складають основу будь-якого художнього твору [1, с. 156].

Для проведення концептуального аналізу постмодерного дискурсу Хуліо Кортасара на матеріалі заголовків його творів ми використовуємо класифікацію Л.Г. Бабенко [2]. Джерелами концептуальної картини світу художнього дискурсу Хуліо Кортасара є універсальні концепти – *людина, простір, час* – та характерно марковані концепти – *гра, можливий світ, текст, двійники, емоції, метафора,* які ми виділяємо завдяки поглибленому лінгвокогнітивному аналізу та декодуванню інформаційного масиву заголовків всіх творів письменника із залученням фонових знань, які активно діють у когнітивній побудові та репрезентації структури мовної картини світу письменника. Розподіл заголовків за категоріями дозволяє виявити не тільки загальні тенденції створення концептуального простору дискурсу письменника, але й дослідити концептосферу постмодерного дискурсу Латинської Америки взагалі.

Згідно з проведеним кількісним підрахунком концепт «простір» превалює. Далі йдуть концепти «час», «людина», «можливий світ», «текст», «гра», «двійники», «емоції», «метафора». Проаналізуємо всі концепти детальніше.

Концепт «ПРОСТІР» розкривається через індивідуальну авторську модель світу, яка поглинена постмодерністським сприйняттям реальності письменником. Сама мова трактується письменником як прояв певного семіотичного простору, а художній текст – це модель замкненого в собі простору за класичною структурою наративу або модель відкритого поліфонічного простору за принципами постмодерністської поетики. Отже, текстовому простору приписуються такі характеристики моделі семіосфери: семіотична різнорідність, наявність центру і периферії, ієрархічна організація з підпорядкуванням нижчих рівнів вищим [4, с. 165]. Для Хуліо Кортасара простір – це, з одного боку, взаємодія множинності поглядів (автора, персонажа, читача), з іншого, – єдність реальності, людини, тексту, автора, що спрямовує нас до міфологічного сприйняття дійсності. Для розкриття концепту «ПРОСТІР» проаналізуємо заголовки оповідань, які містять смислові маркери поняття «простір». У цьому контексті варто почати з роману "Rayuela" Х. Кортасара, текстуальний простір якого є гарним прикладом постмодерного фрагментованого відкритого простору. Цей роман можна читати за інструкцією автора або на власний розсуд, визначаючи послідовність окремих частин. Назви оповідань "La puerta condenada", "Las puertas del cielo", "Continuidad de los parques", "La otra orilla", "El río", "Alguien que anda por ahí" асоціюються з відкритістю, безмежністю, незавершеністю, невизначеністю завдяки лексемам "*puerta*", "*continuidad*", "*río*", "*mar*", *"alguien"* та повторам в назві оповідання "Buenos Aires, Buenos Aires", що в іспанській мові є засобом посилення значення, експресією. Значна частина назв вказує на *закритість* ("Reunión", "Octaedro", "Omnibus", "Territorios", "La escuela de noche", "La casita de los Morelli", "Lugar llamado Kindberg", "Viaje alrededor de una mesa"), *завершеність* ("Casa tomada", "La autopista del mar", "La barca o nueva visita a Venecia", "Viaje alrededor de una mesa"), *віддаленість* ("Lejana", "Viajes, La isla al mediodía") як посилання на інший, можливий, уявний світ. Частотними є лексеми "*otro", "cielo", "lejos"* ("El otro cielo", "La otra orilla", "De otros lados", "Lejana", "La isla al mediodía", "Ahí pero dónde, cómo").

Окремо хотілось би зупинитись на назвах, які є базою для розгортання концепту «ТЕКСТ» як образу завершеного штучного простору, якій несе в собі метафору «текст – світ»: "Libro de Manuel", **"**Relato con un fondo de agua", "Manuscrito hallado en un bolsillo", "Texto en una libreta", "Historias que me cuento", "Historias de Gabriel Medrano" завдяки таким лексемам, як "*libro, relato", "manuscripto", "texto", "historia"*. Концептуально простір сприймається як художній світ оповідання, манускрипту, тексту, історії, про яку йдеться.

Концепт «ПРОСТІР» тісно пов'язаний с концептом «МОЖЛИВИЙ СВІТ», смислове розкриття якого є принциповим для розуміння концептуальної картини світу письменника, що відсилає нас до теорії можливих світів. Семантика можливих світів подається як семантика просторово-часових світів, у співвідношенні яких створюються ситуаційні можливі світи, сформовані внутрішнім сприйняттям читача. Можливі світи в художньому дискурсі характеризуються різноманітністю просторово-часових відношень, що зумовлюють композиційні та сюжетні особливості дискурсу, та проникненням до психологічної сутності об'єктів і подій художнього дискурсу з наступним їхнім відображенням як реальних [5]. Просторово-часовий аспект в оповіданні Х. Кортасара "Casa tomada" базується на поданні ретроспективного опису будинку оповідача як такого, що має дві особливості. З одного боку, будинок розглядається як фортеця, з другого боку, у переносному сенсі – це споруда, що відкрита небесним силам і таємницям людських переживань, тобто щось суто особисте, майже інтимне, а отже, позбавлене сталості, мінливе. У оповіданні "Anillo de Moebius" головна героїня після смерті перебуває на межі двох можливих світів, рухаючись колом, вона переходить з одного фізичного стану в інший [7, с. 42]. Продовжуючи аналізувати концепт «МОЖЛИВИЙ СВІТ», ми можемо визначити, що для концептуальної картини світу Хуліо Кортасара можливий простір – це завжди світ літератури, відкритий, самостворюючий та самодостатній, який постійно оновлюється, повторюючи кожного разу самого себе в нових формах. Можливий світ – це й художній світ Мануєля у романі "Libro de Manuel", це й гра у романі "Rayuela", це й тяжкі сновидіння в оповідання "Pesadillas", це й розповіді про хронопів та фанів у "Historias de cronopios y de famas". Концепт «МОЖЛИВИЙ СВІТ» розкривається через такі лексеми у назвах оповідань письменника, які, зокрема, несуть в собі поняття тексту: *книжка* ("Libro de Manuel", "Prosa del observatorio", "Diario para un cuento", "Cuento sin moraleja"), *історія* ("Historias de Gabriel Medrano", "Historias de cronopios y de famas", "Sus historias naturales", "Historias que me cuento"), *інструкція* щодо того, як користуватись можливим світом ("Breve curso de Oceanografía", "Prolegomenos a la Astronomía", "De la simetría interplanetaria", "Los limpiadores de estrellas", "Instrucciones para matar hormigas en Roma", "Instrucciones para dar cuerda al reloj", "Instrucciones para subir las escaleras", "Instrucciones para entender tres pinturas famosas", "Maravillosas ocupaciones", "Prosa del observatorio", "Fantomas contra los vampiros multinacionales").

Аналізуючи концепт «ЧАС» у концептосфері Хуліо Кортасара, ми стикаємося з проблемою внутрішнього часу і внутрішнього простору. Як, наприклад, за час поїздки у метро протягом двох-трьох хвилин – від станції до станції – встигаєш згадати багато подій зі свого минулого життя, подробиці, людей, але якщо спробувати викласти ці спогади на папері, це займе не менше години, як описано у романі "Rayuela": *"Te das cuenta de lo que podría pasar en un minuto y medio <...> Entonces un hombre, no solamente yo sino ésa y tú y todos muchachos, podrían vivir cientos de años, si encontráramos la manera podríamos vivir mil veces más de lo que estamos viviendo por culpa de los relojes, de esa manía de minutos y de pasado mañana <...>"* [8, с. 245]. Схоже описано в оповіданні "Deshoras": *"Tu tiempo es de Cook, aunque pretendas llenarlo de metafísica. El mío en cambio lo decide mi capricho, mi placer, los horarios de trenes que prefiero o rechazo"* [7, с. 53]. На думку письменника, особливість людського розуму полягає у тому, що час тісно пов'язаний з простором, час набуває просторових характеристик, а простір – часових. У художньому дискурсі лінгвістичні рівні оповіді (минуле, теперішнє, майбутнє) можуть вважатися відповідними ментальними просторами, можливими світами.

Особливості внутрішнього часу письменник намагається виявити в повісті "Perseguidor" [8, с. 230]. Це історія геніаль-

ного саксофоніста, який намагається знайти сенс життя за допомогою музики та досягти абсолютної свободи, відмовляючись від часу. Аналіз часового плану в оповіданні "Las caras de la medalla" дає нам яскравий приклад руйнування часового плану, зміщення послідовності подій. Час – це гра, це випадок, який дає нам доля або який ми можемо створити самі. У оповіданні "La isla a mediodía" автор іронічно намагається привести реальність до ладу за допомогою часу. Тільки завдяки постійним уточненням реального часу реальний світ пов'язується з можливим світом. У оповіданні "Lejana" головний герой виказує зневагу до часу, оскільки час ніби набридає оповідачеві, час стає повноправним героєм оповідання, сприймається читачем як один із художніх образів. Концепт «ЧАС» формується у такий спосіб: *кінець* ("Final del juego", "Fin de etapa", "Fin del mundo"), або, навпаки, *нескінченність* ("Continuidad de los parques", "Deshoras"), *останній* ("Último round"), *другий* ("Segunda vez, Segundo viaje"), *ніч* ("La noche boca arriba", "La noche de Mantequilla", "La escuela de noche"), *день* ("La isla al mediodía", "La vuelta al día en ochenta minutos").

Для розкриття концепту «ЛЮДИНА» проаналізуємо заголовки, які містять семантично марковані посилання на головного персонажа оповіді, на персоналії героїв. У назвах досить часто трапляються власні імена, займенники та дії, які виконують персонажі. Важливо відзначити, що назви, побудовані на асоціаціях з історичними особистостями, мають більш конкретний характер ("Circe, Instrucciones para John Howell"), назви з вигаданими образами не завжди можуть однозначно трактуватись, є поліфонічними ("Libro de Manuel", "Un tal Lucas", "Carta a una señorita en Paris", "La Señorita Cora", "En nombre de Boby"), є заголовки, які вказують на діяльність, статус ("Bruja", "El hijo del vampiro", "El perseguidor", "La banda", "Los amigos"), назви, які вказують на дію ("Liliana llorando", "Alguien que anda por ahí", "Queremos tanto a Glenda", "Profunda siesta de Remi", "Usted se tendió a tu lado"). Концепт «ЛЮДИНА» розкривається через образ двійників та розкривається за допомогою концептуальних метафор*: "es doble juego de la vida, es repetición, es azar de los encuentros, es territorio inseguro"*. Людина дивиться у дзеркало і бачить своє відображення, свого двійника, який існує в іншому вимірі: *"Desde su lado de la medalla Javier sólo pudo decir que sí<...>", "Luc era yo, lo que yo había sido de niño, pero no se imagine como un calco", "Todo era análogo<...>"* [7].

Аналіз заголовків дозволяє виділити текстовий концепт «ГРА» як центральну концептуальну метафору, яка створює цілу низку образів-концептів. У романі "Rayuela" ГРА ідентифікується з дитячою грою в класики – камінець і класики на асфальті. Дитина, яка грає, повинна стати на квадрат під назвою "Tierra", закинути камінець до певної цифри та дострибати до квадрата з цією цифрою. Так, до фінального квадратика, який має символічну назву "Cielo": *"<...> deteniéndose en las placitas confidenciales para besarse en los blancos o mirar las rayuelas, los ritos infantiles del guijarro y el salto sobre un pie para entrar en el Cielo"* [8, с. 145]. ГРА сприймається як досягнення певної мети, яка найчастіше стає іншою альтернативною реальністю, що дозволяє залучати стратегії семантики можливих світів. Світ є водночас двома світами, балансування між якими складає семантичну сутність текстового концепту «ГРА». Концепт «ГРА» перетворюється на мегаконцепт у концептосфері письменника завдяки інтерпретації назв всіх шістьох романів письменника – "Divertimento", "El examen", "Los premios", "Rayuela", "62 Modelo para armar", "Libro de Manuel", семантика яких об'єднується мегаконцептом «ГРА». Метафоричне постмодерністське сприйняття життя як гри яскраво проявляється у романі "Rayuela" та поступово розкривається у назвах інших романів. Rayuela – гра в класики, експліцитно та імпліцитно містить асоціацію з грою. Будь-яка гра – це розвага ("Divertimento"), яка, по-перше, потребує певної інструкції або моделі (Modelo) для виконання, по-друге, вимагає певного інструментарію (para armar) в позитивній чи негативній конотації, що ми бачимо у назві роману "62 Modelo para armar". Цифра 62 у цьому випадку також може викликати певні асоціативні поля: 62 – кількість рухів у грі в класики ("Rayuela"), 62 – кількість питань на іспиті ("El examen"), 62 – кількість подарунків ("Los premios"), 62 – кількість книжок ("Libro de Manuel"). Будь-яка гра вимагає певної дії, випробування, апробації, іспиту, що є прямим посиланням на назву роману "El examen". За кожним успішно пройденим випробуванням настає нагорода, заохочення – "Los premios". ГРА – це стан (*estado*), який визначається категоріями часу (*tiempo*) та простору (*espacio*). Концепт «ГРА» формується через лексеми «*гра*» ("Final del juego", "Dos juegos de palabras", "Reunión", "Puzzle", "Maravillosas ocupaciones", "Simulacro") та «*інструкція*» ("Instrucciones para matar hormigas en Roma", "Instrucciones para dar cuerda al reloj", "Preámbulo a las de instrucciones para dar cuerda al reloj", "Instrucciones para subir las escaleras", "Instrucciones para entender tres pinturas famosas", "Instrucciones para llorar", "Instrucciones-ejemplos sobre la forma de tener miedo").

Також дуже цікавими у контексті вивчення концептосфери постмодерного дискурсу Хуліо Кортасара є метафори у назвах, які не численні, але є концептостворюючими та виражають постмодерне авторське сприйняття дійсності: "Las babas del diablo", "Casa tomada", "Las puertas del cielo", "Continuidad de los parques", "Las armas secretas", "Todos los fuegos – el fuego", "La salud de los enfermos", "El otro cielo", "Las caras de las medalla". У аспекті емоційного сприйняття дійсності заголовки творів письменника не є репрезентативними, але певною мірою виражають чутливість автора завдяки вживанню таких лексем, як "*tristeza"* ("Tristeza del cronopio"), "*alegría"* ("Alegría del cronopio"), "*bueno"* ("Los buenos servicios"), "*culpa"* ("No se culpe a nadie"), "*querer"* ("Queremos tanto a Glenda", "Nicaragua tan violentamente dulce").

Висновки. Отже, природна властивість заголовків володіти концептуальною інформацією призначена віддзеркалювати загальні тенденції оповіді, вказує на можливість функціонувати у якості ментального сховища комунікативно-когнітивної інформації тексту. Завдяки своїм метамовним та метакомунікативним функціям заголовок містить в собі всі властивості текстового концепту, тому що назва твору є не лише засобом підвищеної експресивності, емоційності, а й виступає у ролі інтенсифікатора компресії інформації, оскільки як вияв загального через одиничне, має здатність стисло реалізувати у невеликому тексті поетичні образи. На концептуальному рівні окреслюється тенденція композиційно незалежного положення заголовків у постмодерному художньому дискурсі, які в імпліцитній формі відповідають подальшому спрямуванню текстових концептів.

Література:

1. Бабенко Л.Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика. Москва, 2009. 220 с.
2. Тураева З.Я. Познание, коммуникация, лингвистика текста. *Актуальные проблемы семасиологии.* Москва, Изд-во РГИИ им. А.И. Герцена, 1991. С. 210–241.
3. Арнольд И.В. Значение сильной позиции для интерпретации художественного текста. *Иностранные языки в школе.* 1978. № 4. С. 23–31.
4. Лотман Ю.М. Семиосфера: Культура и взрыв: Внутри мыслящих миров. Москва, Санкт-Петербург : Искусство, 2000. 704 с.
5. Хинтикка Я. Ситуации, возможные миры и установки. *Знаковые системы в социальных и когнитивных процессах.* Новосибирск : Наука, 1990. С. 3–12.
6. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози : монографія. Київ : Вид. центр Київськ. нац. лінгв. ун-ту, 2002. 292 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

7. Cortázar J. Los relatos, 3 pasajes. Madrid, Alianza Editorial, 2000. 298 p.
8. Cortázar Julio. Rayuela. Madrid, Edición de Andrés Amorós, 2000. 615 p.

Chorna N. The conceptsphere of postmodern literary discourse based on the study of Julio Cortazar literary work's headings

Summary. The interest of modern linguistics for the study of literary work, its structural, functional and generative aspects has become that conjoint conceptual-methodological aspect which combined linguistics and the study of literature. The study of postmodern conceptual picture of the world has been actualized in the recent decades as the result of new tendencies in culture, art and science including new IT developments, political technologies, new ways of interactive human communication, mass media and new interdisciplinary approaches in linguistics such as neurolinguistic psychology, psycholinguistics, cognitive linguistics, sociolinguistics that stipulate the actuality of work of postmodern picture of the world of modern society.

The most substantial part of the information which any text carries is reinforced by its strongest positions. Strong positions serve to understand the literary text that starts with the heading. During the conceptual analysis of the heading of all Julio Cortazar's works we emphasize the concepts that create compositional and linguistic level of the text, express author's language picture of the world, author's conception and author's intentions. In our research study, we equate the functions of the title with the functions of the text concept, which becomes an important sign of the genre-style system in the postmodern period, due to metacommunicative and metamorphous functions. The headline contains concentrated information – is one of the most important elements of the semantic and aesthetic organization of the literary work, therefore the interpretation of the titles is one of the most difficult tasks for philologist.

The sources of the conceptual world picture of the Julio Cortazar's discourse are universal concepts – human, space, time – individual concepts – game, possible world, text, twins, emotions, metaphor, which we emphasize due to deep linguocognitive analysis and decoding the information array of all writer's titles by attracting background knowledge which actively works in the cognitive construction and representation of the author's language picture of the world. Division of the titles by the category, gives the possibility identify, not only common tendencies of the conceptual space of the writer's discourse, but also explore the conceptsphere of postmodern literary discourse of Latin America in general.

Key words: conceptshpere, concept, postmodern literary discourse, postmodern world picture, conceptual analysis, linguocognitive analysis.

УДК 811.133.1
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.24

Шевченко М. Ю.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романської філології
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ТЕОРІЯ ПРОТОТИПНИХ СЕКВЕНЦІЙ У ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНОМУ АНАЛІЗІ ТЕКСТУ

Анотація. Статтю присвячено огляду елементів лінгвостилістичного аналізу художнього тексту, серед яких увиразнюється роль прототипних секвенцій, виділених французьким лінгвістом Ж.-М. Адамом. Його теорія семантичного групування висловлювань ґрунтується на виділенні п'яти основних типів текстових сегментів – наративного, дескриптивного, аргументативного, експлікативного та діалогального. Ця теорія частково спрощує вирішення питання про складність типології текстів. Багатопланова текстова різнорідність зазвичай ускладнювала можливість уніфікації, а також систематизацію підходу до лінгвостилістичного аналізу тексту. Але поява теорії Ж.-М. Адама дозволила забезпечити важливу структуруючу й організаційну роль для стилістичного коментаря.

Встановлення типології текстів є приблизним поняттям, але в рамках окремого тексту, як правило, можна виділити сегменти меншого розміру, що складаються з кількох фраз, тобто секвенції. Вони регулярно з'являються в тексті у вигляді структурно-семантичних прототипів. Такі схеми семантичного групування висловлювань справляють на читача враження швидкого розпізнання, як, наприклад, ефект описання. Текстові секвенції забезпечують зв'язність тексту, їхня логічна послідовність дозволяє читачу краще засвоїти зміст.

Наративні секвенції слідують принципам класичної наративної схеми. Дескриптивний текст надає контекстну рамку наративному, завдяки йому читач може яскравіше уявити дію в процесі сприйняття описань в рамках центральної теми та підтем. Аргументативна секвенція має на меті переконання співрозмовника, читача. Експлікативний прототипний сегмент трапляється рідко в художньому тексті. Натомість діалогальний сегмент часто присутній в художньому тексті, його функцією є забезпечення комунікації між персонажами.

Встановлення таких текстових домінант є одним із базових кроків під час лінгвостилістичного аналізу художнього тексту. Це визначає глобальну орієнтацію процесу вивчення стилю тексту і упорядковує мовні засоби, що використовуються у тексті. Варто зазначити, що художні тексти зазвичай належать до змішаного типу секвенцій, що дозволяє виявити функцію кожного з прототипів під час детального аналізу.

Ключові слова: лінгвостилістичний аналіз тексту, схема аналізу тексту, прототипна секвенція, наративний текст, дескриптивний текст.

Постановка проблеми. Доволі дискусійним є питання з приводу того, як має здійснюватись лінгвостилістичний аналіз тексту, які етапи він має включати в себе, що є обов'язковим до розгляду, а що виконує другорядну функцію. Дослідники займались розробкою різних схем аналізу художнього тексту, які відрізняються лише ступенем деталізації. Французькі лінгвісти пропонують власний погляд на феномен лінгвостилістичного аналізу тексту.

Текстова граматика, зокрема її французька традиція, пропонує розширені рамки лінгвостилістичного аналізу, щоб охоплювати питання, які фраза не дозволяє вирішувати задовільно. У 1970 роках постає питання про те, чим відрізняється текст від нетексту, за яких умов послідовність фраз може іменуватись текстом. Як сукупність слів не завжди є фразою, так і сукупність фраз не завжди є текстом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численні дослідники працювали над цими питаннями. Серед них були такі науковці: Т. ван Дейк, Б. Комбет, М. Шароль, Ж.-М. Адам. Вони досліджували питання когерентності, когезії, типів тексту, текстової прогресії. Це дозволило вийти за нездоланні, як спочатку здавалося, межі фрази у бік надфразної єдності.

Мета статті – визначити роль теорії прототипних секвенцій у французькій традиції стилістичного коментаря художнього тексту.

Виклад основного матеріалу. Лінгвостилістичний аналіз тексту або за франкомовною традицією – стилістичний коментар (commentaire stylistique) передбачає дослідження лінгвістичних засобів, які використовує автор не тільки з комунікативною метою, але також з метою здійснення естетичного ефекту. Стилістичний аналіз також частково пов'язаний із літературною інтерпретацією тексту.

Лінгвостилістичний аналіз тексту перебуває на перехресті багатьох напрямів – граматики, лінгвістики, семіотики тощо, які розглядають феномен тексту, послуговуючись різноманіттям своїх методів. Стилістичний аналіз не має власного інструментарію, він його запозичує в таких наук, як текстова лінгвістика, граматика, аналіз дискурсу, прагматика, риторика, поетика, семіотика, щоб описати функцію того чи іншого елемента чи мовленнєвого засобу в тексті. Лінгвістичний засіб розглядаємо в широкому розумінні як будь-який лінгвістичний феномен, який можна спостерігати на якомусь рівні тексту. Мова може йти про засоби прогресії тексту, енонсіативні засоби, лексичні, граматичні, риторичні засоби. Одним із завдань лінгвостилістичного аналізу тексту та водночас однією з його складностей є визначення та співвідношення двох аспектів мовних одиниць – плану вираження та плану змісту. План вираження або позначення (signifiant) актуалізує графічну та фонічну форми мовної одиниці, а план змісту, тобто позначення (signifié), представляє семантичну форму.

Для здійснення аналізу тексту необхідні також літературні, соціокультурні, історичні знання екстралінгвістичного контексту. Вони дозволяють оцінити специфіку тексту і мають бути

долучені до інтерпретації тексту. Мова може йти про літературну течію чи школу, до якої належить автор, або яким протистоїть його творчість. Не менш важливо також правильно розмістити досліджуваний уривок на темпоральній осі епохи, літературної історії та у сукупності творчого доробку автора.

Вивчення стилю ніколи не має відокремлювати зміст від форми. Важливо розуміти, що аналіз покликаний зробити очевидним та явним те, що є внутрішньо і глибинно пов'язаним. Текст – це тканина, про що свідчить його латинське походження (від дієслова "*texere" – ткати*). Кожний його елемент сприяє значенню їх сукупності. Не можна розглядати мовні засоби відокремлено, лише звертаючи увагу на їхнє значення у мові, необхідно пристосувати їх аналіз до специфіки всього уривку.

Здійснити лінгвостилістичний аналіз – це встановити зв'язки між використаними мовними засобами, щоб розкрити більш глибинну текстову концепцію. Ця кореляція між мовними засобами скеровує інтерпретаційну гіпотезу, підтвердження якої актуалізує стилістичний коментар. Під час вивчення стилю рекомендується розпочинати аналіз тексту з форми, щоб поступово дійти до інтерпретаційної гіпотези.

Потрібно дослідити значення мовних засобів у тексті, щоб оцінити їх кількісно та якісно. Якісна оцінка передбачає вивчення змісту мовного засобу у показовому для аналізу тексту уривку. Кількісно ж використання засобу оцінюється простим статистичним методом, звертаючи увагу на ступінь присутності чи відсутності того чи іншого засобу в тексті, на часте повторення стилістичної фігури та її розповсюдження в тексті. Повтор елементу чи феномену має бути детально розглянутий, тому що часто він свідчить про ефект накопичення якоїсь ознаки, різні аспекти якої доцільно буде дослідити.

Розповсюдженою помилкою в аналізі тексту французький дослідник Ф. Кала [1] вважає поверхневий дослівний аналіз тексту, позбавлений основної ідеї, а також суху інвентаризацію формальних мовних засобів. Дослідник має відірватися від лінійного розгортання тексту, щоб згрупувати досліджувані засоби навколо значущих домінант. Термін «домінанта», запозичений у Р. Якобсона, є фундаментальним, тому що він допомагає організувати стилістичний коментар навколо тих аспектів тексту, що забезпечують його структуру, зв'язність та цілісність. Якщо аналіз буде зорієнтований в цьому напрямі, вийде системно показати, як мовні засоби сприяють експресивності тексту, передачі емоцій, естетиці твору.

Кожний літературний твір належить до якогось жанру, і кожний твір передбачає наявність горизонту очікувань. Від вибору літературного жанру залежить використовувана серія мовних засобів, на яких має зосередитись стилістичний коментар. Водночас автор часто може грати поняттям жанру і намагатися уникнути певних письменницьких шаблонів.

Побудова плану лінгвостилістичного аналізу є важливим етапом, але, оскільки кожен текст є специфічним, типового плану аналізу не може бути, проте певні базові його віхи все-таки можуть бути визначені.

На початку стилістичного коментаря потрібно представити текст, визначивши його жанр, літературну течію, до якої він належить, текстову домінанту. Важливо визначити місце уривку в творі, представити скорочене резюме уривку, адже це долучить його до більш загальної концепції твору, такої як універсальна тема.

Що стосується текстової домінанти, то тексти – це настільки різні й складні структури, що неможливо встановити їх типологію, яка б не була приблизною. Однак можна виділити сегменти меншого розміру, що зазвичай складаються з кількох фраз – секвенції (séquences). Ж.-М. Адам [2] розробив теорію прототипних секвенцій, у якій виділив п'ять типів текстових сегментів – наративний, дескриптивний, аргументативний, експлікативний та діалогальний. Регулярно з'являючись у тексті, ці схеми семантичного групування висловлювань справляють на читача враження швидкого розпізнання, як, наприклад, ефект описання.

Текстові секвенції беруть участь у створенні інформаційної прогресії в тексті. Щоб забезпечити зв'язність тексту, автор має упорядкувати інформацію та забезпечити її прогресію, представивши її в логічному та чіткому порядку. Кожна нова фраза і кожний новий абзац мають нести додаткову інформацію у різних формах – визначення, пояснення, прикладу, роздуму тощо, що набувають форми різного типу секвенцій. Саме логічна послідовність цих секвенцій дозволяє читачу краще засвоїти зміст. Розглянемо ознаки наративної, дескриптивної та аргументативної секвенцій, виявлення яких у тексті структурує подальший аналіз тексту.

Мета наративної секвенції – розповісти історію. Наративний тип тексту трапляється там, де розповідається якась історія, тобто в романі, новелі, казці, новинах. Історія прогресує в часі й просторі завдяки дієсловам з активною семантикою (*aller, décider, visiter, commencer, accomplir, choisir, trouver*). Розповідь наводить факти про персонажів, передає їх слова, коментує їх вчинки. Наративність – це дія, що розгортається за класичною наративною схемою (Situation initiale → Événement perturbateur → Péripéties → Événement équilibrant → Situation finale). Необхідно проаналізувати тип представлення історії розповідачем, щоб визначити ступінь його наближення та залучення до історії (conteur omniscient, conteur interne, conteur externe).

Маркери, що організовують наративний текст – це просторово-часові оператори. Відносні часові показники розміщують дію стосовно попередньої минулої дії. Це такі анафоричні показники, як *à ce moment-la, le lendemain, la semaine suivante, 3 jours plus tard, peu avant*. Також трапляються автономні показники часу, що відображають календарні поняття – століття, рік, сезон, місяць, день. Приклад наративної секвенції, у якій інформація розгортається, дія йде вперед: "Comme il se trouvait loin de sa maison pour y rentrer, et trop fatigué pour se traîner plus longtemps, il creusa un trou dans la neige et s'y blottit avec son chien, sous une couverture qu'il avait apportée. Et ils se couchèrent l'un contre l'autre, l'homme et la bête, chauffant leurs corps l'un à l'autre et gelés jusqu'aux moelles cependant. Le jour allait paraître quand il se leva" [3].

Хоча розповідь організовується загалом за принципом наративної секвенції, інші типи секвенції, як-от дескриптивна, також можуть у ній траплятися.

Мета дескриптивної секвенції – представити предмет, персонажа, пейзаж, інтер'єр тощо. Дескриптивний текст надає контекстну рамку наративному, завдяки йому читач може яскравіше уявити дію. Поява дескриптивної секвенції означає паузу в оповіді.

На семантичному рівні описання організовується навколо центральної теми, наприклад, пейзажу полів. До нього приєднуються підтеми – вид на гори, сонце, тепле повітря. Лекси-

ко-семантичні поля дають уявлення про те, об'єктивна, суб'єктивна чи нейтральна манера оповіді, обрана автором.

Якщо для наративної секвенції властиві дієслова з активною семантикою, то для описання використовуються дієслова стану, як-от *être, paraître, sembler*. Маркери перерахування та реформулювання підкреслюють деревоподібну структуру дескриптивного тексту. Текст організується з позицій простору (*sous, sur, par-dessus, à gauche, ici, plus bas*), часу (*au début, ensuite, plus tard, une heure avant, la nuit, au printemps, à cette époque)*, логіки (*premièrement, deuxièmement, de plus, en outre, également, par ailleurs*). Приклад дескриптивної секвенції: "La plage de Big Sur est vide, et je demeure couché sur le sable, à l'endroit même où je suis tombé. La brume marine adoucit les choses; à l'horizon, pas un mât; sur un rocher, devant moi, des milliers d'oiseaux; sur un autre, une famille de phoques: le père émerge inlassablement des flots, un poisson dans la gueule luisant et dévoué. Les hirondelles de mer atterrissent parfois si près, que je retiens mon souffle" [4, p. 13].

Аргументативна секвенція має на меті переконання співрозмовника, читача. У ній виражаються ідеї та почуття, які мовець намагається передати отримувачу повідомлення. Структура аргументації має бути витриманою з погляду обов'язкових елементів – тези, аргументів, контраргументів, прикладів та логічних конекторів, які все це упорядковують (mais, par contre, cependant, en revanche, et, de plus, par ailleurs, parce que, puisque, en raison de, si bien que, ainsi, aussi, donc). Оскільки аргументативний тип дискурсу виражає особисті оцінки, що виходять з моральних, культурних, соціальних цінностей, йому властиве яскраве позиціонування особистості мовця за допомогою займенників (moi, je, mon, nos), прикметників, що виражають особисту оцінку (beau/laid, bon/mauvais, juste/injuste), прислівників та присвійних займенників, що узагальнюють до абсолюту (aucune, seule, tout, l'ensemble), лексичних полів з негативною або позитивною конотацією. Мовець напряму звертається до співрозмовника (tu, vous) і запрошує його розділити свої погляди за допомогою використання різних аргументативних стратегій. Приклад аргументативної секвенції: "<…> de tous les coins de l'univers Paris attire les curiosités et les admirations. Allons-nous donc laisser profaner tout cela? La ville de Paris va-t-elle donc s'associer plus longtemps aux baroques, aux mercantiles imaginations d'un constructeur de machines, pour s'enlaidir irréparablement et se déshonorer? Car la tour Eiffel, dont la commerciale Amérique elle-même ne voudrait pas, c'est, n'en doutez point, le déshonneur de Paris" [5].

Висновки. Встановлення текстової домінанти є одним із початкових і базових кроків під час лінгвостилістичного аналізу художнього тексту. Це визначає глобальну орієнтацію процесу вивчення стилю тексту та відіграє систематизуючу роль у стилістичному коментарі, адже упорядковує мовні засоби, що використовуються у тексті. Варто зазначити, що загалом художні тексти належать до змішаного типу секвенцій, що дозволяє виявити функцію кожного з прототипів під час детального аналізу.

У контексті розгляду одного з найважливіших елементів лінгвостилістичного аналізу науковий інтерес також становить детальне комплексне вивчення усіх етапів стилістичного коментаря з урахуванням приналежності тексту до того чи іншого семантичного прототипу.

Література:

1. Calas F. Leçons de stylistique. Paris : Armand Colin, 2011. 278 p.
2. Adam J.- M. Les textes: types et prototypes. Paris : CURSUS, 2017. 336 p.
3. Maupassant de G. L'auberge. URL: http://maupassant.free.fr/pdf/auberge.pdf.
4. Gary R. La promesse de l'aube. Paris : Editions Gallimard, 2014. 456 p.
5. Protestation des artistes contre la tour de M. Eiffel 14 février 1887 URL: https://fr.wikisource.org/wiki/Protestation_des_artistes_contre_la_tour_de_M._Eiffel_du_14_f%C3%A9vrier_1887
6. Boissieu de J.-L., Garagnon A.-M. Commentaires stylistiques. Paris: SEDES, 2005, 278 p.

Shevchenko M. Prototype sequence theory in the linguistic and stylistic text analysis

Summary. The article has been devoted to the description of the elements of the linguistic and stylistic artistic text analysis. The role of the prototype sequences, that were defined by French linguist J.-M. Adam, is particularly highlighted among these elements. His semantic utterance grouping theory is basing on the definition of five fundamental text segments – narrative, descriptive, argumentative, explicative and dialogic. This theory partially simplifies the question of the complexity of the typology of texts. Multidimensional text heterogeneity made it difficult to unify and systematize the approach to linguistic stylistic analysis of the text. But J.-M. Adam's theory ensures an important structural and organisational order for the stylistic text analysis.

Establishing of the text typology is an approximate notion, but in the separate text it is usually possible to distinguish the segments of smaller size that include several sentences. These are sequences that regularly appear in the text in the form of structural and semantic prototypes. Such schemes of the semantic grouping of utterances have an effect of fast recognition during reading, such as the effect of description. Text sequences ensure the coherence of the text, their logic succession allows to better understand the content.

Narrative sequences follow the principles of the classic narrative scheme. Descriptive texts provide a contextual framework for the narrative, allowing to more clearly imagine the action in the process of perceiving descriptions within the central theme and sub-theme. The argumentative sequence is intended to convince the reader. Explicit prototype segment is rare in artistic text. Instead, the dialog segment is often present in artistic text, and its function is to ensure communication between characters.

Establishing such textual dominants is one of the basic steps in the artistic text analysis. This determines the global orientation of the text style learning process and arrange the linguistic means used in the text. It is worth noting that, in general, artistic texts usually belong to a mixed type of sequences, which allows to identify the function of each prototype during detailed analysis.

Key words: linguistic and stylistic text analysis, text analysis scheme, Prototype sequence, narrative text, descriptive text.

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.111:75даВінчі
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.25

Акулова Н. Ю.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української і зарубіжної літератури
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

(РЕ)КОНСТРУКЦІЯ «ДЖОКОНДИ» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ ПРОЗІ 1920-Х РОКІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ БРИТАНСЬКОГО ЕСТЕТИЗМУ

Анотація. Статтю присвячено проблемі рецепції «Джоконди» в українській та англійській прозі 1920-х років. Екфраза найвідомішої картини Леонардо да Вінчі аналізується крізь призму культурного досвіду модернізму. З цією метою враховується референція «Джоконди» до вербальних прецедентів. Особлива увага приділяється поглядам В. Патера – теоретика британського естетизму. Окреслюються перспективні аспекти аналізу особливостей (ре)конструкції поетики Леонардо модерністським художньо-літературним дискурсом з огляду на його співвіднесеність з еросно-мортальною парадигмою.

Акцентується співзвучність модерністської риторичної традиції з філософією Леонардо да Вінчі, з його «судженням у стилі сфумато, яке (...) стирає грань поміж головними дефініціями» (М. Кантор). Зазначається, що іманентна двоїстість створеного великим флорентійцем шедевру узгоджувалась з мінливістю цього образу в британських письменників-модерністів, чиє ставлення еволюціонувало від замилування таємничістю зображеної на картині жінки у «Кімнаті з видом» Е.М. Форстера до іронічного скептицизму В.С. Моема в «Різдвяних канікулах».

Конкретизовано об'єкт подальшого дослідження – це нарис *Mona Lisa* Дарії Віконської, оповідання «Посмішка Джоконди» О. Гакслі й «Прекрасна дама» Д.Г. Лоуренса. Методологічний підхід обґрунтовується тим, що для вказних письменників живопис був значущим джерелом творчої інспірації, відтак, закономірністю, що оповідною домінантою їх художньої прози стала візуальна сфера. Зазначається, що, трансформована тлумаченням В. Патера в модерністський конструкт, «Джоконда» посіла осібне місце в творчості зазначених письменників. Сам Леонардо да Вінчі завжи прагнув «підняти сюжет понад сферою традиційного кола асоціацій» (В. Патер), загадкова посмішка Мони Лізи була апропрійована прозаїками для вираження їх власних ідей.

Ключові слова: «Джоконда», британський естетизм, еросно-мортальна парадигма, модернізм, взаємодія мистецтв.

Постановка проблеми. Європейський естетизм був пов'язаний із тенденціями ренесансизму в культурі. Вони актуалізували відповідні світоглядні та образні проекції, характерний для Відродження тип митця-універсаліста. Ці тенденції, як і теорія «об'єднаного мистецтва» ("Gesamtkunstwerk") Р. Вагнера, спровокували появу інтермедіальних практик у мистецтві рубежу XIX і XX століть. У такому контексті закономірним бачиться зростання інтересу до портрета Мони Лізи (Джоконди), яка виявилась своєрідним символом Ренесансу.

Художня література утворила справжній культ цієї усміхненої жінки, який утверджувався «...в атмосфері напруженої дискусії щодо жіночого начала та нового визначення статевих відносин, під впливом досвіду непевності, відчуження, непогодженості, втрати Я, сформульованого філософською думкою того часу, зрештою у контексті кризовості суспільної свідомості...» [6, с. 288]. Специфіка інтерпретації образу найвідомішої ренесансної красуні мистецтвом слова великою мірою була визначена працями В. Патера та З. Фройда.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема рецепції «Джоконди» в українській та англійській прозі 1920-х років, з огляду на вербальний контекст британського естетизму та еросно-мортальну парадигму соціального буття, що стала «в літературі міжвоєнної доби одним із генеральних алгоритмів побудови сюжету художнього тексту», зумовила «специфіку й характер розвитку його конфлікту» [5, с. 309], не була спеціально описана літературознавством. Як західні науковці, так і українські дослідники обмежувались випадковими зауваженнями [4; 12; 13; 17; 18]. Компаративний аспект проблеми взагалі не брався до уваги.

Мета цієї розвідки – розглянути особливості (ре)конструкції поетики та філософії Леонардо да Вінчі у прозі українського та англійського високого модернізму крізь призму британського естетизму.

Виклад основного матеріалу. Глибинна екзистенційна дихотомія «життя / смерть» завжди вабила людину. Однак конститутивним чинником соціальної онтології вона стала після народження психоаналізу. Теорія інстинктів З. Фройда відіграла вагому роль у процесі модернізації культури на зламі XIX і XX століть. Філософську думку, що безпосередньо вплинула на формування модерністського світогляду, традиційно пов'язують з іменами А. Бергсона, С. Кіркегора, Ф. Ніцше, А. Шопенгауера та інших. Тож визначальними для нового інтелектуально-естетичного руху стали також відчуття кризовості епохи, ревізія християнської моралі, еротизація усіх сфер життя й відмова від раціоналістського типу мислення, які спровокували властивий добі декадентський умонастрій і особливо потужно позначились на розвиткові мистецької сфери західноєвропейського суспільства. Загальнокультурна інтеграція цих ідей відбулася внаслідок катастрофи світового масштабу 1914–1918 років і супроводжувалась шокуючим відкриттям «смертності культури», блискуче обґрунтованої О. Шпенглером.

Серед означеної когорти ідейних натхненників модернізму важливе місце належало мистецтвознавцю В. Патеру – теоре-

тику британського естетизму. Його оригінальна інтерпретація живопису, скульптури й поезії французького та італійського Ренесансу (“Studies in the History of the Renaissance”, 1873) – фактично «йшлося про фабрикацію нового культурного продукту відповідно до дискурсивних законів «сучасного мистецтва» [10, с. 99] – мала неперехідне значення для формування естетичних поглядів В. Вулф, Дж. Джойса, Д.Г. Лоуренса та інших представників інтелектуальної еліти Великобританії того часу.

Оксфордський професор, за висловом Р. та Дж. Кіф, став їх «інтелектуальним батьком»: «Більше ніж за двадцять років до того, як Ніцше був прочитаний в Англії, Патер розпочав конструювання радикально нового погляду на себе й довколишній світ і в процесі цього вплинув не лише на становлення О. Вайлда та А. Саймонза, але й на модерністів, які прийшли після них» [15, с. 2]. Виклик цінностям Вікторіанської епохи найбільш виразно прозвучав у нарисі, присвяченому творчості Леонардо да Вінчі.

Згідно з патерівським тлумаченням, флорентійський майстер був митцем візіонерського типу. Одначе його візії не приносили світові втіхи, адже потужний аналітичний розум геніального живописця помічав невловимі для ока пульс і скелет реальності: «На що не дивився б Леонардо, яким гарним не був би об’єкт його уважного споглядання, він бачив крізь поверхню смерть, приховану всередині» [15, с. 45]. Таке «зачарування» смертю, усвідомлене критиком і до певної міри притаманне самому В. Патеру[1], як і засаднича для творчості художника категорія спокуси [10, с. 100], уповні виражені в найбільш відомому пасажі «Ренесансу» – в описі «Мони Лізи»: «Цей образ, що в такий дивовижний спосіб з’явився біля води, утілював тисячолітнє бажання людей. Довкола її голови «зійшлися всі сторони світу», а її повіки дещо втомлені. Це краса, що впливає зсередини [...] краса, у яку вкорінилась душа, з усіма її муками!.. Усі думки, увесь досвід світу вирізьблено в цих рисах [...] Вона давніша від скель, що її оточують; немовби вампір, вона багато разів помирала, і їй відомі таємниці могили [...]» [19, с. 103].

Акцентована в наведеній інтерпретації еросно-мортальна парадигма легко вписується в контекст модерністської риторичної традиції. Важливо, утім, що вона співзвучна з філософією Леонардо да Вінчі, з його «судженням у стилі сфумато, яке [...] стирає грань поміж головними дефініціями» [2, с. 32–33]. Тому очевидний нині вплив Патерового есея на розвиток британського модернізму був визначальним. Щоправда, інспірована ним реакція тогочасних арт-критиків виявилась неоднозначною. «Хто, зрештою, переймається тим, що Патер вклав у портрет Мони Лізи дещо таке, про що ніколи не мріяв Леонардо? [...] Через це картина стає для нас більш привабливою ніж є, і розкриває нам секрет, про який насправді нічого не знає», – писав у діалозі «Критик як митець» (“The Critic as Artist”, 1891) О. Вайлд [21, с. 36]. Натомість Д. Річардсон в есеї «Жінки й майбутнє» (“Women and the Future”, 1924) побачила в найвідомішому полотні да Вінчі більше ніж запрограмовану В. Патером рефлексію картини як «утіленої жіночності» (“essential womanhood”) – для авторки фігура Мони Лізи репрезентувала історію неправильного розуміння жінок чоловіками [20, с. 412].

Прикметно, що іманентна двоїстість створеного великим флорентійцем шедевру узгоджувалась також із мінливістю рецепції цього образу британськими письменниками-модерністами, чиє ставлення еволюціонувало від замилування таємничістю зображеної на картині жінки у «Кімнаті з видом» (“A Room with a View”, 1907) Е.М. Форстера до іронічного скептицизму В.С. Моема у «Різдвяних канікулах» (“Christmas Holiday”, 1939). Трансформована тлумаченням В. Патера в модерністський конструкт, «Джоконда» посіла осібне місце в інтелектуальній творчості О. Гакслі й Д.Г. Лоуренса. Як сам Леонардо завжди прагнув «підняти сюжет понад сферою традиційного кола асоціацій» [19, с. 99], загадкова посмішка Мони Лізи була апропрійована прозаїками для вираження їх власних ідей. Така можливість імплікована характером функціонування екфрази портрета в літературному творі, де опис зовнішності персонажа на основі конкретної візуальної моделі «привносить в інтерпретацію зображеного багатопланову полісемію» [9, с. 46–47]. Слід зауважити, що «Джоконда» є специфічним прикладом вербалізованої візуальності, адже важливим фактором розширення семіотичного поля цього жіночого портрета стали спровоковані ним же вербальні прецеденти.

Задовго до появи Патерового есея картина Леонардо да Вінчі піддавалась оригінальним прочитанням і міфологізації в мистецтвознавстві та художній літературі, які неможливо ігнорувати навіть сьогодні. В арт-детективі «Замах на мистецтво» Г. Козлов детально простежив шлях «Джоконди» до статусу «суперзірки». Згідно з дослідником, спершу цей образ набув популярності у вузькому колі художників та шанувальників-фахівців.

Особливу роль у цьому процесі відіграв Дж. Вазарі, який не лише подарував жінці на портреті ім’я, але й дав картині найвищу оцінку, створивши їй репутацію серед професіоналів. Однак найголовніше зробили письменники-романтики, зосібна, Т. Ґотьє, який «вигадав загадкову усмішку Джоконди. До нього ніхто не бачив у ній жодної таємниці. Вазарі, наприклад, назвав усмішку Мони Лізи лише «приємною». Ґотьє подав усмішку Джоконди як головну зброю жінки-вамп, у яку небезпечно закохуватися, але не закохатися не можна» [3, с. 18]. Г. Козлов згадує також фантазію Ж. Верна про любовний трикутник: письменник зобразив Мону Лізу коханкою Леонардо у своїй ранній п’єсі «Джоконда» [3, с. 19]. Ці міфи стали одними з найбільш часто експлуатованих у культурі нашого часу.

Замість єдиного зорового імпульсу для В. Патера, як і для британських прозаїків-модерністів, існував широкий вербальний контекст, що ними активно обігрувався. Так, опора на конкретний візуальний образ у поєднанні з міфологізованим дискурсом романтиків стала ефективним художнім прийомом в оповіданні О. Гакслі «Усмішка Джоконди» (“The Gioconda Smile”, 1921). Текст демонструє те, що Н. Мюррей назвав «хворобливим інтересом до людського розкладу та слабкості, очевидним у багатьох ранніх творах» митця [18, с. 142]. У властивій йому іронічній манері прозаїк переосмислює мотив жінки-привида, жінки-вампіра, використовуючи буквально відповідні лексичні маркери.

Вказані смисли найчастіше розгортаються через суб’єктивні рефлексії протагоніста: «Джаннет Спенс завжди з’являлась нечутно, як примара, – це була одна з її властивостей» [14]. Патерівська мортально-еротична топіка набуває в сюжеті О. Гакслі трагіфарсового характеру – «фатальною красунею»

[1] У ранньому дитинстві критик пережив потужний страх смерті. Можливо саме тому, як писав П. Муратов, «немає нічого, написаного Патером, де б не відчувався подих могили, де б не вимальовувався страхітливий образ зі стиснутим підборіддям, з химерною посмішкою, з прямими сухими ногами...» [7, с. 9].

виявляється тридцятишестилітня незаймана, відбувається постійне коливання рольових позицій у межах контрарності «чоловік-як-жертва – жінка-як-кат». Усе це унеможливлює для читача однозначність оцінки зображеного.

Таку настанову автора автор фіксує вже на початку твору в портреті-екфразі: «Яке дивне у неї обличчя! Цей ротик, стягнений посмішкою Джоконди в хоботок з круглим отвором посередині, мовби вона ось-ось свисне, був схожий на ручку без пера. Над ротом – тонкий ніс із горбочком. Очі великі, блискучі й темні – очі такого розрізу, блиску й темноти, які ніби створені для ячменів та запалених червоних жилок на білках. Красиві, проте неодмінно серйозні очі, ручка без пера скільки завгодно могла знемагати у посмішці Джоконди, але погляд залишався як завжди серйозним» [14]. О. Гакслі відтворює міметично достовірний образ, однак увиразнює опис гротескними «фізіологемами», помітно зміщуючи акцент убік від романтичної до натуралістичної інтерпретації зображуваного. По суті, об'єктивація «зримої природи» картини оприявнює суперечку автора з попередньою культурною традицією.

Потенціал такого художнього прийому усвідомив також Д.Г. Лоуренс. Зокрема прозаїк удався до нього в новелі «Чарівна пані» ("The Lovely Lady", 1928): «У місіс Аттенборо було бездоганне овальне пласкувате обличчя. Такі обличчя майже не змінюються з плином часу: не обтяжені плоттю, вони не знають старечої кволості. Ніс із ледь помітним горбочком надто не видавався. Зате великі сірі очі на рівному обличчі були трохи опуклі, і лише так можна було здогадатися про її вік. Блакитні повіки ніби набубнявіли від напруження [...] Однак варто було Пауліні забажати [...] й місіс Аттенборо знову дивилась на світ променистим лукавим поглядом, як у жінок з портретів Леонардо: от-от розсміється» [16].

Митець подає досить реалістичний опис, не переобтяжений традиційними конотаціями. Упродовж розвитку подій образ конкретизується зоровими деталями, співвідносними з відомим мистецьким артефактом. Так, у творі обігрується винайдена да Вінчі техніка сфумато («Свічки вона ставила так, щоб світло підкреслювало принадність її рис [...] Чарівна пані просто-таки випромінювала привабливість [...] Однак при денному світлі свіжа молода красуня швидко в'янула, мов квітка без води. Її чарівність жила тільки при свічках» [16]), чи така периферійна деталь, як кракелюри («Бідолашна Пауліна! Яким жахливим видовищем вона тепер була! Ніби хто розбив разючої краси вазу венеційського скла, а потім склеїв уламки. Але немає уже в ній колишньої краси – лише потворні тріщини» [16]). Водночас імітування цих зорових ефектів у співвідношенні з їх функцією в сюжеті задає пародійний модус оповіді.

Як і в О. Гакслі, образ героїні Д.Г. Лоуренса містить виразні паралелі з монструозною Моною Лізою В. Патера, що розбудовуються шляхом асоціативного слововживання («У Пауліни ж і скелет, здається, вирізнявся тендітністю, та й череп був так само тендітним [...] вищир же – милої простодушності») [16]. Крім цього, обидва письменники розгортають мотив «зривання масок». Через викриття «таємниці» Джаннет Спенс (у першого) й Пауліни Аттенборо (у другого) реалізується критика традиційної для літератури та візуальних мистецтв попередніх епох дихотомії «жінки-янгола / жінки-відьми».

До художньої системи українського «високого» модернізму образ леонардівської красуні, спираючись на вербальний контекст британського естетизму, інтегрувала галицька письменниця, критик і мистецтвознавець Дарія Віконська, яка, згідно зі спостереженнями І. Набитовича, «однією з перших в українському літературознавстві пробувала вводити принципи інтердисциплінарности у дослідженні літературного твору» [8, с. 62].

Інтерес до міжмистецької взаємодії репрезентує і художня практика авторки. Поетично-філософський діалог "Mona Lisa", вміщений у збірці малої прози авторки «Райська яблінка» (1931), яку вже сучасники назвали «рідною книжкою з подихом Европи» [1, с. 12], став своєрідною інтерпретацією твору Леонардо да Вінчі, до певної міри співзвучною прочитанню, яке пропонує В. Патер. Задум твору міг бути навіяний українській письменниці, яка мала ґрунтовну європейську освіту і була глибоко обізнаною з тенденціями тогочасного мистецтва, численними літературними або мистецтвознавчими потрактуваннями. Проте можна наполягати на тому, що авторка спиралась на конкретний вербальний претекст. По-перше, праці В. Патера, безперечно, були їй відомі. Так, мисткиня цитує його розвідку «Стиль» ("Style", 1888) у студії, присвяченій Дж. Джойсу. По-друге, зіставляючи текст Патерового есея про Леонардо й указаного художнього тексту Дарії Віконської, переконуємось у їх типологічній подібності, що ґрунтується на творчому цитуванні письменницею мистецтвознавчого джерела.

Пасаж В. Патера, присвячений «Джоконді», можна класифікувати як екфразу-тлумачення – «інтерпретацію, зорієнтовану на вияв глибинного образно-символічного змісту твору [...] за таким описом заледве можна скласти уявлення, що і як конкретно зображене» [11, с. 52]. Як і у В. Патера, у Дарії Віконської відсутній детальний опис картини Леонардо. Окремі елементи, розраховані на зорове сприймання, обмежуються кількома виразними штрихами, алюзіями на малярську техніку да Вінчі. При цьому спільні візуальні мотиви – зосередження уваги на руках, колористиці, ефекті сфумато – подаються різними засобами: В. Патер апелює до пам'яті та логіки («Усі ми знаємо обличчя і руки Мони Лізи, яка сидить на мармуровій лаві, на тлі фантастичних скель, ніби у тьмяному світлі морського дна. З усіх старих картин ця, мабуть, найменше зазнала впливу часу» й у примітці: «Однак Вазарі бачив у барвах її вуст і щік особливий чар, нині для нас утрачений» [19, с. 102]), Дарія Віконська – до зорової уяви («Твоя сукня така поважна, така скромна, аж міщанська. Зате випещені гармонійні руки, гарні, мов мрія, зраджують тайну Твого тіла» і далі: «Твої краски – краски пізньої осени: далечінь скупана в синяві; листя, що вмирає, в сепії, в сіро-брунатному, червонявому...» [1, с. 63]).

В обох текстах автори спираються на вербальні претексти. Зафіксовано численні звернення до «спільного місця» романтичної традиції, а саме: до міфу про загадкову посмішку Джоконди як знаку її фатальності, демонічної сутності зображеної на картині жінки тощо. «Вона давніша від скель, що її оточують; немовби вампір, вона багато разів помирала, і їй відомі таємниці могили, вона поринала в глибини морів, і її оточує морок дня, що минув» [19, с. 103] – «Не тикай мене, бо здригнешся від моєї студени. Моє серце завмерло віддавна, воно вмирало скон за сконом, з нього втікало життя поволі, по шматку, заки не засохло до тла. Не підходи до мене, бо можеш закаменіти» [1, с. 62]. Або: «Усі думки, увесь досвід світу врізались у ці риси, надавши виразність зовнішній формі...» [19, с. 103] – «У цій усмішці є багато доброти, а ще більше мудрости, рівноваги та приваби. Вона каже: – Я знаю все... я зазнала всього... для мене нема вже нічого новго» [1, с. 62].

Попри численні перегуки, у своєму творі Дарія Віконська радше сперечається з теоретиком британського естетизму: «...Та незбагненна посмішка, яка в Леонардо завжди містить щось зловісне, ніби у ній зародок таємниці» [19, с. 102] – «Як люди могли казати, що Твій усміх загадковий?» [1, с. 62]. Чи: «Цей образ, що в такий дивовижний спосіб з'явився біля води, утілював тисячолітнє бажання людей» [19, с. 103] – «Твоя зрілість є сповненням бажань, але твоїх власних, а не чужих» [1, с. 63].

Імітуючи спершу «чоловічий» дискурс, репрезентований у Патеровому есеї, письменниця поступово здійснює «ґендерну інверсію» (Т. Гундорова) і завершує оповідь уже від імені жінки. «Мона Ліза, – цілком слушно зазначає Н. Мафтин, – трактується в нарисі як символ Вічної Жіночності крізь призму псевдомаскулінної рецепції, що виявляється в дійсності лише "маскою" сприйняття образу жінкою, котра насправді здатна зрозуміти таємничу усмішку Джоконди» [4, с. 79]. Відтак, очевидним є прагнення української авторки відшукати джерела фемінності поза патріархальною парадигмою.

Висновки. Традиційне для XIX століття потрактування образу Мони Лізи як візуального втілення ідеї фатальної жінки – «ідола декадансу» – в українській та англійській прозі 1920-х років зазнає трансформації. Патріархальний погляд на жіночу сексуальність оскаржується через полеміку з теоретиком британського естетизму В. Патером. Як наслідок танатична маркованість жіночого образу втрачає еротичний складник.

Вигаданий Т. Ґотьє «міф» про загадкову посмішку іронічно переосмислюється у творах авторів-чоловіків О. Гакслі та Д.Г. Лоуренса і повністю розвінчується в жіночому письмі Дарії Віконської. Окреслена вище референція «Джоконди» до вербальних прецедентів британського естетизму становитиме підґрунтя для подальшого аналізу особливостей (ре)конструкції найвідомішої картини Леонардо да Вінчі у прозі зазначених авторів.

Література:

1. Віконська Д. Жінка в чорному: етюди, поезії в прозі, нариси, діалоги; Джеймс Джойс: тайна його мистецького обличчя / упоряд., літ. редакція, передм. і прим. В. Ґабора. Львів : ЛА «Піраміда», 2013. 108 с. + 76 с.
2. Кантор М. Леонардо да Винчи. Чертополох. Философия живописи. М. : АСТ, 2016. С. 25–37.
3. Козлов Г. Замах на мистецтво: арт-детектив / переклад із російської Сашка Ушкалова. Київ : ArtHuss, 2018. 336 с.
4. Мафтин Н. Гендерна утопія й «код самості» в західноукраїнській прозі 30-х рр. XX ст. *Слово і час*. 2009. № 6. С. 76–82.
5. Мафтин Н. Західноукраїнська та еміграційна проза 20–30-х років XX століття: парадигма реконкісти : монографія. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. 356 с.
6. Маценка С. Мона Ліза – «жінка без властивостей»: експресіоністська проекція містичного досвіду в новелі Ґеорґа Гайма «Злодій». *Питання літературознавства*. 2011. Вип. 83. С. 288–298.
7. Муратов П. Уольтер Патер. *Воображаемые портреты. Ребенок в доме* / Патер У. М. : Издание В.М. Саблина, 1908. С. 1–13.
8. Набитович І. Інтердисциплінарні стратегії компаративістики Дарії Віконської (на прикладі творчості Джеймса Джойса й Олександра Архипенка). *Султанівські читання*. 2016. Вип. 5. С. 61–72.
9. Перлина Н. Тексты-картины и экфразисы в романе Достоевского «Идиот». Санкт-Петербург : Алетейя, 2017. 288 с.
10. Рыков А.В. Вокруг Леонардо да Винчи: модернизм, террор, грезы и метаистория. *Вестник Санкт-Петербургского университета*. 2015. Вып. 4. С. 98–108.
11. Яценко Е.В. «Любите живопись, поэты...». Экфрасис как художественно-мировоззренческая модель. *Вопросы философии*. 2011. № 11. С. 47–57.
12. Aquien P. Le visage et la voix dans "The Lovely Lady". *Etudes lawrenciennes*. 1988. № 2. Pp. 71–80.
13. Dies-Medrano C. Breaking Moulds, Smashing Mirrors: The Intertextual Dynamics of D. H. Lawrence's "The Lovely Lady". *Revista Alicantina de Estudios Ingleses*. 1996. Vol. 9. Pp. 91–103.
14. Huxley A. The Gioconda Smile. URL: http://www.online-literature.com/aldous_huxley/4445/ (date of treatment: 12.04.2019).
15. Keefe R. and J. A. Walter Pater and the Gods of Disorder. Athens : Ohio University Press, 1988. 194 p.
16. Lawrence D.H. The Lovely Lady. URL: https://ebooks.adelaide.edu.au/l/lawrence/dh/l41wo/chapter13.html (date of treatment: 12.04.2019).
17. Matheson G. Eros and Aldous Huxley: A thesis submitted to the Faculty of Graduate Studies and Research in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Arts. Montreal, 1961. 254 p.
18. Murray N. Aldous Huxley: an English Intellectual. London : Little, Brown, 2002. 496, [16] p.
19. Pater W. The Renassance. New-York : The Modern Library, 1873. 206 p.
20. Richardson D. Women in the Future. The Gender of Modernism. *Critical Anthology*. Bloomington and Indianapolis, 1990. Pp. 411–414.
21. Wilde O. The Critic as Artist. *Victorian Review.* 2009. Vol. 35. No. 1. Pp. 64–68.

Akulova N. (Re)construction of The Gioconda in the Ukrainian and English prose writing of the 1920s through the prism of the British aestheticism

Summary. The article is devoted to the issue of *The Gioconda* reception in the Ukrainian and English prose writing in the 1920s. The ekphrasis of the most famous painting by Leonardo da Vinci is analyzed through the prism of the cultural experience of modernism. For this purpose, the reference of *The Gioconda* to the verbal precedents is taken into account.

The author highlights the consonance of the modernist rhetorical tradition with the philosophy of Leonardo da Vinci, with his "judgments in the style of sfumato which (...) blurs the lines between the main definitions" (M. Kantor). It is noted that the immanent duality of the masterpiece created by the great Florentine agreed with the variability of this image in the modernist writers. Special attention is given to the views of W. Pater – the theoretician of the British aestheticism. The author outlines the perspective aspects to analyze the features of Leonardo's poetics (re)construction through the modernist artistic and literary discourse in view of its relation to the erotic-mortal paradigm.

The author also specifies the object of further research – it is the essay *Mona Lisa* by Dariia Vikonska, short stories *The Gioconda Smile* by A. Huxley and *The Lovely Lady* by D.H. Lawrence. The methodological approach is justified by the fact that for the mentioned writers painting was a significant source of creative inspiration, and therefore, the regularity that the narrative dominant of their artistic prose became the visual sphere.

It is noted that, *The Gioconda,* transformed into a modernist construct by W. Pater's interpretation, occupied a distinct place in the work of the above writers. And, just as Leonardo da Vinci himself strove "to lift a given subject out of the range of its traditional associations" (W. Pater), Mona Lisa's mysterious smile was appropriated by the prose writers to express their own ideas.

Key words: *The Gioconda*, the British aestheticism, erotic-mortal paradigm, modernism, interaction of arts.

УДК 821.163.2=161.2.091 І. Шишманов
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.26

Бушко Г. О.,
асистент кафедри слов'янської філології імені професора Іларіона Свєнціцького
Львівського національного університету імені Івана Франка

ВНЕСОК ІВАНА ШИШМАНОВА У РОЗВИТОК БОЛГАРСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВЗАЄМИН

Анотація. Діяльність Івана Шишманова – яскрава сторінка в історії болгарсько-українських взаємозв'язків кінця XIX – першої чверті XX ст., оскільки він один із перших болгарських учених почав вивчати українське художнє слово в Болгарії у добу її національного Відродження.

Завдяки його зусиллям у Болгарії помітно зросла зацікавленість українською літературою. У статті акцентовано увагу на українознавчих роботах І. Шишманова, якими він знайомив болгарську громадськість із творчою діяльністю українських письменників та дослідників, які вивчали життя болгар і вплинули на розвиток болгарської літератури, культури та науки.

Визначне місце в україністичному доробку І. Шишманова займало дослідження творчості Т. Шевченка та з'ясування питання особливостей її рецепції в Болгарії. Причину популярності творів Т. Шевченка в Україні та Болгарії вчений пояснював силою духу поета, що страждав за долю свого та інших поневолених народів. Учений акцентував на схожості історичної долі болгарського й українського народів та звернув увагу на особливий вплив творчості Шевченка на болгарських письменників П.Р. Славейкова, І. Вазова та Л. Каравелова. У розвідках, присвячених Кобзареві, І. Шишманов продемонстрував достатню обізнаність з історією і культурою України та вийшов на проблему продуктивності зіставного аналізу літератур споріднених народів. Ці праці стали значним здобутком тогочасного болгарського літературознавства.

У статті також розкрито співпрацю І. Шишманова з М. Драгомановим, А. Вовком, І. Франком та Я. Головацьким. І. Шишманов високо оцінив діяльність українських учених та посприяв у виданні їхніх творів на сторінках болгарського часопису «Сборник за народни умотворения, наука и книжнина», редактором якого він був.

Дослідивши українознавчі праці І. Шишманова та співпрацю з діячами української науки, можна констатувати, що його діяльність сприяла розвитку болгарсько-українських взаємин.

Ключові слова: І. Шишманов, М. Драгоманов, Ф. Вовк, І. Франко, Я. Головацький, Т. Шевченко, болгарсько-українські взаємини.

Постановка проблеми. Наприкінці XIX – у першій чверті XX ст. активізувалися болгарсько-українські літературні та культурні взаємини. Важливе місце у цьому процесі посів болгарський учений-фольклорист, етнограф, історик літератури, освітній та громадсько-політичний діяч – Іван Шишманов (1862–1928). Дослідження І. Шишманова, присвячені українській культурі, розширили обрії болгарської науки та збагатили її.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням вивчення історії болгарсько-українських та українсько-болгарських літературних та наукових взаємин свого часу займалися болгарські та українські дослідники С. Божков, В. Дмитрук, В. Захаржевська, М. Мандрика, В. Москаленко, Т. Полещук, С. Русакієв, В. Чорній, О. Шпильова та інші.

Мета статті полягає у розкритті питання про особистий внесок І. Шишманова у розвиток болгарсько-українських взаємин.

Виклад основного матеріалу. На формування українознавчих зацікавлень І. Шишманова вплинув факт, що під час навчання в Женевському університеті у 1885 р. він познайомився з видатним українським філософом, публіцистом, фольклористом та літературним критиком, професором історії місцевого університету М. Драгомановим, який високо оцінив можливості молодого болгарського студента і запропонував йому вивчати фольклор та етнографію. Про це він сповістив у листі до М. Павлика від 14 серпня 1887 р.: «Зараз в нас живе кілька днів Лідин наречений, болгарин Шишманов, кандидат філології Лейпцігського університету. Хлопцю 24 роки, досить добрий і розумний, дуже працелюбний – так що з нього може вийти порядний вчений. Професією його поки що буде професор гімназії в Софії у Вищих класах, які хочуть поступово переробити в Академію, подібну до університету [1, с. 192].

Болгарський літературознавець Г. Дімов вважає, що близькість до М. Драгоманова суттєво вплинула на спрямування й характер подальшої наукової діяльності молодого вченого і, з іншого боку, допомогла йому налагодити контакт з представниками російської й української наукової та мистецької громадськості [2, с. 80].

Саме завдяки М. Драгоманову та його дочці Лідії, з якою 9 січня 1888 р. І. Шишманов одружився, він серйозно зацікавився українською культурою і виступив як перший болгарський україніст.

У 1889 р., працюючи в Міністерстві народної освіти, І. Шишманов став одним із засновників Вищої школи в Софії, перетвореної згодом на перший болгарський університет, до якого у серпні 1889 р. на посаду професора загальної історії запросили М. Драгоманова.

Славістичні зацікавлення обох учених та спільне родинне середовище, без сумніву, позитивно вплинули на формування світогляду молодого болгарського науковця.

І. Шишманов високо цінував внесок М. Драгоманова у розвиток українсько-болгарських взаємин, а згодом сам став визначною особистістю в історії болгарсько-українських наукових, культурно-освітніх і літературних зв'язків. Як засвідчують дані особистого архіву І. Шишманова у Софії, він брав активну участь у заснуванні та діяльності товариств «Славянска беседа» та Украинско-българско дружество, що проводили різноманітні заходи, на яких виголошувались доповіді про життя в Україні, організовували святкування річниць визначних діячів української культури [3, с. 1–29].

І. Шишманов присвятив М. Драгоманову працю, яка досі залишається у рукописі. Йдеться про незавершену і неопубліковану статтю «Український демократичний рух» [4, с. 118–119]. У ній І. Шишманов розглянув не лише політичну програму відомого українського історика й літературознавця, а й проаналізував його ставлення до популярної у Східній Європі на початку XIX ст. ідеї так званої «слов'янської приязні». До неї М. Драгоманов звертався впродовж усього життя, зазнавши впливу М. Костомарова та інших фундаторів Кирило-Мефодіївського товариства.

1914 р. у XVI книзі «Бібліотеки слов'янської бесіди» І. Шишманова опублікував працю «Тарас Шевченко, його творчість та вплив на болгарських письменників перед Визволенням» [5], у якій розкрив тему популярності творчості українського поета, що відіграла помітну роль у розвитку культурних взаємин та духовному взаємозбагаченні українського та болгарського народів у XIX ст.

У розвідці І. Шишманов визначив ідейно-тематичні напрями творчості Т. Шевченка, продемонстрував обізнаність із історією та культурою України. Ґрунтуючись на порівняльно-історичному методі, І. Шишманов акцентував на схожості історичної долі болгарського й українського народів та звернув увагу на особливий вплив творчості Шевченка на болгарських письменників П.Р. Славейкова, І. Вазова та Л. Каравелова. У працях, присвячених Кобзареві, І. Шишманов продемонстрував достатню обізнаність з історією та культурою України та вийшов на проблему продуктивності зіставного аналізу літератур споріднених народів.

1916 р. І. Шишманов перевидав у Відні цю працю під заголовком «Роля України в болгарськім Відродженню: Вплив Шевченка на болгарських поетів передвизвольної доби» [6]. У ній І. Шишманов знову високо оцінив творчість Т. Шевченка, наголосивши на її відчутному впливі на зміст і форму творів найулюбленіших болгарських письменників передвизвольної епохи – Р. Жинзифова, Л. Каравелова, П.Р. Славейкова.

1860 р. в Москві у III томі видання болгарських студентів «Братски трудъ» Р. Жинзифов надрукував свій перший переклад Т.Шевченка – його знамените «Посланіє до Шафарика». 1863 р. він видав збірку поезій «Новобългарска Сбирка», де, як інформував І. Шишманов, містився цілий розділ перекладів з Шевченкового «Кобзаря» [6, с. 6].

Що ж до П.Р. Славейкова, то він, на переконання Шишманова, «глибше, ніж Р. Жинзифов та Л. Каравелов, ввійшов у душу українського барда. Його переклади з «Кобзаря» нечисленні, проте вони (...) характерні для його творчості, індивідуальності та світогляду» [6, с. 9]. Ці праці стали здобутком тогочасного болгарського літературознавства та помітним фактом українського шевченкознавства.

Окрім написання україністичних праць, І. Шишманов активно сприяв українським ученим та письменникам у виданні їхніх творів на сторінках «СбНУ», редактором якого він був. Так, свої студії у часописі опублікували Ф. Вовк, І. Франко, М. Драгоманов та Я. Головацький.

Із Ф. Вовком І. Шишманов познайомився 1885 р. у Женеві. Відтоді вони почали співпрацювати. Свідченням цього є їхнє опубліковане листування [7]. Проживаючи тривалий час у Парижі, Ф. Вовк надсилав І. Шишманову наукові видання та матеріали з французької народної етимології, а той – матеріали з болгарської етнографії й антропології. В результаті цієї співпраці у III, IV, V, VIII та XI книгах «СбНУ» було надруковано студію Ф. Вовка «Весільні обряди слов'янських народів» [8]. У ній український учений детально описав весільні обряди, звичаї та церемонії слов'ян і проаналізував їхні подібності та відмінності.

У XIII книзі «СбНУ» І. Шишманов опублікував частину докторської дисертації І. Франка під назвою «Притча про єдинорога та її болгарський варіант»[9]. Роботу над цією працею І. Франко розпочав 1892 р. Вона була присвячена притчі, яка входила у популярний середньовічний твір «Душеполезное сказаніе о житіи св. Варлаама и Йоасафа», а також характеристиці болгарського варіанту «Притчі про єдинорога».

Як зазначали дослідники, «протягом довгих років Каменяр цікавився проблемами історії староболгарської літератури (…). Пам'ятки староболгарської літератури Франко розглядав і як історик, і як лінгвіст, і як літературознавець, і як культуролог. Франкові праці мають глибоку джерелознавчу базу. Вчений враховував історіографію проблеми, постійно слідкуючи за тим, що з'являлося у науці» [10, с. 148–149].

Зважаючи на порівняльно-історичне комплексне та полідисциплінарне дослідження українського вченого «Притчі про багатих», а також на її виняткове джерелознавче значення, І. Шишманов у листі від 8 листопада 1900 р. запропонував І. Франкові надіслати ще щось зі своїх праць, які б стосувалися болгарського фольклору чи староболгарської літератури до XVIII книги «СбНУ» [11, с. 379].

Болгаристичні зацікавлення українського дослідника підтримував свого часу і М. Драгоманов, який сприяв налагодженню особистих зв'язків між І. Франком та І. Шишмановим [12, с. 210]. Так, у листі до І.Франка від 7 липня 1889 р. М. Драгоманов запропонував йому «заснувати наш (український – Г. Б.) фольклорний курінь під дахом болгарським» [13, с. 160]. У листі від 24 червня 1892 р. саме М. Драгоманов порадив І. Франкові надіслати «болгарську історію» в редакцію Сборника («СбНУ» – Г. Б.) [14, с. 408]. Це й була його згадана «Притча про єдинорога та її болгарський варіант».

Як вважав І. Шишманов, читачів «СбНУ» міг би зацікавити науковий метод І.Франка, що допоміг простежити шлях притчі з Індії до Європи. Саме такий метод, на думку дослідників, «дав змогу І. Франкові виявити себе досвідченим лінгвістом, текстологом, котрий порівняв різні варіанти притч, проаналізував їхню композицію, символіку, встановив їхнє походження й зв'язок болгарської притчі з іншими подібними творами» [15, с. 131].

І. Шишманов постійно цікавився розвитком науки в Україні. Окрім згаданих студій про українських учених, у II книзі «СбНУ» він помістив рецензію на працю Я. Головацького «Географический Словарь западнославянских и югославянских земель и прилежащих стран» (1884). І. Шишманов позитивно оцінив цю працю українського вченого та вважав її взірцевою з-поміж видань такого типу. Сповідуючи слов'янофільські погляди, у передмові до «Географического словаря…» Я. Головацький радив серйозно вивчати слов'янські землі, перекази слов'ян, їхню історію й культуру, аби «…взнати ближче наших одноплемінників» [16, с. XX]. Ця думка знайшла відгук і в І. Шишманова, який у рецензії на працю Я. Головацького звернув увагу на значення «Географического словаря…» для загальної й культурної історії, для філології, навіть для антропології слов'ян.

І. Шишманов зауважив, що словник Я. Головацького міг зацікавити не лише географів, а й мовознавців та істориків, оскільки містив відомості про населені пункти, місцевості, гори та ріки, різні статистичні дані й мовознавчі пояснення географічних назв [17, с. 183]. І. Шишманов справедливо вважав, що автор словника прагнув пояснити тим, хто навмисне, з певних політичних причин, перекручує географічні назви, їхнє власне слов'янське походження, і зазначив, що Я. Головацький написав працю як дисциплінований науковець [17, с. 186–187]. Навіть окремі топографічні неточності (це стосувалось назв деяких болгарських сіл – Г. Б.), які виявили в «Географическом словаре…» болгарські та українські дослідники, на переконання І. Шишманова, не могли применшити значення такої потрібної праці [17, с. 187].

Український учений мав на меті розповсюдити достовірні дані про слов'янський світ, а тому І. Шишманов наголосив, що йому слід подякувати за укладення такого унікального на той час видання.

Окрасою «СбНУ» став опублікований на його шпальтах цикл студій М. Драгоманова про слов'янський фольклор, а саме: «Слов'янські сказання про пожертву власної дитини» [18], «Слов'янські сказання про народження Константина Великого» [19], «Слов'янські виправлення Едипової історії» [20], «Слов'янські варіанти однієї Євангельської легенди» [21], «Замітки щодо слов'янських релігійних та етичних легенд» [22].

Як відомо, український вчений спеціально зацікавився болгарським культурним процесом і розглядав його у загальнослов'янському контексті.

Справедливим є твердження І. Романченка з приводу того, що ніхто з українських письменників не залишив такого великого сліду в розвитку болгарської культури, адже ніхто так не популяризував болгарський фольклор, як М. Драгоманов [23, с. 148].

І. Шишманов представив у десятьох книгах «СбНУ» компаративістичні студії українського вченого про слов'янські оповідання, в яких М. Драгоманов увів до наукового обігу раніше недосліджені унікальні фольклорні джерела, розглянув питання їхніх взаємовпливів та міграції, чим збагатив не лише тогочасні фольклористику та славістику, а й порівняльне літературознавство.

Висновки. І. Шишманов любив Україну, добре знав її історію та культуру. Особливу увагу в своїй діяльності він приділяв питанню українсько-болгарських взаємин і спеціально вивчав вплив української літератури на розвиток культури Болгарії.

Самовіддана праця І. Шишманова задля зміцнення болгарсько-українських культурних та наукових зв'язків була гідно поцінована в Україні: 1906 р. його обрали почесним професором Харківського університету, 1912 р. він був запрошений до участі в ювілейному збірнику з нагоди 40-річчя літературної і наукової діяльності І. Франка, 1914 р. став дійсним членом філологічної секції Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові, 1918 р. І. Шишманов очолив болгарську дипломатичну місію у Києві та вручив вірчі грамоти гетьманові України П. Скоропадському.

Дослідивши україністичні студії І. Шишманова та співпрацю з діячами української культури та науки, автор вважає, що його можна назвати одним із найвизначніших учених свого часу і першим болгарським україністом, який своєю багатогранною діяльністю та родинними зв'язками поєднався з Україною і залишив помітний слід в історії болгарсько-українських взаємин кінця XIX – першої чверті XX ст.

Література:

1. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895). Зладив М. Павлик. Чернівці : Видав Др. Лев Когут. 1912. Т. 5. 414 с.
2. Дімов Г. Іван Шишманов як дослідник російсько-болгарських і українсько-болгарських взаємин // Радянське літературознавство. 1960. № 4. С. 67–81.
3. Научен Архив при БАН. Ф. 11 к Иван Шишманов. Оп. 2. Арх. Ед. 585. Украински и украинско-български дружества. Писма, протоколи на НТШ (Лвив). Редакция на «Украинско-български преглед». Украински висши педагогически институт с името на М. Драгоманов. Украинско културно обединение в България 1914–1928 гг., 29 л.
4. Научен Архив при БАН. Ф. 11 к Иван Шишманов. Оп. 2. Арх. Ед. 536. Бележки, извадки, вестник и други материали във връзка с интервю на Шишманов за Украйна и труд върху Украйна 1918 г., 120 л.
5. Шишманов И. Тарас Шевченко – неговото творчество и неговото влияние върху българските писатели преди Освобождението / Иван Шишманов. София : Библиотека на Славянска беседа, 1914. Кн. XVI. 26 с.
6. Шишманов І. Роля України в болгарськім Відродженню: Вплив Шевченка на болгарських поетів передвизвольної доби / Іван Шишманов. Відень : Союз Визволення України, 1916. 14 с.
7. Наулко В. До питання українсько-болгарських взаємин: листування Федора Вовка з Іваном Шишмановим / Всеволод Наулко // Болгарский ежегодник. Болгарський щорічник. Български годишник / [редкол.: Ю. Алексєєв, Р. Грішина та ін.]. К. : Київ. ін-т «Слов'янський університет», 1998. Т. III. С. 100–116.
8. Вовк Ф. Сватбарските обреди на славянските народи / Федор Вовк // СбНУ. 1890. Кн. III. С. 137–178; 1891. Кн. IV. С. 194–230; 1891. Кн. V. С. 204–232; 1892. Кн. VIII. С. 216–256; 1894. Кн. XI. С. 472–510.
9. Франко И. Притчата за единорога и нейниятъ български вариантъ / Иван Франко // СбНУ. 1896. Кн. XIII. С. 570–621.
10. Гольберг М.Я. Іван Франко і деякі питання історії староболгарської літератури / М. Я. Гольберг // ПС. 1993. Вип. 45. С. 148–152.
11. Шишманов І. Д. Листівка до І. Франка від 8. 11. 1900 р. з Софії. Відділ рукописів і текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України. Іван Франко. Од. зб. 1635. С. 379–380.
12. Бушко Г. Иван Шишманов и Иван Франко в контекста на украинско-българските литературни връзки в края на XIX – първата четвърт на XX век / Галина Бушко // Иван Д. Шишманов – наука и политика. Шишманови четения / [редкол.: Р. Дамянова, С. Бояджиева, Н. Капралова и др.]. София : Карина-Мариана Тодорова, 2007. Кн. 3. С. 207–213.
13. Драгоманов М. Листи до І. Франка і інших 1887–1895 / М. Драгоманов; [видав І. Франко]. Львів : Накладом українсько-руської видавничої спілки, 1908. 431 с.
14. Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова / [редкол.: І. Вакарчук, Я. Ісаєвич (співголови) та ін.]. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 564 с.
15. Григораш Н. Болгарська література у славістичній концепції І. Франка / Наталя Григораш // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2003. Вип. 32. С. 130–137.
16. Географический Словарь западнославянских и югославянских земель и прилежащих стран, составленный Яковом Головацким. С приложением географической карты. Вильна : Тип. А.Г. Сыркина, 1884. XXI +372 с.
17. Географический Словарь западнославянских и югославянских земель и прилежащих стран, составленный Яковом Голова-

цким. С приложением географической карты. Вильна, 1884. Рец. И.Д. Шишманова // СбНУ. 1890. Кн. 2. С. 178–199.
18. Драгоманов М. Славянските сказания за пожертвуване собствено дете / Михаил Драгоманов // СбНУ. 1889. Кн. I. С. 65–96.
19. Драгоманов М. Славянските сказания за рождението на Константина Великий / Михаил Драгоманов // СбНУ. 1890. Кн. II. С. 132–184; Кн. III. С. 206–246.
20. Драгоманов М. Славянските преправки на Едиповата история / Михаил Драгоманов // СбНУ. 1891. Кн. V. С. 267–310; Кн. VI. С. 239–310.
21. Драгоманов М. Славянските вариянти на една Евангелска легенда / Михаил Драгоманов // СбНУ. 1891. Кн. IV. С. 257–269.
22. Драгоманов М. Забележки върху славянските религиозни и етически легенди / Михаил Драгоманов // СбНУ. 1892. Кн.VII. С. 245–310; Кн. VIII. С. 257–314; Кн. X. С. 3–68; Кн. XI. С. 511–516.
23. Романченко І. Михайло Драгоманов у Болгарії / Іван Романченко // Жовтень. 1958. № 5. С. 145–151.

Bushko G. The contribution of Ivan Shyshmanov to development of Bulgarian-Ukrainian relations

Summary. The work of Ivan Shyshmanov is bright page in the history of the Bulgarian-Ukrainian relations of the late 19th – first quarter of the 20th century, as he was one of the first Bulgarian scholars to study Ukrainian literature in Bulgaria in the days of its national Renaissance. Thanks to his efforts in Bulgaria significantly increased interest in Ukrainian literature.

The article deals with the Ukrainistic studies of I. Shyshmanov, where he acquainted the Bulgarian public with the work and activities of Ukrainian writers and researchers who studied the life of the Bulgarians and significantly influenced the development of Bulgarian literature, culture and science. An important place in the Ukrainistic studies of I. Shyshmanov was the study of the works of T. Shevchenko and clarification of the peculiarities of their reception in Bulgaria.

The reason for the great popularity of the works of T. Shevchenko in Ukraine and Bulgaria was explained by the strength of the spirit of the poet who suffered for the fate of his and other enslaved nations. The scientist emphasized the similarity of the historical fate of the Bulgarian and Ukrainian nations, and drew attention to the special influence of the works of Shevchenko on the Bulgarian writers P.R. Slaveikov, I. Vazov and L. Karavelov. In his researches devoted to the Ukrainian writer, I. Shyshmanov demonstrated sufficient awareness of the history and culture of Ukraine and raised the problem of the productivity of comparative analysis of the literatures of related nations. These works became an achievement of the Bulgarian literature of that time.

In the article also disclosed cooperation of I. Shyshmanov with M. Dragomanov, F. Vovk, I. Franko and Y. Holovatsky. I. Shyshmanov appreciated the work of Ukrainian scientists and contributed to the publication of their studies on the pages of the Bulgarian journal “Sbornik za narodni umotvoreniya, nauka i knizhnina”.

Have researched the Ukrainistic studies of I. Shyshmanov and his cooperation with the Ukrainian scientists, we can state that his activities promoted to the development of Bulgarian-Ukrainian relations.

Key words: I. Shyshmanov, M. Dragomanov, F. Vovk, I. Franko, Y. Holovatsky, T. Shevchenko, Ukrainian-Bulgarian relations.

УДК 82.091+811.111+821.521
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.27

Липин Г. В.,
кандидат филологических наук,
доцент кафедры зарубежной литературы
Днепровского национального университета имени Олеся Гончара

«УОЛДЕН» ГЕНРИ ТОРО И ЯПОНСКАЯ ЭСТЕТИКА ТРАНСЦЕНДЕНТНОСТИ

Анотація. Стаття присвячена актуальній проблемі порівняльного літературознавства – дослідженню західно-східного «культурного поля», яке не обмежується встановленням конвергентності на рівні історико-типологічних аналогій (В.М. Жирмунський) для позначення універсальних закономірностей, що виникли поза літературними контактами. Опора на теорію конвергентності у вивченні філософії та поетики трансцендентності в різних культурах потребує інтердисциплінарної компаративної розробки національно-історичної парадигми, яка, на жаль, поки відсутня. Тому в статті обрано принцип контактного компаративного вивчення, котрий розширює рецептивний контекст далекої для американських письменників XIX ст. японської культури. Цей період розглядається у статті як початок освоєння японської культури в Америці. Йдеться не про сліди прямої присутності японських текстів в американській культурі, а про семіотичний простір культурної пам'яті (Ю. Лотман). Перекладів англійською мовою японської класики і жанру хайку поки не з'явилося, тому освоєння японської поетики й естетики в цей перший період знайомства з культурою Японії в західній літературі відбувалося переважно «трансмедіально» – іншими, не літературними каналами. Відомо, що до середини XIX ст. Японія залишалася для Заходу закритою книгою. Лише після Реставрації Мейдзі та підписання торговельної угоди Захід побачив японські артефакти. Цьому процесу сприяли виставки японського мистецтва. Популярними були не тільки культурні артефакти (виставка японських кольорових гравюр, відкриття музею Орієнтального мистецтва в Бостоні), але і східна філософія.

Близькість установок американських трансценденталістів до філософії дзен-буддизму – у трансцендентному осягненні істини людського буття, виході за межі свого «я», знятті кордону між внутрішнім і зовнішнім, у медитативності. Цим, можливо, і пояснюється феноменальна популярність «Уолдена» в Японії.

Ключові слова: трансценденталізм, Генрі Торо, дзен-буддизм, конвергенція, жанр хайку, освоєння, естетика, філософія, трансмедіальність.

В статье предложено альтернативное историко-поэтологическое объяснение поразительных схождений в поэтике и эстетике книги Торо с поэзией хайку. Привлекаются доказательства как прямых литературных (через ранние французские переводы хайку), так и трансмедиальных влияний.

Анализ основных исследований и публикаций. Если открытие и интенсивное освоение японской классической поэзии и прежде всего жанра хайку на Западе в XX ст. имеет много литературных свидетельств [1–3] (статьи, переводы и подражания: Эрнест Феноллоза, Эзра Паунд, Томас Элиот, Эмми Лоуэлл, Лафкадио Херн, Хильда Дулиттл, Бейзил Чемберлен, Уоллес Стивенс, Уильям Карлос Уильямс, Ричард Райт, Джек Керуак, Гэри Снайдер, Ричард Олдингтон), то серьезных исследований генезиса этого процесса в XIX в. пока нет ни в нашей стране, ни за рубежом. Эзра Паунд ознакомится с переводами Феноллоза восточной поэзии лишь в начале XX в., когда вдова первооткрывателя культуры Японии передаст ему 18-титомное собрание манускриптов своего мужа.

В литературоведческих и культурологических работах последних лет осмысление западно-восточного поля пока не стало предметом серьезных компаративных исследований, хотя литературоведы справедливо отмечают необходимость отхода от этноцентрических и эссенциалистских трактовок. За исключением работы Яна Маршалла, других исследований в аспекте сравнительно-исторического литературоведения пока нет.

Цель статьи – продемонстрировать, что опора на теорию конвергенции при изучении философии и поэтики трансцендентности в разных культурах нуждается в интердисциплинарной компаративной разработке национально-исторической парадигмы, которая, к сожалению, пока отсутствует. Поэтому в статье избран принцип контактного компаративного изучения, расширяющий рецептивный контекст далекой для американских писателей XIX в. японской культуры.

Постановка проблемы. В статье для изучения процесса многоканального влияния японской культуры на западную в XIX в. выбрана книга американского писателя и философа-трансценденталиста Генри Торо «Уолден». Такой выбор неслучаен – ее изучению посвящена резонансная и во многом спорная монография американского литературоведа Яна Маршалла «Уолден» как хайку». Как следует из названия монографии, ученый без анализа прямых влияний японской классической поэзии на поэтику «Уолдена» рискованно транслирует прозаический текст Торо как хайку.

Изложение основного материала. В статье предпринята попытка восполнить пробел в изучении «контактных зон» литератур Востока и Запада, обратившись к малоизученным каналам трансляции японской культуры. Лишь после Реставрации Мейдзи и подписания торгового соглашения Запад увидел японские артефакты. Этому процессу способствовали выставки японского искусства (Лондон, 1862; Париж, 1867).

В этот период началась многоканальная трансляции японской культуры в западную. Популярными стали не только культурные артефакты (выставка японских цветных гравюр, открытие музея Ориентального искусства в Бостоне), но и восточная философия (латинский перевод «Дао Де Цзин», 1788; перевод отдельных сочинений восточных философов).

За неимением очевидных свидетельств прямого контакта американских писателей этого периода с японской поэзией исследователь Том Линч связывает это с философией дзен-буддийского просветленного взгляда на природу, которой увлекались Эмерсон и Торо и которая была органичной составляющей дзенского мировосприятия создателей хайку [4]. На этом основании исследователи видят в литературе американского трансцендентализма черты, близкие философско-эстической природе жанра японского хайку.

Можно утверждать, что в этот ранний период знакомство Запада с восточной культурной было связано не только с визуальным искусством Японии, но и с восточной философией, на которую первыми откликнулись в своем творчестве американские писатели-трансценденталисты и прежде всего Генри Торо (1817–1862), который является одним из наименее изученных писателей этого направления, часто связываемого с романтизмом. Влияние на него учений Востока, по мнению исследователей [5; 6], было очень велико. Он вместе с Эмерсоном собрал большую библиотеку восточной классики, опубликовал «Изречения Конфуция», «Китайское четверокнижие», а также «Молитвы Будды».

Зарубежные исследователи находят близость во взглядах писателей-трансценденталистов с ключевыми концепциями философии буддизма [6; 7], но, к сожалению, ограничиваются сферой мировоззренческих подходов без выхода в область сопоставительной поэтики и эстетики западной и восточной литератур, хотя этот путь исследования представляется не менее перспективным.

Э. Минер, один из первых и пока единственный исследователь влияния японской поэзии на англоязычную литературу начала XX в., отмечал, что еще до появления переводов японского хайку влияние этого квинтессенсного японского жанра на западную литературу проявлялось в отклике европейцев на поражающую новизну природы японского искусства и японских артефактов [8]. Однако можно отследить и другие каналы влияния. Так, исследователь Я.В. Хокенсон (хотя и вне связи с американской литературой) увидел, что на французском японская литература появляется еще до 1850 г., т. е. почти на полстолетия раньше английских переводов [9, с. 110].

Кроме того, биографы Генри Торо отмечают, что он знал и любил французский (*the language of my parental Grandfather*) [10, с. 362], вел активную переписку на французском со своими почитателями во Франции и, соответственно, можно предположить, что он был знаком с впервые переведенной на французский язык японской поэзией. Представляется, что изучение малоизвестного факта о первых переводах японской поэзии на французский Леоном де Росни (которые вначале публиковались в газетах и журналах) [11, с. 110], может при дальнейшем рассмотрении этой проблемы многое объяснить в заметно меняющихся художественных установках западных писателей, поэтов, художников XIX в.

Установление этого возможного момента прямого контакта с японской поэзией представляется важным для исследования семантико-поэтологических особенностей прозы американского трансцендентализма и прежде всего пронизанной дзенским просветленным взглядом на природу книги Генри Торо «Уолден, или жизнь в лесу» (1854), основной принцип композиции которой связан со сменой времен года. Здесь «сезонность», как и «сезонные слова» (*киго*) в жанре хайку, – это не только формула состояния природы, но и мгновение трансцендентной полноты бытия.

Именно таких доказательств прямой или опосредованной связи прозы Торо с японской культурой лишены исследования некоторых американских ученых, которые, верно уловив философско-эстетическую близость, выдвинули поражающие научной смелостью концепции, требующие, однако, дальнейшего серьезного обоснования. Так, профессор Ян Маршалл в книге с сенсационным названием «Уолден» как хайку» [12], основываясь на концепции конвергентной эволюции культуры, а не на возможных «контактных» свидетельствах, предлагает провести литературный эксперимент: записать прозу «Уолдена» стихом (*repackage it*), обнажив в этой английской прозе *haiku-moment*. Ученый подробно комментирует свойственные жанру хайку эстетико-поэтологические составляющие (саби, ваби, каруми, хосоми, сибуми и др.) и утверждает, что и в прозе «Уолдена» проступают эти же черты, признаваясь, что ему пока не известны какие-либо доказательства знакомства Торо с японской поэзией. Французские переводы хайку здесь, к сожалению, даже не упоминаются.

Так, одно из самых, как ему кажется, ярких свидетельств близости – описание озера у Торо в главе «The Ponds» и в знаменитой хайку Басе. Приведем фрагмент торовского описания озера: *A lake is the landscape's most beautiful and expressive feature. It is earth's eye; looking into which the beholder measures the depth of his own nature. The fluviatile trees next the shore are the slender eyelashes which fringe it, and the wooded hills and cliffs around are its overhanging brows* [13, с. 142].

Для анализа Я. Маршалл «извлекает» (*extract*) из этого фрагмента прозы Торо то, что он называет хайку (*from which the haiku was extracted* [12, с. 99]), преобразуя прозаический текст в стихотворный:

looking into the pond
the depth
of my own nature
the smoothness of the pond… [12, с. 43].

Во второй части своей книги он подчеркивает это сходство с хайку, строго редактируя (*redacting*) прозаический текст как хайку, выделяя три стиха: *looking into the pond / the depth / of my own nature*, и комментирует это так: *the reader thinks the topic is the depth of the pond, only to discover the metaphoric twist in the final line. Of course, we can also read the last line as a possessive claiming of Walden Pond, the essence of the natural world as belonging to Thoreau ("my own nature"). Again, I've left the extensive personification of the pond out of the haiku* [12, с. 150]. Ян Маршалл усматривает в глубине смыслов Торо категорию *югген* («сокровенный, тайный, мистический») и считает, что Торо как трансценденталист в своей образности тоже восходит к новым смыслам «запредельного» [12, с. 46], свойственного поэтике японского хайку. Для него, как и для Эмерсона, автора манифеста трансцендентализма, – *nature is the symbol of spirit* [14, с. 7].

Действительно, это трансцендентное восприятие единства человека и природы, дарующее просветленность (*сатори*), сближает философию дзен-буддизма и поэтику японского хайку с философией американских трансценденталистов. Однако есть и существенное отличие, о котором исследователь не пишет: отсутствие в состоянии *сатори* личностных мыслей и чувств писателя. Трансценденция просветленности невозможна без «Буды внутри тебя», а для Эмерсона, Торо и других

трансценденталистов Бог вездесущ независимо от личной просветленности человека. Для поэта-хайкиста образы-называния природы не являются средством трансляции своих чувств. Цель – слиться с природой, а не описать ее. Для Басе хайку – это запечатленное мгновение просветленного духа: *Learn about a pine tree from a pine tree, and about a bamboo plant from a bamboo plant* [15].

В главе «Звуки» в «Уолдене» – этом художественном синтезе прозы, поэзии и философии – он тоже пишет о трансцендентных моментах ощущения жизни и времени: *I realized what the Orientals mean by contemplation and the forsaking of works. For the most part, I minded not how the hours went. The day advanced as if to light some work of mine; it was morning, and lo, now it is evening, and nothing memorable is accomplished. Instead of singing like the birds, I silently smiled at my incessant good fortune* [13, с. 85]. В этом состоянии трансцендентного момента бытия много общего с поэтикой хайку, которую изучает знаток этого жанра Макото Уэда: *The poet buries himself in an external object with delicate sensitivity* [16, с. 426].

Выводы. Близость установок американских трансценденталистов философии дзен-буддизма, пронизывающей жанр хайку [16], – в трансцендентном постижении истины человеческого бытия, выходе за пределы своего «я», снятии границы между внутренним и внешним, в медитативности. Этим, возможно, и объясняется феноменальная популярность «Уолдена» в Японии. По мнению специалиста по Торо У. Гардинга, книги американского трансценденталиста публиковались на родине писателя 4 раза, а переводы в Японии – 11 раз [17, с. 199].

Так, уже в этот ранний период не только трансмедиальное влияние японских артефактов, но и освоение восточной философии и эстетики через французские переводы японской классики было значительным, а вызовы, вставшие перед западной литературой – *to make it new* – все ощутимее. Изучение раннего этапа освоения западной культурой японской эстетики и поэтики открывает научную перспективу исследования одного из путей обновления и модернизации западной литературы.

Литература:

1. Липин Г.В. Жанр японского хайку и теория образа Эзры Паунда. *Література в контексті культури*. Київ : Видавничій дім Дмитра Бураго, 2013. С. 148–157.
2. Липин Г.В. «Открытие Японии» в американской литературе начала XX ст. *Англістика та американістика*. Дніпропетровськ : Ліра, 2014. С. 168–173.
3. Липин Г.В. Японскость и японизм в англо-американской поэзии начала XX в. *Література в контексті культури*. Київ : Видавничій дім Дмитра Бураго, 2018. С 44–50.
4. Lynch T. Intersecting Influences in American Haiku. *Modernity in East-West Literary Criticism: New Readings* / ed. by Yoshinobu Hakutani. Madison : Fairleigh Dickinson University Press, 2001. P. 114–137.
5. Carpenter Frederic I. Emerson and Asia. Cambridge, MA : Harvard University Press, 2013. 300 p.
6. Shoji G. The Philosophy of Emerson and Thoreau: Orientals Meet Occidentals. Lewiston, New York : Edwin Mellen Press. 2007. 208 p.
7. Versluis A. American Transcendentalism and Asian Religions. New York : Oxford University Press, 1993. 368 p.
8. Miner E. The Japanese Tradition in British and American Literature. Princeton : Princeton University Press, 1966. 312 p.
9. Hokenson J.W. Japan, France, and East-West Aesthetics: French Literature, 1867–2000. Madison : Fairleigh Dickinson University Press, 2004. 520 p.
10. Wells L. Henry David Thoreau: A Life. Chicago and London : Chicago University Press, 2017. 640 p.
11. Teele R.E. The Japanese Translations. *Texas Quarterly*. 1967. Vol. 10. P. 61–66.
12. Marshall I. Walden by Haiku. Athens : University of Georgia Press, 2009. 239 p.
13. Thoreau H.D. Walden. Empire Books, 2013. 352 p.
14. Emerson R.W. Nature. *The Collected Works of Ralph Waldo Emerson in 8 vols*. Vol. 1 / ed. by A.R. Ferguson. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1971. 382 p.
15. Ueda Makoto. Matsuo Basho. New York : Kodansha, 1982.194 p.
16. Ueda Makoto. Basho and the Poetics of "Haiku". *Journal of Aesthetics and Art Criticism*. 1962. Vol. 21. P. 423–431.
17. Harding W. A Thoreau Handbook. New York : University Press, 1959. 236 p.

Lipin G. "Walden" by Henry Thoreau and Japanese aesthetics of transcendence

Summary. The article is devoted to the problem of comparative literature – the study of the West-East cultural field, which could not be confined to establishing convergence at the level of historical-typological analogies pioneered by V.M. Zhirmunsky to designate universal patterns that have arisen outside literary contacts. Theoretical perspective on convergence requires an interdisciplinary comparative approach in elaborating the national-historical paradigm, which, unfortunately, is currently missing. Therefore, the comparative principle of direct cultural contact has been explored in the article with reference to the receptive context of the American literature in the second half of the 19th century– in the period when Japan became finally opened to the outside world. In the article this period is viewed as the first stage in appropriation of Japanese culture in America which will subsequently result in a shock of aesthetic encounter at the beginning of the 20th century. The conceptual center of the article incorporates not the traces of the direct presence of the Japanese texts in American culture, but the semiotic space of cultural memory (Y. Lotman). Translations into English of the Japanese classics have not appeared yet, therefore the appropriation of Japanese poetics and aesthetics in Western literature proceeded mainly "trans-medially" through other, non-literary channels. The theoretical reason behind the exploration of this possible moment of direct contact with Japanese poetry is important for the study of the semantic and poetic features of the prose of American transcendentalism and, above all, of the role of Zen concepts on nature, which shaped Thoreau's vision of the individual in his Zen enlightened book "Walden, or Life in the Forest" (1854). Here, "seasonality", as well as "season words" (kigo) in the haiku genre, is not only a formula of the state of nature, but also an instant of the transcendental fullness of being. Thus, in this early period the influence of Oriental philosophy and aesthetics, which later on will be actively mastered by Western culture though haiku translations and imitations, became significant, making tangible the challenges faced by literature: "to make it new".

Key words: transcendentalism, Henry Thoreau, Zen Buddhism, convergence, haiku genre, appropriation, aesthetics, philosophy, trans-mediality.

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'367
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.28

Огієнко К. О.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри іноземних мов з латинською
та українською мовами
ДЗ «Луганський державний медичний університет»

РОЛЬ СЛІВ-КВАНТИФІКАТОРІВ У РЕКЛАМНИХ ТЕКСТАХ (НА ОСНОВІ УКРАЇНОМОВНИХ ТА АНГЛОМОВНИХ РЕКЛАМНИХ КАТАЛОГІВ *AVON*)

Анотація. Статтю присвячено компаративному дослідженню різномовних рекламних текстів однієї компанії, зокрема проаналізовано слова-квантифікатори англомовних та україномовних каталогів *Avon* з огляду на їхній полікодовий характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволив помітити, що дослідження як рекламних текстів, так і категорії квантитативності виконуються на різних теоретичних і практичних засадах. Так, лінгвісти приділяють велику увагу жанрам реклами, стилістичним, структурно-граматичним, прагматичним, полікодовим, семантичним, перекладацьким, дискурсивним особливостям відповідних текстів. Деякі українські мовознавці зосереджуються на експериментальних вивченнях рекламного дискурсу. У сфері квантитативної лексики можна зазначити вивчення лексико-граматичних, морфологічних, словотворних, синтаксичних, типологічних, стильових, когнітивних і перекладацьких аспектів.

Спираючись на вже наявні класифікації квантитативної лексики в англійській та українській мовах С.О. Швачко, В.М. Кондратюк, О.С. Анан'євої, виявлено морфологічні, структурні та комбінаторні можливості кількісних одиниць, текстові модифікації нумеральних сполучень в англомовних та україномовних рекламних текстах. У статті запропоновано основні моделі слів-квантифікаторів, визначено роль і функції одиниць, що позначають означену та неозначену кількість.

Морфологічно квантитативна лексика представлена не лише числівниками (які вживаються самостійно або з певними уточнювальними формантами та рематизаторами), а й іменниками, займенниками, прикметниками, прислівниками, дієсловами, їхніми ситуативними або ідіоматичними сполученнями, а також навіть математичними знаками.

Вивчення структурних і комбінаторних можливостей квантитативної лексики показало морфеми-квантифікатори, які є широко поширеними як для української, так і англійської мови, вживання слів-квантифікаторів з уточнювальними формантами, кваліфікаторами та рематизаторами, структури типу *n-в-1* (*n-in-1*), де n>1, а також словосполучення, синонімічні до неї.

Автор статті показує роль квантитативної лексики в назвах і слоганах різних косметичних засобів. Зазначається, що слогани буклетів розраховані не на один косметичний засіб або продукт, як у теле- та радіорекламах, а на цілу низку подібних або згрупованих товарів.

Відзначено морфологічні, структурні та комбінаторні можливості слів-квантифікаторів, які позначають як означену, так і неозначену кількість, мають вагомий психологічний вплив у рекламних текстах, підкреслюючи переваги косметичних засобів і викликаючи довіру до них. Крім того, мовні засоби доповнюються візуальними, графічними, а подекуди сенсорними (ділянки на сторінках, де можна відчути аромат), що значно посилює ефект впливу на споживача.

Ключові слова: мовне поле кількості, квантитативність, квантифікатор, квантифікація, кваліфікатор, рекламний текст, психологічний вплив, означена / точна кількість, неозначена / неточна кількість.

Постановка проблеми. Сьогодні реклама є невід'ємною складовою частиною життя будь-якої людини. Реклама повинна викликати почуття довіри до товару або фірми-виробника. Найчастіше психолінгвістика у рекламних текстах має місце в назвах і слоганах. За слушним зауваженням І.Є. Грачової, «категорія квантитативності є різноплановою, значущою та багатомірною та, незважаючи на розробленість багатьох питань, пов'язаних із нею, поле для наукових досліджень залишається широким» [1, с. 71]. Спираючись на Філософський енциклопедичний словник, під поняттям *квантифікація* розуміємо кількісне вираження якісних ознак [2, с. 277].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному світі є безліч видів і засобів реклами, рекламний простір надає безмежне поле для науковців і вчених. Велику увагу дослідники приділяють жанрам реклами, стилістичним, структурно-граматичним, прагматичним, полікодовим, семантичним, перекладацьким, дискурсивним особливостям відповідних текстів. Окреслені проблеми неодноразово були предметом зацікавлення як у зарубіжному (У.Ф. Аренс, К.Л. Бове [3], Р.Д. Блеккуел, А. Годдард [4], П.У. Мінарді, К. Ротцолл, В. Фрайбургер та ін.), так і в українському мовознавстві (К.В. Борискіна [5], Н.В. Волошина [6], І.В. Городецька [7], Д.М. Добровольська [8], О.І. Зелінська, Н.В. Кутуза [9], Н. Рева [10], Т.П. Семенюк [11], О.С. Тєлєтов, С.Г. Тєлєтова [12], С.В. Харченко, О.І. Бугайова, М.Г. Швецова, В.І. Мельник та ін.).

Питанню категорії кількості в мові присвячено багато лінгвістичних наукових праць, виконаних на різних теоретичних засадах (вивчення лексико-граматичних, морфологічних, словотворних, синтаксичних, типологічних, стильових, когнітивних, перекладацьких аспектів квантитативної лексики). Це роботи таких вітчизняних і зарубіжних дослідників, як: О.С. Анан'єва [13], Г.П. Арполенко, Я.Г. Біренбаум, Г.Н. Воронцова, Ю.О. Гайденко [14], О.І. Єгорова, І.К. Кобякова [15], С.А. Жаботинська, Г.Г. Морєва, О.А. Павлишенко [16], В.З. Панфілов, І.П. Савельєва, О.А. Самочорнова, З.Я. Тураєва [17], А.А. Холодович,

С.О. Швачко [18] та ін. Крім того, низка розвідок присвячена походженню та розвитку категорії квантитативності (С.В. Баранова [19], І.Є. Грачова [1], О.М. Медвідь [20]).

Вивчаючи особливості мовленнєвого впливу в рекламних текстах, дослідники зазвичай зупиняються на квалітативній лексиці. Ми вбачаємо доцільним розглянути саме квантифікатори як психолінгвістичний засіб.

Мета статті полягає в компаративному дослідженні квантитативної лексики у різномовних рекламних текстах однієї косметичної компанії. Зокрема, плануємо виявити морфологічні, структурні та комбінаторні можливості слів-квантифікаторів, визначити психолінгвістичний вплив одиниць, що позначають означену та неозначену кількість.

Виклад основних матеріалів. На думку С.О. Швачко, мовне поле кількості – це складний за змістом континуум, що має відповідну внутрішню структуру, включає одиниці зі значенням множини, величини, ваги, ємності, висоти, глибини, довжини, інтенсивності властивостей, об'єму, площі, розміру, росту, сили, швидкості, товщини, числа та ін. [21, с. 51]. До лексичних засобів позначення означеної кількості належать числівники, кількісні іменники, однина, двоїна (троїна) іменників, корені числівників у похідних і складних словах. Мовні засоби неозначеної кількості, як твердить С.О. Швачко, не тільки передають кількісні відношення, але й містять оціночний компонент [18, с. 66].

З.Я. Тураєва та Я.Г. Біренбаум пропонують т. зв. *онтологічну тріаду: предметоколичество* (лічіння предметів або їхніх частин і міру недискретних матеріалів; ця категорія виражається іменниками), *процессоколичество* (лічіння окремих розрізнених процесів або частин одного процесу (кратність), або протяжність безперервного процесу в часі; ця категорія виражається дієсловами) та *признакоколичество* (міру інтенсивності предметної або процесної якості; категорія виражається прикметниками та прислівниками) [17, с. 122].

В.М. Кондратюк серед лексичних засобів реалізації номінації кількості в українській мові виокремлює займенники, що вказують на просторову і часову орієнтацію, спільність, взаємність, одиничність, сумарність. Серед займенників виділяється група кватифікаторів, які виконують функцію кількісного визначника зі значенням точного числа і неозначеної кількості [22]

За О.С. Анан'євою [13], системне відношення квантифікаторів англійської мови можна представити так: 1. Слова, що виражають певну кількість: а) одиничність; б) подвійність; в) слова зі значенням кількості та кількісні числівники; 2. Слова зі значенням невизначеної кількості: а) які передають тотальну кількість; б) позначають неточну кількість; в) зі значенням міри недискретних величин; 3. Кількісні слова, що характеризують дію: а) зі значенням темпоральної характеристики; б) зі значенням локативної характеристики; в) зі значенням неоднорідної дії.

Шляхом суцільної вибірки всіх квантифікаторів, які ми зустріли в каталогах *Avon* [23; 24], ми отримали 264 україномовних та 396 англомовних словосполучень (до вибірки не увійшли звичайні ціни товарів, без уточнювальних слів і рематизаторів, а також звичайні розміри товарів). Враховуючи, що ці каталоги належать до полікодових текстів, хотілося б відзначити, що вони мають посилання на інтернет-сторінки *Avon* і супутні благодійні програми [23, с. 55 і далі]. Більше того, ще одна особливість сучасних друкованих брошур – це можливість спробувати аромат («Потріть сторінку, відчуйте аромат»).

Кожний як український, так і англійський варіант каталогу *Avon* містить коди товарів, за якими вони ідентифікуються під час замовлення, ціни, розміри товарів, їхні кольори, кількість у пакунку і т. п. Проте в українському варіанті одразу привертає увагу ціна зі знижкою: стару або стандартну ціну перекреслено, нову ціну написано поряд, шрифт більший, ніж у старої ціни, букви зазвичай чорні, лише іноді виділені червоним, якщо це тотальний розпродаж.

Часто можна побачити формат ціни на кшталт *лише за / ціни від / будь-який за 29,99 грн*, що візуально та психологічно налаштовує покупця на ціну 20+, а не 30. Психологічний ефект мають і знижки, які виражаються відсотками у всіх розділах каталогу: *40%, 45%, 50%, 55%, 70%, 80%*.

Ще одне вдале рішення представлене варіантом *Будь-які три продукти за ціною двох* [23, с. 3], а також *замовляй <...> за суперціною* [23, с. 40] та *повна вартість набору* [23, с. 181].

Ціни англомовного каталогу не містять десятих або сотих, це цілі числа. Для того, щоб показати знижку, вживаються такі варіанти, як: *worth* (ціна) [24, с. 2 і далі], *save* (сума) [24, с. 2 і далі], *save up to* (сума) [24, с. 90, 92], *Will normally be* (ціна) [24, с. 11, і далі], *Normally* [24, с. 11 і далі], *half price* [24, с. 15 і далі]. Серед уточнювальних слів можна відзначити *both for* (ціна) [24, с. 70, 165, 219], *from just* (ціна) [24, с. 77], *just* (ціна) [24, с. 95], *any 2 for* (ціна) [24, с. 203, 207, 233]. Вигідна пропозиція може також позначатися фразами *buy 1 choose 1 for* (ціна) [24, с. 91, 93], *buy either lunch set for* (ціна) [24, с. 118].

Розміри товарів зазвичай точні в українському каталозі, проте іноді є приблизні [23, с. 124 і далі]. Одиниця вимірювання – сантиметр. Розмір одягу – арабські або римські цифри. В англійському каталозі для позначення розміру, крім цифр [24, с. 101 і далі], вживаються також літери [24, с. 142 і далі]. Всі розміри в сантиметрах мають уточнювальний формант *approx. <...> cm* [24, с. 2 і далі].

Дозування товарів зазвичай теж не привертає увагу, якщо не потрібно підкреслити, що об'єм більший (або іноді – менший) за стандартний варіант. У таких випадках знову в нагоді стає шрифт, а також графічні засоби – частіше кола, рідше прямокутники. Колір таких фігур – чорний, жовтий, червоний або білий. Серед мовних засобів можна вказати *Літо у форматі XXL* [23, с. 40], *розмір XXL* [23, с. 41], *об'єм волосся XXL* [23, с. 41], *великий об'єм* [23, с. 80], *розмір XL* [23, с. 199], *у великому форматі* [23, с. 223]; *tote bag* [24, с. 2], *big & multiplied mascara* [24, с. 42], *big & magic mascara* [24, с. 42]. Для позначення невеликої кількості в англомовному каталозі також можна знайти такі іменники, як: *spritz* [24, с. 79], *dose* [24, с. 192]. Цікавим видається таке словосполучення, як *purse spray sets* [24, с. 74], у якому слово *purse* синонімічне до форманта *міні*.

Ще одна об'єктивна одиниця вимірювання – це SPF (Sun Protecting Factor – сонцезахисний фактор). Серед сонцезахисних засобів компанії можна побачити такі, які мають SPF 15, 20, 30 і 50. Крім того, для SPF 15 зазначено, що це середній ступінь захисту, а для SPF 30 і 50 наголошено на високому ступені захисту. В англомовному каталозі лінійка ширша: SPF 12, 15, 20, 25, 30, 50, а також UV 400.

Кількісні числівники для позначення віку в українському варіанті частіше вживаються з кваліфікаторами: *Якраз те, що необхідно шкірі в 20 років і старше* [23, с. 168], *заряд енергії 20+* [23, с. 170], *оновлення 35+* [23, с. 172], *омолодження (45–55 років)* [23, с. 181], *клітинне відродження 55+* [24, с. 176].

Англійський варіант містить вік без кваліфікаторів: *30, 40, 50, 60, all ages, ageless 35+, ageless 55+* [24, с. 174].

Частина кількісних числівників, які описують точні параметри, тим не менше, має оцінний відтінок і покликана позитивно вплинути на покупця: *Спеціальна делікатна формула засобів підходить для дітей від 3-х років і для дорослих з дуже чутливою шкірою* [23, с. 29, 159], *15 років легендарному бренду від французького парфумера* [23, с. 43], *В 2 рази більше улюбленого аромату* [23, с. 49] та ін. [23, с. 49, 106, 117, 120].

Числівник *один / 1* викликає позитивні емоції, тому що його значення припускає простоту та якість використання: *Б'юті бренд № **1** в Україні* [23, с. 1], (*Доповни ароматом топпером.*) *Одним, двома, трьома?* [23, с. 4], *нанести її рівномірно в **один-два** шари* [23, с. 82], ***одним** рухом* [23, с. 99, 106, 107], *всього **1** шар для насиченого кольору* [23, с. 107], *Комплексний догляд в **1** клік* [23, с. 174]; *in **1** coat* [24, с. 17, 21, 42], *in just **1** swipe* [24, с. 17], *in **1** sweep* [24, с. 19, 39]; ***1** colour-free liner for every lipstick* [24, с. 48], *our No. **1*** [24, с. 98, 252], *Your **One**-Stop holiday shop* [24, с. 102–122]. Синонімом для *1* виступає *alone*: *wear alone* [24, с. 30], *use alone* [24, с. 30].

Порядковий числівник *перший / first* та його форми теж завжди мають позитивну конотацію та привертають увагу: ***Вперше!*** [23, с. 6], ***перший** подвійний аромат* [23, с. 50], ***1-а** помада з праймером* [23, с. 99], **1-*а*** *рідка помада, яка не розтікається* [23, с. 105], *в **першу** чергу* [23, с. 133], *боротьба з **першими** віковими змінами* [23, с. 181], *з **1-го** застосування* [23, с. 207]; ***first** ever* [24, с. 4]. Іноді числівник *перший* можна побачити навіть у кількох стійких ідіоматичних словосполученнях: *кохання з **першого** погляду* [23, с. 43], *чистий, немов **перше** кохання* [23, с. 43]. До речі, в англомовному каталозі ідіоми містять інші числівники (а іноді лише іменники): *like **second** skin* [24, с. 5], *Take lashes to cloud **9** ...* [24, с. 43]; *light as a feather* [24, с. 5], *in a flash* [24, с. 29, 40, 43], *in the blink of an eye* [24, с. 47].

Числівники, які позначають велику кількість предметів та іменники в множині, мають відтінок гіперболізації: *Щіточка Lash Seeker складається з 300 щетинок* [23, с. 90], *тисячі волокон* [23, с. 101], *тисячі сяючих частин у кожній помаді* [23, с. 105], *Зміцнюючий засіб для нігтів «24 карати золота»* [23, с. 108], *губна помада «Безліч поцілунків»* [23, с. 119], *129 000 000 людей у всьому світі вже спробували Avon Care* [23, с. 193, 195, 196, 198], *3D об'єм* [23, с. 104], *Антицелюлітний лосьйон для тіла 5D* [23, с. 202], *Спрей-догляд для волосся 4D* [23, с. 207], *термозахист до 230°C* [23, с. 207] (хоча стосовно останнього прикладу не були знайдені докази, які для подібних тверджень зазвичай надаються фірмою, а ще виникло цілком обґрунтоване питання: «Навіщо потрібен засіб, що витримує такі високі температури, якщо людина навряд чи їх витримає?»); *Apply 2-3 drops of this lightweight serum* [24, с. 175], *3D plumping lipstick* [24, с. 50], *4D Wrinkle Reverse Technology* [24, с. 66], *Stretch Mark 24 Total Body Lotion* [24, с. 224], *30 oranges in 1 bottle* [24, с. 175], *Protection trusted by millions of women worldwide* [24, с. 227, 229, 230].

Особливу увагу привертають числівники та іменники з темпоральними характеристиками (вони складають найбільшу групу вибірки – 19 українських і 43 англійські приклади): 1) для позначення часу, необхідного для прояву ефектів засобу (*Розкішний колір за 60 секунд* [23, с. 107], *60 секунд повного висихання* [23, с. 107], *Менше проявів целюліту вже через 2 тижні* [23, с. 202], *лічені секунди* [23, с. 213] та ін. [23, с. 168, 170, 175, 177, 195, 206, 208, 213]; *in seconds* [24, с. 98, 167], *Wake up tired skin with a 15-second face mask* [24, с. 173], *dries polish to touch in 30 seconds* [24, с. 56], *Removes 12 hours of impurities in 30 seconds* [24, с. 191], *Instantly:<...> in 2 weeks: <...> in 4 weeks:<...>* [24, с. 63], *<...> real results: After 1 use <...> In 1 week <...> In 2 weeks <...>* [24, с. 175] та ін. [24, с. 20, 21, 58, 67, 156, 160, 161, 167, 169, 178, 199, 219, 233, 240,]); 2) для позначення часу, упродовж якого триває ефект косметичного засобу, може вказуватися або більш-менш точний час від 8 до 72 годин (*Стійкість аромату до 8 годин* [23, с. 36, 37, 47], *Стійкість кольору до 12 годин* [23, с. 88] та ін. [23, с. 88, 177, 191, 226]; *burns up to 16 hours* [24, с. 160], *Formulated to help repair 50% of skin damage caused by the sun within 24 hours* [24, с. 184], *18-hour colour* [24, с. 38], *24-hour hold / lasting / moisturisation / nourishing moisture* [24, с. 207, 218, 230, 233],), або приблизний (*тримається годинами* [23, с. 105], *протягом дня* [23, с. 201, 226]; *for hours* [24, с. 22, 39, 52], *for years* [24, с. 10]).

Крім іменників і числівників, перша функція може виконуватися прикметниками та прислівниками: *швидкий* [23, с. 106, 160] / *швидко* [23, с. 103, 107, 116, 160, 163, 203], *експрес* [23, с. 204]), *миттєвий* [23, с. 160, 177] / *миттєво* [23, с. 103, 173], *instant* [24, с. 32, 208, 220] / *instantly* [24, с. 40, 67, 169, 171,198, 205, 218], *in an instant* [24, с. 193]. Друга функція властива також прислівнику *надовго* [23, с. 90, 105], прикметникам: *тривалий* [23, с. 31], *lasting* [24, с. 45, 199, 229], *стійкий* [23, с. 97, 106], *суперстійкий* [23, с. 100], *регулярний* [23, с. 187]). Проте кількість позначуваного прикметниками та прислівниками часу зовсім неточна і для кожної людини буде суб'єктивною.

Також хотілося б зазначити, що в англомовному каталозі вживається іменник *moment* (*cherish the moment with this floral locket set* [24, с. 127], *Sun-Kissed Moments* [24, с. 242]), який, позначаючи невеликий, але цінний для людини відрізок часу, має позитивні конотації та вплив на покупця.

Великий вплив на споживача у рекламі мають відсотки (12 в українському каталозі): *Довші вії до 87%* [23, с. 11], *98% жінок підтверджують, що їх волосся виглядає, як після салону краси* [23, с. 34] та ін. [23, с. 34, 58, 92, 94, 99, 101, 167, 206, 209, 210]. Англійський каталог містить більше відсоткових описів (19 прикладів в англомовному каталозі): *100% naturally derived mineral pigments for a luminous finish* [24, с. 38], *increase visible volume by up to 200%* [24, с. 40] та ін. [24, с. 40, 42, 44, 54, 177, 179, 181, 183, 184, 188, 196, 198, 203, 205, 217, 132, 174], не враховуючи відсотки для позначення складу речей (наприклад, *100% polyester* [24, с. 96 і далі], *100% cotton* [24, с. 101 і далі]). Проте, навіть незважаючи на посилання на відповідні дані досліджень, звітів, тестувань і внутрішні дані фірми (24 для україномовного каталогу із зазначенням номерів відповідних досліджень і кількості учасників і 16 для англомовного каталогу із зазначенням кількості тижнів дослідження й учасників), ці цифри є часто суб'єктивними, оскільки оцінюють, наприклад, споживче сприйняття. Близькими до відсоткових словосполучень є вирази на кшталт *до 5 разів сильніше волосся* [23, с. 211] та *За результатами сліпого тестування 8 з 10 жінок погодилися, що «супероб'єм» – це найкраща об'ємна туш* [23, с. 82], *За результатами сліпого тестування 9 з 10 користувачів преміальних брендів вибрали рідку помаду Mark* [23, с. 105]; *9 out of 10 women recommend <...>* [24, с. 8], *up to 12x extra volume* [24, с. 40], *helps your mani last twice as long* [24, с. 56], *fortifying mascara for up to 5*x *more volume* [24, с. 64], *<...> instantly boost*

*skin moisture by 10*x [24, с. 169], *SPF 50 Maximum protection for up to 50*x *more fun in the sun before burning* [24, с. 227].

Доволі численною та дієвою є група *n-в-1 / n-in-1*, де *n*>1. Ця група представлена низкою товарів як в україномовному, так і в англомовному каталогах: **2-в-1**: *шампунь-ополіскувач* [23, с. 9, 79, 211, 212, 215] та ін. [23, с. 79, 103, 153, 180]; **2-in-1**: *Shampoo & Conditioner* [24, с. 202, 204, 238, 240, 241] та інші [24, с. 36, 49, 52, 225]; **3-в-1**: *комплексний засіб (шампунь, ополіскувач та гель для душу)* [23, с. 78], *колір, зволоження, живлення* [23, с. 93] та інші [23, с. 102, 163, 172, 185, 194, 205]; **3-in-1**: *cream to powder foundation* [24, с. 9], *concealer, foundation & powder* [24, с. 10] та ін. [24, с. 21, 42, 56, 187, 225]; **4-в-1**: *туш для створення розкішних вій* [23, с. 117], *«Турбо-ефект»* [23, с. 117]; **5-в-1**: *зміцнюючий засіб для нігтів* [23, с. 108] та ін. [23, с. 162, 163]; **5-in-1**: *pearls* [24, с. 30], *BB creams* [24, с. 195]; **7-в-1**: *BB лак, комплексний засіб для догляду за нігтями* [23, с. 108] та ін. [23, с. 108]; **7-in-1**: *treatment* [24, с. 58] та інші [24, с. 57, 58]; **8-in-1**: *eyeshadow palette* [24, с. 38]; **12-in-1**: *gadget, Men's 12-in-1 Grooming Set* [24, с. 225]; **15-in1**: *true colour* (eye shades) [24, с. 38]; **Усе-в-одному**: *BB-крем* [23, с. 116], *очищувальний засіб для обличчя* [23, с. 185]; **All-in-1**: *BB nail colour* [24, с. 57], *Sulphate-Free Cleansing Cream* [24, с. 200], *pedicure cream XXL* [24, с. 218].

Дуже близькими до вищеназваної групи є товари, які у своїх назвах або описах містять лексику, що вказує на їхню багатофункціональність: *подвійний* [23, с. 50, 103, 168, 184, 202], *двосторонній* [23, с. 101, 117, 141], *двофазний* [23, с. 35, 184], *двошаровий* [23, с. 164], *Вбудований* [23, с. 90], *2 ексклюзивні аромати в одному флаконі* [23, с. 51], *один засіб заміняє три* [23, с. 172, 173], *шампунь-кондиціонер* [23, с. 189], *Шампунь / ополіскувач* [23, с. 215], *Шампунь-гель для душу* [23, с. 223], *крем-гель*, *крем-мило* [23, с. 220]; *Система для шкіри навколо очей. «Оновлення: крем та бальзам»* (1 засіб) [23, с. 172]; *perfect precision liner & colour-saturated lip in 1* [24, с. 52], *colour and care in 1* [24, с. 58], *Oil-in-gel* [24, с. 169]; назви, що містять знак *&*: *Cream Cleanser & Mask* [24, с. 187] та ін. [24, с. 207, 212, 213, 214, 215, 225, 227, 230, 238]; назви з морфемами *double* [24, с. 39, 58]; *duo* [24, с. 44, 200, 219]; *dual* (*dual-ended face brush* [24, с. 60, 61, 68, 165, 190]; *duet* [24, с. 68]; *triple-* [24, с. 46, 216]; *tri-* [24, с. 189]; *trio* [24, с. 225]. Всі ці засоби загалом можливо віднести до груп 2-в-1 або 3-в-1.

Подібною є функція таких іменників, як *набір* [23, с. 74, 75, 76, 77, 153, 175, 181, 203, 218, 228], *колекція* [23, с. 77, 188, 206, 210, 211, 214], *комплекс* [23, с. 202], *пара* [23, с. 161], *set* [24, с. 74, 115, 124, 125, 127, 160, 167, 169, 171, 173, 225, 234], *pack* [24, с. 221, 234], *collection* [24, с. 85], *pair* [24, с. 54], *partner* (=*пара*) [24, с. 48], проте тут можна побачити як лише 1 засіб (*гель з комплексом Cold Therapy* [23, с. 202], *гель з Л-Карнітин комплексом* [23, с. 202]), так і дійсно набір із п'яти засобів (*набір для видалення волосся на обличчі: воскові смужки + вологі серветки* [23, с. 203], *замовляй набір лише за 189,00 грн* (5 продуктів) [23, с. 228]).

Не можна не згадати і про морфеми-квантифікатори: ***моно-*** (*чоловічі моноаромати* [23, с. 6], *штатив-монопод для селфі* [23, с. 127]), ***mono-*** (*the mono-print top* [24, с. 105], *ultra mono shell top* [24, с. 105]); ***мульти-*** (*Мультивітамінний сонцезахисний крем для дитячої шкіри* [23, с. 29], *досконалий колір обличчя з мультивітамінами* [23, с. 164], *мультизахисний крем для обличчя* [23, с. 166], *мультифункціональний крем для обличчя* [23, с. 172], *мультидогляд* (крем) [23, с. 180, 181]), ***multi-*** (*multidimensional look* [24, с. 26], *multi-tonal pearls* [24, с. 27], *big & multiplied mascara* [235, с. 42], *multi-tonal, volumising mascara* [24, с. 42], *anti-ageing set for results of multiple signs of ageing* [24, с. 169], *ultimate multi-performance <...> day cream / night cream / silkened oil-in-gel* [24, с. 169], *Formulated with multi-acid 5 complex including our highest concentration of glycolic acid (10%) <...>* [24, с. 180], *multi-spot correcting serum* [24, с. 187], *multi-shield day cream SPF 50* [24, с. 187], *Avon Works beauty multi-tool* [24, с. 224], *multi protection moisturising sun lotion SPF 30* [24, с. 226], *rich multipurpose cream* [24, с. 230], *multi-use creams* [24, с. 232]); ***багато-*** (*багатофункціональний крем для обличчя* [23, с. 168], *тисячі сяючих частин у кожній помаді, немов багатогранні діаманти, відображають світло при кожному русі* [23, с. 105]); ***гіпер-*** (*знижує інтенсивність появи гіперпігментації та уповільнює процес старіння шкіри* [23, с. 178]), ***hyper-*** (*hyper-pigmentated powder* [24, с. 36]); ***міні-*** (*мінімальна вартість* [23, с. 39], *ідеально мінімізує пори* [23, с. 163] *міні-версія* [23, с. 181], *мінімізація росту волосся* [23, с. 227]), ***mini-*** (*mini eyeshadow palette* [24, с. 38], *mini nail file* [24, с. 56], *Mini Me pjs* [24, с. 100], *facial mini mitt* [24, с. 196], *handy mini cleaning tool* [24, с. 206], *jacquard minimiser bra* [24, с. 142], *mini candle* [24, с. 160]); ***мікро-*** (*Tattoo-маркер забезпечить ефект мікроблендінга брів у домашніх умовах* [23, с. 97], *Частинки мікрофібри подовжують і потовщують кожну вію* [23, с. 90], *мікробульбашки для глибокого очищення* (маска) [23, с. 165]), ***micro-*** (*triple-blade micro tip mimics hair strokes* [24, с. 46], *brow tattoo micro styler* [24, с. 46], *the microfiber gel brow pen* [24, с. 65], *microparticles* [24, с. 198]); ***макси-*** (*Максимум свіжості, максимум аромату* [23, с. 73], *максимальний захист* [23, с. 78, 227], *Об'єм на максимум* [23, с. 90], *максимальний об'єм* [23, с. 212], *максимальна молодість* [23, с. 180]), ***maxi-*** (*Vitamin C radiance maximising serum* [24, с. 175], *maximum duration* [24, с. 182]), ***supreme*** (*true colour supreme length nourishing mascara* [24, с. 43], *true colour supreme nourishing lipstick* [24, с. 55], *supreme oils* [24, с. 200]), ***much-*** (*much-needed relief on the go* [24, с. 162]); ***super*** (*super extend lengthening mascara* [24, с. 42]); ***high-*** (*high-impact* [24, с. 36, 46]); ***midi*** (*summer tones midi press* [24, с. 107, 108]); ***турбо-*** *("Турбо-ефект"* [23, с. 117]); ***ultra-*** (*ultra volume lash magnify mascara* [24, с. 41], ultra-*fine powder creates a log-lasting natural look* [24, с. 45], *ultra-creamy formula* [24, с. 46], *ultra-nourishing tint* [24, с. 54], *ultra mono shell top* [24, с. 105]; ***чотири-*** (*у формі чотирилисної конюшини* [23, с. 120]), морфеми матеріалів (*поліестер* [23, с. 38 і далі], *поліпропілен* [23, с. 38 і далі], *мікрофібра* [23, с. 90 і далі], *мультифібра* [23, с. 138 і далі], *поліамід* [23, с. 138 і далі]).

Специфічними є функції таких квантитативних займенників, як *весь* / *all* і *кожний* / *every, each*. З одного боку, вони можуть мати пряме значення (*надійний захист від сонця до та під час засмаги для всієї родини* [23, с. 29], *бальзам-ополіскувач / двофазна сироватка-спрей для всіх типів волосся* [23, с. 34, 35] та ін. [23, с. 86, 99, 102]; *all skin types* [24, с. 10, 30, 191], *all types of skin decolouration* [24, с. 30], *all skin tones* [24, с. 31, 32, 33], *swirl all the shades together* [24, с. 26], *all 3 for* (ціна) [24, с. 13, 71, 79, 80, 81, 86, 87, 93, 96, 97, 167, 169, 171, 173], *all 4 for* (ціна) [24, с. 211], *all 8 for* (ціна) [24, с. 235] та ін. [24, с. 26, 36, 208, 222, 227]; (*на*) *кожен день* [23, с. 39, 59, 115, 131, 144], *для щоденного догляду* [23, с. 30], *1 colour-free liner*

for every lipstick [24, с. 48], *so you can look your best every day* [24, с. 62], *collection (ціна) each* [24, с. 88], *formulated with antioxidants to help combat the environmental factors that can damage your skin every day* [24, с. 193]), з іншого – виражати гіперболізацію (*Модні аромати, Парфумований догляд, Ніжні ручки, Бронзова засмага, Делікатний догляд, Гладенькі п'яточки <...> на все літо* [23, с. 21, 23, 27, 29, 31, 33], *Всі найтрендовіші ноти сезону* [23, с. 21], *весь день* [23, с. 48, 82, 227], *<...> дозволяє профарбувати вії з усіх боків* [23, с. 82], *У кінці літнього сезону всім хочеться посилити ефект засмаги* [23, с. 87], *<...> пігмент розпізнає всі індивідуальні відтінки шкіри* [23, с. 94], *така процедура допомагає активізувати усі корисні компоненти засобу* [23, с. 204], *129 000 000 людей у всьому світі вже спробували Avon Care* [23, с. 193, 195, 196, 198], *stays / lasts all day* [24, с. 12, 14, 15, 16, 36, 40, 41, 42, 43], *... all day* [24, с. 19, 23, 32, 71], *all-day formula / comfort / colour / hydration* [24, с. 38, 145, 38, 231] та ін. [24, с. 57, 123, 224, 229]; *кожна жінка – маленька дівчинка* [23, с. 59], *частинки мікрофібри подовжують і потовщують кожну вію* [23, с. 90], *кожне застосування сприяє захисту від забруднень* [23, с. 183], *Щіточка Lash Seeker складається з 300 щетинок, які надають кожній вії об'єм і елегантне розділення* [23, с. 90] та інші [24, с. 45, 48, 78, 242]).

За визначенням тлумачного словника [25], об'єм – це 1) Величина чого-небудь, вимірювана в кубічних одиницях. || Форма, обриси чого-небудь у трьох вимірах; об'ємність. || Кількісні виміри чого-небудь. 2) *рідко*. Те саме, що обсяг. У каталозі *Avon* це слово вживається без числівників, виступаючи квантифікатором із позитивною оціночною функцією: *Об'єм на максимум* (туш для вій) [23, с. 90], *Щіточка Lash Seeker складається з 300 щетинок, які надають кожній вії об'єм і елегантне розділення* [23, с. 90], *об'єм і розділення* [23, с. 90], *Об'єм. Безмежна довжина* [23, с. 101], *блиск з ефектом об'єму* [23, с. 104], *ultra volume lash magnify mascara* [23, с. 41]. Іноді перед іменником *об'єм* можуть вживатися прикметники, які мають ще більший позитивний вплив на споживача: *вибуховий / супер- / феноменальний / додатковий / wow / 3D об'єм* [23, с. 97, 99, 104, 213], *ultra volume* [24, с. 41]. Прикметник *об'ємний* теж має подібну функцію: *об'ємна туш для вій* [23, с. 90, 91], *колаген + ретинол = формула об'ємних губ* [23, с. 104], (сухий шампунь) *зробить зачіску об'ємнішою* [23, с. 213].

Деякі прикметники, іменники та прислівники вживаються нечасто, проте виконують одночасно квантитативну й оціночну функції: *густий* [23, с. 90, 97], *негустий* [23, с. 83], *короткий* [23, с. 101], *середньої довжини* [23, с. 83], *рідкий* [23, с. 101], *тонкий* [23, с. 90], *широкий* [23, с. 90], *невагомий* [23, с. 84, 94, 103], *невагомість* [23, с. 85], *легкий* [23, с. 85, 92, 94, 114, 146], *ультралегкий* [23, с. 90], *середній* [23, с. 85, 93, 99, 138], *щільний* [23, с. 93, 104, 116], *глибокий* [23, с. 135, 165, 188, 206, 214], *глибоко* [23, с. 163, 204], *рівномірний* [23, с. 97], *рівномірно* [23, с. 82, 95, 99], *сильний* [23, с. 212], *скільки хочеш разів* [23, с. 58], *безмежний* [23, с. 58], *супердовжина* [23, с. 10], *екстремальна довжина* [23, с. 10]; *без обтяження* [23, с. 102]; *матовий фініш* [23, с. 94]; *зміцнення* [23, с. 206]; *запас свіжості* [23, с. 223]; *твоя швидкість* [23, с. 52]; *вирівнювання текстури шкіри* [23, с. 195]; *пригнічення жовтизни фіолетовим пігментом* [23, с. 207]; *невелика кількість* [23, с. 213]; *long lashes* [24, с. 43], *fine wrinkles / lines* [24, с. 63, 171, 183], *deep wrinkles* [24, с. 169], *wear separately* [24, с. 68], *totally* [24, с. 119], *blend together* [24, с. 68], *light to medium coverage* [24, с. 10, 11], *medium coverage* [24, с. 66]. Сильний вплив прикметників і прислівників, які мають у своїй структурі морфеми ***-less*** (*colourless* [24, с. 32, 33], *limitless* [24, с. 81], *endless* [24, с. 95], *effortlessly* [24, с. 39]) та ***-free*** (*smudge-free formula* [24, с. 36], *fuss-free* [24, с. 37], *mess-free* [24, с. 37]), тому що вони вказують на нульову кількість небажаного ефекту. Прикметник *full* навпаки свідчить про дуже велику кількість речовини або ефекту, який вона викликає: *full coverage* [24, с. 8], *medium-to-full coverage* [24, с. 10], *full-colour finish* [24, с. 30], *rich, satin-finish, full-on colour* [24, с. 50].

Прикметники та прислівники можуть вживатися в ступенях порівняння: *профарбовує навіть* ***найдрібніші*** *та* ***найтонші*** *вії* [23, с. 101], *профарбовує навіть* ***найтонші*** *вії* [23, с. 101], ***менше*** *проявів целюліту вже через 2 тижні* [23, с. 202]; ***more*** [24, с. 20, 36, 40, 48, 146], ***best*** (=найнижча) *price ever* [24, с. 35], ***fuller****-volume look* [24, с. 41], *helps nails feel* ***stronger*** *in minutes and look* ***longer*** *in days* [24, с. 58], ***further*** *damage* [24, с. 58].

Серед дієслів, які позначають кількісну ознаку, можна вказати такі: *збільшувати* [23, с. 104, 119], *зменшувати(ся)* [23, с. 175, 187, 200, 202], а також низку інших (*зливатися* [23, с. 45], *додавати* [23, с. 86], *змішати* [23, с. 86], *подовжувати* [23, с. 90], *потовщувати* [23, с. 90], *розділяти* [23, с. 90], *знижувати* [23, с. 178], *уповільнювати* [23, с. 178], *усунути* [23, с. 195], *видалити* [23, с. 203]). Для англомовного каталогу цей ряд дещо ширший: *volumise* [24, с. 40, 42], *separate* [24, с. 40], *magnify* [24, с. 41], *stretch* [24, с. 42], *lengthen* [24, с. 42, 58], *extend* [24, с. 42], *blend together* [24, с. 68] *spritz* [5, с. 163], *reduce* [24, с. 167, 169, 183], *boost* [24, с. 169], *double* [24, с. 178], *multiply* [24, с. 186], *maximise* [24, с. 187], *add* [24, с. 205].

Оскільки назви косметичних засобів не перекладаються, то англомовний каталог містить ще одну групу з квантифікаторами, якої немає в українському варіанті: *Far Away Infinity* [24, с. 74, 91], *Far Away Rebel* [24, с. 74, 91], *1 pulse* [24, с. 76, 77], *My Everything* [24, с. 76, 77], *Far Away* [24, с. 83, 91], *Far Away Gold* [24, с. 91], *Full Speed* [24, с. 83, 92, 97], *Full Speed Nitro* [24, с. 83, 92], *Timeless* [24, с. 88], *"The One" Bra Plunge* [24, с. 144, 146], *"One" Bra* [24, с. 144]

Популярними є системи кроків для досягнення певного результату. Ці системи складаються з двох [23, с. 2–4, 166, 167, 178] або трьох кроків [23, с. 163, 193, 213] в україномовному каталозі й одного [24, с. 191], трьох [24, с. 44, 124, 189]) або чотирьох кроків [24, с. 19] для англомовного каталогу. Візуально нумерація цих кроків виділяється на відповідних сторінках. Більше того, ці кроки, незважаючи на їхню простоту та легкість дотримання, іноді передбачають наявність додаткових засобів, що є ще одним психологічним стимулом для придбання певних косметичних засобів або інших товарів.

Також це можуть бути заклики-слогани на кшталт *Створи 7 образів на кожен день тижня* [23, с. 144], *Підбери 7 сумок на кожен день тижня* [23, с. 146], *4 переваги* [23, с. 183], *Візуалізація процесу змін у схемках* [23, с. 193], 5 easy looks [24, с. 38], *3 lash-transforming benefits that last* [24, с. 40], *set of 7 – that's one for every day of your holiday* [24, с. 115]. Більше того, роль числівника підкреслюють навіть самі автори каталогу, відзначаючи, що *Технологія True Colour забезпечує точне відтворення кольору, а* ***нумерація*** *дозволяє створити бездоганний макіяж* [23, с. 91].

Якщо вже згадали про слогани, то слід наголосити на тому, що в каталогах містяться слогани не на 1 товар, як це можна

побачити в теле- та радіорекламах, а на цілу лінійку або групу подібних товарів: <...> *so you can look your best every day* <...> *and even better the next* [24, с. 62], *2 unique scents Countless possibilities* [24, с. 68], *Choose from 3 must-have shades – at this price you really can have it all!* [24, с. 116], *Dream more* [24, с. 146, 148], *Everyday value* [24, с. 235].

Останній квантифікатор, який ми маємо на меті зазначити, це математичний знак +, який вживається або в рівняннях, або в описі комплектації продукту і стовідсотково викликає позитивне ставлення (на відміну від знака –, який, до речі, ми не зустріли в каталозі): *1 + 1 = 3* [23, с. 1], *колаген + ретинол = формула об'ємних губ* [23, с. 104], *набір для видалення волосся на обличчі: воскові смужки + вологі серветки* [23, с. 203].

Висновки. Отже, проаналізувавши квантитативну лексику різномовних рекламних текстів однієї косметичної компанії, спираючись на класифікації С.О. Швачко, В.М. Кондратюк, О.С. Анан'євої, ми виявили такі морфологічні можливості слів-квантифікаторів: кількість може позначатися не лише числівниками, а й іменниками (як в однині, так і в множині), деякими займенниками (наприклад, *весь / all*, *кожний / every, each*), прикметниками, прислівниками, дієсловами. Більше того, це можуть бути і математичні знаки (+, %, x). Серед структурних і комбінаторних особливостей слід зазначити морфеми-квантифікатори, які є широко поширеними як для української, так і англійської мови, вживання слів-квантифікаторів із уточнювальними формантами, кваліфікаторами та рематизаторами, структури типу *n-в-1* (*n-in-1*), де n>1, а також словосполучення, синонімічні до цієї структури. Визначено морфологічні, структурні та комбінаторні можливості слів-квантифікаторів, які позначають як означену, так і неозначену кількість, мають вагомий психологічний вплив у рекламних текстах, підкреслюючи переваги косметичних засобів і викликаючи довіру до них. Крім того, мовні засоби доповнюються візуальними, графічними, а подекуди сенсорними (ділянками на сторінках, де можна відчути аромат), що значно посилює ефект впливу на споживача. Ґрунтовне дослідження квантитативної лексики рекламного тексту, вважаємо, є перспективним і спонукає до подальшого осмислення проблеми.

Література:

1. Грачова І. Квантитавність як мовна картина світу. *Теоретична і дидактична філологія. Серія «Філологія».* 2017. Вип. 25. С. 65–73.
2. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В.І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 744 с.
3. Бове К.Л., Аренс У.Ф. Современная реклама. Творчество в составлении рекламных текстов. Тольятти : Довгань, 1995. 704 с.
4. Goddard A. The Language of Advertising. London : Routledge, 2002. 131 p.
5. Борискіна К.В. Специфіка відтворення емоційно-оцінної лексики в українських перекладах англомовних рекламних оголошень. *Держава та регіони. Серія : Гуманітарні науки.* 2016. № 1–2 (44–45). С. 31–35.
6. Волошина Н.В. Психолінгвістичні аспекти сприйняття рекламного тексту. *Молодий вчений.* 2018. № 4 (56). С. 638–641.
7. Городецька І.В. Англійськомовний рекламний текст косметичних засобів: структура, семантика, прагматика : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2015. 203 с.
8. Добровольська Д.М. Мовні особливості англомовних рекламних слоганів та їх відтворення українською і російською мовами : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. Одеса, 2017. 226 с.
9. Кутуза Н.В. Формула впливу рекламного дискурсу. *Одеський лінгвістичний вісник.* 2014. Вип. 3. С. 138–145.
10. Рева Н. Статус числівника в журнальній рекламі косметики. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.* 2013. Вип. 20. С. 235–238.
11. Семенюк Т.П. Когнітивно-семантичні та прагматичні особливості німецькомовних полікодових текстів (на матеріалі комерційної реклами) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2017. 23 с.
12. Тєлєтов О.С., Тєлєтова С.Г. Особливості мовленнєвого впливу в рекламних тексах. *Маркетинг і менеджмент інновацій.* 2015. № 4. С. 49–58.
13. Анан'єва О.С. Вербалізація квантифікатора невизначеності «Few» англійської мови. *Наукові записки. Серія : Філологічна*. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія». Вип. 24. 2012. С. 3–6.
14. Гайденко Ю.О. Мовна реалізація поняття кількості в англійській мові (на матеріалі текстів технічної підмови та фразеологічних одиниць із квантитативним компонентом). *Молодий вчений.* 2015. № 2 (17). С. 186–190.
15. Кобякова І.К., Єгорова О.І. Семантична ідентифікація та квантитативні параметри концепту QUANTITY в англійській мові. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2011. № 954. С. 94–102.
16. Павлишенко О.А. Квантитативні характеристики лексико-семантичних полів дієслова в авторських текстах англомовної художньої літератури : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2017. 27 с.
17. Тураева З.Я., Биренбаум Я.Г. Некоторые особенности категории количества. *Вопросы языкознания.* 1985. № 4. С. 122–130.
18. Швачко С.О. Квантитативні одиниці англійської мови: перекладацькі аспекти : навчальний посібник. Вінниця : Нова Книга, 2008. 128 с.
19. Баранова С. До історії питання про квантитативність та квалітативність. *Наукові записки. Серія: філологічні науки.* 2009. Вип. 81 (1). С. 15–18.
20. Медведь Е.Н. Категория квантитативности в языковой картине мира. *Мова і культура* : збірник наукових праць. Київ : Вид. «Дім Бураго», 2009. Вип. 12. Т. II (127). URL: http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/ 38663 (дата звернення: 18.06.2019).
21. Швачко С.А. Языковые средства выражения количества в современных английском, русском и украинском языках. Київ : Вища школа, 1981. 144 с.
22. Кондратюк В.М. Лексичні засоби вираження означеної/неозначеної кількості в українській мові. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2011. Вип. 8. С. 42–46.
23. URL: https://avon.org.ua/future-catalog#2 (дата звернення: 12.07.2019).
24. URL: https://www.avon.uk.com/brochure (дата звернення: 10.07.2019).
25. ABBYY Lingvo 12 Multilingual Trial. Электронный словарь. Выпуск: 12.0.0.356. Артикул: 5061

Ohiienko K. The role of quantifiers in advertisements (based on Ukrainian and English brochures Avon)

Summary. The article is devoted to comparative investigation of advertisements of one company written in different languages, in particular, we analysed quantifiers in English and Ukrainian brochures *Avon* on the grounds of their polycode nature.

The analysis of recent researches and publications allowed us to notice that the investigations of both advertisements and the category of quantitativity are based on

different theoretical and practical principles. Thus, linguists pay much attention to advertisement genres, stylistic, structural and grammatical, pragmatic, polycode, semantic, translational, discursive peculiarities of the corresponding texts. Some Ukrainian linguists concentrate on experimental study of advertisement discourse. The investigation of quantifiers is based on lexical and grammatical, morphological, word-forming, syntactical, typological, stylistic, cognitive and translational aspects.

Being guided by already existing classifications of quantifiers in English and Ukrainian by S.O. Shvachko, V.M. Kondratiuk, O.S. Annanyeva, we displayed morphological, structural and combinatory possibilities of quantifiers, textual modifications of numeral combinations in English and Ukrainian advertisements. In the article the author suggests main models of quantifiers, emphasizing an important role and functions of units which express definite and indefinite quantity.

Morphologically quantifiers are represented not only by numerals (alone or with specifiers and rhematizers), but also by nouns, pronouns, adjectives, adverbs, verbs, their situational and idiomatic combinations, and even by mathematical signs.

The study of structural and combinatory possibilities of quantifiers also showed morphemes-quantifiers, which are widely spread both in the English and Ukrainian languages, the usage of quantifiers with specifiers, qualifiers and rhematizers, the structures like *n-в-1* (*n-in-1*), where n>1, as well as word-combinations and phrases synonymic to this structure.

The author of the article also reveals the role of quantifies in names and slogans of different cosmetic articles, pointing out that slogans in brochures are expected to the describe not one product like the slogans of TV and radio advertisements but the number of connected or interrelated goods.

All described morphological, structural and combinatory possibilities of quantifiers, which denote both definite and indefinite quantity, have a rather significant psychological impact in advertisements, emphasizing the advantages of some cosmetic goods and calling for trust to them. Besides, language means are supplemented by visual, graphic and sometimes sensory (olfactory) ones which strengthens the influence on the consumer.

Key words: linguistic field of quantity, quantitativity, quantifier, quantification, qualifier, advertisement, psychological impact, definite quantity, indefinite quantity.

УДК 81:39
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.29

Солдатова Л. П.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови
Київського університету імені Бориса Грінченка

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «МОВА» У ДОСЛІДЖЕННЯХ ЕДВАРДА СЕПІРА

Анотація. Наукове дослідження присвячене питанню лінгвістичної термінології. У статті проаналізовано та узагальнено основні аспекти та особистісне розуміння сутності поняття «мова» в дослідженнях Едварда Сепіра – американського мовознавця та етнолога, одного з найвпливовіших лінгвістів першої половини XX століття, в теоретичному та практичному аспектах.

Це необхідно для прогнозування оптимальних шляхів розвитку поняття в часі та тенденцій для майбутнього.

За основу взято структурні позиції тлумачної формули змісту поняття (далі – ТФЗП) з дотриманням унормованих вимог для визначення основних елементів характеристичної структури поняття «мова».

За результатами проведеного дослідження представлено зв'язки та відношення всередині поняття в узагальненій формі із спільним елементом усередині та синтезовано дефініцію поняття «мова».

За структурою ТФЗП було проведено аналіз і систематизацію зв'язків та відношень усередині поняття з детальним описом поняття для виявлення буття поняття, явища його сутності, виявлення функціональної сутності, основ і принципів існування буття поняття, законів і закономірності в понятті, які забезпечують існування і розвиток зв'язків з іншими галузями науки для свого існування та розвитку. Закони нормування мови та вдосконалення кодування інформації необхідні як єдність і сталість; визначено протилежності всередині поняття, які характеризують процес розвитку.

Поняття «мова» – це не інстинкт, а надбання людства для виділення себе з навколишнього світу; результат створення, формування інформації для відображення психофізіологічних і розумових процесів для задоволення потреб людини та соціуму, між соціумами; посередник для перетворення стану дійсності в інший стан; феномен людської культури і соціумний код образів інформації з національними, культурними, соціальними, духовними, гармонійними особливостями; діяльність для забезпечення пізнання дійсності та формування абстрактної, квазіреальної, ірреальної, алегоричної, категоріальної інформації; засіб, інструмент і знаряддя дискурсу та продукт мислення, утворюючий символічні та динамічні системи; недосконалий засіб аутентичного кодування та трансляції інформації, який потребує дослідження та унормування («правильна», абсолютна, єдина мови). Функціональними сутностями є «моделювання», «смислоутворювання», «спілкування» для забезпечення стабільності та існування буття і забезпечення людської ментальної діяльності. Функціональні сутності потребують зв'язку з іншими науками і вимагають постійного розвитку.

Ключові слова: мова, поняття, тлумачна формула змісту поняття (ТФЗП), інформація.

Постановка проблеми. Едвард Сепір (1884–1939) – один із найвпливовіших лінгвістів першої половини XX століття, один із основоположників сучасної лінгвістичної антропології, головний стимулятор досліджень у відносинах між особистістю та культурою, зробив вагомий внесок у розвиток формальної описової лінгвістики [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз та узагальнення динаміки розвитку поняття «мова» в історичному аспекті [2, с. 160–163 та інші] в розумінні певних наукових течій [3, с. 160–163] показали певні розбіжності, а також у різних науковців, які навіть проживали в один і той самий історичний період [4, с. 209–213]. Особистісна інтерпретація Е. Сепіра може бути використана для прогнозування оптимальних шляхів розвитку цього поняття в часі та тенденцій для майбутнього, що є актуальним для розвитку не тільки мовознавства, а й інших наук.

Метою статті є аналіз і систематизація зв'язків та відношень усередині поняття для синтезу дефініції поняття «мова» в американській лінгвістиці на прикладі наукових праць Е. Сепіра.

Об'єктом дослідження є трактування сутності поняття «мова» в теоретичному та практичному аспектах.

Предметом дослідження є розуміння сутності поняття «мова».

Наукова новизна полягає у визначенні сутності поняття «мова», виявленні основних узагальнювальних ознак, специфічних характеристик і синтезу дефініції поняття для розуміння «… в її істинній сутності» [1, с. 120] за структурою тлумачної формули змісту поняття (ТФЗП) [5, с. 32–40] з дотриманням узгоджених (унормованих) вимог:

1. Опис поняття. Виявлення буття поняття, явища його сутності.

1.1. Явище:

1.1.1. Не біологічно просте «… навіть щодо простого виробництва звуків» [1, с. 122]. Учений заперечує визнання мови умовною системою звукових символів через специфічну фонетичну природу кожної людської мови: «… під час переходу від мови до мови вигуки розрізняються» [1, с. 29–30].

1.1.2. Соціальне. Продукт, створений людиною, споживаний соціумом і самою ж людиною, Е. Сепір інтерпретує як єдине культурне явище [1, с. 143], яке виявляє потреби:

1.1.2.1. Людини та соціуму. Національна єдність – розуміння соціумного етимологічного складника належності до певної нації (народності, етнічної групи) і збереження її ідеалів, культурних норм і традицій. Тому мова виступає як реалізована внутрішня форма вираження культури та засіб акумуляції знань культури – «вираз національної самосвідомості» [1, с. 245].

1.1.2.2. Між соціумами – інтернаціональна єдність. Взаємодія мов і культур різних народів взаємно їх збагачує, але кожен народ бачить світ через призму своєї мови, здійснюючи реальний зв'язок предметів і явищ дійсності, і тому мислить і діє інакше, ніж інші народи: «Будь-який культурний стереотип, одиничний акт соціальної поведінки включають комунікацію (мова!) як складову частину» [1, с. 265]. Е. Сепір визнає мову соціалізованою частиною культури [1, с. 265].

1.2. Надбання – одна з найбільш очевидних відмінностей між людиною та іншими видами:

1.2.1. Людське надбання – виділення людиною себе з навколишнього світу (самосвідомість): «… спосіб передачі думок, емоцій і бажань для забезпечення діяльності розуму за допомогою системи спеціально вироблених символів» [1, с. 31].

1.2.2. Надбання людства (образ інформації). Інтелектуалізація мовних засобів – посилення інтелектуального аспекту мови: висловлювання стають більш точними, абстрактними і здатними виражати всю складність думок і їхній взаємозв'язок, але мова ніколи не спотворює намірів помилковими асоціаціями, незважаючи на те, що «… у всіх мовах спостерігається якась довільність вибору асоціативного зв'язку» [1, с. 153].

1.3. Діяльність як відображення розумових процесів:

1.3.1. Процес пізнання дійсності та формування абстрактної, квазіреальної, ірреальної, алегоричної, категоріальної інформації для відображення психофізіологічних процесів формування і вираження думок та інших станів свідомості в структурах мозку:

1.3.1.1. Мислення – надмовний процес, який оперує образами: «… складне переплетіння асоційованих локалізацій в мозку і в нижчих ділянках нервової системи» [1, с. 32–33].

1.3.1.2. Свідомість: «… мови є, по суті, культурними сховищами великих і самодостатніх мереж психічних процесів» [1, с. 252].

1.3.1.3. Не інстинкт (притаманне тільки людині). Е. Сепір уважав, що «… змінені форми інстинктивних звуків і рухів є спільними у людини і тварини» [1, с. 154], тому мова «... викликає в повсякденній свідомості уявлення про інстинктивну основу мови, якої насправді у неї немає» [1, с. 143], і характеризує її як суто людську і не інстинктивну. Такий погляд він пояснює тим, що «мимоволі скрикнуті звуки» є «… автоматичною розрядкою емоційної енергії» [1, с. 29].

1.3.1.4. Інтуїтивна. Функціонування мови належить до сфери несвідомого, а неусвідомлений характер основних мовних форм є одним із проявів примусовості та переважної несвідомості форм соціальної поведінки: «Внутрішній зміст усіх мов одне й те ж саме – інтуїтивне знання досвіду» [1, с. 193]. Під інтуїцією Е. Сепір розуміє таке знання, яке «… недоступне для свідомого оперування в термінах словесних символів» [1, с. 559].

1.4. Посередник відображення і тлумачення дійсності як тенденція акцентування активної ролі мови мислення, досвіду:

1.4.1. Між суб'єктивним образом об'єктивного світу – «… передачі думок і почуттів, які піддаються вираженню» [1, с. 223], або «значення».

1.4.2. Між минулим і теперішнім досвідом: «… безмірно древнє надбання людського роду» [1, с. 42].

1.4.3. Між світом і людиною:

1.4.3.1. Між людиною і «готовими» думками», які не копіюють характерні риси досвіду, а повідомляють, позначають або іншим способом замінюють «безпосередній досвід» [1, с. 227], для забезпечення доступу до свідомості людини досягають комунікативно-функціональної еквівалентності і максимальної автентичності інформації.

1.4.3.2. Між людиною і людиною – «досконала символічна система» [1, с. 226] для обміну інформацією для перетворення стану дійсності в інший стан, а саме – переплетення «безпосереднього досвіду».

1.5. Феномен людської культури в комунікативних процесах (соціумний базис станів образів інформації). Е. Сепір досліджує у мові взаємодію культури та особистості, взаємозв'язки культурні, соціологічні та психофізіологічні.

За Е. Сепіром реальний світ будується на основі мовних звичок того чи іншого соціуму та розумінні процесів зміни культури. Мова передує культурі, розвиток якої не може мати місця, поки не сформувалася мова.

1.5. 1. Мова як код:

1.5.1.1. Культурний код нації, який ускладнює або повністю чи частково руйнує позитивний кореляційний відгук внаслідок того, що «… різні суспільства живуть не в одному і тому ж світі з різними навішаними на нього ярликами, а в різних світах» [1, с. 261].

1.5.1.2. Соціальний код нації: мова «… найбільш самодостатня, найбільш стійка і здатна до опору з усіх соціальних феноменів» [1, с. 184].

1.5.1.3. Духовний код нації: «… найбільш масове і найбільш всеосяжне з відомих нам мистецтв» [1, с. 194].

Приклади деяких мов змусили фахівців XX століття поставити питання про те, наскільки сильно мови впливають на мислення. Об'єктивний погляд на спосіб життя людей та етнолінгвістичні дослідження привели Е. Сепіра до висновку про існування мовного образу, тобто мовної картини світу. Не тільки мова, але і «бачення світу» виявляються у різних народів різним. Деякі слова, що позначають у різних мовах близькі явища, не проходять інформаційно-кореляційну перевірку на наявність чого-небудь певною мірою схожого, номіналізованого раніше. До таких слів складно, а іноді неможливо знайти вектори інформаційної відповідності (далі – ВІВ) та трансформувати їх не тільки автентично, а й іноді навіть зіставно порівняти. Це також стосується слів, привнесених із семантичних базисів інших соціумів.

1.5.1.4. Соціумний код образів інформації: «колективне мистецтво вираження» [1, с. 202], за Е. Сепіром, це злодійські жаргони, дитячі таємні мови, спеціальні жестові мови [1, с. 224].

1.6. Засіб, знаряддя та інструмент процесу формування та кодування інформації (дискурсу), за допомогою яких здійснюються всі види сприйняття, формування, передачі, зберігання та використання інформації в усіх видах буття:

1.6.1. Знаряддя «… спочатку призначене для використання на рівні нижчому, ніж рівень концептуальної структури» [1, с. 36].

1.6.2. Засіб і знаряддя відображення емоційного аспекту психічного життя: «… емоції, як відомо, мають тенденцію виражатися без слів», «… не мають справжнього мовного характеру» [1, с. 54]. Е. Сепір робить висновок, що емоційний аспект «… лише вельми бідно виражений в будові мови» [1, с. 193].

1.6.3. Засіб загального методу пізнання дійсності, «готової думки» як відображення концептуального змісту: світ образів

(станів матеріальної субстанції) і значень – «інструмент вираження значення» [1, с. 42].

1.6.4. Засіб кодування, перетворення і передачі інформації – «несвідоме структурування мовної поведінки» [1, с. 604] не виключає дії механізмів свідомості, коли мова використовується на еволюційно високому рівні «концептуальної структури».

На думку Е. Сепіра, сучасні мови – недосконалий засіб, який «… рідко виступає у функції чистої системи позначень» [1, с. 228] і потребує унормування, а саме – мовного відшліфовування в суспільних нормах. Більша частина слів і фраз може «варіювати своє значення», що викликає не тільки полісемічність, але й омонімічність: «… наше мовне завдання полягає всього-на-всього у відборі й угрупованні потрібних слів, відповідних одиницям об'єктивно проведеного аналізу» [1, с. 256].

1.6.5. Знаряддя та продукт мислення. Реальний світ моделюється: «Мова не є ярликом, який остаточно накладається на вже готову думку» [1, с. 36], адже сама думка з'являється як інтерпретація її змісту, тобто знаряддя та продукт мислення розвиваються разом.

1.7. Мова як результат мислення. Е. Сепір уважав, що мова є «… лише зовнішньою межею мислення на найвищому, найбільш узагальненому рівні символічного вираження» [1, с. 36] і впливає на людську думку:

1.7.1. Тотожність і єдність. Е. Сепір визнає активну роль мови у мисленні: «... багато хто поділяє думку, ніби вони можуть думати і навіть міркувати без мови, це є всього лише ілюзією» [1, с. 37].

1.7.2. Нетотожність і єдність. Мова і мислення не становлять тотожності, утворюючи діалектичну єдність.

Е. Сепір усвідомлює їхню нетотожність: «… кордони мови і мислення в строгому сенсі не збігаються», і пояснює їхню взаємодію: «… знаряддя уможливлює продукт, продукт сприяє удосконаленню знаряддя» [1, с. 38]. Немовне «дорозумове» мислення (оперування образами і встановлення неоднорідності мовного мислення у різних народів і в різні часи) дало підстави Е. Сепіру визнати, що мова «... виникла дорозумово» [1, с. 37] і «... за своєю суттю є функція дорозумова» [1, с. 36].

Е. Сепір робить висновок, що внаслідок такої взаємодії «… мова і шаблони нашої думки нерозривно між собою переплетені» [1, с. 193], але і суперечить собі: «… вони в певному сенсі становлять одне і те ж» [1, с. 193].

1.8. Динамічні системи забезпечують стабільність та існування буття:

1.8.1. Фонетична: «система фонетичних символів» [1, с. 223], але «… звуки мовлення не утворюють мови» [1, с. 41]. Загальною властивістю всіх мов є не тільки їхня фонетичність, але також «фонематичність» [1, с. 224].

1.8.2. Національних, культурних особливостей: «... використовує абсолютно однорідні засоби для позначення будь-яких об'єктів і передачі будь-яких значень, на які здатна ця культура» [1, с. 226].

1.8.3. Символічних позначень: система «символізації досвіду» [1, с. 229], яка має у своєму розпорядженні набір символів, «... що відображають культурний фон цього суспільства» [1, с. 228].

1.8.4. Символічного вираження інтуїції: «…системи спеціально вироблених символів» для забезпечення діяльності розуму, які є «… в підсвідомості носіїв мови, і реально ними не усвідомлюється» [1, с. 254].

1.8.5. Передачі інформації: «Мови для нас щось більше, ніж системи передачі думок» [1, с. 195]. Виконуючи функцію засобу «… відображення всіх можливих різновидів нашого досвіду» [1, с. 256], вони стають «… формою вираження досвіду» [1, с. 254].

1.9. Структурність. Кожна мова характеризується основними структурами (наявність у мові специфічних звуків, слів і граматичних особливостей). Ці структурні риси мови-предка є причиною подібного/схожого розвитку мов-нащадків (концепція «дрейфу») [1, с. 143].

2. Виявлення функціональної сутності поняття, явища.

«Важко з точністю встановити функції мови» [1, с. 223]. На думку Е. Сепіра, найсуттєвіші функції – це такі:

2.1. Функція соціальної комунікації – «спілкування», тобто виступає як «… досконалий засіб вираження та повідомлення» [1, с. 223]. Метою цієї функції є створення дискурсу як процесу формування інформації людською свідомістю з подальшими відображенням і фіксацією.

2.2. Функція інформаційна полягає у класифікації, моделюванні, у зв'язуванні значень. Е. Сепір зазначав: «Світ образів і значень – нескінченний, і постійно змінюється картина об'єктивної реальності» [1, с. 54], «Бажання, прагнення, емоції є лише особистісним забарвленням <…> і мають порівняно невелике значення для інших» [1, с. 54].

2.3. Функція забезпечення людської діяльності:

2.3.1. Ментальної: в психічних станах «… не стільки значеннями, скільки явищами та специфічними відношеннями» [1, с. 35] для створення, закріплення, передачі та збереження інформації в суб'єкт-суб'єктних і/або суб'єкт-об'єктних комунікативних процесах для забезпечення аутентичних збереження та передачі інформації незалежно від часу та простору.

2.3.2. Когнітивної (забезпечує мислення, пізнання і орієнтацію у світі) для пізнання, формування і відображення у свідомості станів буття «… для вираження думок і почуттів, які піддаються передачі» [1, с. 223].

2.3.3. Створення думок:

2.3.3.1. Які «викликані цілком конкретними образами» [1, с. 36] та існують в образах і структурі мозку.

2.3.3.2. У фокусі уваги яких перебувають виключно «абстрактні значення і відносини між ними» [1, с. 36].

3. Основи і принципи існування буття поняття.

3.1. Зв'язки та відношення.

3.1.1. Мова як структура з її елементами, зв'язками цих елементів у структурах та їхні відношення:

3.1.1.1. Всередині поняття: «… за своєю внутрішньою природою є форма думки» [1, с. 41].

3.1.1.2. Поза поняттям. *Взаємодія* процесів впливу різних об'єктів один на одного, їхніх складників, їхню взаємну обумовленість, зміну стану, взаємоперехід, породження одним одного. Е. Сепір виявляє *зв'язок взаємодій* і *корелятивні зв'язки* систем буття на основі причинного впливу і перенесення структури причинними зв'язками.

3.1.2. Мови і культури. В бутті все взаємопов'язано, має системні відносини і причинно обумовлено. Е. Сепір не визнавав справжньої причинної залежності між культурою і мовою: «Культуру можна визначити як те, що це суспільство робить і думає. Мова ж є те, як думають» [1, с. 193]. Мова, як культурний продукт, «… першою досягла високих форм розвитку, і властиве її вдосконалення є обов'язковою передумовою роз-

витку культури в загалом» [1, с. 223]. Після подальших досліджень він доходить висновку: «... швидке ускладнення культури з необхідністю веде до відповідних, хоча і не настільки швидких, змін мовних форми і змісту» [1, с. 283].

Е. Сепір уважав мовознавство плідною можливістю наукового вивчення суспільства: «Важливість мови загалом для визначення, вираження і передачі культури не підлягає сумніву» [1, с. 242].

3.1.3. Семантичного базису і культури:

3.1.3.1. Повнота та однозначність: «Мова у своїй лексиці більш-менш точно відображає культуру» [1, с. 194], характеризує необхідну достатність (або недостатність) базису в усіх видах життєдіяльності людини та соціуму.

3.1.3.2. Лінгвокультурологія вивчає явища, пов'язані з мовною ментальністю, національно-культурні специфічні правила: якби опинився «… в нашому розпорядженні такий повний тезаурус мови будь-якого племені, ми могли б скласти для себе досить точне уявлення про фізичне середовище та основні особливості культури людей, що говорять цією мовою» [1, с. 272].

3.1.4. Взаємодія та взаємозв'язки:

3.1.4.1. Мови і мислення. У свідомості людини загальнолюдськими є принципи відображення дійсності, закони формування понять на основі узагальнення ознак явищ і категоризації, закони оперування сформованими поняттями, принципи зберігання й обробки інформації і т.ін. Е. Сепір виділяє поряд із розумовим особливий мовний зміст: «З погляду мови мислення може бути визначено як найвищий прихований або потенційний зміст мовлення» [1, с. 36].

3.1.4.2. Мови і культурно-історичного досвіду. Е. Сепір робить висновок про процес взаємовпливу: «… історія мови та історія культури розвиваються паралельно» [1, с. 194], започаткувавши основи етнолінгвістики.

3.1.5. Зв'язок і подібність з іншими науками:

3.1.5.1. З математикою: «Перехід від однієї мови до іншої психологічно подібний до переходу від однієї геометричної системи відліку до іншої» [1, с. 252].

3.1.5.2. З філософією: «… дослідження мови може також виявитися досить цікавим і несподівано корисним для філософії» [1, с. 255].

4. Закони й закономірності в понятті. Необхідність як потрібність, коли одне буття потребує існування і розвитку іншого для свого існування та розвитку.

4.1. Постійний розвиток у просторі: «Мови перебувають у безперервному процесі зміни» [1, с. 136], темп різний залежно від обставин [1, с. 157]:

4.4.1. Розвиток мови – боротьба двох протилежних тенденцій: збереження і стабілізація наявної системи, з одного боку, та її адаптація, перетворення, вдосконалення – з іншого.

Е. Сепір уважає мову «досконалим засобом вираження та повідомлення» [1, с. 223], але і пропонує можливі, на його думку, процеси унормування мов («правильна та абсолютна) для створення аутентичної інформації:

4.4.2. Створення і використання «правильної» мови, але Е. Сепір невпевнений у існуванні такої мови: «… і в цьому випадку виникають серйозні сумніви, що ідеал чистих позначень узагалі застосуємо до мови» [1, с. 228].

4.4.3. Можливість створення невідомої, абсолютної мови «наукового світу»: «Вона прагне бути такою тільки в науковій мові» [1, с. 228].

5. Закони нормування мови як необхідна єдність і сталість. Проблеми вдосконалення кодування інформації виникають і їхні складності тільки збільшуються в процесі розвитку поняття:

5.1. Система норм (констант) – об'єктивна доцільність як засіб аутентичних сприйняття, кодування і передачі певного обсягу інформації, які потребують нормування: «Новий культурний досвід часто робить необхідним розширення ресурсів мови» [1, с. 226].

5.2. Стан однозначності семантичних (смислових) елементів під час їх використання в синтагматичних лінгвістичних конструкціях, у комунікативних, розумових та інших процесах діяльності людини для «власне денотативних цілей» [1, с. 215].

5. 3. Створення нормованих мов:

5.3.1. Некоректності лінгвістики. Виявлення та запобігання помилкам у розумінні сутності поняття: «Лінгвіст ніколи не повинен припускатися помилки ототожнення мови з її словником» [1, с. 194].

5.3.2. Можливість створення єдиної і використання усім цивілізованим світом «мови міжнародної комунікації», і це «… вбачається фактично неминучим» [1, с. 215]. На думку Е. Сепіра, це можуть бути англійська або есперанто.

5.2. Необхідність визначення протилежностей усередині поняття, які характеризують процес розвитку:

5.2.1. Взаємодія різних, протилежних сторін: «Мова у своїй лексиці більш-менш точно відображає культуру» [1, с. 194]. Е. Сепір не дотримувався погляду про існування «… справжньої причинної залежності між культурою і мовою» [1, с. 193], але вважав «… розвиток мови і розвиток культури непорівнянними, взаємно непов'язаними процесами» [1, с. 193].

5.2.2. Взаємодія властивостей і тенденцій, які є у внутрішній єдності під час виникнення буття: «Я не стверджую тим самим, що на певному етапі розвитку мова і культура виявляються зовсім не пов'язаними один з одним» [1, с. 283].

Висновки. За результатами проведеного дослідження представлено зв'язки та відношення всередині поняття в узагальненій формі із спільним елементом усередині та синтезовано визначення поняття «мова».

Мова – не інстинкт, а **надбання людства** для виділення себе з навколишнього світу; **результат** створення, формування інформації для відображення психофізіологічних і розумових процесів, **для задоволення потреб** людини та соціуму, між соціумами; **посередник** для перетворення стану дійсності в інший стан; **феномен людської культури і соціумний код образів інформації** з національними, культурними, соціальними, духовними, гармонійними особливостями; **діяльність** для забезпечення пізнання дійсності та формування абстрактної, квазіреальної, ірреальної, алегоричної, категоріальної інформації; **засіб, інструмент і знаряддя** дискурсу **та продукт мислення**, який утворює **символічні та динамічні системи; недосконалий засіб аутентичного кодування** та **трансляції інформації,** який потребує дослідження та унормування («правильна», абсолютна, єдина мови); функціональними сутностями є «моделювання», «смислоутворювання», «спілкування» для забезпечення стабільності та існування буття і забезпечення людської ментальної діяльності; потребує зв'язку з іншими науками і вимагає постійного розвитку**.**

Перспектива подальших пошуків. Надалі необхідно провести дослідження розвитку поняття «мова» для детального з'ясування розвитку сутності поняття в історичному аспекті.

Література:

1. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологи / пер. с англ. А.Е. Кибрика. Москва : Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1993. 656 с.
2. Солдатова Л.П. Сутність та історія розвитку змістового наповнення поняття «мова» в епоху Просвітництва. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : «Філологія»*. Одеса, 2017. № 29. Т. 1. С. 160–163.
3. Soldatova L.P. The concept "language" evolution in American linguistic tradition. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : «Філологія»*. Одеса, 2017. № 28. С. 160–163.
4. Солдатова Л.П. Історичний розвиток поняття «мова» (кінець XVIII – перша половина XIX ст.). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : «Філологія»*. Одеса, 2018. № 32. Т. 1. С. 209–213.
5. Солдатова Л.П. Поняття «дискурс»: проблеми визначення. Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. Вип. 46. Ч. 4. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. 429 с. С. 32–40.

Soldatova L. The essence of the concept "language" in Edward Sapir's research

Summary. The scientific research deals with the question of linguistic terminology. The main aspects and personal understanding of the concept "language" essence in the studies of Edward Sapir (American linguist and ethnologist) in theoretical and practical aspects were analyzed and summarizes in the article.

The scientific prognostication of optimal ways of the concept developing in time and trends for the future is necessary.

The structural positions of the explanatory formula of notion content (EFCC) with compliance of the normalized requirements to define main elements of the characteristic structure of the concept "language" are taken as a basis.

The connections and relationships inside the concept as a system and structure with their common element inside were shown in a generalized form according to the results of the study.

The analysis and systematization of connections and relationships inside the concept were done according to the structure of the EFNC.

The detailed description of the concept for identifying its objective reality, the phenomenon of its essence, identifying the functional essence of the concept, basics and principles of objective reality existence, identifying of laws and patterns in the concept has been done.

Achieved results of the study guarantee the existence of the concept, the phenomena of its essence, the identification of the functional essence, the basics and principles of existence, the laws and regularities in the concept have been determined.

They ensure the existence and development of connections with other fields of science for their existence and development.

The laws of language normalization and the improvement of information coding are necessary for unity and sustainability. Contradictions inside the concept characterize the process of its development.

According to the results of the research the connections and relations inside the concept were summarized in a generalized form with a common element inside. The definition of the concept "language" has been synthesized.

The concept "Language" is not an instinct but it is the mankind's heritage to separation itself from the surrounding world; the result of creation, formation of information for reflection of psychophysiological and mental processes for satisfaction of the human and society needs and between societies; the mediator for the transformation of the state of reality into another state; the phenomenon of human culture and the socium code of images of information with national, cultural, social, spiritual, harmonious features; the activity for guaranteeing of reality cognition and formation of abstract, quasireal, surreal, allegorical, categorical information; the means, the tool and the instrument of discourse and the product of thinking that forms symbolic and dynamic systems; imperfect means of authentic coding and transmission of information that requires research and normalization ("correct", absolute, sole language).

Functional essences of the concept "language": "modeling", "meaning-making", "communication" for guaranteeing of stability and existence of objective reality and guaranteeing of human mental activity. Functional essences of the concept "language" need to be closely connected with other sciences and require constant development.

Key words: language, concept, explanatory formula of notion content (EFCC).

УДК 811+001.4
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.30

Толчеєва Т. С.,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри романо-германської філології
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ПРИНЦИПИ РОЗРОБЛЕННЯ КЛАСТЕРНОЇ ТАКСОНОМІЇ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ТЕРМІНІВ І НОМЕНІВ

Анотація. У статті критично проаналізовано наукову літературу з питань фармацевтичної термінології і зроблено попереднє припущення про те, що терміносистема як обгрунтована структурна організація термінів фармацевтичної фахової мови і донині перебуває ще у стані формування/впорядкування, зокрема й англомовна. Особливу увагу звернуто на вживання різних термінів на позначення одних і тих же понять, технологічних процесів тощо і, навпаки, вживання далеко не синонімічних термінів одного у значенні іншого (що також властиве й англомовним термінам), яке не сприяє загальному процесу міжнародної стандартизації фармацевтичної термінології, а головне, гармонізації – цілеспрямованому узгодженню національних (і не лише в Україні) нормативно-правових документів із міжнародним і європейським правом та інформацією.

Охарактеризовано найбільш популярні класифікації фармацевтичних термінів і фармацевтичної номенклатури і прокоментовано наявні в них неточності, суперечності, а подеколи й помилки. Здійснено попереднє дослідження принципів укладання одного з фармацевтичних термінологічних джерел – російсько-українсько-англійського словника фармацевтичних термінів, і на цій основі запропоновано упорядкування фахової мови даної галузі за допомогою кластерного підходу (а не суто алфавітного, згідно з яким укладено словник), що базується на критеріях репрезентативності, відкритості й гнучкості, лінгвосеміотичної системності, постійного моніторингу потреб фармацевтичного ринку. Продемонстровано на прикладі англомовного кластеру SURFACTANTS, як має відбуватися кластеризація його субкластерів із їх термінами і номенклатурою.

Порушено також питання про те, що термінологічні неточності у фармацевтичній галузі стають предметом судових позовів, де недосконалість методики виявлення схожості торгових назв і назв фармацевтичних препаратів призводить до різних висновків експертів. Установлено відмінності між цими поняттями на рівні їх функцій.

Зрештою, зазначено, що запропонована кластерна таксономія фармацевтичних термінів і назв є першим робочим варіантом їхнього упорядкування й подальшої унфікації, яка надалі має виконати роль методологічної бази для їхньої стандартизації й подальшої гармонізації.

Звісно, що вона наразі не є досконалою й потребує ще багатьох наукових зусиль різних фахівців.

Ключові слова: фармацевтичні терміни і номени, фармацевтична термінологія, кластерна таксономія, міжнародна стандартизація, гармонізація.

Постановка проблеми. Формування фармацевтичного ринку і розвиток конкуренції між його суб'єктами, становлення інституту приватної власності як основного фактора ринкової економіки, розроблення нових правових і нормативних засад фармацевтичної діяльності, як справедливо зазначає у своїх роботах Д.А. Кузнєцов, зумовлюють фармацевтичну галузь захищати свої економічні інтереси [9, с. 3]. І однією з головних проблем на шляху економічної і юридичної безпеки виробників фармацевтичної продукції, як і сучасної фармації в цілому, за словами Е.О. Коржавих, є «невпорядкованість термінологічних проблем і завдань у всіх сферах фармацевтичної діяльності, в тому числі в нормотворчій і законотворчій» [6, с. 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. А оскільки фармацевтична практика – чітко регламентований напрям, то вона, на думку І.Б. Маслової й Е.О. Коржавих, особливо гостро реагує на термінологічні неточності [12] (з-поміж яких і терміни-дублети, і різні, часом тавтологічні, назви лікарських й ін. фармацевтичних продуктів, і нерозмежованість суміжних, але не повних синонімічних фармацевтичних термінопонять на зразок «лікарський препарат», «лікарська форма», «ліки», «лікарська речовина» [24, с. 112], «фармацевтичний препарат», «фармакологічний препарат», «хіміко-фармацевтичний препарат», «терапевтичний препарат», «медикаментозний препарат» тощо, де найбільшу і донині не завершену дискусію становить термін «лікарський засіб», що, як констатують І.М. Перцев і О.А. Рубан, на жаль, уже набув статусу головного узагальнювального (тобто гіперонімійного/родового) терміна [17, с. 18], впорядкування відношень між якими сприятиме більш точному їх фукціональному призначенню – іменувати конкретний тип, вид, продукт тощо фармацевтичної діяльності), які при цьому вже закріплені в нормативних і стандартизованих законодавчих документах.

Реакцією на такий стан справ у фармацевтичній термінології стала принципова позиція вищезгаданих учених, які вважають і застерігають, що неправильне тлумачення, а відтак і використання термінів може негативно вплинути на якість надання фармацевтичної допомоги, і передовсім із цієї причини кожен термін має точно відбивати зміст певних понять технологічних процесів, які стосуються галузевої науки (звісно, фармацевтичної) чи виробництва ліків [17]. І поки у фармацевтичній термінології не буде розроблений коректний таксономійний підхід до систематизації фармацевтичних термінів і номенів, заснований на законах науково-фахової їхньої аргументації, проблема її гармонізації (процесу цілеспрямованого узгодження національних нормативно-правових документів із міжнародним і європейським правом та інформацією у сфері фармацевтичних стандартів) так і залишиться невирішеною.

Ця складна і не проста для розв'язання проблема надзвичайно гостро постала у зв'язку зі вступом України до Світової організації торгівлі, що обов'язково потребує подальшої гармонізації стандартів, які нормують розроблення, виробництво, лабораторні та клінічні дослідження, оптову та роздрібну реа-

лізацію ліків, контроль за їхньою якістю, методичні й практичні підходи до фармакотерапії тощо, їх відповідність директивам Європейського Союзу та рекомендаціям ВООЗ (І.М. Перцев).

Мета статті – розробити робочий варіант кластерної таксономії фармацевтических термінів і назв і запропонувати її як методологічну базу для подальшого їх упорядкування у фахову терміносистему.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відзначають спеціалісти-дослідники, фармацевтична термінологія розвивається за двома напрямами: 1) роботи, присвячені характеристиці поняттєвого її аспекту, що, як правило, виконуються представниками фармацевтичного профілю (А.Б. Зіменковський, Т.Г. Калинюк, І.М. Перцев, В.М. Пономаренко, О.Р. Піняжко, О.А. Рубан, О.О. Цуркан, Т.С. Цуркан, В.П. Черних та ін.) і 2) наукові студії з аналізу лінгвістичних характеристик фармацевтичної термінології, авторами яких переважно є філологи (А.В. Боцман, С.В. Вострова, К.С. Макеєв та ін.).

Безумовно, ця стаття є продовженням наукових праць другого напряму, де акцент також буде зроблено на необхідності розроблення критеріїв для проведення лінгвістичної експертизи (в разі судових позовів тощо) назв фармацевтичних продуктів як товарних знаків виробника (див. К. Сопова [18]) тощо.

Для розроблення кластерної таксономії термінів і назв різноманітних аспектів *фармацевтичної діяльності* (яку В.П. Черних й І.М. Перцев визначають як «науково-практичну діяльність у системі охорони здоров'я, що передбачає науковий пошук вихідної сировини та створення фармацевтичної продукції (уточнення – *Т.Т.*), всебічне вивчення їх властивостей (включаючи безпеку та специфічну дію), розроблення методів контролю якості, стандартизацію, реєстрацію, виробництво, умови зберігання, інформацію щодо постачання, реалізації та застосування, маркетингові дослідження фармацевтичного ринку, визначення потреби в окремих препаратах, а також фармацевтичну підготовку і перепідготовку кадрів, керівництво фармацевтичними підприємствами та їх структурними підрозділами)» [23: ел. ресурс] спершу уточнимо, який об'єм наукових характеристик містить загальноприйняте визначення терміна.

Сучасний представник когнітивного термінознавства В.М. Лейчик у своїй праці (подаємо мовою оригіналу) «Терминоведение: предмет, методы, структура» під терміном розуміє «лексичну одиницю конкретної мови для спеціальних цілей (або, як зараз прийнято говорити, – фахової мови), що позначає загальне – конкретне або абстрактне – поняття теорії певної галузі знань або діяльності» [10, с. 21–23], в даному випадку – фармацевтичної. При цьому головними об'єктами і в когнітивному термінознавстві залишаються 1) фахові термінології і 2) фахові терміносистеми [3].

Термінологія – «це стихійно організовані між собою терміни спеціальної (фахової) галузі знань» [10], тоді як *терміносистема* – це науково обгрунтована структурна організація фахових термінів (з-поміж яких і міждисциплінарні) за лінгвістичними законами (системними відношеннями) з урахуванням специфіки конкретної сфери їхнього вживання і призначення.

Виходячи із цих дефініцій, попередній аналіз робіт у сфері фармацевтичних термінів дозволяє зробити припущення (а якщо точніше, то твердження) про те, що, на жаль, їхня терміносистема поки не сформувалася, однак те, що обговорюване питання є надзвичайно актуальним, зазначають і автори статті «Стан фармацевтичної термінології та правомірність статусу терміна фармацевтичний препарат» І.М. Перцев й О.А. Рубан. На їхню думку, «сьогодні, коли в країні відбувається активний процес законотворчості й напрацювання численних нормативних документів стосовно фармацевтичної галузі, правильне використання термінів і формулювання їх змісту (дефініцій) з використанням **системного** наукового підходу набуває особливого значення» [17, с. 18]. Однак, як бачимо, навіть у назві цитованої статті використана дескрипція *фармацевтична термінологія*, яку І.М. Перцев ще в одній своїй попередній публікації «Размышления о фармацевтической терминологии» визначає як «сукупність термінів, пов'язаних із відповідною системою понять, і при цьому вважає, що її формування зумовлене стрімким (комерціолізованим – *Т.Т.*) розвитком галузі, адже будь-яке нове поняття у сфері фармації має позначатися відповідним терміном» [14].

Ці аргументовані погляди вчених свідчать про те, що фармацевтична спільнота (як науковці, так і практики-виробники, а ще експертне середовище) наполегливо і послідовно працюють над створенням такої фахової терміносистеми (і особливо неодноразово тут цитовані). Так, наприклад, в одній із робіт у співавторстві В.П. Черних й І.М. Перцева йдеться не лише про те, що фахові терміни об'єднуються в терміносістему, тобто в систему чисельних упорядкованих термінів із зафіксованими між ними зв'язками, а й про принципи організації такої терміносітеми, де термін розглядається як знак (тобто з позицій лінвосеміотики) із трьох боків: оптимальної назви і форми (плану вираження), значення певного поняття (плану змісту) й урахування особливостей його використання в галузі (функціонального призначення). Крім того, у цій роботі окреслено перспективні плани, як саме повинна здійснюватися *уніфікація* термінів фармацевтичної діяльності. А тому даний процес (науково-послідовний поступ до становлення фахової і, головне, гармонізованої фармацевтичної терміносистеми – *Т.Т.*) наразі можна схарактеризувати як динамійний, про що свідчать спостереження В.П. Черних й І.М. Перцева, які наголошують, що, незважаючи на тривалий та нелегкий шлях розвитку фармації та її підпорядкування в минулому столітті іншим галузям (медичній, хімічній), вона, наскільки це можливо, зберегла *системний підхід* (і це найголовніший здобуток) передовсім до формоутворення термінології. Зокрема, всі різнопланові напрями науки і практики фармації зберегли у своїх назвах корінь «фарма-» або «фармако-», наприклад: *фармація*, *фармакологія*, *фармацевтична хімія*, *фармацевтична технологія*, а також терміни, що з'явилися значно пізніше (*фармакоекономіка*, *фармакогеноміка*, *фармакодинаміка*, *фармакокінетика*, *біофармація*) і нові терміни приватного підприємницького сьогодення (*фармацевтична логістика*, *фармацевтичний маркетинг*, *фармацевтична діагностика*, *активний фармацевтичний інгредієнт*, *нанофармація* тощо) [23], які й демонструють тенденцію до системності (у частині встановлення гіперо-гіпонімійних відношень між фармацевтичними термінами), але яка при цьому все ще не є до кінця впорядкованою і стандартизованою.

Знову ж такі про нагальність цих процесів писав у своїй черговій статті ще у 2009 році проф. І. М. Перцев «Обговорюємо дефініції базових термінів фармацевтичної енциклопедії» і, покликаючись на авторитені думки спеціалістів-науковців, підкреслював, що «*стандартизація* фармацевтичних термінів (офіційне оформлення окремих термінів у вигляді державних стандартів у процесі упорядкування та уніфікації терміноло-

гії) необхідна як для навчального процесу, так і для практичної фармації загалом, наприклад, під час вивчення фармацевтичного ринку, планування обсягу та структури споживання ліків, виявлення їх недоліків, розроблення та використання стандартів у медицині та фармації (правильне призначення, передбачення взаємодій, побічних реакцій, врахування особливостей стану пацієнта, контроль результативності тощо)» [15].

І вагомим результатом на цьому шляху став укладений і виданий через деякий час (подаємо назву мовою оригіналу) «Иллюстрированный толковый словарь фармацевтических терминов: промышленная технология лекарств: руско-украинско-английский: [уч. пособ. для студ. высш. уч. завед.] / [сост.: Е.А. Рубан, В.Д. Рыбачук, С.В. Спиридонов и др.]; под ред. проф. И.М. Перцева. – Харьков : НФаУ, 2016. – 117 с. [5].

У цьому термінологічному виданні знаходимо словникову статтю з реєстровим терміном ***стандартизація***, під якою розуміють «вид діяльності, спрямованої на досягнення впорядкованості у фармацевтичній галузі за допомогою встановлення для загального і багаторазового застосування норм, правил і характеристик у виробництві лікарських препаратів і виробів медичного призначення з метою забезпечення економії ресурсів, якості й безпеки продукції та послуг, сумісності та взаємозамінності продукції, робіт і послуг відповідно до рівня розвитку науки, техніки і технології. *Стандартизація* базується на таких принципах: *системності* (забезпечення взаємної узгодженості, несуперечності, уніфікації і виключення дублювання вимог), *повторюваності* (визначення кола об'єктів, до яких можуть бути застосовні процеси, відношення і т. ін.), *варіантності* (створення раціонального різноманіття стандартних елементів, що входять до стандартизованого об'єкта) і *взаємозамінюваності* (можливості заміни продуктів, вироблених у різний час і в різних місцях» [5, с. 66].

Із цього визначення випливає, що попереднім етапом для стандартизації термінів (а також номенів/номенклатури) фармацевтичної діяльності є їхня системно-ієрархічна таксономія або, як прийнято зазвичай у систематиці говорити, *класифікація* – послідовний розподіл безлічі об'єктів на окремі класи, групи або **кластери** за найбільш загальними для кожного рівня (упорядкування) ознаками. Основними критеріями (принципами) до розроблення **кластерної таксономії** *термінів* і *назв* фармацевтичної діяльності, як нам здається, є такі (окрім тих, які вже визначено у понятті *стандартизація*):

– *репрезентативність* (максимально вичерпна) всіх типів і видів термінів і назв (номенклатури) фармацевтичної діяльності;

– *відкритість* і *гнучкість* побудови кластерів та за необхідності можливість доповнення новими фармацевтичними термінами й назвами, які не порушують при цьому системність і цілісність саме кластерної таксономії, а також урахування потенційних змін у номенклатурі фармацевтичного ринку послуг;

– *дотримання* закономірностей лінгвосеміотичної системності: відображення в кластерах лінгвістичних характеристик фармацевтичних термінів і назв (*мовного походження*: запозичених (оскільки метамовою фармакології є переважно латина, тому більшість базових фармацевтичних термінів є запозиченнями з латинської мови, які у вигляді кальок потрапляють у кожну фахову мову, зокрема й англійську), питомих (утворених у кожній національній мові), гібридних (результатів работи фармацевтичних неймерів) тощо; способів і засобів творення (терміном може бути як одне слово, так і словосполучення, абревіатура і т. ін.; утворюватися вони можуть шляхом суфіксації, префіксації, композиції (словоскладання) і навіть за допомогою метафоричної і метонімічної транспозиції тощо) і чітко обгрунтованого *значення* у зв'язку з виконуваною терміном і назвою *функцією* – позначати характерні поняття, процеси, властивості, субстанції, обладнання, речовини, елементи і т. ін.;

– *моніторинг* вимог фармацевтичного ринку послуг.

Крім того, як було вже зазначено, запропонована кластерна таксономія термінів і назв передбачає ієрархічну їх систематизацію, тобто послідовний розподіл заданої множини (готової вибірки) одиниць (розподілених за відповідними кластерами) на підпорядковані класифікаційні підмножини (субкластери).

Для того щоб мати уявлення про те, як уворюються і надалі впорядковуються терміни і назви фармацевтичної діяльності, що впливає на вибір тих чи інших способів їх словотворення і виділення структурних типів, проаналізуємо 7 базових груп термінів (або в нашій термінології – кластерів), які виділив М.Н. Чернявський у підручнику «Латинский язык. Основы фармацевтической терминологии» [24]:

1. Лікарський засіб – речовина або суміш речовин, дозволені уповноваженим на те органом відповідної країни в установленому порядку для застосування з метою лікування, попередження або діагностики захворювання [24, с. 112].

І одразу виникає запитання до цієї дефініції. Якщо засіб – це речовина або суміш речовин, то чому наступна група в цій класифікації названа «Лікарська *речовина*»? Звісно, що в таких, здавалося б, деталях криються суттєві термінологічні неточності, які потребують подальшого розмежування або хоч б відповідного розтлумачення щодо вживання одних термінів для пояснення інших.

2. Лікарська речовина – лікарський засіб, що становить індивідуальну хімічну сполуку чи біологічну речовину [24, с. 113].

І, навпаки, тут уже речовина дефініційно визначається як засіб, що теж потребує обгрунтованих пояснень. А наприкінці загалом лікарська речовина ототожнюється з біологічною речовиною. Із цього випливає, що це синонімічні поняття. На нашу думку, скоріше біологічна речовина є одним із видів речовини лікарської, а не її дублетним позначенням.

3. Лікарська рослинна сировина – рослинна сировина, дозволена для медичного застосування [24, с. 113].

Зрозуміло, що в підручнику є більше пояснень щодо назв кожної групи термінів, але, аналізуючи власне їх визначення, постають очевидні запитання. І вони пов'язані не з надуманою критикою, а з тим, щоб привернути увагу фахівців у цій сфері й спільно уточнити принципові для фармацевтичного терміна поняття.

4. Лікарська форма – наданий лікарському засобу або лікарській рослинній сировині зручний для застосування стан, за якого досягається необхідний лікувальний ефект [24, с. 113].

5. Лікарський препарат – лікарський засіб у вигляді певної лікарської форми [24, с. 113]. Знову ж таки, лікарський препарат описується у визначенні як лікарський засіб. Тоді постає запитання, чому це інша група термінів, виходячи із цієї інтепретації.

6. Діюча речовина – компонент / компоненти лікарського засобу, що надає / надають терапевтичну, профілактичну або діагностичну дію [24, с. 113].

7. Комбіновані лікарські засоби – лікарські засоби, що містять в одній лікарській формі більше однієї діючої речовини у фіксованих дозах [24, с. 113].

Спираючись на цю класифікацію і проаналізувавши 561 спеціальний термін за програмою (надаємо мовою оригіналу) «Фармація: промышленная технология лекарственных средств» з уже згаданого вище видання «Иллюстрированный толковый словарь фармацевтических терминов: промышленная технология лекарств: русско-украинско-английский» [5], відзначимо, що, наприклад, термінологічна назва групи 2. «Лікарська речовина» є неточною у своїй дефініції, як і назва кластеру 6. «Діюча речовина», які, на нашу думку, слід уважати (в запропонованій нами кластерній таксономії) підкластерами одного більш широкого термінологічного кластера під назвою у словнику (подаємо мовою оригіналу) рос. ВЕЩЕСТВА / укр. РЕЧОВИНИ / англ. SURFACTANTS. І після повного розуміння поняття «surfactants» надалі слід здійснювати подальшу кластеризацію, обравши відповідні параметри: субкластер «речовини за походженням (наприклад, хімічні, біологічні тощоз їх номенклатурою)», «за дією», «за складом» і т. ін. Кожен субкластер має визначатися залежно від вибірки самих номенів терміна англ. *surfactants*.

Частково цей принцип кластеризації реалізовано в аналізованому словнику. Наведено субкластери загального кластеру англ. SURFACTANTS, як-от: (надаємо як у словнику) рос. ВЕЩЕСТВА ПОВЕРХНОСТНО-АКТИВНЫЕ (укр. речовини поверхневоактивні, англ surfactants), рос. ВЕЩЕСТВО АМОРФНОЕ (укр. речовина аморфна, англ. amorphous substance); рос. ВЕЩЕСТВО ДЕЙСТВУЮЩЕЕ – (з покликанням на іншу словникову статтю з реєстровим терміном рос. «АФИ» (укр. акти́вний фармацевти́чний інгредієнт (АФІ), англ. active pharmaceutical ingredient (API)); рос. ВЕЩЕСТВО ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЕ (так само з покликанням на статтю «АФИ»); рос. ВЕЩЕСТВО КРИСТАЛЛИЧЕСКОЕ (укр. кристалічна речовина, англ. crystalline substance); рос. ВЕЩЕСТВО ПРОСТОЕ (укр. речовина проста, англ simple substance); ВЕЩЕСТВО СУСПЕНДИРОВАННОЕ (речовина суспендована, suspended substance) [5]. Але, як бачимо, теж не системно, бо обраний для побудови словникових статей алфавітний порядок не дає змогу вичерпно термінологічно упорядкувати фахові терміни-субкластери. Окрім того, за алфавітним порядком укладання словникових статей терміни-субкластери загального кластеру англ. SURFACTANTS представлені в цьому термінологічному джерелі як окремі словникові статті, наприклад, згаданий уже термінологічний субкластер під назвою рос. АКТИВНЫЙ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИЙ ИНГРЕДИЕНТ (АФИ)), субкластер рос. АБСОРБЕНТЫ (укр. вбирач, англ. absorbent), субкластер рос. ЛАНОЛИН (укр. ланолін, англ. lanolin), субкластер рос. КОНСЕРВАНТЫ (укр. консерванти, англ. preservatives) тощо. У кількісному обчисленні Кластер SURFACTANTS з його субкластерами становить 21 термін з 561 терміноодиниці, зареєстровані у цьому словнику [5].

Повертаючись знову до класифікації М.Н. Чернявського, слід зазначити, що в цих 7-и групах назв фармацевтичних термінів не виділено терміни на позначення різноманітних *процесів*, наприклад, які зафіксовано в аналізованому словнику: рос. АБСОРБЦИЯ (укр. абсорбція, англ. absorbtion), рос. ДИФФУ́ЗИЯ (укр. дифузія, англ. diffusion), *приладів:* рос. ВАКУУММЕТР (укр. вакуумметр, англ. vacuummeter) та багато інших фармацевтичних понять, які також потребують їхньої системної (ієрархічної) кластеризації.

Працюючи зі словником [5], на наше переконання, алфавітний принцип у термінологічних джерелах фахових мов не є доцільним і не повною мірою сприяє систематизації термінів у терміносистему. Припускаємо, що більш продуктивним тут буде алфавітно-гніздовий підхід (розроблений у класичній лексикографії), який не суперечить запропонованому нами кластерному підходу, а, навпаки, сприятиме оптимальному впорядкуванню фармацевтичних термінів у терміносистему.

Що стосується фармацевтичної номенклатури, тобто безпосередньо назв самих речовин, сировини, інгредієнтів тощо, то М.Н. Чернявський виділяє 6 типів номенклатур з аналізом способів і моделей їхнього творення:

1) найменування рослинної лікарської сировини (назви лікарських рослин, які в ономастичній класифікації дістали назву фітонімів; приклади відібрані – *Т.Т.*): англ. *Devil's milk* – Чистотіл звичайний, англ. *Spanish needles* – Череда трироздільна (англ. *Marigold* – Череда трироздільна), а також назви продуктів первинної переробки (лат. *Oleum Eucalypti* – Олія евкалиптова) [24, с. 115]. За формою це, як правило, і словосполучення, й однослівні фітоніми;

2) найменування лікарських препаратів, що становлять витяжку з рослинної сировини [24, с. 116] (укр. настойки / tincture, укр. екстракти / англ. extract), наприклад, англ. *matrix tincture*;

3) тривіальні назви лікарських речовин: індивідуальні речовини, витягнуті з рослин (глікозидів та ін.). У деяких хімічних сполук, що використовуються як лікарські речовини, зберігаються ті ж назви, які вони отримали в хімічній номенклатурі [24, с. 136], наприклад, англ. *sodium chloride*, англ. *salicylic acid.* Ці номени, як правило, за формою є словом або словосполученням або окремим словотвірним елементом, що мають давньогрецьке або латинське походження [24, с. 143], наприклад, англ. *glucose* походить від лат. *Glucosum*;

4) міжнародні непатентовані назви (далі – МНН), які виконують функцію ідентифікації активної субстанції серед безлічі лікарських сполук [24, с. 152]. Такі номени реєструються Всесвітньою організацією охорони здоров'я / World Health Organization (далі – WHO). За вимовою і написанням вони є транскрибованими латинсько-англійськими повними або частковими еквівалентами (наприклад, англ. *glyceraldehyde*, *sorbitol*, *glycerine*). Наявність латинського еквівалента забезпечує впізнаваність цих номенів у тих країнах світу, де прийнята латиниця. Існують принципи, за якими обирають міжнародні найменування, головним з яких є наявність спільної латинської основи [24, с. 157], яка у прийнятій системі МНН вказує на фармакологічну дію та/або на структуру сполуки. Спільні основи утворюються з найменувань матеріалу фармацевтичних груп, хімічного визначення та біологічного об'єкта [24, с. 157]. МНН не повинна сприйматися як вказівка анатомічного, патологічного, фізіологічного чи терапевтичного характеру. Наразі експертна комісія WHO стала спрощувати переклад і прочитання МНН, наприклад, експерти стали заменяти /f/ на /ph/, вживати /t/ замість /th/ і т. ін. [24, с. 159];

5) торгові назви лікарських препаратів. «Фірмові назви» – це позначення самого препарату, який випускається певною фірмою-виробником, а не речовини в препараті [24, с. 162]. Торгові назви лікарських засобів повинні писатися так, як вони

запатентовані [24, с. 163]. Найбільш продуктивний спосіб утворення цих номенів: словоскладання, префіксація (утворення з префіксами *anti-*, *contra-*), наприклад, англ. *anticonvulsant,* суфіксація та ін. Часто вживаними також є елементи, що підкреслюють дію препаратів: *super-, supra-, ultra-* [24, с. 170], наприклад, англ. *suprastin*;

6) фармакопейна (напівсистематична) хімічна номенклатура: найменування солей, кислот [24, с. 213], наприклад, англ. *alginic acid*, *zinc oxide* (приклади дібрани – Т. Т. з [5].

І якщо проаналізувати аналіз англомовних фармацевтичних текстів, інструкцій до лікарських препаратів та іншу фармацевтичну (зокрема й лексикографічну та енциклопедичну) літературу, то оптимально у кластері ФАРМАЦЕВТИЧНІ ПРЕПАРАТИ, зокрема в його субкластерах можна виділити такі типи фармацевтичних термінів і номенів:

1) торгові назви фармацевтичної продукції, наприклад, англ. *Aciclovir-Akri*, які у вище запропонованій термінологічній кластерній таксономії слід віднести до кластера ФАРМАЦЕВТИЧНІ ПРЕПАРАТИ (одного з його субкластерів (але при цьому уточнити, що торгова назва виконує іншу функцію, аніж назва власне самого препарату; про це буде скажано нижче);

2) МНН фармацевтичної продукції: англ. *laronidaze, diclofinac*;

3) тривіальні номени фармацевтичної продукції: англ. *tropicamide*, *ketoconazole*;

4) назви таблеток із подальшою їх кластеризацією: а) протисудомні: англ. *anticonvulsant*, анестетики: англ. *anaesthetic*, таблетки з цукровою оболонкою: англ. *sugar coated tablet*, таблетки для розсмоктування: англ. *lozenges* тощо.

Інший кластер, наприклад ФАРМАЦЕВТИЧНІ ПРОЦЕСИ, складатиметься із субкластерів термінів і назв на зразок: англ. *encapsulation, colorin, homogenization*;

Окремо варто виділити також кластер НАЗВИ ХВОРОБ І ПАТОЛОГІЧНИХ СТАНІВ ЛЮДИНИ: англ. *immobilization stress*; кластер БІОМАТЕРІАЛИ і систематизувати в ньому такі терміни й назви, як англ. *vacuole, cytokine, brainstem.* Звісно, що в розроблюваній таксономії має бути кластер ОРГАНІЗАЦІЇ і ВИРОБНИКИ з відповідними підкластерами, до яких будуть належати відомі назви організацій, установ, а також виробників фармацевтичної продукції, наприклад, англ. *World Health Organization*.

Запропонована кластерна таксономія фармацевтичних термінів і назв є першим робочим варіантом їхнього упорядкування й подальшої унфікації, яка у фінальному варіанті має виконати роль методологічної бази для їхньої стандартизації й подальшої гармонізації. Звісно, що вона наразі не є досконалою й потребує ще багато наукових зусиль фахівців із філології, фармацевтичної сфери, хімічної, біологічної і, звісно, юридичної.

Останнім часом термінологічна невпорядкованість (а подеколи і суцільна плутанина) у фармацевтичній галузі набула вже юридичних масштабів. І про це пише у своїй статті «Знак для товарів і послуг – назва лікарського засобу як об'єкт дослідження судової експертизи» Катерина Сопова [18]. Але навіть в її досить грунтовному з погляду судової практики розгляді фармацевтичних термінів і назв уже з перших рядків спостерігаємо неузгодженість в ототожненні далеко не синонімічних термінів «лікарські засоби» і «фармацевтичні препарати» (які у запропонованій нами таксономії є назвами окремих кластерів, в яких детально будуть систематизовані їхні субкластери з відповідними термінами і номенами).

Цитуємо початок статті К. Сопової: Торгові назви лікарських засобів (фармацевтичних препаратів), зареєстровані як торгові марки для товарів 5 класу Міжнародної класифікації товарів і послуг (далі – МКТП), часто стають предметом судових спорів через їхню схожість настільки, що можна сплутати. І нижче у виносках (її коментарях з наведенням законодавчої бази) авторка уточнює, що у Законі України «Про лікарські засоби» від 04.04.1996 р. № 123/96-ВР вживається термін «лікарські засоби». Термін «фармацевтичні препарати» міститься у 5 класі МКТП для реєстрації знаків (Ніццька класифікація) [18, с. 45]. Спираючись на ці законодавчі (українські) й міжнародні стандарти, вона аргументує, що в її дослідженні терміни «лікарські засоби» та «фармацевтичні препарати» застосовуються в одному й тому ж значенні, при цьому термін «фармацевтичні препарати» використовується щодо товарів 5 класу МКТП.

Із цього приводу наведемо достить слушні наукові міркування й коментарі (причому переконливі) професора І.М. Перцева, з якими ми цілком погоджуємося і вважаємо, що українське законодавство в цьому плані потребує уточнення. Зокрема, І.М. Перцев зазначає, що «частовживаний у медичній лексиці термін «лікарський засіб» – надзвичайно зручний у медичній практиці, бо поєднує все, що використовується в терапії, профілактиці та діагностиці різних захворювань (лікарські препарати, процедури, предмети медичного призначення, наприклад, засоби для перев'язування тощо). Проте учений уважає, що цей термін не зовсім прийнятний у фармації через неконкретність та двоїстість (амбівалентність – Т. Т.) за змістовим значенням. Найгірше те, що він часто поєднує такі поняття, як АКТИВНИЙ ФАРМАЦЕВТИЧНИЙ ІНГРЕДІЄНТ (лікарська субстанція), що є вихідною сировиною під час виготовлення ліків, і лікарський препарат, що є готовим фармацевтичним продуктом (див. Закон України «Про лікарські засоби»). До речі, термін «активний фармацевтичний інгредієнт» на фармацевтичному ринку також може мати статус готової продукції, наприклад, для фармацевтичних фірм, що виготовляють лікарські субстанції. Поєднання продукції, яка має різні характеристики та призначення, в єдиному понятті «лікарський засіб» спричиняє певну змістову плутанину, принижує значущість фармацевтичної галузі, де над створенням, вивченням, виробництвом, контролем якості, реалізацією та оптимальним використанням ліків працює велика армія спеціалістів. Тому непрофесійне використання цих термінів фахівцями, м'яко кажучи, є некоректним. Обидва терміни безпосередньо стосуються лікарської терапії і як соціально значимі чинники можуть вплинути на якість надання медичної допомоги. Крім того, відповідно до положень класичної термінології кожен термін слід використовувати професійно за призначенням, а їх дефініції не повинні мати двоякого тлумачення [15]. І надалі в цих коментарях містяться визначення вченим базових фармацевтичних термінів та аргументується диференціація суміжних, але не тотожних понять, якими під час підготовки експертних висновків у судах різних інстанцій, на нашу думку, можна користатися.

І ще одне питання обговорює у своїй статті К. Сопова – це недосконалість методики визначення схожості лікарських засобів, а також методики розрізнення понять «торгові знаки» і «назви препаратів». Як приклад авторка наводить судовий позов із залученням зовсім протилежних висновків експертиз щодо

виявлення схожості таких знаків, як ХОНДРОКСИД / ХОНДРАСИЛ, зареєстрованих для товарів 5 класу МКТП [18, с. 46].

У зв'язку із цим дослідниця розробила схему виявлення схожості назв лікарських засобів і зробила припущення, що тут питання полягає в нерозрізненні номенів «торгова назва» лікарського засобу і «назва» самого лікарського засобу. Звідси, вочевидь, і різні висновки експертів. Вона вважає, що «торгова марка» – це словесне позначення, під яким певний виробник проводить реєстрацію, пропонує до продажу та реалізує на фармацевтичному ринку вироблений ним лікарський засіб. Відмінність між назвою лікарського засобу та торговою маркою полягає в їхньому функціональному призначенні. Торгова марка виконує роль розрізнювального позначення (функцію диференціації – *Т.Т.*) товарів конкретного виробника на ринку однорідної продукції. Тимчасом назва лікарського засобу виконує іншу загальноінформативну функцію, пов'язану з призначенням тих чи інших ліків. На відміну від торгової марки найменування лікарського препарату, не пов'язується у свідомості споживачів із конкретним виробником, а служить ідентифікатором самого лікарського засобу [18, с. 46].

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. Як бачимо, проблема впорядкування фармацевтичних термінів і номенів є ще далекою від свого остаточного розв'язання. І незважаючи на достатньо вагомі результати, накопичені у цій сфері, зокрема наявні фахові термінологічні словники й енциклопедії тощо, питання не просто стандартизації цих термінів, а безпосередньо їхньої гармонізації та юридичного захисту як продуктів інтелектуальної власності виробників фармацевтичної продукції залишається відкритим. Запропонований кластерний підхід до систематизації фармацевтичних термінів і номенів може стати предметом для подальших дискусій та пошуків оптимальних і конструктивних шляхів для вирішення порушених у статті питань.

Література:

1. Боцман А.В. Структурно-семантичні та прагматичні особливості фармацевтичних текстів (на матеріалі англомовних інструкцій до вживання лікарських засобів) : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2006. 17 с.
2. Вострова С.В. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні особливості сучасного англомовного медичного дискурсу (на матеріалі медичних текстів з проблематики ВІЛ/СНІДУ) : автореф. дис. …канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2003. 17 с.
3. Гринев-Гриневич С.В. Терминоведение: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений. Москва : Академия, 2008. 304 с.
4. Зіменковський А.Б., Пономаренко В.М., Піняжко О.Р., Калинюк Т.Г. Базовий термінологічний глосарій за програмою з клінічної фармації. Львів, 2007. 446 с.
5. ИТСФТ – Иллюстрированный толковый словарь фармацевтических терминов: промышленная технология лекарств: руско-украинско-английский : уч. пособ. для студ. высш. уч. завед. / сост.: Е.А. Рубан, В.Д. Рыбачук, С.В. Спиридонов и др. ; под ред. проф. И.М. Перцева. Харьков : НФаУ, 2016. 117 с.
6. Коржавых Э.А. Теоретические и методические основы фармацевтического терминоведения : дисс. докт. фарм. наук : специальность 15.00.01 «Технология лекарств и организация фармацевтического дела». Москва, 2005. 324 с.
7. Коржавых Э.А. Проблемы гармонизации фармацевтической терминологии. *Научные и методические проблемы медицинской и фармацевтической терминологии: Сб. мат-лов Всерос. уч.-науч.-методич. конф.* (Курск, 2-7 окт. 2006 г.). Курск : КГМУ, 2006.
8. Коржавых Э.А. Характеристики исследования в области фармацевтической терминологии. URL : https://vivliophica.com/articles/medicine/280368/1.
9. Кузнецов Д.А. Обоснование и разработка методологии управления экономической безопасностью фармацевтических систем : автореф. дисс. докт. фарм. наук : специальность 14.04.03 – «Организация фармацевтического дела». Москва, 2015. 49 с.
10. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Москва : Либроком, 2009. 256 с.
11. Макеєв К.С. Жанрові особливості фармацевтичних текстів у німецько-українському перекладі : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.16 ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2009. 15 с.
12. Маслова И.Б., Коржавых Э.А. Терминологические исследования фармацевтического дискурса: лингводидактический обзор. *Полилингвиальность и транскультурные практики*. Москва : Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Российский университет дружбы народов». 2011. № 1. С. 24–30.
13. Перцев І.М. Про значення фармацевтичних термінів у сьогоденні. *Вісник фармації*. 1993. № 1-2. С. 23–27.
14. Перцев И.М. Размышление о фармацевтической терминологии. *Провизор*. 2004. № 4. С. 30–32.
15. Перцев І.М. Обговорюємо дефініції базових термінів фармацевтичної енциклопедії. *Аптека*. № 15 (686), 13 апреля 2009 г. URL : https://www.apteka.ua/article/8366.
16. Перцев І.М. Термінологія – визначальний чинник фармацевтичної діяльності. *Фармація України. Погляд у майбутнє. Матеріали VII Національного з'їзду фармацевтів України*. 2010. Т. 2. С. 367.
17. Перцев І.М., Рубан О.А. Стан фармацевтичної термінології та правомірність статусу терміна «фармацевтичний препарат». *Фармацевтичний журнал*. Київ. № 4, липень-серпень, 2011. С. 18–24.
18. Сопова К. Знак для товарів і послуг – назва лікарського засобу як об'єкт дослідження судової експертизи. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. Київ, 2017. № 2 (94). С. 45–61.
19. Українсько-англійський ілюстрований медичний словник Дорланда (переклад з 30-го американського видання). У 2-х томах. Львів, 2007. 2272 с.
20. Фармацевтична енциклопедія / Голова ред. ради Валентин Петрович Черних. Київ : МОРІОН, 2010. 1632 с.
21. Цуркан О.О., Цуркан Т.С. Напрямки формування фармацевтичної термінології. *Фармацевтичний журнал*. 2004. № 1. С. 57–60.
22. Черних В.П. Дефініції в сучасній фармації та фармакології або як називати ліки. *Раціональна фармакотерапія*. 2010. № 2. С. 15–19.
23. Черних В.П., Перцев І.М. Упорядкування та значення термінології у фармацевтичній діяльності. URL : http://dspace.nuph.edu.ua/bitstream.
24. Чернявский М.Н. Латинский язык и основы фармацевтической терминологии. Москва : Медицина, 2002. 448 с.
25. Krowczynski L. Problemy nomenklatury farmaceutycznej. *Farm. Pol*. 1981. № 10. S. 581–583.

Tolcheeva T. Principles for developing cluster taxonomy of pharmaceutical terms and nomenclature

Summary. The article critically analyzes the scientific literature on pharmaceutical terminology and makes a preliminary assumption that the term system as a substantiated structural organization of the terms of pharmaceutical professional speech is still in the formation / improvement stage, including English language. Particular attention is paid to the use of different terms to refer to the same concepts, technological processes, etc., and, conversely, the use of far from synonymous terms of each other in the sense of another (also inherent in English-speaking terms), does not contribute to

the overall process of international standardization pharmaceutical terminology, and the most importantly, harmonization – purposeful harmonization of national (and not only in Ukraine) regulatory documents with international and European law and information.

The most popular classifications of pharmaceutical terms and pharmaceutical nomenclature are characterized, and their inaccuracies, contradictions, and sometimes errors, are commented on. A preliminary study of the onclusion principles of the pharmaceutical terminological sources – Russian-Ukrainian-English dictionary of pharmaceutical terms was carried out and on this basis the professional language of this area was ordered by means of a cluster approach (and not purely alphabetic, according to which the dictionary was concluded), based on the criteria of representativeness. openness and flexibility, linguosemiotic systematicity, constant monitoring of the needs of the pharmaceutical market. The example of the English-language cluster SURFACTANTS is demonstrated by the clustering of its subclusters with their terms and nomenclature.

The issue has also been raised that terminological inaccuracies in the pharmaceutical industry are being sued, where the imperfection of the method for revealing the similarity of trade names and names of medicinal products leads to different expert conclusions. There are differences between these concepts at the level of their functions.

After all, it is stated that the proposed cluster taxonomy of pharmaceutical terms and names is the first working variant of their ordering and further unification, which should further serve as a methodological basis for their standardization and further harmonization.

Of course, it is not perfect yet and requires more scientific efforts by various specialists.

Key words: pharmaceutical terms and nomenclature, pharmaceutical terminology, cluster taxonomy, international standardization, harmonization.

УДК 811.11
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.31

Тригуб І. П.,
старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу
Київського національного торговельно-економічного університету

Власенко Л. В.,
старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу
Київського національного торговельно-економічного університету

КОМУНІКАТИВНІ НАВИЧКИ ТА ВМІННЯ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ САМОСТІЙНО

Анотація. У статті досліджуються комунікативні навички, які допомагають людям ефективно спілкуватися один з одним. Комунікативні навички в професійній самореалізації допомагають влаштуватись на роботу, взаємодіяти з колегами, клієнтами, вести перемовини, продавати товари та послуги, презентувати свої ідеї публіці (потенційному роботодавцю, потенційному покупцю, викладачу тощо). Комунікативні навички, застосовані для особистої та соціальної реалізації, допомагають знайти нових друзів, пізнати себе через спілкування із собою та іншими, ефективно вирішувати конфлікти, владнати складні емоційні ситуації, відчувати себе впевнено, відкрити свою креативність світу. Ефективне спілкування – це спілкування, під час якого людина ясно і чітко говорить (тобто висловлю думки), уважно слухає і розуміє співрозмовника. Тому ефективна комунікація передбачає вибір найкращих каналів зв'язку, технічне ноу-хау для використання каналу, представлення інформації цільовій аудиторії та вміння розуміти відповіді, отримані від інших. Автори описують правила ефективного спілкування, які стануть в нагоді за будь-яких ситуацій у професійному, особистому чи соціальному житті, оскільки володіння певними елементарними і найпростішими комунікативними навичками та вміннями сприятиме кращій адаптації до професії та в соціальному житті. Саморозвиток, самодисципліна, міжособистісні навички, взаєморозуміння та довіра також важливі для встановлення повного каналу найбільш ефективних та виграшних комунікативних навичок. Використовуючи практику самостійного вивчення мови міжнародного спілкування, людина повинна володіти неймовірним прагненням до перемоги та надзвичайним терпінням, а також правильною мотивацією. Для максимально ефективного вивчення англійської мови самостійно необхідно володіти певними методами, порадами, знаннями, які варто проаналізувати, щоб правильно організувати робочий процес та досягти бажаного результату. Самостійна практика у вивченні мови – це перехід від академічних знань і понять теорії та практичних занять з педагогами до власне самостійного вивчення мови шляхом тренування мовних навичок, читання, слухання та говоріння, роботи з аудіо- та відеоматеріалами. Вивчаючи англійську самостійно за комунікативною методикою, автори зосередилися на елементах самостійного опанування іноземної мови. Дотримання найпростіших правил спілкування та розвиток комунікативних навичок допоможе подолати бар'єри, які заважають людині донести оточуючим свою думку, ідею, пропозицію, сприятиме комфортному та легкому виконанню завдань на робочому місці та під час навчання, гармонізує особисте життя і сприятиме творчому саморозвитку.

Ключові слова: комунікативні вміння, комунікативні навички, англійська мова, самостійне вивчення іноземної мови.

Постановка проблеми. Умови ринкової економіки та тенденції до євроінтеграції вимагають від майбутніх фахівців глибоких теоретичних та практичних знань своєї спеціальності та високого рівню володіння іноземною мовою. Ураховуючи, що знання іноземної мови стає все частіше необхідною умовою під час прийняття на роботу, вивчення іноземної мови вважається невід'ємною складовою частиною професійної підготовки сучасного фахівця будь-якої галузі. Оскільки мова є засобом спілкування, то навчанню іноземній мові властивий комунікативно-орієнтований та професійно-орієнтований характер, адже майбутні фахівці повинні бути готовими до здійснення ділових і партнерських контактів, налагодження міжнародних наукових зв'язків, участі в міжнародних конференціях, а також до вивчення іноземного досвіду в галузі професійної діяльності. Основними формами іншомовної комунікативної взаємодії у сфері майбутньої професійної діяльності студентів є участь у розмовних клубах, виступи, доповіді, презентації на наукових конференціях, проведення ділових бесід, ведення ділової кореспонденції, реферування наукових статей та ін. Під час вивчення іноземної мови закладаються сприятливі можливості для професійної підготовки фахівців. Незважаючи на те, що іноземна мова є засобом набуття знань, формування вмінь та навичок, вивчення іноземної мови на високому рівні може слугувати для розширення загального світогляду, отримання додаткової наукової і професійно-значущої інформації та поглиблення професійних знань, а відтак статус іноземної мови значно зростає [1]. Одним із основних завдань у процесі навчання іноземної мови є формування та розвиток у майбутнього спеціаліста навичок говоріння і комунікативної компетенції, тобто здатності та готовності здійснювати міжособистісне, міжкультурне та професійне спілкування з представниками інших культур, носіями мови. Звідси випливає, що говоріння як вид мовленнєвої діяльності є одним із найважливіших напрямків навчання іноземної мови в навчальних закладах. Ефективність діяльності будь-якого професіонала визначається за наявності кому-

нікативних умінь і навичок, що дають можливість правильно планувати і здійснювати систему комунікації в швидкозмінних умовах навчального, виховного, економічного процесу. Незважаючи на сучасні вимоги сьогодення, не всі студенти можуть вільно спілкуватись іноземної мовою в іншомовному середовищі. І все частіше ми стикаємося із проблемою соціалізації і розвитку комунікативних навичок. Невміння правильно спілкуватися сильно ускладнює життя як в особистих відносинах, так і в спробах будувати кар'єру або вести власний бізнес. Але що це таке – комунікативні навички та вміння? Це поведінковий комплекс, завдяки якому ми можемо:

– встановити контакт із незнайомою людиною;
– зацікавити співрозмовника в подальшому спілкуванні;
– підтримувати теплі відносини з оточенням;
– відстояти і аргументувати свою позицію, захистити свої інтереси;
– зводити до мінімуму наслідки конфліктів;
– усвідомлено використовувати невербальні способи спілкування;
– розпізнавати і запобігати спробам маніпуляції;
– розуміти інших людей, причини їх вчинків і реакції на ті чи інші дії і слова співрозмовника.

Як розвинути комунікативні навички:

– не соромитися першими йти на контакт;
– бути в процесі спілкування постійно;
– бути відкритим;
– отримувати задоволення від спілкування.

Аналіз досліджень. Ученими зроблено численні спроби описати комунікативні вміння та навички, виділити головні, подати їх у певній системі, з'ясувати критерії, показники і рівні їхньої сформованості. На думку О.О. Леонтьєва, комунікативне вміння – це здатність диференційовано використовувати різні навички або їх поєднання для досягнення різних комунікативних цілей. Учений виділяє такі комунікативні вміння: вміння керувати своєю поведінкою; спостережливість, гнучкість; умінні читати за обличчям, розуміти, а не лише бачити, адекватно моделювати особистість співрозмовника; уміння оптимально будувати своє мовлення в психологічному плані; уміння усвідомлювати, систематизувати й переносити інформацію [2]. За Л. Савенковою, комунікативні вміння розподіляються на три блоки: проектування спілкування, організація спілкування, регулювання спілкування [3]. Як вважає Кан-Калик, ефективність комунікативної діяльності визначається за наявності таких умінь: швидко й правильно орієнтуватись у мінливих умовах спілкування; правильно планувати й здійснювати систему комунікації, зокрема й мовленнєвий вплив; точно знаходити адекватні змістові акту спілкування комунікативні засоби, що відповідають одночасно і творчій індивідуальності людини, і ситуації спілкування, індивідуальним особливостям партнера зі спілкування; постійно відчувати й підтримувати зворотний зв'язок; демонструвати свою дружелюбність, добре ставлення, висловлювати свої почуття і думки [4]. Н. Кузьміна пов'язує комунікативні вміння особистості з розвитком соціально перспективної сторони спілкування й виокремлює вміння розпізнавати внутрішній стан людей, оцінювати й контролювати альтернативні лінії власної поведінки стосовно інших [5]. За Х. Лійметсом, ефективність спілкування визначається вмінням правильно сприймати й розуміти інших людей, адекватно оцінювати свою поведінку і поведінку партнерів, сприймати й оцінювати вимоги та норми різних колективів, відповідно регулювати власну поведінку, бути лідером чи підлеглим, долати можливі конфлікти [6]. На думку М. Васильєвої, учасники спілкування мають навчитися стратегії поведінки в етикетній ситуації; зіставляти норму з етикетним правилом; входити в етикетну ситуацію, орієнтуватися в ній, ураховувати індивідуальні особливості партнера; вибирати й використовувати вербальні й невербальні засоби комунікації; орієнтуватись у нестандартних ситуаціях тощо [7]. Психологічні аспекти проблеми формування мовленнєвої компетенції відображені в працях Л. Щерби, Л. Виготського, М. Жинкіна, І. Синиці. Серед вчителів-методистів, які займалися розробленням цих проблем, – І. Верещагіна, Г. Рогова, Є. Соловйова, Ш. Амонашвілі та інші.

Метою статті є теоретичний аналіз сутності комунікативних умінь та навичок та їхній вплив на ефективне говоріння англійською мовою.

Виклад основного матеріалу. Дослідники по-різному підходять до визначення комунікативних умінь і навичок. Проте, незважаючи на певні розбіжності, вони сходяться на тому, що комунікативні уміння пов'язані із системою психічних і практичних операцій, які зумовлюють здійснення міжсуб'єктної взаємодії, дають змогу моделювати й регулювати процес спілкування залежно від поставленої мети й умов, в яких воно здійснюється.

Комунікативні вміння – це здійснення безпосередньої й опосередкованої взаємодії, уміння правильно і грамотно пояснювати свою думку й адекватно сприймати інформацію від партнера зі спілкування. Їхній розвиток пов'язаний із формуванням особистісних новоутворень як у сфері інтелекту, так і у сфері професійно значущих характеристик індивіда.

Комунікативні навички – це автоматизовані свідомі дії, що сприяють швидкому відображенню у свідомості комунікативних ситуацій, визначають успішність сприйняття, розуміння об'єктивного світу й відповідного впливу на нього в процесі спілкування. Комунікативні навички – це характеристика, що показує, як людина взаємодіє з іншими людьми під час спілкування, як вона їх розуміє, чи вірно передає інформацію, отриману від оточуючих, світу та самого себе. Навички, які сприяють ефективному спілкуванню, – це не лише комунікативні навички. Сюди ж можна віднести вміння слухати, здатність переконувати та об'єктивно оцінювати людей тощо.

Отже, комунікативні вміння і навички – це рівні оволодіння комунікативними діями щодо оцінки комунікативної ситуації, сприйняття, вироблення й передавання інформації, встановлення контакту, планування, організації й забезпечення ефективного перебігу спілкування, що приводить до ефективної реалізації навчальних цілей і особистісних інтересів.

Якщо володіти певними елементарними (найпростішими) комунікативними навичками та вміннями, це сприятиме кращій адаптації (пристосуванню) до професії та в соціальному житті.

Ефективне спілкування – це спілкування, під час якого людина ясно і чітко говорить (тобто висловлює думки), уважно слухає і розуміє співрозмовника.

Існує кілька правил ефективного спілкування, які стануть у нагоді за будь-яких ситуацій у професійному, особистому чи соціальному житті. Ось деякі з них:

– думка, яку людина має намір озвучити, в першу чергу має бути на 100% зрозуміла їй самій;
– взаєморозуміння – співрозмовники повинні бути готові до порозуміння і намагатись викласти свою позицію якнайзрозуміліше для співрозмовника;

– конкретність – фрази повинні бути точними і сприйматись однозначно;

– використання невербальних знаків – слід брати до уваги свої та співрозмовника міміку, жести, інтонації; крім того, ці невербальні знаки мають відповідати ситуації.

Англійська мова міцно увійшла до нашого життя, тому охочих її вивчити стає все більше й більше. Зараз знання англійської мови необхідне кожному, хто хоче домогтись успіху в житті. Ламаючи стереотипи академічного вивчення мови, навчаючись мові самостійно, ви можете проявляти всю вашу фантазію та кмітливість, Навряд чи потрібно говорити про те, що люди, які хочуть вивчити мову міжнародного спілкування самостійно, повинні володіти неймовірним прагненням до перемоги та надзвичайним терпінням, а також правильною мотивацією. Деякі дослідження стверджують, що найефективніша мотивація для вивчення мови – соціальні зв'язки, які принесуть користь у всіх сферах життя.

Що ж таке самостійна практика у вивченні іноземної мови і як ефективно нею скористатися? Самостійна практика у вивченні мови – це перехід від академічних знань і понять теорії та практичних занять із педагогами до власне самостійного вивчення мови шляхом тренування мовних навичок, читання, слухання та говоріння, роботи з аудіо- та відеоматеріалами. Комунікативний підхід є орієнтованим на вивчення мови через спілкування. Багато було сказано про важливість комунікативного підходу, але що таке комунікативність взагалі? Усна комунікативність (спілкування), відповідно до тверджень Р. Скотта, – це тип діяльності, який передбачає спілкування двох чи більше осіб і у якому обидва учасники є слухачами і співрозмовниками одночасно: вони повинні реагувати на те, що чують через репліки [8].

Вивчаючи англійську самостійно за комунікативною методикою, зосередимося на елементах самостійного опанування іноземної мови.

Вивчення та запам'ятовування нових слів. Як же правильно підбирати та запам'ятовувати слова? Існує декілька прийомів ефективного запам'ятовування іноземних слів:

– записування слів. Зазвичай ми краще запам'ятовуємо те, що записуємо від руки. Краще виписувати нові слова зі словників, щоб правильно запам'ятати слово графічно та фонетично.

– асоціативний зв'язок зі словом. Краще запам'ятовуються слова, з якими існують асоціації;

– парне запам'ятовування (запам'ятовування слів парами, образним кодуванням);

– три основних метода мнемонічного запам'ятовування, які успішно можна долучати до вивчення нових іноземних слів:

1) метод асоціативного запам'ятовування матеріалу, що запам'ятовується, можна асоціювати з подіями, які добре зберігаються в пам'яті. Чим більша кількість різноманітних асоціацій використовується, тим міцніше вони закріплюються в пам'яті. Ірраціональні, нелогічні асоціації також сприяють кращому запам'ятовуванню. Розрізняють три види асоціацій: за суміжністю, за схожістю, за контрастом (щоб краще запам'ятовувати список покупок на свята, почнімо пов'язувати свято зі святковим столом, на якому стоять страви з тих продуктів, які вам потрібно купити);

2) метод місць ґрунтується на зорових асоціаціях, які становлять певну послідовність предметів або місць. Треба чітко уявляти предмет, який слід запам'ятати, і об'єднати його образ із образом місця, яке легко «добувається» з пам'яті. Насамперед необхідно обрати постійний «маршрут», наприклад, шлях до місця роботи, розташування предметів (стіл, стілець, шафа та ін.) у кімнаті тощо. Далі за обраним маршрутом розмістити предмети, які необхідно запам'ятати, і зафіксувати в пам'яті їх зорові образи. Таким чином досягається запам'ятовування необхідної інформації в певній послідовності;

3) метод ключових слів – це мнемонічний прийом, який полягає в тому, що перелік слів, вивчених заздалегідь, або певні рими слугують як своєрідні «гачки для виуджування» інформації, яку необхідно запам'ятати. Наприклад, ключові слова можуть бути подані у вигляді коротенького вірша, який легко заучується.

2. Застосування різноманітних учбових матеріалів. Ви, напевно, знаєте про три типи сприйняття інформації і можете сказати, кінестет ви, аудіал чи візуал. Тому тип учбових матеріалів для самостійного вивчення іноземної мови безпосередньо впливатиме на ваше сприйняття та якість засвоєння англійської мови. Якщо ви хочете засвоїти англійську швидко й ефективно, якщо бажаєте навчатися легко і цікаво, різноманіття учбових матеріалів та технічне оснащення має стати найголовнішою складовою частиною вашого навчання. Вам потрібно:

– слухати і дивитися. Підбір аудіо- і відеоматеріалів для вивчення іноземної мови, зокрема і англійської, повинен бути свідомим, де використана культурна і сучасна англійська мова. Слід також зазначити, що перегляд відеоматеріалів має свої переваги над прослуховуванням аудіоматеріалів, оскільки мовлення поєднується з образом, який теж нам дає інформацію про мову. Ще одним із способів вивчення мови шляхом перегляду відеоматеріалів є субтитри, оскільки одразу розвивається слухове і зорове сприйняття слова, а також переклад сприйнятого матеріалу на рідну мов;

– читати. Читання книг і журналів в оригіналі є одним з ефективних методів зорового запам'ятовування слів, бачити їх правильне написання та самостійне його прочитання.

3. Говоріння. Говоріння, напевно, – це найважливіший елемент вивчення іноземної мови, бо кінцева ціль кожної людини, яка вивчає ту чи іншу мову, – це навчитися на ній спілкуватися. В опануванні даної навички допоможе, наприклад, спілкування з носієм мови. Спілкування з корінним носієм мови допоможе зрозуміти мовні особливості та подолати бар'єр у спілкуванні і сприйнятті іноземної мови, що вивчається.

Також обов'язково беремо до уваги такі моменти:

1. Вивчаємо мову саме за вашим рівнем мови на даний момент, тобто використовуємо метод спіралі. Неправильний вибір рівня призведе до фрустрації, втрати мотивації та бажання навчатися. Якщо ви вивчаєте мову на рівні об'єктивно вищому чи нижчому за ваш, навчальний процес буде складним та неефективним. Тому спеціально підбирайте матеріали і методики, які будуть сприяти вашому інтенсивному розвитку під час самостійного вивчення іноземної мови, що в подальшому допоможе вам заговорити англійською мовою та з легкістю досягти рівня просунутого користувача.

2. Вивчаємо англійську збалансовано, вдосконалюючи чотири мовні навички, граматику та лексику. Лише постійна практика усіх навичок англійської приведе вас до успішного володіння мовою. Кожен студент знає свої слабкі сторони: хтось робить граматичні помилки, а для когось важко знайти правильне слово для співбесіди.

3. Використовуйте принцип систематичності. Приділяти увагу вивченню мови потрібно щодня. Систематичні заняття принесуть результат, навіть якщо ви будете займатися по 20-30 хвилин в день. По-перше, сформуєте звичку, і не найгіршу, погодьтеся. По-друге, часте повторення сприяє кращому запам'ятовуванню.

4. Консультуйтесь виключно у професіоналів. Через непродуману програму навчання може знадобитися допомога. Найкращий шлях до отримання професійної консультації – це звернутися до кваліфікованого викладача, який направить навчання згідно з вашими потребами, збалансує навчання, виправить та поясне помилки, порекомендує нові шляхи вивчення мови самостійно і розкриє ваш потенціал.

Усі вищезгадані поради щодо вивчення мови самостійно дадуть вам можливість інтегрувати англійську у повсякденне життя.

Отже, вивчаючи мову самостійно, будьте рішучими у своєму бажанні заговорити англійською.

Висновки. Комунікативні навички в професійній самореалізації допомагають влаштуватись на роботу, взаємодіяти з колегами, клієнтами, вести перемовини, продавати товари та послуги, презентувати свої ідеї публіці (потенційному роботодавцю, потенційному покупцю, викладачу тощо).

Також комунікативні навички, застосовані для особистої та соціальної реалізації, допомагають знайти нових друзів, пізнати себе через спілкування з собою та іншими, ефективно вирішувати конфлікти, владнати складні емоційні ситуації, відчувати себе впевнено, відкрити свою креативність світу.

Дотримання найпростіших правил спілкування та розвиток комунікативних навичок допоможе подолати бар'єри, які заважають людині донести оточуючим свою думку, ідею, пропозицію, сприятиме комфортному та легкому виконанню завдань на робочому місці та під час навчання, гармонізує особисте життя і сприятиме творчому саморозвитку.

Отже, спілкування – це мистецтво, якого ми потребуємо. Навчившись плідному і гармонійному спілкуванню іноземною мовою, ми зуміємо отримувати користь від щоденних розмов із людьми. А самостійне вивчення є одним із найвагоміших аспектів вивчення іноземної мови. Тільки ваше бажання допоможе вам досягнути мети.

Література:

1. Малик Ю.І. Роль вивчення іноземної мови у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців. «*Інноваційні методи викладання іноземних мов у немовних вищих навчальних закладах». V Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція.* Київ : НУХТ. 16.05.2019. С. 31.
2. Леонтьєв А.А. Психология общения. Москва : Академия, 2002. 416 с.
3. Савенкова Л.О. Педагогічне спілкування : навч. посіб. Київ : КДЕУ, 1997. 140 с.
4. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении : кн. для учителя. Москва : Просвещение, 1987. 190 с.
5. Кузьміна Н.В. Способности, одаренность, талант учителя. Ленинград : Знание, 1985. 32 с.
6. Лийметс Х.И. Понятие общения и воспитания. *Проблемы общения и воспитания.* Тарту, 1974. Ч. 1. С. 60–68.
7. Васильева М.П. Формирование коммуникативных умений как компонента педагогической культуры будущего учителя : дис. канд. пед. наук : 13.00.01 ; Харьк. гос. пед. ун-т им. Г.С. Сковороды. Харьков, 1996. 181 с.
8. Johnson K., Morrow K. Communication in the Classroom. Longman Group, 1992. 140 p.

Tryhub I., Vlasenko L. Communicative skills and abilities for effective learning of English language independently

Summary. Communication skills were explored in the article. Communication skills help people communicate effectively with one another. Communicative skills in professional self-realization help to get a job, interact with colleagues, clients, negotiate, sell goods and services, present their ideas to the public (potential employer, potential buyer, teacher, etc.). The communication skills used for personal and social realization help to find new friends, to know oneself through communication with oneself and others, to resolve conflicts effectively, to solve difficult emotional situations, to feel confident, to open up their creativity to the world. If a person clearly speaks, listens carefully and understands the interlocutor we may say about effective communication. Therefore, effective communication involves selecting the best communication channels, technical know-how for using these communication channels, presenting information to the target audience and being able to understand the responses received from others. The authors describe effective communication rules that will come in any professional situation, personal situation or social life. Having certain basic and simplest communication skills will help you better adapt to your profession and social life. Self-development, self-discipline, interpersonal skills, understanding and trust are also important in establishing a full channel of the most effective and rewarding communication skills. Using the practice of self-study the language of international communication, one must have an incredible desire for victory and extreme patience, as well as the right motivation. In order to learn English as effectively as possible, you need to have certain methods, tips, knowledge that you need to analyze in order to properly organize the workflow and achieve the desired result. Independent practice in language learning is the transition from academic knowledge and concepts of theory and practical training with teachers to their own independent learning of language through training language skills, reading, listening and speaking, working with audio and video materials. The authors focused on the elements of independent mastering a foreign language. Adhering to the simplest rules of communication and developing communication skills, will help to overcome barriers that prevent people from communicating their thoughts, ideas, suggestions, will facilitate comfortable and easy completion of tasks in the workplace and during study, will harmonize personal and self-help.

Key words: communication skills, communication skills, English, independent study of a foreign language.

УДК 81'374.8-022.218(0.034.2)
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.32

Черниш О. А.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики
Державного університету «Житомирська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО БАГАТОМОВНОГО АКАДЕМІЧНОГО ГАЛУЗЕВОГО СЛОВНИКА

Анотація. Статтю присвячено аналізу особливостей створення електронного багатомовного академічного галузевого словника. Необхідність електронного багатомовного академічного галузевого словника зумовлена не лише потребою об'єктивізації досліджень, оптимізації й раціоналізації професійної роботи фахівця, а й зростаючим попитом пересічного користувача на адаптовану об'єктивну достовірну інформацію мовознавчого характеру. Укладання такого словника передбачає здійснення теоретичних узагальнень та низки лексикографічних робіт під час його моделювання на комп'ютері, окреслення алгоритму його укладання, проведення багатокритеріального аналізу лексичної бази для формування реєстру словника, а також уніфікації терміносистеми з дотриманням вимог цілісності, повноти та несуперечливості.

У статті розглянуто різновиди електронних словників та наголошено на їх особливостях та перевагах. Встановлено, що укладання електронного словника здійснюється у декілька етапів, які передбачають відбір лексичного мінімуму, відбір слів мови оригіналу (реєстру) та слів-відповідників, а також використання відповідного програмного забезпечення для ведення бази даних словника. У науковій розвідці проаналізовано методи створення електронного багатомовного академічного галузевого словника, схарактеризовано особливості системи для укладання багатомовних мультимедійних комп'ютерних словників. Доведено, що електронний багатомовний академічний галузевий словник сприятиме самостійній науково-дослідній роботі фахівців різних спеціальностей. Він уможливить змістовний, точний, логічний та правильний виклад думок, забезпечить доказовість, коректність і доречність уживання лінгвістичного матеріалу. Створення такого словника допоможе систематизувати та стандартизувати термінологію, сприятиме оптимальному засвоєнню знань, формуванню умінь і навичок за мінімальної затрати часових ресурсів. Використання такого словника допоможе у професійній діяльності, розширить кругозір фахівця, сприятиме встановленню міжнародних зв'язків, відкриє нові перспективи кар'єрного зростання. Таким чином, багатомовний академічний галузевий словник є запорукою успіху наукової та професійної діяльності фахівця.

Ключові слова: електронний словник, тезаурус, лексикографія, реєстр, лексикографічна діяльність, комп'ютерна база даних.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток науки та інформаційних технологій вимагає об'єднання та уніфікації наявної наукової інформації на єдиній концептуальній та методико-процедурній основі, що дозволить швидко та якісно здійснювати інформаційно-довідкову, дослідну, навчальну та редакційно-видавничу діяльність. Автоматизація лексикографічної діяльності є вимогою сьогодення. Вона дозволяє швидко реагувати на зміни вживання лексики у текстах, генерувати тексти з їх подальшим багатократним та різноплановим вживанням, здійснювати теоретичні узагальнення та проводити різноманітну лексикографічну роботу в автоматичному режимі, зокрема й створювати обґрунтовану базу лексики певної мови, що у свою чергу допоможе фасилітувати якісну наукову співпрацю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над темою розробки та втілення електронних словників працювала значна когорта визначних мовознавців як українських, до яких належать О. Балалаєва, Т. Борщевська, Н. Дарчук, І. Кульчицький, В. Морковкін, В. Перебийніс, М. Пещак, В. Широков, так і зарубіжних, до яких належать Л. Зіміна, В. Вуль, Л. Колодяжна та інші. Наразі наголошено на особливостях навчального словника [5, с. 44], на перевагах та недоліках його використання [3]. систематизовано підходи до визначення поняття «електронний словник» [9, с. 242], доведено важливість автоматизації лексикографічної діяльності [6, с. 28], окреслено критерії його укладання [8, с. 128] тощо.

Попри прогресивний розвиток наукових досліджень у галузі таких лінгвістичних дисциплін, як комп'ютерна лексикографія та корпусна лінгвістика, досі все ще не створено єдиного об'єктивного та достовірного доступу до масиву фактичного мовного матеріалу, що нагально необхідний для подальшої наукової робити фахівців різних галузей. Зазначені вище факти переконливо свідчать про необхідність проведення додаткових досліджень, спрямованих на подолання лакун у розробці комп'ютерних алгоритмів, програм, систем та технологій для укладання, наповнення та використання електронних багатомовних академічних галузевих словників

Метою нашої наукової розвідки є аналіз особливостей створення електронних багатомовних академічних галузевих словників.

Виклад основного матеріалу. Електронний словник розуміється як особливий лексико-граматичний об'єкт [9], чітка послідовна структура з передмовою, правилами використання, переліком скорочень, корпусом, граматичним описом [2]; комп'ютерна база даних, що містить закодовані словникові статті, які здійснюють швидкий пошук необхідних слів з урахуванням морфологічних форм пошуку словосполучень [9]. Відповідно до трактувань науковців розрізняють автоматичний, машинний, комп'ютерний та електронний словники, однак усі ці терміни в науковій літературі вживаються синонімічно.

Електронні словники розрізняються відповідно до цілі та кінцевого споживача [11] та поділяються на такі словники:

– для широкого загалу (Google Translate, Systran 7 Home Translator);

– для корпоративного користування (Prompt NET Professional);

– для професійних перекладачів (PT 2008 Professional, Translation Memory: Transit, Star, Trados, Translation Manager, Eurolang Optimizer);

– для перекладачів вебсайтів (Inter Tran Web Site Translation Server, Systran Web Translator);

– для користувачів портативних пристроїв (Prompt Mobile, Speereo Voice Translator);

– для синхронних перекладачів (Google Translate for Android).

– Електронний багатомовний академічний галузевий словник (тезаурус) має низку переваг, зокрема:

– актуальність та динамічність, що забезпечує можливість постійного оновлення інформації, а також вилучення застарілих даних;

– значний обсяг словникової бази та широкий доступ до необхідної інформації завдяки використанню гіперпосилань;

– універсальність, оскільки програми уможливлюють роботу з декількома мовами водночас та пропонують різні варіанти перекладу;

– багатофункціональність, що забезпечується низкою додаткових функцій, які спрощують роботу зі словником;

– мультимедійність, що полягає у використанні графічного й ілюстративного матеріалу, аудіо- та відеофрагментів;

– варіативність у використанні як у локальній, так і глобальній мережах, а також у використанні оффлайнової та онлайнової версій;

– зручний пошук завдяки ефективній системі повнотекстового пошуку, високій швидкості пошуку та одночасного пошуку у декількох словниках. Електронний словник передбачає застосування різноманітних лінгвістичних технологій, зокрема морфологічного та синтаксичного аналізу, повнотекстового пошуку, розпізнавання і синтезу мов тощо.

З огляду на зазначені переваги електронний багатомовний академічний галузевий словник є незамінним у науковій роботі фахівців різних спеціальностей.

Яскравими прикладами електронних словників є такі:

– ABBYY Lingvo, який містить 13 тематичних словників та здійснює переклад російською з англійської, німецької, французької, італійської й іспанської мов;

– ГЛОСА, що становить сукупність електронних навчальних словників з використанням подвійного перекладу з української на англійську мову та з англійської мови на українську. Реєстр цього словника складає близько 3 000 слів, понад 11 600 словосполучень, 1 500 прикладів слововживань. Словник розрахований на учнів старших класів середніх загальноосвітніх шкіл, а також усіх охочих вивчати англійську мову;

– MultiLex, який передбачає понад 40 загальних, тлумачних та тематичних словників зі спеціалізованої лексики у галузі будівництва, економіки, банківської справи, права, інформаційних технологій, медицини тощо;

– чотиримовний науковий словник, який містить широковживані наукові терміни й термінологічні сполучення з хімії, теоретичної хімії та фізики. Програмне забезпечення словника дозволяє здійснювати прямий та зворотний переклади англійською, німецькою, українською та російською мовами;

– навчальний трьохмовний тлумачний словник з понад 700 англійських, 800 українських та близько 900 російських термінів у галузі комп'ютерної лінгвістики;

– словник-довідник з труднощів англійського слововживання, що надає понад 2 000 найуживаніших англійських слів з їхніми 3 000 українськими відповідниками та інші.

Особливістю нашого електронного багатомовного академічного галузевого словника (тезауруса) вважаємо винятковий добір робочих мов (українська, російська, англійська, німецька, французька, китайська мови), а також його наукову термінологічну спрямованість. Такий словник буде незамінним для фахівця у будь-якій галузі.

Процес створення електронного багатомовного академічного галузевого словника є доволі складним, потребує залучення висококваліфікованих спеціалістів у галузі мовознавства й програмування та передбачає вирішення низки таких *завдань*:

– проаналізувати принципи укладання електронного багатомовного академічного галузевого словника;

– дослідити різновиди електронних багатомовних академічних видань, окреслити їхні переваги та недоліки;

– здійснити теоретичні узагальнення та низку лексикографічних робіт в автоматичному режимі під час втілення та моделювання електронного багатомовного академічного галузевого словника на комп'ютері;

– здійснити багатокритеріальний аналіз лексичної бази для формування реєстру електронного багатомовного академічного галузевого словника;

– уніфікувати терміносистеми робочих мов, необхідних для створення електронного багатомовного академічного галузевого словника, з дотриманням вимог цілісності, повноти та несуперечливості;

– створити автоматизовані банки термінів робочих мов, необхідних для створення електронного багатомовного академічного галузевого словника;

– уніфікувати та впорядкувати величезні об'єми фактологічних даних робочих мов для підготовки електронних багатомовних академічних галузевих словників;

– оцифрувати величезну кількість фактичного лінгвістичного матеріалу, що передбачає процедури сканування, розпізнавання тексту, редагування тексту та виправлення помилок;

– створити відповідну модель даних, структура якої дозволяє відобразити структурно-семантичні зв'язки між реєстровими одиницями;

– здійснити процедуру парсингу, що полягає у створенні лексикографічної бази даних;

– трансформувати лексикографічну систему у віртуальний об'єкт, що функціонує з використанням мережі та будується за багаторівневою архітектурою з основним принципом для побудови технологією вебсервісів.

Виконання цих завдань уможливить створення електронного багатомовного академічного галузевого словника, що сприятиме здійсненню інформаційно-довідкової, дослідницької та редакційно-видавничої діяльності, а отже, стане у нагоді фахівцям різних спеціальностей.

Укладання електронного багатомовного академічного галузевого словника передбачає створення єдиного лексикографічного комплексу. *Першочерговий етап* укладання електронного

багатомовного академічного словника полягає у створенні реєстру. Реєстровим вважається слово, яке пояснюється чи перекладається. Отже, реєстр розуміють як сукупність заголовних слів [10]. Для зручності пошуку відповідної фактичної мовної інформації реєстрове слово, як правило, подається іншим шрифтом, містить позначки з роз'ясненням та перекладом, морфологічний та синтаксичний аналіз, а також додаткову інформацію граматичного та стилістичного характеру. Для пошуку реєстру застосовуються методи аналогії, класифікації та системного пошуку.

Другий етап створення електронного багатомовного академічного галузевого словника (тезауруса) полягає у пошуку відповідників [7; 4]. *Третій етап* передбачає структурування словника, яке може здійснюватися у декілька способів, а саме: абетково-гніздовий, ідеографічний, систематичний тощо. Найпоширенішим є абетково-гніздовий спосіб, коли у словниковій статті подається як ключове слово, так і похідні слова, а терміни розміщуються під реєстровим словом за алфавітом. Саме цей спосіб плануємо застосовувати під час укладання нашого електронного багатомовного академічного галузевого словника.

Під час створення електронного багатомовного академічного галузевого словника застосовуватимемо такі *методи:*

– *групування,* що передбачає об'єднання термінів у тематичні групи, широке використання термінів-словосполучень та термінів-зворотів, а також системи посилань;

– *систематизації*, що полягає у комплексному аналізі єдиного цілого, що функціонує завдяки узгодженості своїх складових частин;

– *концептуального аналізу*, що має на меті співвіднесення одиниць з певною категорією, концептом.

Вважаємо за доцільне скористатися *дедуктивним підходом*, який передбачає, що мовні одиниці розподіляються відповідно до готової схеми семантичної організації робочих мов [1, с. 66].

Для створення електронного багатомовного академічного галузевого словника скористаємося системою для укладання багатомовних мультимедійних комп'ютерних словників PolyDic ML 3.0, яка містить два окремих модулі для введення та редагування словникових баз та їхнього відтворення на дисках. Програма PolyDic ML 3.0 має низку додаткових переваг, зокрема:

– компактний обсяг програми та словникової бази;

– відсутність необхідності у додатковому програмному забезпеченні;

– можливість створення інформаційних вікон з додатковим лінгвістичним коментарем;

– доступність конвертації словникових баз у текстовий формат для корегування та редагування;

– наявність редактора словникових статей;

– підтримка кодовою таблицею Unicode символів усіх національних алфавітів;

– незалежне створення словникових баз на декількох комп'ютерах з їх подальшим злиттям в єдину базу;

– можливість відтворення синонімів, антонімів, транскрипції, транслітерації, граматичних, стилістичних коментарів, абревіатур, скорочень;

– наявність зображень, формул та графіків, завантаження аудіо- та відеофайлів;

– зручний пошук і простота у використанні тощо.

Використання системи для укладання багатомовних мультимедійних комп'ютерних словників PolyDic ML 3.0, а також застосування вищезазначених методів є запорукою успішного створення електронного багатомовного академічного галузевого словника.

Висновки. Таким чином, створення електронного багатомовного академічного галузевого словника (тезауруса) передбачає вирішення низки прикладних завдань, що полягають у формуванні лексикографічних баз, машинних фондів мов, лексиконів як додаткової інформації для лінгвістичних процесорів комп'ютерної обробки мови тощо. Знаходження алгоритмів вирішення цих завдань має значну наукову цінність. Створення такого словника (тезауруса) допоможе систематизувати та стандартизувати термінологію, сприятиме оптимальному засвоєнню знань, формуванню умінь і навичок за мінімальної затрати часових ресурсів. Використання такого словника допоможе у професійному зростанні, розширить кругозір фахівця, сприятиме налагодженню міжнародних зв'язків, відкриє нові перспективи кар'єрного зростання.

Література:

1. Андрощук О.С. Принципи укладання електронного словника українсько-англійських фразеологізмів на означення людини. *Мовні і концептуальні картини світу* : збірник наукових праць. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2013. Вип. 46 (1). С.64–68.
2. Балалаєва О.Ю. Інформаційні технології як чинник формування нової парадигми освіти. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2013. Вип. 7. С. 437–446.
3. Білятинська І. Комп'ютерна лексикографія як перспективний напрямок розвитку процесу укладання словників. *Прикладна лінгвістика* : каталог статей конференції. 2013. URL: https://prlingv.at.ua/publ/komp_juterna_leksikografija_jak_perspektivnij_naprjamok_rozvitku_procesu_ukladannja_slovnikiv/1-1-0-7.
4. Гордієнко Н. Українська тлумачна лексикографія: сучасний стан і перспективи розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»* : збірник наук. праць. Херсон: Вид-во ХДУ. 2010. Вип. 11. С.15–21.
5. Джонг Й.Д. Терміни НАВЧАЛЬНИЙ СЛОВНИК / УЧЕБНЫЙ СЛОВАРЬ та LEARNER'S DICTIONARY в сучасній науковій лексикографії. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2009. Вип. 18. С. 41–49. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apyl_2009_18_9.pdf.
6. Кульчицький І.М. Комп'ютерно-технологічні аспекти створення сучасних лексикографічних систем ; Укр. мов.-інформ. фонд НАН України. Київ : Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського НАН України, 2002. 59 с.
7. Перебийніс В.І., Рукіна Е.П., Хідекель С.С. Англо-український навчальний словник з методичними коментарями та граматичними таблицями. Київ : Вежа, 2002. 424 с.
8. Сінкевич Н.М. Сучасний електронний український словник як база лінгвістичного аналізу слова. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2011. Вип. 10. С. 240–244.
9. Троссель М.В. Проблемы составления переводных терминологических словарей. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences.* N. 8. 2015. URL: http://journal.sfu-kras.ru/article/19742.
10. Морковкин В.В. Типология филологических словарей. *Вестник Харьковского политехнического университета.* Вып. 1. 1994. С. 13–23.
11. Шиба А.В. Використання нових інформаційних технологій у процесі формування професійної компетентності майбутнього перекладача засобами інтерактивних технологій. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2013. Вип. 28. С. 356–365.

Chernysh O. The peculiarities of electronic multilingual academic dictionary

Summary. The scientific article is devoted to the analysis of electronic multilingual academic dictionary peculiarities. The importance of an electronic multilingual academic dictionary is caused not only by the need of scientific research objectification, and professional work optimization and rationalization, but also by growing demand for objective reliable linguistic information.

The compilation of such electronic dictionaries implies theoretical generalizations and a number of lexicographic works, outlining its compilation algorithm, lexical base multicriteria analysis, as well as terminology system unification in compliance with the requirements of integrity.

The article considers the variety of electronic dictionaries and highlights their features and benefits. It is established that the compilation of an electronic multilingual academic dictionary is carried out in several stages. These stages involve lexical minimum selection, register and its correspondents' selection, as well as the use of appropriate software to deal with the dictionary database. The methods of an electronic multilingual academic dictionary compilation are analyzed. The features of the multilingual computer dictionaries compilation system are described.

It is proved that an electronic multilingual academic dictionary facilitates independent scientific research. It guarantees meaningful, accurate, logical and correct material presentation and ensures the provability, correctness and appropriateness of the use of linguistic material.

Such electronic dictionaries help to systematize and standardize terminology, optimize knowledge acquisition and skills formation in the shortest time possible. Electronic multilingual academic dictionaries are beneficial for students, research scholars, teachers, travellers and other people. They expand their outlook, promote international relations and open up new career prospects. Thus, an electronic multilingual academic dictionary is the key to scientific and professional success of a specialist as well as educational institutions.

Key words: electronic dictionary, thesaurus, lexicography, register, lexicographic activity, computer database.

ЗМІСТ

РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ ТА ІНШІ МОВИ

Авраменко Б. В.
КЛАСИФІКАЦІЯ ГОЛОСНИХ І ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ У ТУРЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ 4

Вигнанська І. М.
ФРАЗЕОЛОГІЧНІ БІБЛІЙНІ ОДИНИЦІ ЯК ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ В СУЧАСНОМУ ФРАНЦУЗЬКОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ 8

Вискушенко С. А.
СТЕРЕОТИПІЗАЦІЯ ОБРАЗУ ТВАРИННИКА ВЕЛИКОБРИТАНІЇ 16

Вишницька Я. С.
ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ КОЛЬОРУ ТА КОЛЬОРОНІМІВ У МОВІ 19

Гайданка Д. В.
ЛІНГВОКОГНІТИВНА ПРИРОДА КОНДЕНСОВАНИХ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ В АНГЛОМОВОМУ ТЕЛЕВІЗІЙНОМУ ДИСКУРСІ 22

Гусейнова Эльнура
МОМЕНТЫ РАЗРАБОТКИ ЭТИМОЛОГИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ ЛЕКСИКИ, ОТРАЖАЮЩЕЙ ФАУНУ ТЮРКСКИХ ЯЗЫКОВ ОГУЗСКОЙ ГРУППЫ 28

Гюнайдын Мустафа Абдуллах оглу
СМЫСЛОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ГЛАГОЛОВ РАБОЧИХ ОПЕРАЦИЙ, ОПИСЫВАЮЩИХ ИЗМЕНЕНИЕ МЕСТОПОЛОЖЕНИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ И ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКАХ 32

Дзюбіна О. І.
СЛЕНГ В АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ СЕРІАЛУ «ДРУЗІ») 35

Дзядик Ю. І.
СТРУКТУРНІ ТИПИ РЕЧЕНЬ З ОДНОРІДНИМИ ПРИСУДКАМИ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ 38

Заваринська М. С.
ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИЙ МІНІМІЗОВАНИЙ ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ЯК РІЗНОВИД ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ЖАНРУ 41

Косович О. В.
ГІПЕРОНІМІЯ / ГІПОНІМІЯ В ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІЙ СИСТЕМІ МОВИ 45

Lalaian N. S.
PHRASEOLOGISMEN UND TEXT: PROBLEME DER PHRASEOLOGISCHEN MODIFIKATION 48

Лівицька І. А.
ПОШУК ПРИРОДИ НАРАТИВНОСТІ В АСПЕКТІ ПЕРСПЕКТИВІЗАЦІЇ 52

Matiychak A. A., Muradkhanian I. S., Cherska Zh. B.
FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE IN STUDENTS OF ECONOMIC SPECIALITIES 56

Підлубна О. М.
ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ МОДАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ В АНГЛОМОВНОМУ АВІАЦІЙНОМУ РАДІОТЕЛЕФОННОМУ ДИСКУРСІ 61

Полянічко О. Д.
НАУКОВИЙ СТИЛЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: ЙОГО ЖАНРОВІ ТА ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ 65

Пономарева Л. Ф.
ВИДЫ И РОЛЬ ОГРАНИЧЕНИЙ В ОБРАЗОВАНИИ ДЕВЕРБАТИВНЫХ ПРОИЗВОДНЫХ ОТ ГЛАГОЛОВ СОСТОЯНИЯ 68

Попова Н. М.
КОНЦЕПТ *DESENGAÑO* В ІСПАНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ: ВІД УНІВЕРСАЛЬНОСТІ ДО САМОБУТНОСТІ 72

Скирта А. А., Кузнецова І. В.
МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ УТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ ПІД ЧАС ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ..... **76**

Стегніцька Л. В.
РОЗВИТОК І СТАНОВЛЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В АСПЕКТІ МОВНОЇ ПЕРІОДИЗАЦІЇ..... **81**

Терехова С. І.
ОРІЄНТАЦІЙНА РЕФЕРЕНЦІЯ В ЇЇ ПРОСТОРОВИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: СПЕЦИФІКА, ФУНКЦІОНУВАННЯ, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ..... **86**

Чекарева Є. С.
СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МУЗИЧНОЇ ЛЕКСИКИ ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ МОВИ..... **92**

Чорна Н. В.
КОНЦЕПТОСФЕРА ПОСТМОДЕРНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ НА МАТЕРІАЛІ ЗАГОЛОВКІВ ТВОРІВ ХУЛІО КОРТАСАРА..... **96**

Шевченко М. Ю.
ТЕОРІЯ ПРОТОТИПНИХ СЕКВЕНЦІЙ У ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНОМУ АНАЛІЗІ ТЕКСТУ..... **101**

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Акулова Н. Ю.
(РЕ)КОНСТРУКЦІЯ «ДЖОКОНДИ» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ ПРОЗІ 1920-Х РОКІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ БРИТАНСЬКОГО ЕСТЕТИЗМУ..... **106**

Бушко Г. О.
ВНЕСОК ІВАНА ШИШМАНОВА У РОЗВИТОК БОЛГАРСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВЗАЄМИН..... **110**

Липин Г. В.
«УОЛДЕН» ГЕНРИ ТОРО И ЯПОНСКАЯ ЭСТЕТИКА ТРАНСЦЕНДЕНТНОСТИ..... **114**

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Огієнко К. О.
РОЛЬ СЛІВ-КВАНТИФІКАТОРІВ У РЕКЛАМНИХ ТЕКСТАХ (НА ОСНОВІ УКРАЇНОМОВНИХ ТА АНГЛОМОВНИХ РЕКЛАМНИХ КАТАЛОГІВ *AVON*)..... **118**

Солдатова Л. П.
СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «МОВА» У ДОСЛІДЖЕННЯХ ЕДВАРДА СЕПІРА..... **125**

Толчеєва Т. С.
ПРИНЦИПИ РОЗРОБЛЕННЯ КЛАСТЕРНОЇ ТАКСОНОМІЇ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ТЕРМІНІВ І НОМЕНІВ..... **130**

Тригуб І. П., Власенко Л. В.
КОМУНІКАТИВНІ НАВИЧКИ ТА ВМІННЯ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ САМОСТІЙНО..... **137**

Черниш О. А.
ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО БАГАТОМОВНОГО АКАДЕМІЧНОГО ГАЛУЗЕВОГО СЛОВНИКА..... **141**

НОТАТКИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 40 том 2, 2019

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.
Комп'ютерна верстка – Семенченко Ю.С.

Підписано до друку 30.07.2019 р. Формат 60х84/8. Обл.-вид. арк. 20,51, ум.-друк. арк. 17,21.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 1019/212.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6424 від 04.10.2018 р.)
Україна, м. Херсон, 73021, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105. Тел. (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua